КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Навчально-науковий інститут права

Забезпечення прав людини в умовах воєнного стану в Україні

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції

Київ – 2022

УДК 342.7:341.3:355.48(470+571:477)(08)
З-12

Редакційна колегія:

ВАСИЛЬЧЕНКО Оксана – директорка Навчально-наукового інституту права КНУ імені Тараса Шевченка, д.ю.н., проф.; ЛОТЮК Ольга – завідувачка кафедри конституційного права Навчально-наукового інституту права КНУ імені Тараса Шевченка, д.ю.н., проф.; ДІХТІЄВСЬКИЙ Петро – завідувач кафедри адміністративного права та процесу Навчально-наукового інституту права КНУ імені Тараса Шевченка, д.ю.н., проф.; ПАШИНСЬКИЙ Володимир – доцент кафедри адміністративного права та процесу Навчально-наукового інституту права КНУ імені Тараса Шевченка, д.ю.н., доц.; МАТАТ Андрій – асистент кафедри конституційного права Навчально-наукового інституту права КНУ імені Тараса Шевченка, PhD.

Верстка:

ПЕДОСЕНКО Анастасія, ПРОКОПЕНКО Аліна, ЄФІМЕНКО Крістіна.

З-12 **Забезпечення прав людини в умовах воєнного стану в Україні:** матеріали Міжнародної науково-практичної конференції *(15 грудня 2022 року)*: ел. збірник / Ред. кол.: О. Васильченко; О. Лотюк; П. Діхтієвський; В. Пашинський; А. Матат. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2022. 203 с.

У збірнику подано матеріали учасників Міжнародної науково-практичної конференції, в яких висвітлюються різні питання забезпечення прав людини в умовах воєнного стану в Україні, а також наукові повідомлення студентів з актуальних аспектів цієї теми.

Матеріали опубліковано в авторській редакції.
Відповідальність за зміст, достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їх наукові керівники та/або рецензенти, які рекомендували матеріали до публікації.

© Колектив авторів, 2022
© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2022

ЗМІСТ

Зміст **3**

В КНУ відзначили Міжнародний день прав людин 2022 року (пресреліз) **8**

Міжнародні та національні стандарти забезпечення прав людини в умовах війни **10**

Horovenko Serhii **10**
Prefect's institution in Ukraine: defending constitutional human rights in the time of war .. 10

Matat Andrii **11**
The human rights approach in Ukraine during russian aggression 11

Батанов Олександр **13**
Парламентаризм у системі сучасного конституціоналізму: проблеми розвитку в аспекті забезпечення прав людини 13

Батанова Наталія **17**
Конституційна реформа в Україні: виклики, проблеми, перспективи 17

Васильченко Оксана, Дешко Людмила **21**
Право людини на охорону здоров'я та медичну допомогу на тимчасово окупованих територіях: звернення до Європейського суду з прав людини проти росії 21

Гансецька Еліна **22**
Конституційно-правовий статус і відповідальність глави держави під час дії правового режиму воєнного стану 22

Довгань Олександр **24**
Реалізація права на свободу думки і слова під час дії воєнного стану 24

Євстігнєєв Андрій **27**
Щодо конституційно-правового механізму обмеження прав і основних свобод людини в умовах воєнного стану 27

Івженко Діана **29**
Забезпечення права військовослужбовців на психологічну та медичну реабілітацію після завершення збройного конфлікту 29

Камінська Наталія **32**
Нові виклики і перспективи на шляху розвитку виборчого права 32

Карапетян Акоп **35**
Право учня закладу загальної середньої освіти України на формування індивідуальної освітньої траєкторії в умовах воєнного стану 35

Ковтун Світлана **36**
Стан та перспективи інституційного посилення ролі та незалежності адвоката в Україні 36

Кожевников Артем **39**
Роль Конституційного Суду України у забезпеченні прав і свобод людини і громадянина в Україні 39

Козакевич Олеся **41**
Право на доступ до правосуддя в контексті транзитивної юстиції 41

Кравцова Зоріна **43**
Європейські стандарти конституційно-правового закріплення прав людини 43

Кудрявцева Олена **45**
Захист прав дитини в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну 45

Лотюк Ольга **47**
Судовий захист у механізмі захисту конституційних прав людини 47

Марцеляк Олег **51**
Права людини в Україні та їх забезпечення в умовах військової агресії 51

Мельничук Ольга **54**
Права дітей в Україні в умовах війни 54

Мицак Мар'ян **56**
Діяльність судової гілки влади щодо захисту прав людини в умовах воєнного стану в Україні 56

Мяловицька Ніна, Златіна Ніна **58**
Правове забезпечення права людини на життя в умовах збройного конфлікту 58

Небігер Ізабелла-Іман **61**
Поняття та особливості захисту репродуктивних прав в період воєнного стану 61

Олексіюк Тетяна **64**
Міжнародні стандарти та підходи до забезпечення права на доступ до інформації в умовах воєнного часу 64

Пахолок Юлія **66**
Міжнародно-правове забезпечення ядерної безпеки в умовах дії воєнного стану 66

Педосенко Анастасія **68**
Особливості здійснення реформи децентралізації в період дії воєнного стану 68

Полешко Андрій **72**
Проблемні аспекти здійснення права на свободу пересування в умовах воєнного стану 72

Порицька Юлія **75**
Право на локаут як спосіб захисту прав роботодавця: досвід зарубіжних держав та перспективи його регулювання в законодавстві України 75

Самійлик Алла, Столяренко Юрій **78**
Права вчителя в медіа-сфері 78

Середюк Віталій **81**
Використання Конституційним Судом України текстуалізму як методу тлумачення норм права 81

Сінькевич Олена **83**
Лінгвоцид як один з інструментів війни росії проти України 83

Стешенко Олександра **85**
Строки звернення до Європейського суду з прав людини в умовах воєнного стану в Україні 85

Тарасевич Тетяна **86**
Соматичні права людини та їх захист на міжнародному рівні 86

Чижмарь Василь **88**
Міжнародні стандарти прав людини як правова основа формування міжнародних виборчих стандартів 88

Якубенко Дар'я **91**
Право на застосування допоміжних репродуктивних технологій в ситуації збройного конфлікту 91

Органи публічної влади як суб'єкти забезпечення прав людини під час воєнного стану **93**

Ващенко Юлія **93**
Право дитини на освіту в умовах збройних конфліктів: міжнародно-правовий аспект 93

Діхтієвський Петро **95**
Дотримання порядку в період воєнного стану – важливий засіб захисту прав громадян 95

Єфіменко Крістіна **99**
Проблеми реалізації проектів державно-приватного партнерства у сфері управління пам'ятками архітектури та культурної спадщини в умовах дії воєнного стану 99

Задирака Наталія **102**
Особливості надання адміністративних послуг в умовах воєнного стану 102

Клинчук Вікторія **104**
Поновлення процесуальних строків в адміністративному судочинстві під час дії правового режиму воєнного стану в Україні 104

Ковбас Ігор, Луців Олександра **105**
Шодо інституту обмежувальних приписів при вчиненні домашнього насильства 105

Коломоєць Тетяна **107**
Військовий облік жінок й особливості його інституційного унормування в Україні у період дії воєнного стану 2022 року 107

Колпаков Валерій **109**
Правовий статус зниклих безвісті в період воєнного стану 109

Коропатнік Ігор, Шопіна Ірина **112**
Інформаційна безпека діяльності з пошуку та звільнення військовополонених 112

Крайній Павло **115**
Правові новели вдосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності громадських рад: крізь призму проєкту Закону України «Про національні меншини (спільноти) України» 115

Кривенко Олександр **118**
Підходи щодо вдосконалення дисциплінарної відповідальності військовослужбовців 118

Левківська Вікторія **121**
Умови збройного конфлікту та права людини: аналіз законодавчих новацій 121

Легеза Юлія **124**
Нормативна характеристика адміністративних послуг державною міграційною службою україни в умовах воєнного стану 124

Лямзін Володимир **126**
Цивільно-військове співробітництво Збройних Сил України як ефективний елемент в системі захисту цивільного населення та забезпечення прав людини в умовах воєнного конфлікту 126

Медвідь Людмила **130**
Бойовий імунітет – додаткова гарантія захисту прав військовослужбовців 130

Міхровська Марина **133**
Цифрове урядування та права людини в умовах воєнного часу 133

Пашинський Володимир, Ковальчук Іон **135**
Президент України як суб'єкт адміністративно-правового забезпечення захисту прав громадян в умовах воєнного стану 135

Прокопенко Аліна **138**
Право приватного суб'єкта на вирішення податкового спору в досудовому порядку: європейський досвід 138

Процько Максим **142**
Окремі питання дотримання прав здобувачів вищої освіти в ході здійснення призову на військову службу під час мобілізації 142

Цьоменко Аліна **144**
Поняття персональних даних та їх захист в період воєнного стану 144

Шамрай Богдан **147**
Особливості реалізації конституційного права військовослужбовців на судовий захист в умовах воєнного стану 147

Штефюк Олександр **150**
Правова природа публічно-сервісних повноважень органів місцевого самоврядування в Україні 150

Студентські наукові повідомлення **153**

Авдіюк Софія **153**
Міжнародно-правові стандарти захисту дітей, дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування в умовах війни 153

Бондаренко Ангеліна **156**
Діяльність адміністративних судів в умовах воєнного стану 156

Васьковський Борис **158**
Деякі питання правового регулювання повноважень Головнокомандувача Збройних Сил України 158

Габелко Вероніка **160**
Діяльність Міністерства освіти і науки України щодо питань вищої та фахової передвищої освіти в умовах воєнного стану 160

Ільченко Іван **163**
Проблеми захисту прав інтелектуальної власності людини в умовах воєнного стану 163

Коваль Вікторія **165**
Особливості здійснення адміністративного судочинства в умовах воєнного стану .. 165

Козубенко Анна **167**
Механізми притягнення до відповідальності за воєнні злочини: нові виклики та перспективи 167

Комаренко Галина **170**
Свобода думок, вираження поглядів та інформації в період воєнного стану 170

Костенко Ростислав **173**
Актуальні питання реформування судової системи України 173

Кулікова Наталя **175**
Особливості посвідчення заповітів військовослужбовців під час дії воєнного стану 175

Левченко Микола **178**
Міжнародно-правове регулювання статусу військовополонених 178

Лупійчук Дар'я **180**
Право на освіту в умовах повномасштабної війни в Україні 180

Мельничук Наталія **182**
Права військовополонених: міжнародні та національні правові механізми захисту . 182

Навроцька Алісія **185**
Адміністративно-правове регулювання волонтерського руху в умовах воєнного стану в Україні 185

Нежбірська Каріна **188**
Функціонування військово-цивільних адміністрацій в умовах дії воєнного стану ... 188

Новак Тетяна **190**
До питання про права і свободи людини в контексті утвердження громадянського суспільства в Україні 190

Писарчук Крістіна **192**
Військове командування як суб'єкт забезпечення публічного інтересу під час воєнного стану 192

Пукліч Софія **195**
Право людини на повагу до її гідності в умовах воєнного стану 195

Трифонова Владислава **197**
Права людини в умовах воєнного стану та діяльність публічної влади в умовах дії воєнного стану 197

Черножуков Кирило **199**
Право на рівний доступ до вищої освіти в умовах воєнного стану на прикладі діяльності Міністерства освіти і науки України 199

В КНУ ВІДЗНАЧИЛИ МІЖНАРОДНИЙ ДЕНЬ ПРАВ ЛЮДИН 2022 РОКУ *(прес-реліз)*

15 грудня 2022 року, з нагоди відзначення Міжнародного дня прав людини в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка відбулась науково-практична конференція на тему ***"Забезпечення прав людини в умовах воєнного стану в Україні"*** за участі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, військовослужбовців та міжнародних гостей.

Організатори: Навчально-науковий інститут права КНУ імені Тараса Шевченка (кафедра конституційного права, кафедра адміністративного права та процесу, Центр прав людини та урядування).

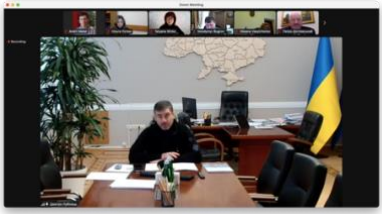

Відкрив захід ректор Університету **Володимир Бугров**, який привітав учасників і учасниць та відзначив важливість і актуальність теми конференції у такі складні для нашої держави часи: *"Науковці несуть окрему місію, адже мають проаналізувати проблеми та запропонувати шляхи їх розв'язання. Права людини в умовах війни - це окремий пласт такої відповідальної роботи, який має сприяти державі та громадянському суспільству для того, щоб ці права було забезпечено на належному рівні"*. Далі з вітальними промовами виступили директорка Навчально-наукового інституту права **Оксана Васильченко**, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини **Дмитро Лубінець,** а також **Іріне Курдадзе** - директорка Інституту міжнародного права Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі. Вітальну частину модерувала завідувачка кафедри конституційного права **Ольга Лотюк**.

Далі роботу продовжили у форматі панельної дискусії, яку модерував завідувач кафедри адміністративного права та процесу **Петро Діхтієвський**. З доповідями про проблеми забезпечення прав людини в умовах воєнного стану виступили: **Володимир Лямзін**, (Начальник Центрального управління цивільно-військового співробітництва Генерального штабу Збройних Сил України), **Олександр Москалюк** (доцент кафедри конституційного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка), **Тетяна Олексіюк** (Віце-Президент Групи спеціалістів з Конвенції Ради Європи про доступ до офіційних документів), **Тетяна Коломоєць** (декан юридичного факультету Запорізького національного університету), **Тетяна Слінько** (завідувачка кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого), **Петро Стецюк** (суддя Конституційного Суду України у відставці, науковий консультант з правових питань Центру Разумкова), **Ігор Коропатник** (начальник кафедри правового забезпечення Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка), **Павло Крайній** (заступник декана юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича), **Марина Міхровська** (докторантка Київського національного університету імені Тараса Шевченка) та інші науковці.

Учасники та учасниці конференції в дружній науковій дискусії обговорили окремі актуальні проблеми прав людини, тому за результатами роботи буде опубліковано електронну збірку наукових повідомлень.

Завдяки відважній службі **Збройних Сил України**, наукова подія з нагоди Міжнародного дня прав людини 2022 відбулась у безпечний час без скасування і перенесення. Все буде Україна і права людини!

МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Horovenko Serhii
EU Project Pravo-Justice
Junior National Expert (Judiciary Component),
Master of International Law (KNU)

Prefect's institution in Ukraine: defending constitutional human rights in the time of war

In mid-2020, Ukraine achieved significant results in the local self-governance reform; in other words – decentralisation came up to Ukraine finnally with the due separation of power between national and local levels. The new model of the administrative-territorial structure of Ukraine with new districts and mergered municipalities was adopted. The quality-based European model of good governance on the local level was implemented. «This is one of the most impactful and successful reforms implemented in the country» stated in Opinion of the European Commission on Ukraine's application for membership in the European Union [1].

These changes are a crucial milestone in improving municipal infrastructure and providing high-quality public services that inter alia have an respective impact on Ukraine's constitutional human rights status. The right to respect his or her dignity (Art. 28 of the Constitution of Ukraine), the right to participate in the administration of state affairs (Art. 38 of the Constitution of Ukraine), the right to education (Art. 53 of Constitution of Ukraine) are ones of many constitutional rights that are directly affected by the good governance in municipalities operation.

Good governance and human rights are mutually reinforcing. Human rights standards and principles provide a set of values to guide the work of governments and other political and social actors. On the other hand, good governance is necessary for human rights to be respected and protected sustainably [2].

However, the accountability gap of local self-governance bodies before state agencies in Ukraine breaks the balance of power between central and local governments. These leads to inappropriate practices, i.e., abuse of power, corruption or even collaborationism (treason), that undermine the general principles of the state and endangers constitutional human rights, especially under martial law conditions.

Ukraine has granted municipalities full discretion to exercise their responsibilities more effectively under sectorial decentralisation. Ukraine has secured stable resources necessary for exercising the new tasks of local self-government under fiscal decentralisation. Nonetheless, Ukraine still needs to establish instruments of administrative supervision of local authorities' activities.

In 2016, the Ukrainian Parliament amended the Constitution of Ukraine to significantly change the Prosecutor's Office's competencies and abolish the functions of overseeing the legality of actions of all state bodies, including local self-government entities [3]. Deprivation of the prosecutor's supervisory powers promptly established both the conflict of legal regulations

and the statutory gap in relations between state and municipalities. That is the complex threat in the war, when the public functions and processes are shifting to centralization and specific restrictions on rights and freedoms may be established by the law (Art. 64 of the Constitution of Ukraine).

Article 144 of the Constitution of Ukraine states that decisions of local self-government bodies, for reasons of nonconformity with the Constitution or the laws of Ukraine, are suspended by the procedure established by law with a simultaneous appeal to a court. European Charter of Local Self-Government proclaims that any administrative supervision of local authorities may only be exercised according to such procedures and in such cases, as are provided for by the Constitution or by statute» (Para. 1 of the Article 8).

Hence, Ukraine is needed to introduce the institution of prefects that should oversee the observance of the Constitution and laws of Ukraine by local governments [4]. It means that the acts of local self-government bodies that do not comply with the Constitution or laws of Ukraine may be terminated by the prefect (with further cancelation by the court if they are declared illegal). Concurrently, the acts of local self-government bodies that threaten Ukraine's security or territorial integrity may be abolished by the prefect immediately.

Prefects should also coordinate the implementation of government programs in the reporting territory and ensure the interaction of the central territorial bodies with executive authorities. This approach relies on best EU comparative practices, namely France (the post of prefect was first created on 17 February 1800), Italy, Spain, Poland, or Romania [5].

The new inter-territorial cooperation between public authorities relying on principles such as accountability, subsidiarity and ubiquity will enhance political, managerial and administrative processes responsible for responding to the population's needs. Thereby the link between good governance on a local level and defending constitutional human rights in the time of war becomes even more transparent and direct.

References:

1. Commission Opinion on Ukraine’s application for membership of the European Union / European Commission. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/opinion-ukraines-application-membership-european-union_en

2. About good governance/ OHCHR. URL: https://www.ohchr.org/en/good-governance/about-good-governance

3. Amendments to the Constitution of Ukraine passed: Ukraine takes a major step towards a European System of Justice / CMS Law-Now. URL: https://www.cms-lawnow.com/ealerts/2016/06/amendments-to-the-constitution-of-ukraine-passed-ukraine-takes-a-major-step-towards-a-european-system-of-justice

4. Without rayons and state administrations, but with districts and prefects, - what changes to Constitution will envisage / Decentralization. URL: https://decentralization.gov.ua/en/news/11755?page=14

Matat Andrii
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Law School, Constitutional Law Department, PhD

The human rights approach in Ukraine during russian aggression

The human rights-based approach as well as human rights are the fundamental values for democratic countries during armed conflict, which is an actual issue nowadays. Russia's

aggression and terrorism against Ukraine and the Ukrainian people show how it is important to protect and guarantee human rights in Ukraine.

The conception of a human rights-based approach means that all forms of discrimination in the realization of rights should be prohibited, prevented, and eliminated. In the armed conflict aspect, the human rights approach is important, especially, for Ukraine as a democratic country that protects itself against russia aggression.

Russia launched its well-planned armed aggression against Ukraine on February 20, 2014, with the military operation of its armed forces to seize a part of the Ukrainian territory – Crimean peninsula, as well as illegal actions in Donbas. On February 24, 2022, russia waged its full-scale military invasion of Ukraine. During the 2022 russian invasion of Ukraine, russian authorities and armed forces committed multiple war crimes in the form of deliberate attacks against civilian targets, massacres of civilians, torture and rape of women and children, and indiscriminate attacks in densely populated areas [1].

As we know, international human rights law and international humanitarian law aim to preserve the dignity and humanity of all. Over the years, the General Assembly, the Commission on Human Rights, and the Human Rights Council have considered that, in armed conflict, parties of the conflict have legally binding obligations concerning the rights of persons affected by the conflict. Although different in scope, international human rights, and humanitarian law offer a series of protections to persons in armed conflict, whether civilians, persons who are no longer participating directly in hostilities, or active participants in the conflict. Indeed, inter alia, by international and regional courts, as well as by United Nations organs, treaty bodies, and human rights special procedures, both bodies of law apply to situations of armed conflict and provide complementary and mutually reinforcing protection [2]. Concerning international armed conflicts, since there is a general prohibition against the use of force between States (as is reflected within article 2(4) United Nations Charter), it is generally presumed that any use of such military force which is governed by international humanitarian law is attributable to deliberate belligerent intent [3].

As a legal and democratic state, Ukraine demonstrates compliance with the requirements of international humanitarian law, as well as in conditions of war, it follows the requirements of the Geneva Conventions and their additional protocols.

Unfortunately, russian aggression against Ukraine shows that the lack of punishment for many international crimes generates even greater aggression and creates a threat to the entire civilized world. The international legal order, which was formed after World War II based on the protection of human rights as a value, needs new effective mechanisms of protection against crimes of aggression. Since World War II in Europe, russian crimes against prisoners of war and civilians are the most acute human rights issue.

According to the speech of the President of Ukraine at the presentation of the Sakharov Prize, it is necessary to act now – without waiting for the end of the war – to hold to account all those who started it, and to prevent any repetition of aggression. Because of this, there will be the most effective protection of freedom, human rights, the rule of law, and other common values of ours [4]. Responsibility for the aggression against Ukraine and the Ukrainian people should become the goal of overcoming similar war crimes in the future. The creation of a Special International Tribunal for the crimes of russian aggression against Ukraine, which is being developed by Ukraine together with international partners, is the right way to bring russian war criminals to justice.

Thus, to protect the national interests of Ukraine in international judicial institutions, during armed aggression, the observance of the principle of human rights approach contributes to the

fact that Ukraine can defend itself at the international level and hold russia accountable for crimes of aggression.

References:

1. War crimes in the 2022 russian invasion of Ukraine / Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/War_crimes_in_the_2022_Russian_invasion_of_Ukraine#Use_of_human_shields

2. International legal protection of human rights in armed conflict / New York and Geneva, 2011. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/HR_in_armed_conflict.pdf

3. Categorization of an armed conflict / UNODC. URL: https://www.unodc.org/e4j/zh/terrorism/module-6/key-issues/categorization-of-armed-conflict.html

4. The most effective protection of freedom, human rights and the rule of law is to hold to account all those who started the war – President of Ukraine at the presentation of the Sakharov Prize / the President of Ukraine. URL: https://www.president.gov.ua/en/news/najefektivnishij-zahist-svobodi-prav-lyudini-ta-verhovenstva-79861

Батанов Олександр
Інститут держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
провідний науковий співробітник відділу
конституційного права та місцевого самоврядування, д.ю.н., проф.

Парламентаризм у системі сучасного конституціоналізму: проблеми розвитку в аспекті забезпечення прав людини

Сучасний етап розвитку теорії та практики вітчизняного конституціоналізму характеризується визнанням та реалізацією ідеї соціально-правової держави, функціонально орієнтованої на демократичний розвиток усіх суспільно-політичних інститутів. При цьому основна мета стратегії конституційного будівництва полягає у координації та спрямуванні усіх дій суб'єктів конституційно-правових відносин на досягнення політичних, правових, економічних та соціальних цілей та цінностей, зафіксованих у Конституції України.

У вказаному контексті особливого значення набуває дослідження концептуальних питань парламентаризму, його ціннісного потенціалу, функціонально-телеологічної ролі, місця та значення у системі сучасного конституціоналізму, процесів його становлення та розвитку.

Проблеми парламентаризму та функціонування парламенту в системі сучасного конституціоналізму займають важливе місце в політико-правових та наукових дискусіях, що вимагає постійного моніторингу та узагальнення парламентської діяльності. Складність дослідження парламентаризму, його аксіологічних та онтологічних характеристик, ролі та значення у політичних процесах обумовлена динамізмом державотворення та правотворення, підвищенням ролі представницької демократії у процесах конституційної модернізації.

У своєму генезисі парламентаризм сягає своїм корінням у середньовіччя та є «формою представництва народу у вигляді обраного або скликаного зібрання, яке володіє відповідними дорадчими правами або повноваженнями на прийняття рішень у рамках

конкретної системи влади або державного ладу». У конституційній доктрині панує думка, що «тільки в умовах демократичного самовизначення народу на основі рівного виборчого права парламентська асамблея набуває характеру демократичного легітимованого народного зібрання. Саме принцип парламентського представництва відрізняє парламентаризм демократичної конституційної держави як від колегії радників феодального сюзерена або органу корпоративного станового представництва більш пізнього періоду, так і від представницьких корпорацій соціалістичної держави (у вигляді Рад)» [1, с. 44].

Парламентаризм потребує дослідження не лише в аспекті осмислення його сутності, змісту, принципів, функцій, зміцнення в контексті конституційної реформи тощо, а і рецепції зарубіжного досвіду парламентської демократії, формування парламентського права як іманентної складової системи інститутів національного конституційного права, а самого парламентаризму – як свого роду міжнародного правового стандарту демократії та конституційності держави [2-3].

Саме тому існування та розвиток парламентаризму в політико-правовому житті необхідно розглядати не лише однією з ключових умов демократичного розвитку держави і суспільства, а і міжнародного співтовариства в цілому. При цьому динамічність розвитку конституційного права та в цілому правової системи суспільства знаходиться у синергетичному зв'язку із станом політичних та щільно пов'язаних із ними (економічних, соціальних, інформаційних, культурних тощо) відносин, визначальне місце у системі яких займає діалог громадянського суспільства та держави. Важлива роль у цьому процесі відводиться саме парламентаризму. У свою чергу, існуючий у міжнародному праві підхід до ідентифікації основних демократичних стандартів парламентаризму вказує, що їх цінність не залежить від національних кордонів чи політичного контексту [2].

Важливо й те, що тільки послідовне втілення цінностей конституціоналізму та конституційного ладу, їх охорона та захист, у тому числі й насамперед інструментами конституційного та парламентського контролю означатиме рух до реальної, а не фасадної демократії та, відповідно, реального, а не декоративного парламентаризму, де усі його атрибути, критерії та складові: народний суверенітет, верховенство права, поділ влади, сам парламент із функціонально дієвими та статутарно визначеними прерогативами, – працюють узгоджено, енергійно, на повну силу. З іншого боку, чим повнішим, досконалішим є парламентаризм, тим ширшим, ефективнішим є його вплив на формування істинного представницького мандату, виробленого в умовах реальної багатопартійності та політико-ідеологічного плюралізму; на забезпечення того, щоб у центрі уваги завжди були і залишались права людини як найвища конституційна цінність.

Для того, що парламентаризм функціонував реально, ефективно та результативно, необхідно не лише сформувати, а й послідовно реалізовувати, систему правових принципів та норм, функціонально-телеологічно спрямованих та структурно визначених і розрахованих на його матеріальне та процедурно-процесуальне забезпечення. Це завдання покладене насамперед на конституційне право як фундаментальну галузь національного права, предметно формалізуючись і функціонально реалізуючись в одній з його підгалузей, якою традиційно виступає парламентське право [4].

Лише системна реалізація на практиці відповідних засад парламентської демократії, виконання відповідних умов дає підстави говорити про повноцінну реалізацію демократичних цінностей парламентаризму. Водночас, ігнорування, спотворення чи імітація будь-яких з зазначених принципів у практиці функціонування парламенту є

свідченням існування уявного парламентаризму та дефектності парламентської демократії, що є свого роду аномалією у конституційному праві.

Так, зокрема, проведення чесних виборів ще не гарантує того, що інтереси громадян будуть ефективно представлені в законодавчому органі. Справжня демократія потребує умов, за яких народні обранці повною мірою зможуть виконувати свої конституційні обов'язки. Відповідно до положень Загальної декларації про демократію (1997 р.), «демократія вимагає існування представницьких інституцій, зокрема, парламенту, у якому представлені усі складові суспільства, та який наділений необхідними владними повноваженнями та засобами для вираження волі народу через здійснення законодавчої діяльності та нагляд за діяльністю уряду». У свою чергу, сторони-підписанти Варшавської декларації (2000 р.) – зокрема й Україна – погодилися, що «законодавча влада має бути обрана належним чином, бути прозорою і звітувати перед народом». Тобто парламент має не лише в прозорий та справедливий спосіб обиратися, але й виконувати свою представницьку функцію, дотримуючись загальноприйнятих демократичних стандартів та принципів.

Якщо у міжнародній практиці організації та проведення демократичних виборів вже тривалий час існує загальне порозуміння щодо базових виборчих стандартів, то в сфері належної організації парламентської діяльності певний консенсус було досягнуто лише протягом останнього десятиліття. Узгодження ключових принципів демократичності парламентів відбулося завдяки скоординованим зусиллям, зокрема таких авторитетних міжнародних організацій, як Інститут Світового банку, Програма розвитку ООН, Європейська Комісія, Міжпарламентський Союз, Парламентська Асоціація Співдружності Націй, Національний демократичний інститут міжнародних відносин тощо.

На сучасному етапі конституційного будівництва та формування конституціоналізму (у тому числі й глобального конституціоналізму та міжнародного конституційного права) основними міжнародними стандартами (принципами) демократичності парламенту та парламентаризму в цілому, поряд із зазначеними вище принципами народного суверенітету, верховенства права, поділу влади, реальної багатопартійності та політико-ідеологічного плюралізму, визнаються принципи репрезентативності, інституційної незалежності, прозорості, відкритості та підзвітності [2].

Так, репрезентативність означає, що обраний парламент є соціально та політично репрезентативним і надає рівні можливості для його членів виконувати надані їм повноваження. На практиці це означає, що існують вільні та чесні вибори (це стосується як самої виборчої системи, так і практики її впровадження); спеціальні процедури, які дозволяють відобразити в парламенті наявне у суспільстві ґендерне на регіональне різноманіття і забезпечують представництво маргіналізованих та соціально виключених груп; відкриті, незалежні та демократичні партійні структури для представництва громадських інтересів; механізми забезпечення прав політичної опозиції та інших політичних груп, що дають можливість усім парламентарям вільно – без неправомірного впливу та тиску – здійснювати свої повноваження; свобода слова та об'єднань; гарантії депутатських прав та недоторканості; рівні процедурні та політичні можливості депутатів; недискримінаційні умови праці для службовців парламенту.

В основі інституційної незалежності знаходиться ідея незалежної організації роботи парламенту у відповідності з демократичними нормами та принципами. На практиці це означає, що наявні механізми та ресурси, які забезпечують незалежність та автономність парламенту, включаючи контроль над власним бюджетом, кадровими ресурсами та

інфраструктурою; функціонують ефективні механізми участі парламенту в бюджетному процесі на всіх його етапах, включно з подальшим аудитом бюджетних коштів; діють регулярні процедури звітування виконавчої влади перед парламентом; парламент спроможний у робочому порядку вирішувати проблеми, що найбільше хвилюють суспільство; парламент формує державні інституції, які обслуговують інтереси усього населення; до роботи в парламенті залучено позапартійний професійний штат працівників; наявні процедури ефективного планування та програмування роботи парламенту; існують системи моніторингу та оцінки парламентської роботи; проводиться регулярне вивчення громадської думки, щодо ставлення суспільства до роботи парламентарів.

Прозорість означає те, що парламент відкритий для громадян і прозоро здійснює свою роботу. На практиці це означає, що документація парламенту відкрита для громадськості; існує вільний доступ медіа до парламентських процедур; інформація доступна відповідною мовою; парламент повинен стимулювати увагу громадськості до своєї роботи; наявні зручні у користуванні інструменти отримання інформації (зокрема, з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій) і використовуються різні канали поширення інформації тощо.

Відкритість пов'язана із залученням до роботи парламенту громадськості, в тому числі організацій громадянського суспільства та інших громадських рухів. На практиці це означає, що виборці, незалежно від їхньої партійної приналежності, мають можливість безпосередньо озвучувати свої очікування та проблеми депутатам; існують процедури, які дозволяють громадянам (індивідуально чи колективно) звертатися до парламентських органів (комітетів, слідчих комісій); наявні різноманітні практичні механізми безпосередньої участі громадян у законодавчому процесі (референдум, петиції тощо) та публічних консультаціях.

Підзвітність передбачає відповідальність парламентарів перед виборцями за результати своєї роботи та свою поведінку. На практиці це забезпечується функціонуванням дієвих процедур звітування депутатів перед виборцями; наявністю та дотриманням депутатами правочинних кодексів поведінки; функціонуванням прозорих та надійних процедур уникнення конфлікту фінансових та інших інтересів у парламентській діяльності; наявністю дієвого механізму контролю щодо фінансування партій та кандидатів, що гарантуватиме незалежність депутатів при виконанні їхніх повноважень; наявністю прозорої та зрозумілої системи оплати праці депутатів; декларуванням (реєстрацією) депутатами позапарламентських інтересів, які вони представляють, та зовнішніх джерел доходів тощо.

Підсумовуючи зазначимо, що погляд на парламентаризм як складний феномен, концепт та іманентну складову системи сучасного конституціоналізму змушує звернути увагу на унікальну роль і значення процесів парламентаризації як в деяких країнах, так і на окремих континентах та глобалізованому світі в цілому. Аналіз аксіологічних, онтологічних, функціональних, інституціональних та інших параметрів та атрибутів парламентаризму з позицій теорії та практики сучасного конституціоналізму дозволяє розглядати парламентську демократію як інструмент реалізації одного з головних завдань сучасності – поєднання в єдине ціле інтересів держави та громадянського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Бадура П. Парламентская демократия. В кн.: *Государственное право Германии*. Сокращенный перевод немецкого семитомного издания. Том 1. Москва: Институт государства и права РАН, 1994. С. 44–53.

2. Демократичний парламент: міжнародні стандарти. *Сайт Громадянської мережа ОПОРА.* URL: https://rada.oporaua.org/novyny/novini/129-demokratychnyi-parlament-mizhnarodni-standarty.

3. Дубас В. Європейські стандарти сучасного парламентаризму (за позиціями Європейської комісії «За демократію через право»). *Український часопис конституційного права*. 2019/2. С. 60–73.

4. Омельченко Н. Л. Парламентаризм як концептуальна та інституційна основа сучасного парламентського права. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 74–79.

Батанова Наталія
Інститут держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
старший науковий співробітник
відділу правових проблем політології, к.ю.н.

Конституційна реформа в Україні: виклики, проблеми, перспективи

26 річниця з дня прийняття Конституції України, відзначається у вкрай важких умовах російсько-української війни, яка, розпочавшись у 2014 р. з окупації Автономної Республіки Крим, міста Севастополь та окремих районів Донецької та Луганської областей, триває вже понад 8 років. 24 лютого 2022 р. розпочалось повномасштабне збройне вторгнення російських загарбників в України.

У вказаному контексті особливого значення набуває концептуальний аналіз не лише стану сучасного конституційно-правового регулювання найважливіших суспільних відносин, а й формування стратегії розвитку конституційного законодавства у перспективі післявоєнного відтворення.

Потреба у здійсненні реформаційних конституційних перетворень, удосконалення конституційного законодавства на основі фундаментальних принципів конституціоналізму та верховенства права, зміцнення на основі Конституції України демократичної державності та правових засад українського суспільства, забезпечення системності, плановості та скоординованості законотворчого процесу, впровадження інноваційних технологій прямої демократії, державного врядування та місцевого самоврядування змушують кардинально переглянути традиційні підходи до теоретико-методологічного та політичного забезпечення конституційної реформи в Україні, розробка ефективної моделі якої сьогодні є ключовим завданням, що в кінцевому підсумку визначає успішність побудови України як правової та соціальної держави.

Конституційна реформа найважливіших засад організації та діяльності державної влади є тією об'єктивною необхідністю, що спонукає усіх суб'єктів конституційного права та державно-політичного життя в цілому до пошуку оптимальних шляхів удосконалення організації та діяльності базових публічно-владних інститутів у відповідності до вимог сьогодення та потреб забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина.

Стратегічною ідеєю та магістральним напрямком правової реформи є забезпечення верховенства права, яке є основою демократичного суспільства та сучасного конституціоналізму. Верховенство права є одним із трьох – поряд із демократією та людськими правами – стрижневих принципів Ради Європи, що переплітаються та у системній єдності визначають сенс, зміст та спрямованість внутрішньої та зовнішньої

політики держав – її членів. Верховенство права, людські права та демократія є невід'ємним елементом спільної спадщини та основоположним принципом усіх європейських демократій, фундаментом європейської ідентичності.

Головна концептуальна ідея, яка має бути покладена в основу стратегії правової реформи, це ставлення до «людини», визнання її найвищою цінністю та джерелом усіх суспільних благ, а благополуччя людини, утвердження та захист її суб'єктивних прав – метою функціонування держави. Втілення у практиці праводержавотворення відповідного стратегічного завдання передбачає принципову відмову від домінуючої у сучасному конституційному законодавстві, насамперед у тексті Конституції України, радянської моделі визначення та структуризації прав людини, забезпечення їх реалізації та гарантування.

На зміну радянському за своєю філософією «предметному» підходу до систематики прав людини, в основі якого – орієнтація на сфери суспільного життя (політичну, економічну, соціальну, культурну тощо) та здебільшого популістська складова, насамперед у частині так званих соціально-економічних прав, за відсутності ефективних гарантій реалізації та захисту цих прав, має прийти сучасна модель конституційних прав людини, в основі якої, з одного боку, виділення суб'єктивних природних прав (фундаментальні, насамперед громадянські права) людини та, з іншого боку, позитивних зобов'язань держави (насамперед так звані соціальні права), через принципово різні механізми їх гарантування – судові та позасудові. В основі такої градації прав має бути закладено ціннісний підхід (гідність, свобода, соціальність, справедливість, громадянськість тощо) та реальна здатність їх захисту певною системою гарантій, основною з яких є суд.

Створення відповідного нормативно-правового та інституційного механізму набуває особливого значення в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації, російсько-української війни та, з часом, післявоєнного відновлення суспільства та держави. Саме права людини на гідність, свободу, життя, здоров'я зазнали масштабних порушень.

Щодо прав, які традиційно сприймаються нами як «соціальні» (соціальний захист, пенсійне забезпечення, належний життєвий рівень, медичне обслуговування), в переважній більшості мають бути у функціональному полі діяльності держави, насамперед уряду, який не дає ці права, не дарує їх, а зобов'язаний усебічно забезпечувати. Таким чином, зникає популістська складова, мінімізуються упереджені та, як правило, завищені соціальні очікування людини у зв'язку з цим. Водночас системні порушення прав людини у сфері соціального захисту, освіти, охорони здоров'я в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації та російсько-української війни потребуватимуть особливої уваги держави під час деокупації та післявоєнного відновлення.

Реалізація такого стратегічного завдання передбачає не лише внесення системних змін до Конституції України (в ідеальному варіанті – прийняття нової Конституції), формування нової системи законодавства, побудованої на відповідних принципах (наприклад, прийняття нового Трудового Кодексу, можливо – Соціального Кодексу), а й створення інституційного механізму, здатного забезпечувати реалізацію та захист відповідних прав (реформа у сфері правосуддя, створення мережі омбудсманів тощо).

Наступним стратегічним напрямком правової реформи, який набуває особливої актуальності та значення в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації, російсько-української війни та, з часом, післявоєнного відновлення суспільства та

держави, є децентралізація та функціонування реального місцевого самоврядування. Останні роки муніципального будівництва ознаменували собою не лише докорінну відмову від концептуально еклектичних та здебільшого радянських за своєю суттю принципів формування, організації та, особливо, функціонування місцевого самоврядування, а й перехід до європейських засад місцевої демократії, субсидіарності, самоорганізації та територіального врядування.

Втім, залишаються системні проблеми в організації та діяльності місцевого самоврядування, які потребують свого вирішення та законодавчого забезпечення. У числі першочергових завдань, слід звернути увагу на необхідність забезпечення територіальної громади усією необхідною сукупністю функцій та правомочностей як первинного суб'єкта місцевого самоврядування. Насамперед територіальна громада має наділятися статусом юридичної особи. Важливим є і питання компетенції місцевого самоврядування: територіальні громади вільні вирішувати будь-які питання, крім тих, які має забезпечувати і регулювати держава. Невирішеним залишається питання щодо утворення на регіональному та субрегіональному рівні місцевого самоврядування власних виконавчих органів – муніципальних служб з метою ефективності регіонального та субрегіонального представництва (на рівні областей та районів).

Особливе значення в умовах подолання катастрофічних наслідків повномасштабної збройної агресії Російської Федерації, російсько-української війни та післявоєнного відновлення суспільства, держави, економіки, соціальної та інших сфер суспільного життя, матиме формування ефективних та дієвих правових та інституційних механізмів забезпечення та гарантування визначальної ролі Українського народу в конституюванні та функціонуванні усіх форм публічної влади. Насамперед йдеться про запровадження принципово нових форм безпосереднього впливу громадян на публічну владу (народні ініціативи, опитування, електронні голосування тощо). Водночас мають запроваджуватися сучасні правила та форми голосування, які б не лише сприяли попередженню абсентеїзму, а й ставали ефективною та справедливою формою відповіді на складні політико-правові виклики, обумовлені проблемами сепаратизму, колабораціонізму з рашистськими окупантами. Це сприяло б політичній реструктуризації соціуму в умовах післявоєнного відновлення суспільства та держави.

В основі інституційної основи політичної системи суспільства має бути втілена модель парламентоцентризму, яка засновуватиметься на фундаментальних принципах представницької демократії. Має бути посилена роль парламенту як суверенного, легітимного, репрезентативного, колегіального, політично спроможного органу законодавчої влади. Вважаємо, що замість доволі популістських пропозицій інституційних змін у системі сучасного парламентаризму на кшталт зменшення кількості членів парламенту або запровадження бікамералізму, доцільно змінити акценти на механізми формування кількісного та якісного складу парламенту, підвищення якості законодавчого процесу, втілення інноваційних технологій цифрової демократії, створення інших інституційних, політичних та нормативних умов для солідаризації громадянського суспільства та подальшого втілення політичної волі громадян в процесі ефективного і прозорого врядування. Підвищенню ефективності парламентської демократії сприяло б посилення функціональної ролі уряду в законодавчому процесі як суб'єкта законодавчої ініціативи та його професіоналізація.

Потрібна нова для правової системи України ієрархія законів як актів вищої юридичної сили: спеціальні, як такі, що вносять зміни до Конституції, конституційні – для регулювання найбільш важливих суспільних відносин, передбачених Конституцією, та

ординарні. У цьому контексті варто було б повернутися до ідеї розробки та прийняття спеціального Закону «Про закони та законодавчу діяльність». З метою забезпечення наступності у функціонуванні парламенту конституційної та детальної законодавчої регламентації потребує діяльність опозиції. Це вимагає прийняття Закону «Про опозицію».

В умовах складних викликів сьогодення, особливо, воєнного стану та з часом післявоєнного відновлення суспільства та держави, підвищується роль і місце судової влади в забезпеченні функціонування держави та громадянського суспільства. Зокрема, реальністю має стати інститут мирових суддів, яких обирають жителі – члени територіальних громад на відповідний строк. Гарантування прав людини має забезпечуватися незалежним судом присяжних. Має з'явитися новий порядок формування корпусу професіональних суддів на конкурсних засадах із залученням системи кваліфікаційних комісій. Прокуратура як невід'ємний складник інституту судівництва має здійснювати основну функцію – представляти публічні інтереси в суді. Суттєвих функціональних та інституційних змін має зазнати й конституційна юстиція. Конституційний Суд має стати повноцінним органом контрольної влади.

Наріжним каменем правової реформи, фокусом, через призму якого переломлюються основні вектори внутрішньої та зовнішньої політики Української держави в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації, російсько-української війни та, з часом, післявоєнного відновлення суспільства та держави, є питання національної безпеки та оборони. Національна безпека та оборона – це комплексний елемент функціонування Української держави в нових історичних, геополітичних та воєнних умовах. Захист суверенітету та територіальної цілісності України, забезпечення національної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України.

У зв'язку з цим, питанням особливої ваги та державного значення стає гарантування та створення належних умов функціонування Збройних Сил України; обов'язкове державне фінансування заходів, пов'язаних з національною безпекою та обороною України, для забезпечення розвитку її обороноздатності та адекватності викликам сьогодення; створення можливостей для реалізації громадянами участі в обороні держави; встановлення виключних повноважень вищих органів держави в координації та організації заходів, пов'язаних з національною безпекою та обороною. Це вимагатиме внесення системних змін до Конституції України та удосконалення чинного законодавства у відповідній сфері.

Як підсумок зазначимо, що стратегія конституційної реформи має бути зосереджена насамперед на розв'язанні основних системних політичних та тісно пов'язаних із ними (економічних, соціальних, культурних, інформаційних, національних тощо) проблем у сфері забезпечення, реалізації та захисту принципів людської гідності, свободи, справедливості, верховенства права, забезпечення прав людини, соціальної, правової та демократичної державності та поділу державної влади в умовах викликів сьогодення, але не вичерпує повністю проблематики у зазначеній сфері.

Васильченко Оксана
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
директорка, д.ю.н., проф.

Дешко Людмила
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка
професорка кафедри конституційного права, д.ю.н., проф.

Право людини на охорону здоров'я та медичну допомогу на тимчасово окупованих територіях: звернення до Європейського суду з прав людини проти росії

Право людини на охорону здоров'я та медичну допомогу є структурним елементом суб'єктивних юридичних прав, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Стаття 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод не може інтерпретуватися, як така, що дозволяла росії як державі-учасниці Конвенції до 16 вересня 2022 року здійснювати порушення її норм на території іншої держави-учасниці Конвенції – України, Молдови, Грузії, Вірменії. російська федерація зобов'язана забезпечувати права людини і основоположні свободи, гарантовані Конвенцією, на частинах тих територій, над якими вона має незаконний, але ефективний контроль, незалежно від того, здійснювався чи здійснюється такий контроль безпосередньо, через збройні сили, або через підпорядковану місцеву адміністрацію – росія вважається такою, що має юрисдикцію на зазначеній території, а відтак несе юридичну відповідальність за свою екстериторіальну поведінку.

1 серпня 2021 р. набрав чинності Протокол № 15 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відповідно до якого строк для подання заяви до ЄСПЛ від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні в рамках вичерпання національних засобів правового захисту скорочено з 6 до 4 місяців. 1 лютого 2022 року ця нова умова прийнятності індивідуальної заяви набула чинності. Вона застосовується лише до тих заяв до ЄСПЛ, у яких остаточне рішення на національному рівні в рамках вичерпання національних засобів правового захисту було прийнято 1 лютого 2022 року або після цієї дати. В разі ж якщо остаточне рішення на національному рівні в рамках вичерпання національних засобів правового захисту постановлено до 31 січня 2022 року включно, то ЄСПЛ може брати справу до розгляду впродовж 6 місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні.

З 16 вересня 2022 року росія перестала бути стороною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Резолюцію ухвалено на пленарній сесії 21-22 березня 2022 року Європейським судом з прав людини). Особи, неурядові організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного росією порушення їх права на охорону здоров'я та медичну допомогу на тимчасово окупованих територіях можуть подавати індивідуальні заяви до ЄСПЛ щодо тих порушень, які вчинила росія до 16 вересня 2022 року включно.

Відповідно до ст. 33 Конвенції будь-яка Висока Договірна Сторона може передати на розгляд ЄСПЛ питання про будь-яке порушення положень Конвенції та протоколів до неї, яке допущене, на її думку, росією (міждержавні справи).

Якщо особа вважає, що рф порушила її право на охорону здоров'я та медичну допомогу на території росії чи частині території держави-учасниці Конвенції (наприклад, на території тимчасово захоплених росією населених пунктів України, окупованої росією

АРК, частини Луганської та Донецької областей України, окупованих частинах території Молдови, Грузії), над якою росія має незаконний, але ефективний контроль, незалежно від того, здійснювався чи здійснюється такий контроль безпосередньо, через збройні сили, або через підпорядковану місцеву адміністрацію, то ця особа може звернутися з індивідуальною заявою до Європейського Суду з прав людини (ст. 34 Конвенції).

Суб'єктами права звертатися за захистом своїх прав на охорону здоров'я та медичну допомогу до Європейського суду з прав людини є: особа, група осіб, близькі родичі особи/осіб.

Жертвами порушень прав людини на охорону здоров'я та медичну допомогу, гарантованих Конвенцією, є: безпосередні жертви – особи, чиї основне право порушене; опосередковані жертви (близькі родичі осіб, що загинули з вини росії; близькі родичі, які продовжують захист прав чи свобод померлого заявника в Європейському суді з прав людини за справою, що була розпочата померлим заявником, який є їхнім родичем і який помер до винесення рішення ЄСПЛ проти росії); потенційні жертви (особи, які можуть реально постраждати внаслідок застосування норм законодавства росії, що порушує або може потенційно порушити права й основоположні свободи особи чи групи осіб).

З індивідуальною заявою до Європейського суду з прав людини проти росії щодо порушення прав людини на охорону здоров'я та медичну допомогу можуть звернутись як дієздатні особи, так і недієздатні особи або особи, цивільна дієздатність яких обмежена. Право на звернення з індивідуальною заявою до Європейського суду з прав людини проти росії мають також юридичні особи, зокрема й релігійні організації.

Гансецька Еліна
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
аспірантка кафедри конституційного права

Конституційно-правовий статус і відповідальність глави держави під час дії правового режиму воєнного стану

Основна особливість конституційно-правового статусу президента України полягає в тому, що обсяг його повноважень як глави держави разюче відрізняється в умовах мирного часу та під час дії правового режиму воєнного стану. Положення розділу V Конституції України характеризують становище президента в системі державної влади, визначають його порядок обрання, припинення повноважень, а також можливість усунення з поста. Так, відповідно до статті 102, Президент України є Главою держави і виступає від її імені, є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина [1]. Однак воєнний стан вносить суттєві корективи в президентські реалії і значно посилює позицію глави держави і в державницькому, і в політичному сенсі.

В загальному розумінні правовий режим воєнного стану є мірою вимушеною, проте вкрай необхідною. Функціонування такого режиму насамперед обумовлює встановлення низки заборон для громадян з одного боку і, водночас, розширення повноважень президента України з другого боку. Показовим є приклад заборони проведення мирних зборів, мітингів, демонстрацій, що є одним з основних прав на волевиявлення громадян та має нормативне закріплення у статті 39 Основного Закону. Зважаючи на відсутність можливості проводити мирні зібрання, фактично єдиним способом волевиявлення для

громадян є використання особливої форми колективного звернення у вигляді електронної петиції. Даний механізм не є досконалим у використанні, особливо під час воєнного стану, оскільки має низку перешкод для досягнення ефективного результату. Вказане не сприяє реалізації статті 38 Конституції України, яка встановлює, що громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами. В даному випадку народ України, як єдине джерело її влади, є обмеженим у виборі інструментів впливу на главу держави та органи державної влади в умовах воєнного стану.

В той же час, за умов вищезгаданого правового режиму, президент України розширює коло своїх повноважень, зокрема щодо прийняття рішення про введення та скасування воєнного стану в Україні, утворення військових адміністрацій, видання обов'язкових до виконання наказів і директив з питань забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку, а також здійснення окремих заходів правового режиму воєнного стану.

Найбільш суттєвими в цьому аспекті є відповідні положення законодавства, котрими забороняється зміна Конституції України, проведення виборів президента України, проведення всеукраїнських та місцевих референдумів [2] під час дії правового режиму воєнного стану. Позаяк повноваження глави держави не можуть бути припинені, він має продовжувати свою роботу до припинення або скасування правового режиму воєнного стану, навіть якщо термін його повноважень закінчується під час воєнного стану. Таким чином, правовий режим воєнного стану фактично унеможливлює застосування конституційної відповідальності до глави держави. Згадані положення можуть розглядатися як необхідні для забезпечення безперервності та стабільності державної влади, проте викликають застереження із огляду на теоретичну можливість переходу глави держави на бік ворога або наближення режиму правління у державі від демократичного до авторитарного в умовах дії низки обмежень воєнного стану.

Крім того, слід зауважити, що і за умов мирного часу порядок притягнення до відповідальності президента України є достатньо ускладненим, а тому імунітет глави держави є майже абсолютним, а значить, не завжди може вважатися цілком правовим чи справедливим. Інститут імпічменту є головним важелем впливу на президента як в об'єктивному, так і в суб'єктивному сенсі, адже він посідає чільне місце в системі органів державної влади. Звідси випливає, що специфічний статус глави держави має зумовлювати не тільки широке коло повноважень, а й наявність дієвих механізмів впливу, в тому числі шляхом застосування заходів конституційно-правової відповідальності.

Рухаючись по цьому напрямку, виникає потреба у спрощенні технологій імпічменту та розробленні інноваційного механізму його реалізації, враховуючи при цьому реалії безпекової ситуації у державі. Особливо, якщо Україна має намір рухатись по західному вектору розвитку, адаптуючи та гармонізуючи своє законодавство до стандартів Європейського Союзу.

Повертаючись до загальної характеристики конституційно-правового статусу глави держави, будучи Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України, він фактично одноособово вирішує питання війни та миру на всій території України, що на невизначений строк може послаблювати позиції політичного плюралізму всередині держави.

Такі процеси можуть бути корисними для узгодженої зовнішньої політики та протистояння ворогу, однак є небезпечними з точки зору необхідності в існуванні дієвих інструментів контролю за діяльністю влади, що є важливим засобом реалізації демократії і цінностей правової держави. Недосконалість правового регулювання та практичного

застосування контролю народу в сучасній державі, недостатня його інституалізація може позначатися на перебігу соціальних змін, особливо в умовах воєнного стану.

Незважаючи на те, що чинне законодавство та положення Конституції України були достатньо вдало прописані у теорії, практика поступово виявляє лакуни в частині нормативного врегулювання правового режиму воєнного стану. В цьому аспекті слід зазначити, що окреслена проблематика є достатньо новою із огляду на воєнний стан, введений Указом Президента України № 64/2022 у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України [3], а тому потребує комплексного вирішення, насамперед у сфері удосконалення розподілу влади в Україні.

Відтак, поточна правова реальність задає особливу траєкторію та прямо відображається у взаєминах глави держави із суспільством та державними інституціями. Однак варто розуміти, що демократія – це не абстрактна влада народу чи влада більшості, а різноманітні суспільні інститути, що дозволяють здійснювати народний контроль за діяльністю влади, враховуючи при цьому особливі правові режими та актуальний стан справ у державі.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення 29.11.2022).

2.Про правовий режим воєнного стану : закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення 29.11.2022).

3.Про введення воєнного стану в Україні : указ Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення 29.11.2022).

Довгань Олександр
Національна академія внутрішніх справ,
аспірант кафедри конституційного права та прав людини

Реалізація права на свободу думки і слова під час дії воєнного стану

24 лютого 2022 р. у зв’язку з широкомасштабним вторгненням російської федерації на територію України світ знову відчув жахи війни. Це знайшло відображення у відповідному Указі Президента України № 64 «Про введення воєнного стану в Україні». Додержання законності та інших демократичних засад, як ніколи, є важливою складовою підтримання довоєнного стану реалізації основоположних прав і свобод людини та громадянина.

У даному контексті слід акцентувати, що право на свободу думки і слова врегульовано на конституційно-правовому рівні. Так, насамперед, згадаємо положення ст. 34 Основного Закону України, а також інші численні законодавчі акти. До того ж, за статтею 64 Конституції України визначено, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Отже, здійснення згаданого права може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [1].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях

у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2]. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції [1; 2].

При цьому не можемо не згадати стосовно права на свободу думки і слова рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року у справі № 1-9/2012 за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України. Тобто, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб допускається винятково у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [3].

До низки попередніх обмежень також необхідно додати і положення, передбачені Постановою Кабінету Міністрів України від 8 липня 2020 р. № 573 «Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану». Порядком здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан, патрулям на території, де запроваджено комендантську годину та встановлено спеціальний режим світломаскування, в установленому законодавством порядку надано право:

1) затримувати і доставляти в органи або підрозділи Національної поліції осіб, які вчинили або вчиняють правопорушення;

2) перевіряти в осіб посвідчення, документи, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи, або паспортні документи іноземця, особи без громадянства, документи, що підтверджують законність перебування на території України, та перепустки, а в разі їх відсутності – затримувати відповідних осіб та доставляти в органи або підрозділи Національної поліції для встановлення особи; за потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, які ними перевозяться;

3) вилучати в осіб предмети, які є знаряддям, засобом або предметом правопорушення, і передавати їх органам або підрозділам Національної поліції;

4) тимчасово обмежувати або забороняти на вулицях та дорогах, окремих ділянках місцевості та в інших громадських місцях перебування або пересування осіб, рух транспортних засобів, зокрема транспортних засобів іноземних, консульських установ чи представництв міжнародних організацій; виводити осіб з окремих ділянок місцевості та об'єктів, евакуйовувати транспортні засоби;

5) входити (проникати) на територію та у приміщення підприємств, установ і організацій, у житлові та інші приміщення, на земельні ділянки, що належать особам, під час припинення кримінального правопорушення та в разі переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, якщо зволікання може створити реальну загрозу життю чи здоров'ю осіб;

6) використовувати із службовою метою засоби зв'язку і транспортні засоби, що належать особам (за їх згодою), підприємствам, установам і організаціям, за винятком транспортних засобів іноземних консульських установ чи представництв міжнародних організацій, для запобігання вчиненню кримінального правопорушення, переслідування та затримання осіб, що підозрюються у вчиненні злочину, або для доставки до лікувальних закладів осіб, які потребують медичної допомоги, проїзду до місця злочину;

7) застосовувати відповідно до законодавства заходи фізичного впливу, зброю і спеціальні засоби [4].

На наше переконання, на шляху реалізації і забезпечення права на свободу думки і слова слід виокремити роль і значення журналістів, засобів масової інформації, інших інституцій громадянського суспільства. Вони відіграють важливу роль у житті демократичної держави, територіальних громад і громадянського суспільства, світової спільноти. Йдеться як про мирний час, так і правовий режим воєнного чи надзвичайно стану. ЗМІ становлять канали поширення інформації, які охоплюють величезну кількість людей, та разом із журналістами організовують і проводять дискусії з нагальних питань, інформують про правила поводження у кризових, стресових ситуаціях.

Відповідно до міжнародного гуманітарного права (МГП) виділяють дві категорії журналістів, які працюють у зонах збройного конфлікту: 1) воєнні кореспонденти, акредитовані при збройних силах, 2) «незалежні» журналісти. Обидві категорії належать до цивільних осіб, і перебувають під захистом Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року і відповідних положень Додаткового протоколу I 1977 р. [6; 7]. Досвід інших держав демонструє поширеність категорії «прикомандировані» журналісти – які слідують за військовими частинами під час війни. Чимало журналістів безпосередньо входять до складу збройних сил, мають відповідне військове звання, це – військові журналісти, тобто журналісти військових ЗМІ.

Отже, журналісти та інші медіаучасники є цивільними особами, тому мають бути захищені відповідно до міжнародного гуманітарного права. Націлювання на них (особливо задокументовані випадки, коли на них були знаки преси, їхні машини були відзначені як преса) становить явне порушення міжнародного права, і порушники мають бути притягнуті до відповідальності. Обстріли і вбивства журналістів є грубим порушенням Гаазьких і Женевських конвенцій, Додаткових протоколів до них, якими регламентовано гарантії безпеки для журналістів. Незважаючи на це, російська армія вдалася до численних порушень.

Погоджуємось, що на прикладі держави-агресора ми побачили, у що може перетворитись суспільство країни, яке живе в умовах жорсткої пропаганди та відсутності свободи слова. Проте, завдяки розвиненим незалежним медіа, Україна була і залишається демократичною державою, де свобода, незалежність і суверенітет є найвищими конституційними цінностями для кожної людини. Збереження і захист ЗМІ, забезпечення прав журналістів і безпеки їх професійної діяльності, недопущення згортання свободи слова в Україні не тільки є своєрідними критеріями чи вимогами при вступі України до ЄС, а й завданням для усіх гілок влади [8]. Попри серйозні загрози для життя журналістів та медіа в умовах воєнних дій світ знає правду про жахи війни, відбувається збір доказів про злочини під час війни, сприяння розслідуванням з подальшим притягненням винних до відповідальності тощо.

Важливою при цьому видається міжнародна підтримка і консолідація зусиль усіх уповноважених суб'єктів у протидії порушенням прав журналістів та інших медіаучасників. Не дивлячись на певні обмежені можливості реалізації права на свободу

думки і слова під час дії воєнного стану, роль даного права у сучасному світі важко переоцінити. Тому закономірними є модернізація національного законодавства, імплементація міжнародних стандартів, підвищення ефективності та безпеки професійної журналістської діяльності тощо.

Список використаних джерел:

1.Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/

2.Про правовий режим воєнного стану: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n173.

3.Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року у справі № 1-9/2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#n51.

4.Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 липня 2020.

5.Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

6.Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

7,Короткий Т.Р., Хендель Н.В. Захист журналістів під час збройного конфлікту. URL: https://ukrainepravo.com/internationallaw/publicinternationallaw /zakhyst-zhurnalistiv-pid-chas-zbroynogo-konfliktu/

8.Камінська Н., Шаптала Н. Порушення прав журналістів в умовах збройних конфліктів. *Законодавче забезпечення формування та реалізації державної політики України в умовах воєнного стану:* колективна монографія/ Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2022. С.150-171.

Євстігнєєв Андрій
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
професор кафедри конституційного права, д.ю.н., доц.

Щодо конституційно-правового механізму обмеження прав і основних свобод людини в умовах воєнного стану

Найжорстокіша війна в Європі з часів ІІ-ї світової, жорстока активна фаза якої злочинно розпочата росією 24 лютого 2022 року, назавжди розділила життя України та українців та «до» та «після». Визначні безпрецедентні приклади героїзму та самопожертви, продемонстровані співвітчизниками протягом останніх майже десяти місяців, навіки золотими літерами у світову історію боротьби і безумовної перемоги добра над злом, світла ад темрявою, життя над смертю.

Зрозумілим та цілком виправданим в таких умовах є запровадження та подальше неодноразове продовження воєнного стану в Україні, особливий правовий режим якого дозволяє ефективно протистояти та перемагати злочинця-агресора, а також упорядковувати суспільне життя нашої Батьківщини.

Також цілком виправданим елементом в механізмі правового режиму воєнного стану є обмеження окремих конституційних прав людини. Зокрема, ч. 2 ст. 64 Конституції України [1] передбачено, що в умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень, при цьому, не

можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції.

Відповідно до приписів ст. 92 Конституції України виключно законом України визначається правовий режим воєнного стану, а ст. 106 цього ж акту визначено повноваження Президента України прийняти відповідно до закону рішення про введення воєнного стану в Україні (у формі указу), яке підлягає затвердженню Верховною Радою України протягом двох днів з моменту звернення Президента України. Отже, Основним законом прямо визначено: 1) акт, яким може бути визначено правовий режим воєнного стану (відповідний закон), 2) суб'єкта, який має право прийняти первинне рішення (указ) про введення воєнного стану – Президента України та 3) необхідність затвердження такого указу Верховною радою України. При цьому, жодних повноважень Президента України щодо визначення вказаного в попередньому реченні правового режиму Конституція України не передбачає. Враховуючи вказане, можна зробити висновок, що всі аспекти зазначеного правового режиму, в тому числі – порядок і строки обмеження конституційних прав людини і громадянина, можуть бути регламентовані виключно відповідним законом (по своїй правовій природі – так званим конституційним законом), яким є Закон України «Про правовий режим воєнного стану» (далі – Закон) [2].

Стаття 4 Закону чітко і однозначно передбачає вимоги до змісту указу Президента України про введення воєнного стану, серед яких, зокрема, зазначення вичерпного переліку конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень.

Натомість, указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [3], затверджений Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року (строк дії воєнного стану, введений цим указом, неодноразово продовжувався), всупереч зазначеним вимогам ст. 4 Закону не містить вичерпного переліку прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а зазначено лише про можливість обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбачених статтями 30 - 34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України (п. 3).

Очевидно, що згадка про можливість обмеження прав (тим більше – без зазначення умов, за яких така можливість може бути реалізована та без зазначення строку дії таких обмежень) не є «зазначенням вичерпного переліку конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень», що імперативно вимагається у ст. 4 Закону. Вказане дає підстави для обґрунтованих сумнівів у тому, що єдиним можливим для умов воєнного стану документом, яким є відповідний указ Президента України, введено обмеження відповідних прав, що в свою чергу дає підстави ставити під сумнів конституційність таких обмежень, введених де-факто і де-юре (на рівні інших підзаконних нормативно-правових актів).

У зв'язку із вищевказаним видається цікавою та не позбавленою правової аргументації позиція Національного агентства з питань запобігання корупції щодо невідповідності заборони чоловікам – громадянам України у віці від 18 до 60 років на виїзд за межі України положенням Конституції України та законам України, зазначена у дослідженні «Корупційні схеми та ризики під час виїзду з України в умовах воєнного стану» [4, 29].

Враховуючи вказане, вважаємо доцільним внести відповідні зміни до указу Президента України щодо запровадження воєнного стану, що приведе його зміст у відповідність із вимогами Конституції України та Закону.

Список використаних джерел:

1.Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/pressreleases/2022/06/23/european-council-conclusions-on-ukraine-the-membership-applications-of-ukraine-the-republic-of-moldova-and-georgia-western-balkans-and-external-relations-23-june-2022/

2.Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19?find=1&text=%D0%BE%D0%B1%D0%BC%D0%B5%D0%B6%D0%B5%D0%BD#Text.

3.Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2

4.Корупційні схеми та ризики під час виїзду з України в умовах воєнного стану. Київ, Національне агентство з питань запобігання корупції, 2022. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/Koruptsiy-ni_shemy_ta_ryzyky_pid_chas_vyi-zdu_z_Ukrai-ny_v_umovah.pdf

Івженко Діана
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
аспірантка кафедри конституційного права

Забезпечення права військовослужбовців на психологічну та медичну реабілітацію після завершення збройного конфлікту

Безумовно від війни зазнають страждань як цивільні, так і військові, або, висловлюючись термінологією міжнародного гуманітарного права, некомбатанти та комбатанти. Але навряд чи будь-хто з некомбантантів сумує за війною, на відміну від комбатантів. Що це означає? Як після побаченого на лінії фронту, переживаючи болісні втрати особового складу, власні моральні та психологічні потрясіння, повернувшись додому, до сім'ї, можливо сумувати за війною та бойовими діями? Однак, на жаль, це є так.

Метою даної статті є надати відповіді на вищеокреслені питання та з'ясувати можливі методи та механізми забезпечення прав ветеранів на реабілітацію після завершення бойових дій та збройного конфлікту.

На платформі TEDx є цікавий для аналізу та глибшого розуміння післявоєнної реабілітації військових виступ ветерана війни Себастьяна Юнгера в Афганістані, Африці та на Близькому Сході. Розповідаючи про свій досвід та участь в бойвих діях, він згадав випадок у долині Коренгал, східному Афганістані. Вона завдовжки 10 кілометрів. У цій долині були розміщені 150 чоловіків військового підрозділу, і за той час, що Себастьян був там, майже 20 відсотків всіх бойових дій, що тоді велися в усьому Афганістані, відбувалися саме там, на тих 10 кілометрах. Жодного інтернету, телефону, зв'язку, водопостачання, нічого, окрім бою. І вони навчилися любити бій. Як згадує сам Себастьян у своєму виступі, один лейтенант вимовив фразу: «Нехай хтось сьогодні нас атакує».

З моменту полномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, за словами міністра оборони України, Олексія Резнікова, до Збройних сил України

мобілізовано 700 тисяч осіб. В загалому, за словами міністра оборони, діяльність сектору безпеки й оборони забезпечують близько 1 мільйону осіб у різних структурах [1].

Незважаючи на триваючу активну фазу бойових дій майже по всій лінії фронту, вже сьогодні необхідно розробляти стратегію реінтеграції та реабілітації військових (ветеранів) в реалії цивільного життя.

Варто звернути увагу в цьому питанні на аналогічний досвід зарубіжних країн. В даному випадку, важко проводити прямі порівняння між Сполученими Штатами Америки та будь-якими іншими країнами, враховуючи чисельність особового складу збройних сил, кількість конфліктів, у яких вони брали участь, рівень соціальних послуг, наявність 21 мільйона ветеранів та ряд інших факторів.

Принагідно звартаю увагу, що United States Department of Veterans Affairs Міністерство у справах ветеранів США (далі - VA) є другим за величиною державним органом виконвчої влади США, після Міністерства оборони. У ньому працює 370 000 співробітників, бюджет складає близько 166 мільярдів доларів. За останній фінансовий рік VA здійснила понад 58 мільйонів медичних прийомів. VA також має 56 регіональних офісів та відповідає за розподіл пільг ветеранам, які мають на це право. Близько 4,5 мільйонів ветеранів отримують компенсацію по інвалідності. Близько 300 000 ветеранів і понад 200 000 осіб, які втратили годувальника, отримують пенсійні виплати. Особливо важливим на мою думку аспектом є те, що VA також надає освітню допомогу понад одному мільйону студентів. VA має іпотечну програму житла з понад 2,5 мільйонами доларів активних позик, гарантованих VA. VA забезпечує професійну реабілітацію та працевлаштування для понад 140 000 ветеранів. Безумовно, ці цифри вражають і підкреслюють розмір і складність VA.

Після Другої світової війни переможена Німеччина була розподілена на 4 зони, кожна з яких, відповідно, перебувала під контролем США, Великої Британії, Франції та СРСР. Через розбіжності із Західними Союзниками СРСР перекрили їм доступ до Берліна, який перебував у зоні радянської окупації на сході. Блокаду було знято 12 травня 1949 р., що призвело до утворення 23 травня 1949 року Федеративної Республіки Німеччини (ФРН), що складалась із зон окупації союзників. У відповідь, СРСР у жовтні 1949 р. проголосив заснування Німецької Демократичної Республіки (НДР). Паризькі угоди 1955 р. поклали край окупації ФРН союзниками, відкрили шлях для членства ФРН в НАТО та встановили умови для її ремілітаризації через створення Bundeswehr того ж року.

Сьогодні збройні сили Німеччини нараховують 180 000 членів. Одні є кадровими, тобто бажають присвятити військовій кар'єрі все своє професійне життя, а інші є військовослужбовцями за контрактом, які вступають на службу на певний термін. Доступні пільги та програми для ветеранів так само відрізняються залежно від того, чи були колишні учасники кар'єрними солдатами чи солдатами за контрактом.

На сьогодні розвиток ветеранської політики в Україні передбачено у Плані відновлення Укоаїни. Пункт «Захист прав ветеранів війни» визначає пріоритетні напрями – «Забезпечення системи соціальної підтримки ветеранів" та «Надання державою можливостей ветеранам безбар'єрно реалізувати свій професійний потенціал для власного розвитку та економічного розвитку держави» [2].

Напрямок відновлення країни «Захист прав ветеранів» визначає дві основні цілі:

Забезпечення системи соціальної підтримки ветеранів, яка не лише полегшить їх бойові травми та фінансові втрати, але й допоможе після закінчення служби бути реалізованим у соціально-економічному житті держави;

Надання державою можливостей ветеранам безбар'єрно реалізувати свій професійний потенціал для власного розвитку та економічного розвитку держави.

План містить перелік пропонованих загальнонаціональних проектів серед яких:

Створення системи переходу з військової кар'єри до цивільного життя;

Трансформація мережі госпіталів ветеранів війни у сучасні реабілітаційні центри;

Створення Національного військового меморіального Кладовища та інші.

Разом з тим, слід зауважити, що такий План має багато недоліків. Передусім часові межі окремих етапів. Перший етап розрахований на червень-кінець 2022 року, протягом якого планується розробка законодавчих засад формування та реалізації державної ветеранської політики з урахуванням практик країн, що мають досвід участі у бойових діях.

Другий етап розрахований на січень 2023 - грудень 2025 та переважно спрямований на прийняття законодавчих ініціатив.

На мою думку такі тривалі часові межі є необгрунтованими, оскільки вже сьогодні необхідно мати чіткий перелік дій, концепцій, механізмів реінтеграції ветеранів в цивільне суспільство.

Основними законопроєктами, підзаконними нормативно-правовими актами та державними програмами, спрямованими на вирішення нагальних питань соціального захисту учасників АТО (ООС), яким надано статус ветерана війни – учасника бойових дій, є:

Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників антитерористичної операції» № 150/2015 від 18 березня 2015 р.;

Постанова КМУ «Про затвердження Порядку надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України та брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення» № 413 від 20 серпня 2014 р. На виконання постанови, у серпні 2014 р. було створено Єдиний державний реєстр учасників бойових дій. Але через неузгодженості та прогалини у нормативно-правовій базі, тривалу процедуру їх усунення внесення до Реєстру інформації про учасників бойових дій не забезпечено в повному обсязі;

Постанова КМУ «Про затвердження Порядку організації соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції» № 432 від 21 червня 2017 р., яка забезпечує утворення дієвого механізму організації відновлення професійних навичок учасників антитерористичної операції як невіддільного складника їх соціальної адаптації до умов цивільного життя.

Відтак, можна зауважити, що станом на сьогодні система нормативно-правового регулювання соціального захисту ветератінв в Україні потребує значного доопрацювання з огляду на досить розгалуджену, однак не вельми систематизовану структуру.

Список використаних джерел:

1.Понад мільйон українців у формі забезпечують оборону країни – Резніков. URL: https://forbes.ua/news/ponad-1-mln-lyudey-u-formi-zabezpechuyut-oboronu-ukraini-reznikov-08072022-7072

2.План відновлення України Національної ради з відновлення, липень 2022. URL: https://uploads-ssl.webflow.com/625d81ec8313622a52e2f031/62c19ac16c921fc712205f03_NRC%20Ukraine%27s%20Recovery%20Plan%20blueprint_UKR.pdf

3.Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників антитерористичної операції» № 150/2015 від 18 березня 2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/150/2015#Text

4.Постанова КМУ «Про затвердження Порядку надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України та брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення» № 413 від 20 серпня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-%D0%BF#Text

5.Постанова КМУ «Про затвердження Порядку організації соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції» № 432 від 21 червня 2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2017-%D0%BF#Text

Камінська Наталія
Дослідницька служба Верховної Ради України,
головний науковий консультант, д.ю.н., проф.

Нові виклики і перспективи на шляху розвитку виборчого права

Розвиток України як незалежної, демократичної, правової держави передбачає належне функціонування демократичних інститутів, впровадження загальновизнаних міжнародно-правових стандартів, загальноцивілізаційних цінностей. З-поміж них першочергове місце належить виборам, поряд з іншими формамами й інститутами безпосередньої демократії. Україна не є винятком серед сучасних конституційних демократій, де застосовується така найбільш поширена форма народовладдя, забезпечуючи реалізацію народного суверенітету, основоположних політичних прав громадян, що дає змогу обирати та бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, легітимізуючи публічну владу загалом.

Багатогранна природа виборчого права активузує постійний науковий інтерес і дискурс у сучасній правовій доктрині, жваві дискусії в експертному середовищі, з боку законодавців, громадськості тощо.

Поряд з цим, триваюча військова агресія Росії проти України з 2014 року і до сьогодення, повномасштабне вторгнення на територію України 2022 року, як відомо, передували впровадженню правового режиму воєнного стану. Це передбачає обмеження ряду прав і свобод людини і громадян (ст. 64 Конституції), зокрема й у сфері забезпечення народного волевиявлення. Слід підкреслити, що за Законом України «Про правовий режим воєнного стану» в умовах воєнного стану забороняються проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради АР Крим і органів місцевого самоврядування; проведення всеукраїнських та місцевих референдумів (ст. 19). Водночас, на підставі Виборчого кодексу України в разі введення в Україні чи в окремих її місцевостях воєнного стану виборчий процес загальнодержавних виборів та/або виборчий процес відповідних місцевих виборів, що відбуваються на цих територіях або їх частині, припиняється з дня набрання чинності указом Президента України (ст. 20). Тому з огляду на дію імперативних норм Конституції України, Виборчого кодексу України та Закону "Про правовий режим воєнного стану" було припинено розпочаті виборчі процеси з 24 лютого 2022 року. Йдеться про проміжні вибори народного депутата України та позачергові місцеві вибори.в регіонах України [2].

Позитивним є факт оперативного належного реагування уповноважених владних інституцій на виклики сьогодення. Зокрема, Центральною виборчою комісією (ЦВК) було прийнято низку постанов задля захисту виборчих прав громадян. Так, варто відзначити постанови "Про тимчасове припинення функціонування автоматизованої інформаційно-комунікаційної системи "Державний реєстр виборців» на час дії воєнного стану" (24.02.2022 № 61); "Про деякі питання ініціювання проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою у зв'язку із введенням воєнного стану в Україні" (24.02.2022 № 60); "Про деякі питання діяльності територіальних виборчих комісій, що здійснюють підготовку та проведення місцевих виборів, у період дії воєнного стану" (4.04.2022 № 67); "Про неприпустимість організації підготовки та проведення на тимчасово окупованих територіях України псевдореферендумів" (15.07.2022 № 82); "Про нікчемність псевдореферендумів на тимчасово окупованих територіях України" (27.09.2022 № 101) та ін.

Погоджуємось, що запровадження таких гарантій законності під час дії воєнного стану є елементом захисту та охорони розвитку демократії в Україні, оскільки в умовах дії правового режиму воєнного стану, збройної агресії Росії на території України не може бути забезпечено та гарантовано державою дотримання загальновизнаних стандартів виборчого процесу та процесу референдуму, а легітимність виборчого процесу може бути поставлена під сумнів тощо [1-2].

Водночас, перед Українською державою поставлено ряд невідкладних завдань щодо удосконалення національного виборчого законодавства на шляху євроатлатнтичної інтеграції. Як відзначають дослідники, європейська виборча спадщина є органічною складовою європейської конституційної спадщини, узагальнюючим, таким, що динамічно розвивається, явищем, заснованим на загальних принципах виборчого права та міжнародних зобов'язаннях, що містять у собі європейські виборчі стандарти та належну виборчу практику. Таку виборчу спадщину можна в узагальненому вигляді розглядати як багаторівневу систему, в якій виокремлюються: універсальний, регіональний, наднаціональний та національний рівні. [3-4].

Варто нагадати, що прийняття Виборчого кодексу України сприяло виконанню Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони 2014 року. Крім того, його положення та процес належної реалізації узгоджуються з Цілями сталого розвитку «Порядку денного 2030», зокрема, такими як ціль 5 «Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат»; ціль 16 «Сприяння побудові миролюбного и відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях»; ціль 17 «Зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках глобального партнерства в інтересах сталого розвитку». [6-7].

У даному контексті згадаємо і Річні національні програми під егідою Комісії Україна–НАТО, якими також передбачено ряд ініціатив, спрямованих на розвиток виборчого права. Йдеться, насамперед, про забезпечення доброчесноств політичних партій, удосконалення системи контролю за діяльністю політичних партій та проведенням виборчих кампаній, а також невідворотності покарання за кримінальні правопорушення проти виборчих прав громадян та притягнення до відповідальності за адміністративні правопорушення, що впливають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його

забезпечення; впровадження електронних сервісів на допомогу суб'єктам виборчого процесу тощо.

Це зумовлює внесення змін і доповнень у віборче законодавство України, з урахуванням викликів сьогодення. Згадані процеси передбачають належне наукове обгрунтування і залучення різних експертів, громадськість. Перспективними і необхідними є грунтовні дослідження природи і сутності європейських виборчих стандартів, механізмів їх реалізації, розробки ефективних інструментів протидії і попередження маніпуляцій виборами і референдумами, встановленню відповідальності за такі діяння, збільшення актів «жорсткого права», поряд з актами «м'якого права» у даній сфері, механізму організації і проведення виборів після припинення чи скасування воєнного стану. Важливою при цьому є підтримка демократичних процесів в Україні, повоєнного миробудівництва світовою спільнотою, окремим державами, міжнародними організаціями. Поряд з цим, органи державної влади і місцевого самоврядування в України разом з громадськими організаціями і політичними партіями, змі та іншими структурами покликані активізувати свої зусилля у напрямі відновленні постраждалих внаслідок збройної агресії проти України, підвищенні правової свідомості і культури, попередженні корупційних та інших ризиків, забезпеченні національної ідентичності.

Список використаних джерел:

1.Kaminska N. Development of European electoral and referendum law . *ScienceRise: Juridical Science*, 2022, № 3(21). С. 4–9. https:// doi.org/10.15587/2523-4153.2022.265570

2.Кармаза О.О. Засади забезпечення народного волевиявлення в умовах дії правового режиму воєнного стану на території України та після його припинення. *Освіта та наука в умовах війни: конституційно-правові стандарти та сучасні українські реалії:* матеріали міжнародного круглого столу, м. Ужгород, 22 вересня 2022 р. Ужг., 2022. С. 75-80.

3.Корнієнко В.О. Європейські виборчі стандарти та конституційно-правове регулювання місцевих виборів в Україні: дис. … докт. філософії: 081 Право. Одеса, 2021. 223 с.

4.Діденко О.М. Конституційно-правові гарантії права обирати та бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні: дис. .. докт. філософії: 081 – Право. Київ, 2021. 222 с.

5.Нестерович В.Ф. Заборона дискримінації як важливий міжнародний та конституційний принцип в галузі прав людини. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління.* 2020. № 5. С. 86–122.

6.Резолюція ГА ООН 25 вересня 2015 року «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року». URL: https://zakon.rada.gov.ua/

7.Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/

8.Шаптала Н., Камінська Н. Державна політика України з питань тимчасово окупованих територій: проблеми концептуалізації у сучасному науковому дискурсі Ф*ілософські та методологічні проблеми права.* 2022. №1. С.57-69. https://doi.org/10.33270/01222302.57

Карапетян Акоп
Ужгородський національний університет
здобувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства

Право учня закладу загальної середньої освіти України на формування індивідуальної освітньої траєкторії в умовах воєнного стану

Стаття 53 Конституції України гарантує кожному право на освіту. Повна загальна середня освіта є обов'язковою (ч. 2 ст. 53 Конституції України) [1]. Тобто, здобуття повної загальної середньої освіти є обов'язком кожної людини. В Україні держава забезпечує доступність і безоплатність повної загальної середньої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток повної загальної середньої освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням. Для цього створено нормативно-правові та організаційно-правові механізми [2; 3] реалізації права кожного громадянина на повну загальну середню освіту, які вдосконалюються.

Повномасштабне вторгнення росії на територію України [4] спричинило виїзд за кордон учнів та продовження ними навчання за освітніми програмами закордонних шкіл країн перебування та, здебільшого, одночасно за двома освітніми програмами: і школи країни-перебування, і закладу загальної середньої освіти України. Як наслідок, навчальне навантаження таких учнів є подвійним, що подекуди негативно впливає на стан їх здоров'я, ряд навчальних дисциплін дублюють одна одну, низка різних дисциплін можуть проводитись в один і той самий час і он-лайн в закладі загальної середньої освіти України, і аудиторно в школі країни-перебування учня. Успішність учнів знижується.

Ряд шкіл зарубіжних країн вимагають, щоб учень, який навчається за освітньою програмою державної/муніципальної школи країни перебування не навчався одночасно за освітньою програмою школи іншої держави, наприклад, України. Батьки дитини в ряді країн мають підписати декларацію чи інший документ, в якому підтверджують, що дитина не навчається за освітньою програмою в іншій школі, в тому числі, іншої країни.

З огляду на те, що учні державних і комунальних закладів загальної середньої освіти змушені були покинути територію України в результаті повномасштабного вторгнення росії на територію України і воєнного стану в Україні, актуальним є питання забезпечення права учня закладу загальної середньої освіти України на формування індивідуальної освітньої траєкторії в умовах воєнного стану. Ситуація, в якій перебувають учні з України не є типовою - вона зумовлена воєнним станом в Україні, а тому, бачиться, вимагає спеціальних підходів до вирішення окресленої проблеми.

Оскільки відповідно до законодавства України кожен заклад загальної середньої освіти має розробляти освітні програми, а їх головною складовою є навчальний план з визначенням навчальних предметів та розподілом навчального часу, то заклад загальної середньої освіти України вразі якщо учень досягає результатів навчання не нижче, визначених державними стандартами – міг би зараховувати навчальні дисципліни, які учень вивчив в країні свого перебування. При цьому, вбачається, ключовим має бути саме досягнення результатів навчання, а не дослівне співпадіння назв та змістовного наповнення предметів. Також в цьому разі пропонуємо більш широко закладам загальної середньої освіти застосовувати таку форму здобуття повної загальної середньої освіти як педагогічний патронаж.

Щодо індивідуальної освітньої траєкторії, можливість формування якої передбачена законодавством України, то пропонуємо, щоб кожен заклад загальної середньої освіти України визначив вимоги до її формування і особливості, а також критерії підтвердження спроможності її забезпечити з врахуванням воєнного стану в своїх локальних актах.

Також пропонуємо, щоб заклади загальної середньої освіти України визнавали результати навчання учнів, які ними були здобуті школах інших країн або шляхом неформальної та/або інформальної освіти.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254. Відом. Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Васильченко О.П., Матат А.В. Конституційні права людини: зміст, функції та рамки обмеження. Права людини в Україні та у зарубіжних країнах: проблеми теорії та нормативно-правової регламентації»: колективна монографія. Одеса: 2020. С. 45-66.

3. Deshko L. Application of Legal Entities to the European Court of Human Rights: a Significant Disadvantage as the Condition of Admissibility. Croatian International Relations Review. 2018. №24 (83). P. 84-103. URL: https://hrcak.srce.hr/206777.

4. Deshko L.M., Vasylchenko O.P., Lotiuk O.S. Crimean tatar national-territorial autonomy: regulatory and legal guarantees of the rights and freedoms for the indigenous peoples of Ukraine. Visegrad Journal on Human Rights. 2022. №3. URL: https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2023/01/Visegrad_3_2022.pdf?fbclid=IwAR0Q5a4fH4TjS9AAY7-rI8ZYsDTuuf6TUBr4vB83LciTBD-ZdtEBGUE4tSU.

Ковтун Світлана
Приватний вищий навчальний заклад
«Львівський університет бізнесу та права»,
викладач кафедри судоустрою, прокуратури та адвокатури

Стан та перспективи інституційного посилення ролі та незалежності адвоката в Україні

Конституційне визнання ролі адвокатського самоврядування у системі правосуддя потребує інституційного посилення ролі та незалежності кожного адвоката на законодавчому рівні. Адже роль і значення інституції адвокатського самоврядування у сучасному демократичному суспільстві неможливо переоцінити. Власне незалежним органам адвокатського самоврядування законодавець довірив та нормативно закріпив функцію представництва кожного адвоката, функцію захисту прав та інтересів тих, хто потребує його, функцію координації вищими органами адвокатського самоврядування здійснення адвокатами професійної правничої допомоги.

Конституційні зміни, що відбулися, нарешті визначили за адвокатурою належну роль у системі правосуддя. Відбулось те, чого останні двадцять років власне й прагнула адвокатська спільнота. Системні зміни у системі правосуддя та процедурі судочинства, безумовно, зробили неминуче невідкладними зміни у законодавстві, яке регулює адвокатську діяльність.

Прийняття зазначених змін обґрунтовується підвищенням ролі інституції адвокатського самоврядування як елементу системи правосуддя, необхідністю збалансування засад служіння органів адвокатського самоврядування інтересам кожного адвоката, стажиста та суспільства в цілому, уніфікації традицій та досвіду української адвокатури та українського адвокатського самоврядування [1].

Прийняті основні нормативно-правові акти, які закріплюють положення щодо незалежності адвокатури та органів адвокатського самоврядування. Насамперед це Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», 2012 р. та Правила адвокатської

етики 2017 р. *(далі – ПАЕ*). Основний принцип, на наш погляд, незалежність та свобода адвоката у здійсненні адвокатської діяльності закріплено у ст. 6 ПАЕ, ПАЕ покликано врегулювати відносини всередині адвокатської спільноти та стосунки адвокатів з клієнтами як у всіх сферах, так і в такій чутливій сфері як соціальні мережі.

Так ст. 6 ПАЕ закріплює наступне: «Специфіка цілей і завдань адвокатури вимагає як необхідної умови належного здійснення адвокатської діяльності максимальної незалежності адвоката у виконанні своїх професійних прав і обов'язків, що передбачає його свободу від будь-якого зовнішнього впливу, тиску чи втручання в його діяльність з надання професійної правничої (правової) допомоги, здійснення захисту або представництва клієнта, зокрема з боку державних органів, політичних партій, інших адвокатів тощо, а також від впливу своїх особистих інтересів. З метою дотримання цього принципу у своїй професійній діяльності адвокат зобов'язаний протистояти будь-яким спробам посягання на його незалежність, бути мужнім і принциповим у виконанні своїх професійних обов'язків, відстоюванні професійних прав, гарантій адвокатської діяльності та їх ефективному використанні в інтересах клієнта. Адвокат може ділити свій гонорар з іншими особами, якщо це не заборонено актами законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність. Адвокат не повинен при виконанні доручення клієнта керуватися вказівками інших осіб» [2].

Слід зауважити, що незалежність адвоката співвідноситься із самостійністю як взаємопов'язані, але водночас різні властивості його правового статусу.

До прикладу, В. Заборовський дотримується позиції, згідно з якою незалежність адвоката має сприйматися як абсолютна категорія та стосується всіх аспектів його професійної діяльності (закон не обмежує, а навпаки визначає сутність незалежності адвокатури та встановлює механізм її забезпечення), тоді як самостійність – відносна категорія та асоціюється насамперед із реалізацією наданих йому повноважень. Це зумовлено, зокрема, похідним характером виникнення повноважень адвоката, необхідністю врахування принципу домінантності інтересів клієнта (але адвокат повинен не забувати, що закон і моральність у його професійній діяльності є вищою, ніж воля його клієнта), і, насамперед тим, що з одного боку, адвокат наділений правом самостійно обирати методи та засоби надання допомоги своєму клієнту, а з іншого – йому забороняється займати у справі позицію всупереч волі клієнта [3, с. 227].

Належне, і основне, дієве, а не декларативне чи показне дотримання принципу незалежності адвокатами, органами адвокатського самоврядування, та іншими суб’єктами відповідальності за недотримання, неналежне дотримання часткове недотримання покладено на органи адвокатського самоврядування.

Національна асоціація адвокатів України, органи адвокатського самоврядування в межах своєї компетенції та повноважень зобов’язані захищати адвокатів їх професійні права та законні інтереси, вживати ефективних та своєчасних заходів з забезпечення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності, при дотриманні адвокатської таємниці, в разі загрози життю та/або здоров’ю (а також членів їх сімей), уся фінансова, процесуальна, організаційна незалежність має реально та ретельно вчасно, а інколи й завчасно дотримуватися як адвокатами, усіма суб’єктами проваджень, так і органами адвокатського самоврядування.

На проблеми неякісного, несвоєчасного, неефективного дотримання незалежності усієї адвокатської спільноти, звертають увагу адвокати повсякденно. Так проведене опитування адвокатів Програми «Адвокат Майбутнього» на тему: «Незалежність адвоката

у професійній діяльності та професійних асоціаціях» у котрому опитано 104 адвокати з 24 регіонів України станом на 2018 р. [4].

В опитуванні адвокатів міститься значна кількість недоліків та проблем дотримання незалежності органами адвокатського самоврядування. Зокрема, акцентовано на таких питаннях, як адвокатська таємниця, процесуальні права та гарантії, права та гарантії адвокатської діяльності передбачені законом; незалежність від впливу державних органів, особистих інтересів; незалежність від держави, від органів місцевого самоврядування, від національної асоціації (мається на увазі, вступ до асоціації має бути на добровільних засадах); фінансова незалежність; внутрішня і зовнішня незалежність тощо.

Деталізуючи зазначені порушення, недоліки та проблеми в дотриманні принципу незалежності в адвокатській спільноті, що містяться в опитуванні, викликає низку достатньо суперечливих та суб'єктивних положень, зокрема, щодо можливості критики діяльності, рішень та порядку формування органів адвокатського самоврядування. Слід згадати прецедент з А. Вишневським, який за критику окремих негативних проявів в адвокатському самоврядуванні змушений був захищати своє право на здійснення адвокатської діяльності в судовому порядку, а також одночасну діяльність двох паралельних органів адвокатського самоврядування у м. Києві [1].

Слід запровадити відповідальність за приниження авторитету адвокатури, адвокатської професії та статусу адвоката, а також за заклики до невиконання рішень органів адвокатського самоврядування. Тобто за згадування про корупційні прояви в адвокатурі, які, на жаль, іноді трапляються, або надання рекомендації не виконувати рішення органу адвокатського самоврядування, діяльність якого не відповідає вимогам законодавства, що регламентує діяльність адвокатури, адвокат може бути позбавлений права на професію.

При цьому, враховуючи, що ПАЕ пропонується регламентувати поведінку адвокатів у мережі Інтернет (зокрема, в соціальних мережах), професія фактично може втратити свою вільність. Такі принципи використання адвокатом соціальних мереж, Інтернет-форумів та інших форм спілкування в мережі Інтернет як стриманість та коректність, недопущення будь-яких проявів дискримінації, толерантність і терпимість, корпоративність є дуже суб'єктивними та потребують деталізації [1].

Заборона адвокату викладати особисті судження щодо позиції захисту у справі, в якій він не бере участь, фактично є обмеженням свободи слова.

Таким чином, детальний аналіз оновлених Правил адвокатської етики та результатів опитування адвокатів програми «Адвокат Майбутнього» на тему: «Незалежність адвоката у професійній діяльності та професійних асоціаціях» дає підстави здійснити наступний висновок. Якщо незалежність розглядати саме як один з принципів здійснення адвокатської діяльності, то такий принцип повинен мати такі складові: процесуальні гарантії, правові гарантії, організаційні й матеріальні гарантії. Адвокатура відіграє засадничу роль в діяльності судової системи. Тому критично важливо, щоб її було організовано в спосіб, що забезпечує її незалежність і належне функціонування. Це означає, що, аби забезпечити дієвість права особи на юридичну допомогу, законодавець повинен передбачити основні гарантії її незалежності, та що доступ до правничої професії (адвокатури) повинен бути достатньо вільним.

Список використаних джерел:

1.Мороз В., Клочков В. Оновлені Правила адвокатської етики: тиск чи стандарти? URL: https://kdkako.com.ua/onovleni-pravila-advokatskoyi-etiki (дата звернення – 19.11.2022).

3.Правила адвокатської етики. Затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року 09 червня 2017 року (зі змінами, затвердженими З'їздом адвокатів України 2019 року від 15 лютого 2019 року). URL: http://snu.ucoz.ua/news/pravila_advokatskoji_etiki_novaja_ redakcija/ 2019-02-16-569 (дата звернення – 10.10. 2022).

3.Zaborowski W. Правовая природа независимости и самостоятельности украинского адвоката. *Studia Prawnoustrojowe.* 2018. W. 39. S. 215-230.

4.Опитування адвокатів Програми «Адвокат Майбутнього» на тему: «Незалежність адвоката у професійній діяльності та професійних асоціаціях. Результати оновленого та доповненого опитування на 16 липня 2018 року. URL: http://tomorrowslawyer.org/wp-content/uploads/2017/ 11/% D0%9E%D0%BF%D0% B8%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BD%D0%B5%D0%B7%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%B6% D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C-%D0%B0%D0%B4%D0% B2%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0-16_07_2018.pdf (дата звернення – 21.10. 2022).

Кожевников Артем
Ужгородський національний університет,
докторант, к.ю.н.

Роль Конституційного Суду України у забезпеченні прав і свобод людини і громадянина в Україні

В національному конституційно-правовому механізмі забезпечення прав і свобод людини та громадянина поряд з судами загальної юрисдикції, Президентом та парламентом України, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини важлива роль відводиться Конституційному Суду України. В науковій літературі автори по-різному розкривають його природу. Деякі науковці вбачають в Конституційному Суді України перш за все орган конституційної юстиції, який виступає однією з основних гарантій дотримання принципу верховенства Конституції, що дозволяє не тільки підтримувати конституційний баланс державної влади, але й певно забезпечувати чітке і неухильне дотримання Конституції України всіма суб'єктами конституційного права [1]. Окремі вчені більш повно говорять про природу цієї інституції, наприклад, О.В. Марцеляк, пише: «…функціонування конституційних судів як особливих судових органів конституційного контролю – свідчення того, що відбувається правове збагачення суспільства і держави на демократичних засадах. Вони гарантують політичну і правову стабілізацію суспільства і держави, виступаючи в якості інституту стримання і противаги між гілками влади, інститутами громадянського суспільства і держави. Водночас громадяни отримують додаткову гарантію захисту своїх прав. Створюється важлива передумова зміцнення конституційних основ державності, перетворення конституції в основний закон держави і суспільства, якому мають відповідати всі інші нормативні акти країни [2, с. 187].

Подібну позицію підтримують цілий ряд інших вітчизняних науковців: наприклад, Дунаєва Т.Є., яка з цього приводу пише: «Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та інших нормативних актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України. Конституційний Суд України

визначає норми закону, іншого нормативного акта як такі, що відповідають або не відповідають принципу верховенству права. Конституційні принципи верховенства права та захисту прав людини перебувають у системному взаємозв'язку між собою та втілені в нормах Конституції України, якими, зокрема, визначається право на судовий захист» [3]; Петрів І.М: «Функції Конституційного Суду України не обмежені лише тими повноваженнями, які безпосередньо передбачені Конституцією України і Законом України «Про Конституційний Суд України». Його діяльність також пов'язана із здійсненням цілої низки функцій, які покликані гарантувати верховенство Конституції України, сприяти формуванню єдиного праворозуміння в державі з метою забезпечення належного захисту прав людини і громадянина … необхідно зазначити, що Конституційний Суд України є вагомим органом, на який покладено завдання із забезпечення верховенства Конституції України, а відтак і захист основних прав і свобод людини та громадянина, визначених нею» [4] та ін.

Отже, можемо констатувати, що Конституційний Суд України характеризується цілим рядом функцій, серед яких є і правозахисна. Зазначена функція завжди була притаманна вітчизняному органу конституційного контролю, правда можна погодитися з думкою проф. Шаповала, який вважав, що на початку діяльності потенціал конституційної юстиції щодо захисту прав і свобод людини використовувався в нашій країні недостатньо [5, с. 53]. Однак після конституційної реформи 2016 року і запровадження інституту конституційної скарги вона значно посилилась, про що свідчить статистика рішень Конституційного Суду України. Хоча варто відзначити, що існують проблеми у цій сфері щодо строків розгляду конституційних скарг громадян (так само як і конституційних подань і звернень). Також вважаємо, що варто при вирішенні питань про відповідність Конституції законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, розгляді справ для об'єктивного вивчення та оцінки матеріалів справи активніше залучати і брати до уваги позиції особливих учасників конституційного провадження (залучених органів та посадових осіб, свідків, експертів, спеціалістів тощо).

Список використаних джерел:

1. Бабенко К.А. Конституційний Суд України і його роль у забезпеченні верховенства Конституції URL: https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/257-konstitutsijnij-sud-ukrajini-i-jogo-rol-u-zabezpechenni-verkhovenstva-konstitutsiji.html

2. Марцеляк О.В. Реформування Конституційного Суду України як важливий чинник удосконалення його правозахисної функції // Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми: Мат. Міжн. наук.-практ. конф. Х.: ХНУВС, 2015. С. 186-189.

3. Дунаєва Т.Є. Роль рішень Конституційного Суду України у забезпеченні пропорційності та верховенства права у судовій практиці //Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право». 2021. Випуск 32 URL: https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/18110

4. Петрів І.М. Захист прав людини і громадянина як одна з провідних функцій Конституційного Суду України URL: https://core.ac.uk/download/pdf/149238752.pdf

5. Шаповал В. Проблеми розвитку конституційної юрисдикції в Україні. Вісник Конституційного Суду України. 1998. № 2. С. 53.

Козакевич Олеся
Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, викладач кафедри адміністративної діяльності, PhD

Право на доступ до правосуддя в контексті транзитивної юстиції

Доступ до правосуддя, це обов'язкове благо з боку держави для громадян і правова гарантія справедливого судочинства, яка базується на фундаментальному принципі верховенства права.

Право на доступ до правосуддя слід визначити, як закріплене нормами матеріального та процесуального права, окреме право людини і громадянина, що полягає у можливості вільного (безперешкодного) використання судових, альтернативних (позасудових) та досудових процедур для справедливого та ефективного захисту своїх прав. Правове визнання такого права означає для держави обов'язок створити належні умови та форми для його реалізації, однією з яких транзитивна юстиція.

Дефініцію «Transitional Justice» («транзитивна юстиція» або «перехідне правосуддя») у 1995 році запропонував Нейл Крітц в науковому дослідженні «Транзитивна юстиція: як демократіям, що зароджуються, розквитатися з колишніми режимами», яке присвячено огляду механізмів та інструментів, які застосовують держави, аби подолати наслідки тоталітарного чи авторитарного минулого [1].

Поняття «транзитивної юстиції» (transitional justice) охоплює сукупність правових механізмів і практик, які набули широкого поширення в другій половині XX ст. в транзитивних суспільствах. Такі механізми покликані сприяти більш ефективному руху таких суспільств від авторитарних режимів до демократії, та подолання в таких суспільствах наслідків конфліктів, пов'язаних з масштабними актами насильства. Для таких суспільств, транзитивна юстиція визначається як необхідний крок на шляху до досягнення суспільної злагоди та умови ефективного функціонування будь-якого суспільства. Найважливішим завданням транзитивної юстиції є досягнення широкого громадського консенсусу щодо подій минулого і формування загальногромадянської ідентичності постконфліктного суспільства навколо демократичних цінностей.

Історія розвитку транзитивної юстиції відображає складний, комплексний характер цього феномена, який визначений особливостями розвитку світової політики та міжнародних відносин, міжнародного права, а також політико-правовими процесами в окремих держав

Становлення транзитивної юстиції пов'язане із Міжнародним кримінальним судом, який діє на підставі Статуту Міжнародного кримінального суду (Римського статуту), що був прийнятий у 1998 році, а набрав чинності у 2002, після його ратифікації 60 державами [2, p. 80-90]. Прийняття Римського статуту було покликане продемонструвати рішучість міжнародної спільноти покласти край безкарності міжнародних злочинців.

Зі створенням нового впливового міжнародного суб'єкта, транзитивна юстиція підпадає Юрисдикція Міжнародного кримінального суду поширюється на держави, що ратифікували Римський статут МКС або зробили заяви про визнання юрисдикції Суду відносно того чи іншого злочину відповідно до п. 3 ст. 12 Римського статуту. Згідно ст. 5 Римського статуту юрисдикція Міжнародного кримінального суду поширюється на злочини геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини, злочин агресії [3]. А ст. 7 Римського статуту визначає злочини проти людяності як діяння, які вчиняються у рамках широкомасштабного та систематичного нападу на цивільне населення, за умов, що такий напад є свідомим та містить вичерпний перелік дій, які вважаються злочинами проти

людяності [3]. Для визнання фактів вчинення злочинів проти людяності, на відміну від воєнних злочинів, вимога наявності збройного конфлікту не обов'язкова. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду, тим самим суттєво розширена, а практичним наслідком цих змін стала легітимація «війни проти тероризму» і втручання у внутрішні справи незалежних держав з інших підстав, як це було, наприклад, з Югославією. Такі інтервенції стають відправною точкою для зміни режимів в державах, у справи в яких здійснюється зовнішнє втручання, що в свою чергу призводить до запровадження механізмів транзитивної юстиції. Таким чином, у зв'язку з появою норм міжнародного права транзитивна юстиція набуває все більш складний, гібридний характер.

Концепція правосуддя транзитивного періоду сьогодні є дуже актуальною, що пов'язано з поширенням внутрішніх та міждержавних конфліктів. Особливо, це актуально для України.

Імплементація принципів та підходів транзитивної юстиції простежується у стратегіях реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки. Зокрема, Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021 – 2023 роки визначає проблеми, які необхідно розв'язати для подальшого вдосконалення функціонування судової влади та здійснення правосуддя. Одним з напрямів Стратегії є покращення доступу до правосуддя. З метою покращення доступу до правосуддя планується забезпечити: проведення аудиту системи місцевих судів; посилення функціональної та процесуальної спроможності Верховного Суду; забезпечення достатнього рівня ресурсів для ефективної організації роботи Вищого антикорупційного суду; забезпечення сталості, єдності та послідовності дисциплінарної практики та інші [4]. Визнавши наявні проблеми, влада, по суті, окреслила перспективи судової реформи та визначила поточні й стратегічні цілі та продемонструвала бажання досягти змін, а не просто спробу декларувати такі перетворення.

Актуальним аспектом для сучасного стану транзитивного періоду є доступність правосуддя в умовах збройного конфлікту та в постконфліктний період.

Імплементація транзитивної юстиції має враховувати зміну законодавства, розбудову демократичних інститутів, з'ясування правди і розслідування всіх подій, пов'язаних із початком збройного конфлікту у 2014 році. Важливими чинниками на шляху до миру стають: орієнтація на жертв конфлікту, медіація у громадах, реформа політичної системи України, стягнення репарацій з держави-агресора [5, с.77].

Автори науково-практичного видання «Діалог в моделі правосуддя перехідного періоду» роблять висновок про те, що на відміну від міжнародних інституцій, де транзитивна юстиція та її механізми закріплені в документах ООН та Ради Європи, органи влади України перебувають лише на стадії обговорення самої можливості запровадження національної моделі транзитивної юстиції. Інформаційно-просвітницька та законопроєктна робота, виконана у цьому напрямі громадянським суспільством, діяльність неурядового сектору в сфері документування воєнних злочинів і порушень міжнародного гуманітарного права, встановлення історичної правди, виправлення шкоди, завданої жертвам конфлікту, запровадження несудових відновних механізмів транзитивної юстиції потребують підтримки з боку парламенту та уряду України [6, с. 18].

Національна модель транзитивної юстиції перебуває на стадії обговорення та формування, вона передбачає комплекс заходів спрямованих на подолання наслідків війни та окупації та вироблення механізмів, які унеможливлять повторення конфліктів у майбутньому.

Доступність правосуддя це не лише сукупність декларативних судових процедур, це певна система. На сучасному етапі, доступність правосуддя, це структура, зумовлена стратегічними змінами та завданнями, які є визначальними для реалізації в повній мірі прав людини.

Транзитивна юстиція це необхідний компонент інтеграції суспільства, що перебуває на етапі конфлікту у сучасне міжнародне співтовариство, в якому головне місце посідають права людини та їхнє забезпечення, доступність та реалізація.

Список використаних джерел:

1.Kritz N.J., Mandela N. Transitional Justice: How Emerging Democracies Reckon with Former Regimes. Vol. 1. General Considerations Washington, DC: United States Institute of Peace Press, 1995. 736 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=A2c9E7TZXhEC&pg=PR5&hl=ru&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false

2.Teitel R.G. Transitional Justice Genealogy.*Harvard Human Rights Journal.* 2003. Vol. 16. P. 69-94.

3.Римський статут міжнародного кримінального суда URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

4.Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки: Указ Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/20 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021

5.Багінський А. В. Правосуддя перехідного періоду: поняття та функції. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Випуск 4 (44) 2019. С. 74-78. URL: file:///C:/Users/Home/Downloads/199361-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-445230-1-10-20200325.pdf

6.Діалог в моделі правосуддя перехідного періоду: особливості і функції: наук.-практ. вид. / Ірина Брунова-Калісецька, Тетяна Кисельова, Олег Мартиненко. Київ, 2020. 60 с.

Кравцова Зоріна
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
доцентка кафедри конституційного права, д.ю.н., доц.

Європейські стандарти конституційно-правового закріплення прав людини

Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору), внесли зміни до Конституції [1]. 23 червня 2022 року було зроблено ще один крок нашої держави на вступ до Європейського Союзу. Це вирішальне рішення Європейської Ради для всього для всього світу та українців, які борються за свою незалежність, територіальну цілісність та європейські цінності, зокрема.

Варто зауважити, дані факти говорять про те, що досягнуто вагомих успіхів на шляху інтеграції України до Європейського Союзу. Однак у сфері конституційного права наразі ще існують концептуальні проблеми, які мають бути вирішені шляхом реформуванням конституційного законодавства, адже такі фактори можуть впливати на ефективність здійснення процесу європеїзації конституційно-правових норм. Нашим важливим

завданням є приведення конституційного законодавства України у відповідність до сучасних європейських стандартів.

Проблеми європеїзації національного конституційного законодавства досліджуються у працях багатьох учених-конституціоналістів, зокрема, Ю. Барабаша, О. Батанова, О. Бориславської, О. Васильченко, А. Колодія, О. Лотюк, В. Погорілка, В. Федоренка, М. Савчина, Ю. Тодики, В. Шаповала та інших.

В Україні побудова демократичної держави зумовила визнання того, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (с.3 Конституції України). Відповідно був переглянутий і розширений предмет правового регулювання конституційного права – на сучасному етапі він традиційно розглядається як 3 групи суспільних відносин у сфері: 1) основ правового положення особистості; 2) засад юридичної організації держави; 3) організаційного та функціонального єдності суспільства як цілісної соціальної системи [2, с. 209].

Конституція України і конституційне законодавство нашої держави зорієнтовані на європейські стандарти у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Однак необхідно підкреслити, що не тільки гарантії та захист конституційних прав і свобод людини в Україні, а й права людини в цілому не завжди відповідають новим європейським розробкам та демократичним стандартам.

Найважливішу роль у запровадженні відповідних стандартів відіграє Європейський суд з прав людини, який діє відповідно до Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., що набула чинності в Україні у вересні 1997 р. Саме з цього часу започатковано якісно новий підхід до імплементації правозахисних стандартів, яким надається конкретна правова форма [3, с. 33]

Наближення національної юридичної системи захисту прав людини до європейської практики надає всім право на звернення до Європейського суду в разі порушення нашою державою, її органами, посадовими особами норм Конвенції, положення якої визнані обов'язковими на території України.

Закріплюючи положення щодо застосування в Україні Конвенції та рішень Європейського суду з прав людини передбачає впровадження європейських стандартів прав людини як обов'язкового елемента правової освіти фахівців, діяльність яких пов'язана з правозастосуванням.

Ще однією проблемою поточного законодавства є закріплення певних прав людини і громадянина у Конституції України відповідно до європейського зразка, але досить часто законодавча та правозастосовча практика реалізації цих прав є досить затрудненою.

Очевидно, що утвердження та реалізація конституційних прав та свобод у XXI ст. залежить і від досконалості загальносоціальних та правових механізмів їх гарантування та захисту. Адже забезпечення реалізації, гарантування та захист прав і свобод людини є не лише важливим, а й надскладним завданням для держави, громадянського суспільства, суб'єктів правозахисної діяльності, включно з міжнародними профільними організаціями [4, с. 109]

Підсумовуючи вищезазначене, вважаємо, що сьогодні законодавство України з прав людини, і Основний Закон, зокрема, відповідають європейським зразкам. Але все ж таки невирішеною залишається проблема приведення у відповідність всього масиву конституційного законодавства України до європейських стандартів прав людини. Однак ситуація повинна змінитися із забезпеченням усіх без винятку основних прав і свобод

людини і громадянина, з огляду на стратегічний курс нашої держави, спрямований на проведення вагомих реформ за підтримки європейських партнерів.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. Закон України від 7 лют. 2019 р. № 2680-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 9. Ст. 50.

2. Проблеми сучасної конституціоналістики. *Випуск 2*: *Конституційні перетворення* в Україні : навч. посіб. / за ред. М.П. Орзіха. — К. : Юрінком Інтер, 2012. 440 с.

3. Слінько Т. М. Міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини та їх відображення в Конституції України / Т. М. Слінько // Права людини і демократія: зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 15 трав. 2018 р. – Харків, 2018. – С. 30–34.

4. Федоренко В.Л. Конституційні права і свободи людини та їх гарантування й захист в Україні: монографія / В.Л. Федоренко. – Київ: Видавництво Ліра, 2020. 138 с.

Кудрявцева Олена
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
доцентка кафедри конституційного права, к.ю.н., доц.

Захист прав дитини в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну

Внаслідок повномасштабного військового вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 р. державою-агресором систематично порушуються положення міжнародного гуманітарного права, закріплені в Загальній декларації прав людини, в Женевській декларації прав дитини 1924 року, Декларації прав дитини, прийнятій Генеральною Асамблеєю 20 листопада 1959 року, Конвенції про права дитини 1989 року, в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (зокрема, в ст.ст. 23 і 24), в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (зокрема, в ст. 10), Декларації про захист жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів, а також у статутах і відповідних документах спеціалізованих установ і міжнародних організацій, що займаються питаннями благополуччя дітей. Україна є учасницею вказаних міжнародних актів.

У ст. 19 Конвенції про права дитини 1989 року передбачено загальну норму, що держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину [1].

У ст. 38 Конвенції про права дитини 1989 року встановлено спеціальну норму, що держави-учасниці зобов'язані поважати норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів та стосуються дітей, а також забезпечувати їх дотримання. Держави-учасниці вживають всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб особи, які не досягли 15-річного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях… Держави-учасниці зобов'язані вживати всіх можливих заходів з

метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними, що узгоджується з нормами міжнародного гуманітарного права, зокрема, з Женевськими конвенціями про захист жертв війни 1949 року та Додатковими протоколами до них 1977 року, в яких захисту дітей присвячені окремі положення.

У ст. 24 Конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року закріплено, що сторони конфлікту вживатимуть усіх необхідних заходів для того, щоб діти до 15 років, які осиротіли чи були розлучені зі своїми сім'ями внаслідок війни, не залишалися напризволяще, а також для того, щоб полегшити, за будь-яких обставин, догляд за ними, виконання обрядів, пов'язаних з їхнім віросповіданням, та їхню освіту. Якщо це буде можливо, їхню освіту слід доручати особам з такими самими культурними традиціями [2]. Згідно з ст. 27 Конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року особи, що перебувають під захистом, мають право за будь-яких обставин, на особисту повагу, повагу до своєї честі, права на сім'ю, їхніх релігійних переконань та обрядів, звичок та звичаїв. До них завжди слід ставитися гуманно й захищати їх, зокрема, від будь-якого акту насильства чи залякування, від образ та цікавості натовпу. З урахуванням положень стосовно здоров'я, віку та статі, сторона конфлікту, під владою якої є особи, що перебувають під захистом, має право поводитися з усіма ними однаково, без жодної дискримінації, зокрема стосовно раси, релігії або політичних переконань, водночас сторони конфлікту повинні застосовувати до таких осіб таких заходів контролю чи безпеки, які будуть визнані за необхідні під час ведення війни. П. 2 ст. 77 Додаткового протоколу I 1977 року відповідає п. 3 ст. 38 Конвенції. П. 3 ст. 4 Додаткового протоколу II 1977 року регламентує питання забезпечення дітям необхідного піклування та допомоги в період збройних конфліктів неміжнародного характеру, зокрема, освіти, релігійного й морального виховання, возз'єднання роз'єднаних сімей; окремо, наголошується, що діти, які не досягли 15-річного віку, не підлягають вербуванню у збройні сили або групи, і їм не дозволяється брати участь у воєнних діях [3].

У зв'язку з військовою агресією росії проти України, Указом Президента України від 24.02.2022 року N 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»» від 24.02.2022 N 2102-IX в Україні запроваджено воєнний стан з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб [4], наступними Указами Президента - Указом від 14 березня 2022 року № 133/2022, затвердженим Законом України від 15 березня 2022 року № 2119-IX, Указом від 18 квітня 2022 року № 259/2022, затвердженим Законом України від 21 квітня 2022 року № 2212-IX, Указом від 17 травня 2022 року № 341/2022, затвердженим Законом України від 22 травня 2022 року № 2263-IX, Указом від 12 серпня 2022 року № 573/2022, затвердженим Законом України від 15 серпня 2022 року № 2500-IX та Указом від 7 листопада 2022 року № 757/2022, затвердженим Законом України від 18 листопада 2022 року № 2738-IX цей строк було продовжено на 90 діб. Відповідно до ч. 2 ст. 64 Конституції України в умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені ст.ст. 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції. Аналогічна норма міститься в ч.2 ст. 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 N 389-VIII [5], який визначає зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення та скасування, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб.

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 лютого 2001 року N 2402-III, кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист [6]. Стаття 30 Закону України «Про охорону дитинства» аналогічно до міжнародних норм забороняє участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, включаючи вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання дітей з метою використання у збройних конфліктах інших держав або насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності, використання дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, залучення та/або втягування дітей до не передбачених законами України воєнізованих чи збройних формувань.

Згідно офіційних даних Офісу Генерального прокурора, в Україні більше 400 дітей загинуло, більше 900 дітей поранено (без повного врахування з місць активних військових дій) [7] внаслідок зухвалих дій країни-агресора, порушення всіх можливих міжнародних зобов'язань. Велика кількість дітей втратили батьків, залишились без житла. Для багатьох стало зрозуміло, що механізм захисту прав дитини не є дієвим і потребує свого переформатування в нових реаліях життя.

З огляду на вищевикладене можна зробити висновки, що державам, як основним гарантам прав та свобод людини та громадянина, необхідно підвищувати рівень координації та взаємодії щодо потреб дітей під час збройних конфліктів. Сторони збройного конфлікту повинні чітко дотримуватися зобов'язань щодо захисту цивільного населення, а для цього необхідний дієвий механізм регламентації захисту та впливу, який міг би повною мірою гарантувати захист вразливих верств населення, в першу чергу дітей.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

2. Конвенція про захист цивільного населен-ня під час війни від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154.

3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200.

4. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. No 64/2022 / Президент України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022.

5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. No 389-VIII / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19.

6. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. No 2402-III / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14.

7. URL: https://www.gp.gov.ua

Лотюк Ольга
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
завідувачка кафедри конституційного права, д.ю.н., проф.

Судовий захист у механізмі захисту конституційних прав людини

Право людини на судовий захист характеризується фундаментальним змістом, що доводить його закріплення у національних конституціях та згадка у практиці

конституційних судів. Відповідне закріплення конституційного права людини на судовий захист міститься в статті 55 Конституції України.

В умовах дії воєнного стану в Україні, введеного Указом Президента №64/2022 від 24 лютого 2022 року, конституційні права людини можуть бути обмеженими. Проте, згідно з частиною 2 статті 64 Конституції України, право на судовий захист не підлягає обмеженню в умовах воєнного або надзвичайного стану. Разом з тим, запровадження різних заходів у межах правового режиму воєнного стану впливає на реалізацію конституційного права на судовий захист.

Так, Конституційний Суд України в одному з рішень зазначає: «Конституційне право на судовий захист належить до невідчужуваних та непорушних. Кожен під час розгляду будь-якої справи, в тому числі кримінальної, щодо діяння, у вчиненні якого обвинувачується, має право на правосуддя, яке відповідало б вимогам справедливості» (абзац перший пункту 5 мотивувальної частини) [1]. Право на судовий захист включає в себе, зокрема, можливість оскарження судових рішень в апеляційному та касаційному порядку, що є однією з конституційних гарантій реалізації інших прав і свобод, захисту їх від порушень і протиправних посягань, в тому числі від помилкових і неправосудних судових рішень (абзац дев'ятий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини) [2].

Як зазначає Управління Верховного комісара ООН із прав людини у рекомендаціях державам щодо імплементації прав людини при розробці конституцій, судова система лежить в основі гарантій прав людини:

по-перше, суд захищає окрему особу чи групи осіб від свавільних дій держави, таких як позбавлення волі, експропріація без законних підстав та/або справедливої компенсації, або невиправдане позбавлення соціальних послуг;

по-друге, судові органи надають окремим особам або групам осіб можливість переглядати і вирішувати їх справи незалежним, компетентним та неупередженим органом;

по-третє, рішення судової влади, зокрема рішення, прийняті вищим апеляційним судом або конституційними судами, можуть впливати на державну політику та законодавство, наприклад, переглядаючи конституційність закону чи рішень або розглядаючи судові справи в інтересах суспільства. Як міжнародне право в галузі прав людини, так і сучасний конституціоналізм надають великого значення праву на доступ до судів, праву на апеляцію та праву на конституційну скаргу [3].

Подібні ідеї містяться у низці рішень Конституційного Суду України:

Судовий контроль за правомірністю порушення кримінальної справи є дієвою гарантією прав і свобод людини і громадянина, що забезпечує реалізацію права особи на судовий захист та не допускає зловживань з боку посадових та службових осіб правоохоронних органів (абзаци перший, третій, четвертий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини) [4];

Право на судовий захист є конституційною гарантією прав і свобод людини і громадянина, а обов'язкове виконання судових рішень – складовою права на справедливий судовий захист (абзац п'ятий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини) [5];

Право кожного на судовий захист є однією з конституційних гарантій реалізації інших прав і свобод, захисту їх від порушень і протиправних посягань (абзац четвертий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини) [6].

Стаття 2 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права зобов'язує держави забезпечити ефективний засіб захисту. Стаття 13 Європейської конвенції про права

людини передбачає право на ефективний засіб правового захисту, зазначаючи, що «кожна людина, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, були порушені, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які виступають в якості офіційної особи». Це одне з ключових положень, що лежить в основі системи захисту прав людини Конвенції, поряд з вимогами статті 1 про зобов'язання поважати права людини і статті 46 про виконання рішень Європейського суду з прав людини [7].

Право на ефективний засіб правового захисту також відображає основоположну роль національних судових систем для системи Конвенції, якщо профілактичні заходи виявилися недостатніми. В цьому відношенні слід зазначити, що, на додаток до зобов'язання констатувати існування ефективних засобів правового захисту в світлі прецедентного права Суду, держави несуть загальний обов'язок щодо вирішення проблем, що лежать в основі порушень, знайдені в рішеннях Суду [8].

Також слід розглядати судовий захист як один із самостійних механізмів захисту прав людини.

Право на судовий захист може виступати одночасно як правом-гарантією, так і механізмом реалізації обов'язку держави гарантувати права і свободи громадян, які закріплені в Конституції, законах і передбачені міжнародними зобов'язаннями держави, що визнається одним із найбільш ефективних засобів захисту прав людини. Судовий захист серед усього спектру юридичних гарантій є основним, що зумовлено юридичною природою судової гілки влади, місцем суду у структурі державних органів, його функціональним призначенням [9].

На думку Конституційного Суду України, забезпечення прав і свобод потребує, зокрема, законодавчого закріплення механізмів (процедур), які створюють реальні можливості для здійснення кожним громадянином прав і свобод (Рішення від 24 грудня 2004 року № 22-рп/2004). Крім того, до механізмів також належить структурована система судів і види судового провадження, встановлені державою (речення друге – четверте абзацу першого підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини) [10]. Судовий захист прав і свобод людини і громадянина необхідно розглядати як вид державного захисту прав і свобод людини і громадянина, і саме держава бере на себе такий обов'язок відповідно до частини другої статті 55 Конституції України [11]. Більше того, у правовій державі звернення до суду є універсальним механізмом захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб (абзац п'ятий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини) [12].

Під захистом (прав) зазвичай розуміють цілісну систему правових форм, заходів та засобів, взаємодія яких направлена на утвердження або відновлення порушених прав і свобод людини і громадянина [13]. Таким чином, режим захисту прав людини активізується у випадку їх порушення. Своєю чергою механізм захисту конституційних прав і свобод можна визначити як сукупність взаємопов'язаних процесів, елементів, а також зв'язків між ними, які виконують функцію реагування на порушення конституційних прав і свобод.

Складовими судового механізму захисту конституційного права також слід визначити: гарантії конституційних прав і свобод (нормативні та інституційні) та відповідальність за порушення конституційного права.

Судовий захист доцільно також розглядати як одну із моделей захисту конституційних прав людини через призму виконання державою своїх універсальних зобов'язань захищати права людини (визначених міжнародними, регіональними стандартами з прав людини та

національними конституціями). Саме такий підхід повною мірою ілюструє роль держави щодо забезпечення ефективної, незалежної судової системи, яка, з одного боку забезпечує реалізацію основоположного права на доступ до суду, а з іншого – є інституційною гарантією для інших основоположних прав людини.

Список використаних джерел:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року 15-рп/2004 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 171-2 Кодексу адміністративного судочинства України від 8 квітня 2015 року № 3-рп/2015 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-15#Text

3. Human Rights and Constitution Making. United Nations publication issued by the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 2018 URL: https://www.ohchr.org/Documents/Publications/ConstitutionMaking_EN.pdf

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин сьомої, дев'ятої, пункту 2 частини шістнадцятої статті 236-8 Кримінально-процесуального кодексу України від 30 червня 2009 року № 16-рп/2009 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v016p710-09#Text

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням акціонерної компанії „Харківобленерго" щодо офіційного тлумачення положень пункту 2 частини другої статті 17, пункту 8 частини першої статті 26, частини першої статті 50 Закону України „Про виконавче провадження" від 26 червня 2013 року № 5-рп/2013 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-13#Text

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої, абзаців першого, другого, четвертого, шостого частини п'ятої статті 141 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" та положень пункту 5 розділу III "Прикінцеві положення" Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення" (справа про щомісячне довічне грошове утримання суддів у відставці) від 8 червня 2016 року № 4-рп/2016 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-16#Text

7. Керівництво з належної практики щодо національних засобів правового захисту (ухвалено Комітетом Міністрів 18 вересня 2013 року), Рада Європи, 2013 рік URL: https://rm.coe.int/k-/1680695aab.

8. Рекомендація Rec(2004)6 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам "Щодо вдосконалення національних засобів правового захисту" URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_718.

9. Остапенко В. В. Гарантії суб'єктивних прав і свобод як елемент правового статусу людини і громадянина. Теорія і практика правознавства. 2018. Вип. 1 (13) URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2018_1_7

10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності)

положень Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвідомчості справ, пов'язаних із соціальними виплатами" від 9 вересня 2010 року № 19-рп/2010 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-10#Text

11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої статті 124 Конституції України (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб) від 7 травня 2002 року № 8-рп/2002 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02#Text

12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу) від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12#Text

13. Кочура Е. Понятие и элементы конституционно-правового механизма защиты прав и свобод человека и гражданина. Legea şi viaţa. 2015. № 4/2 (280). С. 47-52 URL: http://www.legeasiviata.in.ua/archive/2015/4-2/14.pdf

Марцеляк Олег
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
професор кафедри конституційного права, д.ю.н., проф.

Права людини в Україні та їх забезпечення в умовах військової агресії

Впродовж 2023 року світ відзначатиме 75-ту річницю Загальної декларації прав людини, затвердженої Генеральною асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року. Цей рік Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш назвав «нагодою для дій». У Твіттері він написав: «Світ стикається з безпрецедентними та взаємопов'язаними викликами у сфері прав людини. Ми продовжуватимемо працювати щодня, всюди, щоб відстоювати та просувати права людини для всіх» [1]**.**

Дійсно розробка і прийняття Організацією Об'єднаних Націй у 1948 році Загальної декларації прав людини, а у 1966 році на її основі Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права стало важливою подією світового значення. Ці акти вперше на міжнародному рівні найповніше визначили перелік та зміст основних громадянських, політичних, соціально-економічних та культурних прав людини, завдяки цьому було прийнято цілий ряд інших міжнародних актів у сфері прав людини і набули свого формування міжнародні стандарти прав людини. Зазначені документи фактично стали маніфестом людства щодо необхідності визнання людини соціально цінністю, а забезпечення прав людини почало розглядатися як необхідна передумова здобуття демократії, побудова правової держави та її соціально-економічне процвітання.

Закріплені Загальною декларацією прав людини, Міжнародним пактом про громадянські та політичні права та Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права права людини визначили сферу свободи і самовизначення особи, її автономію, сприяли розкриттю економічного, політичного, соціального, творчого і громадянського потенціалу кожної особи. Завдяки цим міжнародним актам були чітко визначені межі діяльності держави з метою недопущення невиправданого вторгнення держави у сферу особистої свободи людини. Права людини, проголошені Організацією

Об'єднаних Націй, встановили перепони всевладдю і свавіллю державних структур, визначили параметри взаємовідносин людини, суспільства і держави, їх відповідальність, що мало і має наслідком упорядкування суспільних відносин не тільки на національному рівні окремих держав, а й на міжнародному, сприяло світовій стабільності і нормальній життєдіяльності розвинутих демократичних країн.

Покладені в основу цих міжнародних документів права людини стали наріжним каменем у побудові міжнародної системи забезпечення прав людини і ціннісним орієнтиром розвитку усіх демократичних держав. Їх визнання стало зобов'язанням цілого ряду розвинутих країн та держав, що стоять на шляху демократичних перетворень, які основною метою здійснюваних в суспільстві змін вбачають демократизацію статусу особи, створення людині гідних умов для життя і діяльності, активної участі в політиці й управлінні, гарантування їй свободи, недоторканності та соціальної захищеності.

Можемо констатувати, що Україна в цьому плані не була винятком. Вітчизняним законодавцем були імплементовані визнані міжнародною спільнотою стандарти прав людини у Конституції України 1996 року, в якій знайшли відображення як демократичні принципи конституційно-правового статусу людини і громадянина, що визначають правовий фундамент становища особи в суспільстві і державі, так і права людини та їх гарантії, що стали правовими фундаментами демократичних перетворень у сфері конституційно-правового регулювання правового статусу людини і громадянина, формування в нашій країні громадянського суспільства та становлення України як демократичної, правової, соціальної держави.

Однак окупація росією Криму та Донбасу у 2014 році та розпочата нею 24 лютого 2022 року широкомасштабна війна проти України поставили на порядок денний необхідність оцінки стану дотримання прав людини в Україні і вироблення нових підходів правового врегулювання суспільних явищ, пов'язаних з їх захистом. Держава сьогодні має ставити перед собою не тільки завдання успішної відсічі російської агресії (хоча це й повинно бути пріоритетом), а й також максимальне забезпечення прав людини в умовах війни, належне законодавче врегулювання цілого ряду питань, пов'язаних з реалізацією нашими співгромадянами визначених Конституцією України їх прав і свобод в умовах війни, відновленням порушених їх прав. Це не менш важливе завдання, аніж відсіч російського агресора.

При цьому, коли ми говоримо про конституційно-правовий механізм забезпечення прав людини в Україні, повинна акцентуватися увага на особливостях захисту прав осіб:

а) які перебувають на окупованій території;

б) які перебували на окупованій території та сьогодні потребують відновлення порушених під час окупації їх прав і свобод;

в) які перебувають на території, де ведуться військові дії;

г) які перебувають на території, де не відбуваються безпосередньо військові дії, однак вона знаходиться в зоні ризиків обстрілів ракетами та військовою авіацією;

д) які внаслідок війни змушені були покинути свої домівки і сьогодні перебувають за межами України в статусі біженців.

Окрім того вітчизняний конституційно-правовий механізм забезпечення прав людини потребує своєї модернізації виходячи з обставин війни з росією і необхідності удосконалення його правової складової щодо особливостей захисту:

а) прав дітей – більше 450 вбитих дітей, біля 800 поранено в результаті військових дій, уже не десятки, а тисячі дітей вивезено до РФ (практично депортовано), порушуються права дітей в результаті втрати ними своїх батьків тощо;

б) прав жінок – події в Київській області (міста Буча, Ірпінь, Макарівський район), в Чернігівській та Харківській областях, території яких були окуповані, засвідчують наскільки права наших жінок порушувалися російськими фашистами в плані сексуального насилля і т. ін.;

в) прав людей похилого віку – люди похилого віку та особи з інвалідністю завжди відносилися до числа вразливих категорій населення і в час військовий дій проблема захисту їх прав і свобод набула особливої актуальності і щодо їх евакуації з території воєнних дій, забезпечення житлом в нових районах проживання, виплата пенсій та ін.;

г) прав військовослужбовців – при цьому маються на увазі військовослужбовці, які перебувають на передовій і ведуть військові дії з агресором, військовослужбовці, які отримали поранення і потребують отримання належної медичної допомоги в тому числі військовослужбовці, що після звільнення з лав ЗСУ потребують психологічної допомоги.

Категорії наших співгромадян, які потребують свого захисту в умовах російської агресії можна продовжити за рахунок внутрішньо переміщених осіб. Зокрема на порядку денному сьогодні гостро стоїть питання щодо належного законодавчого врегулювання їх статусу, оскільки Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р. хоча й враховує факт війни з Росією, однак доволі поверхово (тільки що стосується питання праці таких осіб) і зовсім не враховує територіальний фактор військових дій, розширення регіонів України, в яких громадяни змушені були покинути свої домівки та стати внутрішньо переміщеними особами тощо.

Негайного належного законодавчого визначення потребують питання правового статусу добровільних батальйонів та інших озброєних військових та напіввійськових формувань, узаконення їх функціонування, встановлення соціальних та правових гарантій бійців територіальної оборони та інших таких формувань. Законодавець має розробити і запропонувати на основі аналізу дослідження сьогоднішніх військових подій оптимальний варіант правового регулювання завдань, повноважень, організаційної структури та відомчої приналежності таких формувань та їх відповідальності. Невідкладним є також осмислення і належне законодавче врегулювання таких явищ, як роль посередників, процедури обміну полоненими і заручниками. Вкрай необхідно удосконалити національну законодавчу базу щодо міжнародної співпраці України у питаннях міграції та охорони кордонів України, отримання міжнародної гуманітарної допомоги від наших зарубіжних партнерів та її ефективного розподілу.

Необхідно також впорядкувати у відповідності із сучасними умовами питання соціального і правового захисту волонтерів, які ризикують своїм здоров'ям і життям, виїжджаючи в зону бойових дій, надаючи допомогу військовим та іншим підрозділам безпосередньо під вогнем. Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 р. не відповідає реаліям сьогодення та не передбачає ефективні заходи соціального і правового захисту волонтерів та здійснення ними волонтерської діяльності.

Потрібно також визначити на законодавчому рівні систему заходів підтримки і заохочення благодійної діяльності фізичних і юридичних осіб, які надають допомогу військовим частинам Збройних Сил України, підрозділам Національної гвардії, батальйонам територіальної оборони, госпіталям, пораненим воїнам та сім'ям загиблих військовослужбовців, біженцям та іншим потерпілим громадянам від військових дій.

Отже, можемо констатувати, що війна з росією викликала загрози не тільки державному суверенітету і територіальній цілісності України, а й правам людини. Тому українське суспільство, українська держава мають адекватно реагувати на ці загрози, виробити ефективний механізм їх фактичної нівелізації. Для досягнення цієї мети мають

бути задіяні всі можливості держави і суспільства: політичні, економічні, соціальні, зовнішньополітичні, правові, наукові, культурні, духовні. Особливу роль має виконати юридична наука, зокрема наука конституційного права, яка повинна комплексно проаналізувати проблеми у сфері забезпечення прав людини в Україні в умовах війни і запропонувати шляхи їх усунення, які мають бути швидкими, реальними, конкретними і ефективними.

Список використаних джерел:

1. "Нагода для дій" – до 75-річчя Декларації з прав людини генсек ООН заявив про безпрецедентні виклики URL: https://ukrainian.voanews.com/a/richnytsya-deklaracii-z-prav-ludyny/6901137.html

Мельничук Ольга
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
завідувач кафедри публічно-правових дисциплін, д.ю.н., проф.

Права дітей в Україні в умовах війни

З часу повномасштабного вторгнення на територію нашої держави Російська Федерація (далі – РФ) грубо і систематично порушує права українських дітей. Вона цинічно зневажає міжнародні акти, у яких проголошуються права дітей, і зухвало ігнорує вимоги міжнародних інституцій у сфері прав людини щодо припинення агресії та виведення військ з території України, виконання своїх зобов'язань у сфері забезпечення прав.

Масштаби вбивств, згвалтувань, поранень щодо дітей у війні не просто вражають, але й свідчать про звірства російських агресорів. Повідомлення ЗМІ шокують фактами про катування російськими військовослужбовцями дітей. Є докази про неодноразові випадки сексуального насильства неповнолітніх, із-поміж яких малолітні діти. Про порушення базового права дітей на освіту красномовно свідчить умисне пошкодження і руйнація РФ закладів освіти, примусова русифікація, насадження російських стандартів освіти. Ці факти вказують, що стан прав дітей в Україні в умовах війни критичний. Потреба удосконалення їх захисту була і до війни, однак вона загострилася під час загарбницької війни, яка принесла додаткові випробування і жертви. За висновками Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України «система захисту прав дітей розбалансована» [1].

В умовах незадовільного забезпечення прав дітей, ускладненого війною, державі необхідно докласти чимало зусиль для того, щоб розробити комплексні заходи для забезпечення прав дітей. Такий висновок можна зробити й у контексті звіту України про реалізацію Конвенції про права дитини на засіданні Комітету ООН з прав дітей 30-31 серпня 2022 р. А також на підставі Висновків щодо Стратегії з прав дитини, прийнятих Радою ЄС 9 червня 2022 р. на тлі систематичних і грубих порушень прав дітей російськими окупантами в Україні.

Перед Україною постала низка завдань, із-поміж яких - розробка комплексної політики у сфері прав дітей. До цих пір в державі відсутня Національна стратегія забезпечення прав дитини та План дій щодо її реалізації.

Впровадження комплексної політики щодо забезпечення прав дітей можливе за посилення співпраці та координації дій між усіма відповідними органами та зацікавленими сторонами. В Україні бракує центрального органу виконавчої влади, який

би виконував консолідуючу функцію щодо забезпечення і захисту прав дітей. Попри прийняття Кабінетом Міністрів України постанови про утворення Державної служби у справах дітей, цей орган ще не функціонує, однак робота в цьому напрямі здійснюється.

Українська влада у співпраці з міжнародним співтовариством повинна забезпечити впровадження заходів для повернення дітей, які були примусово переміщені на територію РФ. У цій ситуації необхідно забезпечити збір даних про дітей, які постраждали від збройної агресії в Україні. Важливо, що в Україні, як того й вимагають умови воєнного часу, створене Національне інформаційне бюро, а з 1 серпня 2022 р. за консолідованого сприяння органів влади діє Єдиний державний інформаційний портал «Діти війни», за допомогою якого здійснюється збір даних про кількість постраждалих дітей.

З деокупацією території України, припиненням військових дій необхідно провести роботу щодо повернення евакуйованих 6415 дітей, з яких 1953 перебуває у межах України, 4462 – за кордоном. Особлива увага має бути приділена дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування. За даними служб у справах дітей протягом лютого-липня 2022 р. евакуацію дітей здійснили 272 заклади із існуючих 727 в Україні. Станом на 28 липня 2022 р. лише 9 закладів повернулися з евакуації (у межах України – 6, із-за кордону – 3). Водночас на території підконтрольній України є 707 дітей, яких необхідно евакуювати в більш безпечні місця [2].

Необхідно удосконалити механізм надання соціальних послуг тим дітям, які опинилися в скрутних життєвих умовах через соціальні ризики. В Україні діє розгалужена мережа закладів, які здійснюють соціальну роботу, однак в умовах соціально-економічної кризи, спричиненої війною, не кожна громада спроможна надати належне соціальне забезпечення. Тому потрібно передбачити субвенцію з Державного бюджету на розвиток таких ключових соціальних послуг, як денний догляд дітей з інвалідністю, підтримане проживання, супровід під час інклюзивного навчання, стаціонарний догляд тощо.

Отже, стан прав дітей в Україні в умовах війни критичний, а система забезпечення розбалансована. Перед Україною стоїть багато стратегічних і короткострокових завдань для повноцінного забезпечення прав дітей: розробити комплексну політику у цій сфері, створити належні законодавчі, інституційні, соціально-економічні умови для гарантування прав дітей. З метою забезпечення їх найкращих інтересів в умовах війни необхідно вжити заходів для повернення евакуйованих і депортованих дітей в Україну, їх возз'єднання з сім'ями, відновлення фізичного і психічного здоров'я дітей тощо.

Список використаних джерел:

1. Про звіт Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування випадків та причин порушення прав дитини під час здійснення децентралізації повноважень з питань охорони дитинства, реформування системи закладів інституційного догляду та виховання, реалізації права дитини на сімейне виховання та усиновлення, розвитку (модернізації) соціальних послуг: Постанова Верховної Ради України від 22 травня 2022 р. № 2266-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2266-20#Text.

2. Інформація щодо забезпечення прав дітей в умовах війни. URL: https://ukurier.gov.ua/uk/articles/informaciya-shodo-zabezpechennya-prav-ditej-v-umov/

Мицак Мар'ян
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна,
аспірант кафедри конституційного та муніципального права

Діяльність судової гілки влади щодо захисту прав людини в умовах воєнного стану в Україні

Формування України як демократичної, правової та соціальної держави вимагає вироблення нею ефективних національних механізмів захисту прав людини, оскільки останні, за влучним висловом О. В. Скрипнюка, виступають осердям усієї системи права і є основою розвитку всіх правовідносин [1, с. 7-8]. О.В. Марцеляк, продовжуючи цю думку пише, що права людини визначать сферу свободи особи, її автономію, сприяють розкриттю економічного, політичного, соціального, творчого і громадянського потенціалу кожної особи, визначають межі діяльності держави з метою недопущення невиправданого вторгнення держави у сферу особистої свободи людини. Вони встановлюють перепони всевладдю і свавіллю державних структур, визначають параметри взаємовідносин людини, суспільства і держави, їх відповідальність, що має наслідком упорядкування суспільних відносин [2, с. 35].

Внаслідок такої важливості прав людини, їх значення у житті людини, ролі у демократичному функціонуванні держави і суспільства на рівні Основного Закону України проголошено: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» (ст. 3) [3].

У Розділі ІІ Конституції України знайшли відображення демократичні принципи конституційно-правового статусу людини і громадянина, які мають важливе значення, оскільки встановлюють керівні засади, що визначають правовий фундамент становища особи в суспільстві і державі, та права людини, що за своїм змістом відповідають виробленим міжнародною спільнотою стандартам прав людини. Значним позитивом вітчизняного Основного Закону є й те, що він не тільки містить досить широкий і демократичний перелік прав і свобод людини і громадянина, але закріплює ефективні гарантії проголошених прав і свобод людини, що забезпечує можливість їх реалізації, а у необхідних випадках й захист [2, с. 37].

Хочеться відзначити, що серед інституційних гарантій пріоритетне місце національний законодавець відвів судовій гілці влади. Про це свідчить ч. 3 ст. 8: «Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.», ч. 1 ст. 55: «Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.» та ч. 2 ст. 124: «Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи.» [3]

Як зазначає С. Чорна: «Наведений перелік конституційних норм доводить, що Українська держава не лише декларує й визнає основні права та свободи людини й громадянина, а й уважає захист прав і свобод людини однією з основних державних функцій, яку вона покладає на судову гілку влади» [4, с. 186]. Хочемо доповнити цю позицію тим, що при цьому ще здійснюється народовладдя, оскільки відповідно до ч. 4 ст.

124 Конституції України: «Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних.» [3]

А. Лужанський підкреслює, що специфіка судового захисту полягає в тому, що його ефективність є набагато вищою порівняно з іншими, несудовими засобами, оскільки: 1) захист у позасудовому порядку фактично є проханням або пропозицією добровільно чи в порядку адміністративного контролю усунути порушення й ліквідувати його негативні наслідки та ґрунтується на презумпції належної й добросовісної поведінки правопорушника; 2) судовий розгляд є єдиним остаточним законним засобом вирішення правового конфлікту; 3) під час розгляду конкретної справи суд має право на превентивний вплив у формі обов'язкових до виконання окремих ухвал (постанов) щодо запобігання надалі виникненню причин та умов, що призвели до порушення прав[1]; 4) судові рішення, які набрали законної сили, як правило, мають остаточний характер; виконання судового рішення щодо питань факту чи права забезпечене державним примусом [5, с. 45].

Позицію А. Лужанського підтримує уже згадувана нами С. Чорна, яка пише: «Правосуддя, що здійснюється судами, є найбільш надійним і цивілізованим способом захисту прав і свобод людини та громадянина, а судова форма захисту прав і свобод людини є найбільш демократичною й максимально пристосованою до повного, усебічного й об'єктивного виявлення фактичних обставин і причин виникнення різноманітних спорів, учинених правопорушень і встановлення істини у справах, що знаходяться на розгляді в судах. Суди наділені всіма необхідними повноваженнями для того, щоб реалізувати функцію захисту прав і свобод людини в разі їх порушення чи необґрунтованого обмеження» [4, с. 189].

Маємо відзначити, що в умовах війни з Росією правозахисна роль вітчизняних судів посилилась. З перших днів війни вони продовжують відправляти правосуддя на теренах України, бо у відповідності з вимогами Закону України «Про правовий режим воєнного стану» правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. На цій території діють суди, створені відповідно до Конституції України та скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. В той же час у разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах.

Так, зокрема, з початку збройної агресії «північного сусіда» за розпорядженням Голови Верховного Суду оперативно змінювалась територіальна підсудність судових справ. Так було змінено територіальну підсудність більше 100 судів. Актуальний перелік судів, територіальну, територіальну підсудність яких змінено у зв'язку з неможливістю здійснювати правосуддя під час воєнного стану, опубліковано на сайті Верховного суду. Так само Верховним Судом періодично оновлюється інформація про відновлення територіальної підсудності справ судів на територіях, де вже звільнено нашу землю.

Актуальності набула участь в судових засіданнях учасників в режимі відеоконференцій, оскільки в умовах війни особиста участь в судових засіданнях може бути небезпечною, та не всі залучені учасники судових провадженнях можуть з'явитись до зали судових засідань.

[1] В результаті законодавчих змін ця позиція втратила актуальність в кримінальному судочинстві.

За період дії воєнного стану і на 31 грудня 2022 року судами за даними Єдиного Реєстру судових рішень постановлено та ухвалено 3599012 рішень, значна частина яких спрямовані на відновлення порушених прав громадян України. З них 2046248 в кримінальній спеціалізації, з яких 6434 становлять вироки. Інші рішення прийняті в цивільній, господарській та адміністративній юрисдикції.

Список використаних джерел:

1. Скрипнюк О.В. Правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина в процесі реалізації державного управління. Право України. 2007. № 4. С. 3-8.

2. Марцеляк О.В. Вплив Міжнародних пактів з прав людини 1966 р. на сучасний конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні // Міжнародна науково-практична інтернет-конференція: «Особливості прийняття та реалізації Міжнародних пактів з прав людини 1966 року: міжнародний та національний досвід» (м. Івано-Франківськ, 16 грудня 2021 року). Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2022. С. 35-38.

3. Конституція України від 28 червня 1996 року URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

4. Чорна С. Роль судової влади в конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод людини. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 8. С. 186-190.

5. Лужанський А.В. Конституційна природа права на доступ до правосуддя в Україні. Вісник Верховного Суду України. 2010. № 10 (122). С. 45-48.

Мяловицька Ніна
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
професорка кафедри конституційного права, д.ю.н., проф.

Златіна Ніна
Факультет туризму, бізнесу і психології
Київського національного лінгвістичного університету,
доцентка кафедри менеджменту і маркетингу, к.ю.н., доц.

Правове забезпечення права людини на життя в умовах збройного конфлікту

В системі прав і свобод людини і громадянина одним із найважливіших є природне право – право на життя. Воно закріплене в міжнародних правових документах про права людини, конституціях багатьох держав світу.

У ст. 3 Загальної декларації прав людини, прийнятої 10 грудня 1948р. відзначається, «що кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність» [1, с. 5-10].

Положення Загальної декларації набули подальшого розвитку в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права та Факультативному протоколі до цього пакту [1, с. 11-30; 31-34].

Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини від 4 листопада 1950р. визначає, що право кожної людини на життя захищається законом. Жодна людина не може бути умисно позбавлена життя інакше, ніж на виконання вироку суду, винесеного після визнання її винною у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання [2].

Крім зазначених міжнародно-правових актів, важливе місце в міжнародно-правовому масиві стандартів прав людини, в тому числі захисті права на життя, належить також таким документам, як:

- Конвенція про запобігання злочинові геноциду і покарання за нього 1948р.;
- Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1966р.;
- Конвенція про припинення злочину апартеїду і покарання за нього 1973р.;
- Конвенція про права дитини 1989р.;
- Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність людини видів поводження і покарання 1984р. та ін.

Визнання міжнародних стандартів прав людини в науковій літературі розглядається як історичне надбання суспільного розвитку, а також як процес накопичення позитивного досвіду в галузі прав людини, що потребує глибокого вивчення, усвідомлення, пропагування і, нарешті, практичного використання у законотворчій діяльності всіх держав світу [3, с.19-20].

Отже, на міжнародному рівні право на життя було визнане одним із найголовніших прав людини і закріплено, що охорона цього права є основним завданням, до виконання якого повинні прагнути всі народи і держави.

Відповідно до цих міжнародно-правових актів Конституція України в ст.27 закріпила положення, що «кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань» [4].

Право на життя передусім передбачає проведення державою миролюбної політики, яка виключає війни та конфлікти. У Декларації про право народів на мир, яка була схвалена Генеральною Асамблеєю ООН 12 листопада 1984р. (Резолюція 39/11) містяться положення, що «…Генасамблея… переконана у тому, що життя без війни слугуватиме основою… повного здійснення прав і свобод…, що в ядерну епоху встановлення міцного миру на Землі є щонайпершою умовою збереження цивілізації, людства і його існування…» [5]. Сучасні держави закріплюють право на мир у своїх конституціях. Зокрема, Основний Закон ФРН у преамбулі та в ч.2 ст.1 «визнає непорушні і невід'ємні права людини як основу кожного людського співтовариства, миру і справедливості в усьому світі»; в ч.1 ст.26 забороняє дії, «…здатні порушити мирне спільне життя народів». Підготовку агресивної війни Основний Закон ФРН проголошує антиконституційною дією [6]. Ст. 11 Конституції Італії також закріплює «Італія відкидає війну як посягання на свободу інших народів і як засіб вирішення міжнародних конфліктів[7]. У мирних умовах гарантії цього права не зводяться до заборони вбивства – це закріплюється Кримінальним кодексом кожної країни. Держава зобов'язана організувати ефективну боротьбу із злочинністю, особливо з терористичними актами.

Гарантіями права на життя є системи охорони здоров'я і, зокрема, попередження дитячої смертності, охорони від нещасних випадків на виробництві, профілактики дорожньо-транспортних пригод, пожежної безпеки та ін.

Основний Закон України також визначив, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (ст. 3). Закріплення цих прав як одних із базових цінностей демократичного суспільства набуло відображення і в законах України.

Слід відзначити, що в міжнародних документах про права людини, а також у національному законодавстві більшості країн світу право на життя та безпосередньо пов'язані з ним права – на фізичну недоторканність, заборона катувань, насильства й рабства, повага до людської гідності, гарантії справедливого правосуддя тощо – наділяються особливим статусом і не підлягають призупиненню в умовах надзвичайного

стану чи збройного конфлікту (п. 2 ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права) [1, с.11-30].

Війни являють собою найбільшу загрозу життю людини, існуванню цілих народів. Та після закінчення найкровопролитнішої Другої світової війни та прийняття Статуту ООН, який поставив війну поза законом, війни однак продовжуються. Тому розширення сфери дій гуманітарних принципів на захист людського життя стає закономірною реакцією на зростаючу ескалацію насильства, екстремізму та геноциду, які є наслідком економічних та політичних криз, породжуються релігійними та етнічними конфліктами, сепаратизмом, соціальною несправедливістю, відродженням націоналістичних та расистських ідеологій і рухів. Небезпечним викликом самому існуванню людства є також ядерна загроза та силова політика, що на ній базується.

Отже, проблема збереження та захисту людського життя та жертв війни, наскільки це можливо в екстремальних умовах збройних конфліктів, залишається актуальною і в наші дні. Людство, яке не в змозі відвернути війни, змушене йти шляхом гуманізації законів та звичаїв.

Розглядаючи питання про взаємозв'язок міжнародного гуманітарного права та прав людини, а також і соціального питання про статус права на життя, Міжнародний суд ООН у своєму Консультативному висновку від 8 липня 1996р. відзначив, що положення Міжнародного пакту про громадянські ті політичні права, зокрема стаття 6, що забороняє «довільне» позбавлення життя, діють і під час війни. У зв'язку з цим слід посилатися і на ст. 2 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод, на ст. 4 Американської конвенції прав людини 1969р. та на ст. 4 Африканської хартії прав людини і народів 1981р. Усі вони виключають можливість призупинення права на життя, фізичну недоторканність та інших прав людини і тим самим визнають їх дію на захист в період збройних конфліктів. Розрізняють збройні конфлікти міжнародного і не міжнародного характеру. До першого виду належить зіткнення між збройними силами держав усупереч міжнародно-правовій забороні війни як засобу вирішення спорів. Другий вид конфлікту характеризується як зіткнення на території держави збройних сил уряду з антиурядовими організованими збройними загонами [8, с.555-556].

До основних джерел міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів належить так зване "право Женеви" (Женевські конвенції 1949 року: про поліпшення долі поранених і хворих в діючих арміях; про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, які потерпіли аварію корабля, зі складу збройних сил на морі; про поводження з військовополоненими; про захист цивільного населення під час війни; Додаткові протоколи до них 1977 року) і "право Гааги" (Гаазькі конвенції 1899 і 1907 років про закони і звичаї сухопутної війни, про відкриття воєнних дій, про права й обов'язки нейтральних держав і осіб у разі сухопутної і морської війни, Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р.).

Основні їх ідеї розвиваються в рамках ООН та інших організацій. Так, 1980 року прийнято Конвенцію про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, Конвенцію про заборону розроблення, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї і про її знищення 1993 року тощо.

Водночас важливо відзначити, що стосовно ситуації збройного конфлікту необхідно точно визначати суб'єктів права на життя, оскільки убивство осіб, що належать до збройних сил противника вважається законним. Виходячи з цієї особливості у Гаагських та Женевських гуманітарних конвенціях уточняється коло осіб, на життя яких посягати забороняється. До них належать: поранені, хворі, військовополонені, цивільні особи.

Забороняється також убивати противника, який склав зброю, здав зброю або не має можливості захищатися. Забороняються дії, що мають на меті викликати голод серед цивільного населення, руйнування об'єктів необхідних для виживання громадян тощо. Без зазначених уточнень проголошення права на життя та його реальний захист були б недостатніми.

Прогресивна громадськість світу не завжди спроможна ефективно впливати на процеси посилення проявів тероризму, міжнаціональних та міжконфесійних конфліктів, які реально загрожують найголовнішому праву людини – праву на життя.

Глобальний характер причин і наслідків зазначених явищ, потребує не лише перебудови діяльності органів державної влади в окремих країнах, але й бути об'єктом постійного контролю та регулювання в міжнародному праві. Необхідним є також посилення впливу і ролі міжнародних організацій, зокрема ООН, Ради Європи, ОБСЄ тощо, як інститутів забезпечення прав і свобод людини і всього людства.

Список використаних джерел:

1. Права людини в документах ООН. Кн.1. Амстердам – Київ, 1997.

2. Офіційний вісник України. 1998. № 13.

3. Конституційні права, свободи і обов'язки людини, громадянина в Україні / За редакцією академіка НАН України Ю.С. Шемшученка. – К.: Видавництво «Юридична думка», 2008.

4. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 15 серп. 2020р.: (офіц. текст). К.: Паливода А.В., 2020.

5. Декларація про право народів на мир (прийнята 12.11.1984 Резолюцією 39/11 Генеральної Асамблеї ООН) URL: http://rada.gov.ua/

6. Конституции государств Европы: В 3т. /Под ред. Л.А. Окунькова. – М.: Изд-во НОРМА, 2001. Т.1. С.570.

7. Конституційне законодавство зарубіжних країн: Хрестоматія: Навч. посіб./ Упоряд. В.О.Ріяка, К.О. Закоморна. К.: Юрінком Інтер, 2007. С.82.

8. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Т.2. К.: «Укр. енцикл.», 1999.

Небігер Ізабелла-Іман
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
аспірантка кафедра конституційного права

Поняття та особливості захисту репродуктивних прав в період воєнного стану

У ст.27 Конституції України зазначено: «Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини» [1]. Серед важливих складових елементів особистого права людини на життя можна виділити групу репродуктивних прав. Центральне місце серед цих прав займають право на материнство та право на батьківство [2].

Об'єктом права на батьківство, материнство є особливі немайнові блага, властиві суб'єктам сімейного права – подружжю (дружина має право на материнство – визначає ч.1 ст.49 СК України; відповідне право на батьківство для чоловіка передбачене ч.1 ст.50 СК України) [2].

Репродуктивні права – це права, пов'язані з реалізацією різних аспектів продовження роду (дітонародження, умова відтворення соціуму), зокрема – з прийняттям рішення про зачаття дитини, з визначенням кількості дітей, інтервалів між їх народженням, із застосуванням високих репродуктивних технологій у разі, якщо вагітність не може настати природним шляхом. У науковій теорії існує широке поле тлумачення змісту цих прав.

Наприклад, Т. Длугопольська під репродуктивними правами розуміє особисті немайнові права фізичної особи на здійснення та охорону репродуктивного здоров'я, вільне прийняття рішень щодо народження чи відмови від народження дітей, а також на медичну, соціальну, інформаційну і консультаційну допомогу в цій сфері в разі такої необхідності [3, с. 107].

Т. Курило, звертаючись до міжнародного досвіду, зазначає, що в правозастосовній практиці на теренах ЄС під ними розуміють право особи жіночої та чоловічої статі мати генетично різну дитину, а для особи жіночої статі до репродуктивних прав також відносять право самостійно виносити дитину (право завагітніти та бути вагітною) та право на фізіологічні пологи [4, с. 67].

Репродуктивні права людини мають, з одного боку, природно-правову природу, яка характеризується ознаками невідчужуваності, невід'ємності, суб'єктивності та вродженості, а з іншого — позитивно-правову природу, яка передбачає обов'язок втручання держави у визначення юридичних кордонів репродуктивно-генетичних прав людини, встановлення для них видів та меж правового регулювання, нормативних підстав для обмеження, а також правових механізмів їх забезпечення, охорони та захисту. Важливим аспектом репродуктивно-генетичних прав виступає також невід'ємне право всіх осіб на загальний доступ до засобів планування сім'ї та інших методів регулювання дітонародження.

Публічно-правові гарантії конституційних прав людини виступають при цьому, як сукупність юрисдикційних та неюрисдикційних умов та засобів, спрямованих на забезпечення реалізації та захисту репродуктивно-генетичних прав людини в частині визнаних суспільством та державою можливостей певної поведінки, що виражаються у повноваженнях щодо розпорядження людиною своїм тілом.

Відповідно до положень Конституції України репродуктивні права не відносяться до таких, що підлягають жодним правовим обмеженням. Відповідно має діяти весь комплекс передбачених у законодавстві юридичних гарантій захисту цих прав. Не останньою мірою це стосується репродуктивних прав військовослужбовців.

На них повною мірою розповсюджуються положення вимоги ч. 3 ст. 49 та ч. 3 ст. 50 СК України, які встановлюють правила відповідно до яких позбавлення жінки можливості народити дитину (репродуктивної функції) або позбавлення чоловіка можливості здійснення репродуктивної функції у зв'язку з виконанням нею (ним) конституційних, службових, трудових обов'язків або в результаті протиправної поведінки щодо неї є підставою для відшкодування завданої їй моральної шкоди.

Водночас стан вагітності істотно впливає на права жінок-військовослужбовців. Так, згідно з положеннями ст. 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» військовослужбовці, які проходять військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період, звільняються з військової служби під час воєнного стану (військовослужбовці-жінки) - у зв'язку з їх вагітністю [5]. Так само від проходження військових зборів звільняються (крім резервістів) вагітні військовозобов'язані-жінки.

Стосовно чоловіків військовослужбовців законодавство містить положення відповідно до якого відстрочка від призову на строкову військову службу за сімейними обставинами за їх бажанням надається призовникам, які мають вагітну дружину [5].

Незважаючи на зазначені положення у діючому нормативно-правовому полі існують певні проблеми у частині законодавчого регулювання захисту репродуктивних прав військовослужбовців в умовах війни. Мова йде про положення Постанови КМУ від 12 червня 2013 р. № 413 «Про затвердження переліку сімейних обставин та інших поважних причин, що можуть бути підставою для звільнення громадян з військової служби та із служби осіб рядового і начальницького складу» [6], які не повною мірою відповідають змісту Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу. Зокрема положення щодо вагітності у цій Постанові КМУ не передбачають серед поважних причин, що можуть бути підставою для звільнення громадян з військової служби та із служби осіб рядового і начальницького складу вагітність жінки-військовослужбовця.

На нашу думку втрата репродуктивної функції чоловіком або жінкою військовослужбовцем має бути віднесено до окремої підстави здійснення призначення і виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві [7].

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: http:// http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80. (дата звернення 30.11.2022 р.)

2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 року № 2947-III. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text (дата звернення 30.11.2022 р.)

3. Длугопольська Т. Правова природа репродуктивних прав фізичних осіб. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 2. С. 103-107.

4. Курило Т. В. Особливості правового регулювання репродуктивних прав фізичної особи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 66-68.

5. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 року№ 2232-XII. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: «https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text. (дата звернення 30.11.2022 р.)

6. Про затвердження переліку сімейних обставин та інших поважних причин, що можуть бути підставою для звільнення громадян з військової служби та із служби осіб рядового і начальницького складу : Постанови КМУ від 12 червня 2013 р. № 413. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2013-%D0%BF#Text дата звернення 30.11.2022 р.)

7. Про затвердження Порядку призначення і виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві : Постанова КМУ від 25 грудня 2013 р. № 975. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/975-2013-%D0%BF#Text дата звернення 30.11.2022 р.)

Олексіюк Тетяна
Віце-Президентка Access Info Group – Групи спеціалістів
за Конвенцією Ради Європи про доступ до офіційних документів

Міжнародні стандарти та підходи до забезпечення права на доступ до інформації в умовах воєнного часу

Повномасштабна збройна агресія стала значним викликом для українського суспільства та його демократичних механізмів. Протягом останніх місяців українці неодноразово заявляли і демонстрували, що їх затятий опір агресорові – це не тільки війна за територіальну цілісність нашої держави, але й битва за демократичні цінності, які українці поділяють в повній мірі. Важливим надбанням української демократії був розвиток сфери доступу до публічної інформації, що слугував потужним інструментом для прозорого урядування, протидії корупції та забезпеченню права на свободу вираження, гарантованого статтею 34 Конституції України та статтею 10 *Європейської конвенції прав людини та основоположний свобод* [1]. Метою цієї доповіді є дослідження міжнародних угод та документів «*soft law*», які запроваджують стандарти і підходи у пошуку відповіді на складне питання воєнного часу: як забезпечити право на доступ до публічної інформації та збалансувати його із захистом інших, охоронюваних законом інтересів, наприклад, національної безпеки.

Протягом останніх десятиліть по всій Європі спостерігалася сильна тенденція до утвердження свободи інформації, яка включала ратифікацію *Конвенції Ради Європи про доступ до офіційних документів* [2] і розробку національних правил доступу до офіційної інформації. Визнається, що право на інформацію не є абсолютним, і під час війни питання належного балансу між правом на інформацію та іншими життєво важливими інтересами, такими як національна безпека, стає критичним. Уряди, як правило, обмежують доступ до офіційної інформації з міркувань національної безпеки, але в деяких випадках це може бути надмірним або навіть шкідливим для самої національної безпеки. Право на отримання своєчасної, повної та точної офіційної інформації може бути обмежене як у мирний час, так і в період збройних конфліктів за допомогою правових процедур, які мають відповідати найкращим демократичним стандартам.

Основні міжнародні стандарти у цій сфері були викладені у *Johannesburg Principles on National Security Freedom of Expressions and Access to Information* [3] та *Global Principles on National Security and the Right to Information (The Tshwane Principles)* [4]. Розроблені провідними науковцями та експертами у галузі доступу до інформації, ці документи містять рекомендації законодавцям та урядові щодо того, як забезпечити пропорційну рівновагу між захистом права на інформацію та національною безпекою.

Однією з базових вимог щодо запровадження обмежень прав людини, яка прослідковується в усіх міжнародних актах, є чітка передбачена законом процедура застосування такого обмеження. Указом Президента №64 «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року та Законом України «Про правовий режим воєнного стану» була передбачена можливість тимчасового, на період дії правового режиму воєнного стану, обмеження конституційних прав людини і громадянина, гарантованих зокрема і статтею 34 Конституції України (право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір). Міжнародні норми допускають особливі відступи від прав під час надзвичайних ситуацій, і уряд України належним чином повідомив міжнародні органи про такий відступ від прав на період дії воєнного стану [5] .

У той самий час поширення окремих категорій інформації про перебіг воєнних дій дійсно може становити загрозу. Тож надзвичайно складним та відповідальним для урядовців є прийняття рішення про визначення межі відкритості інформації. А отже, в першу чергу слід відповісти на питання: хто має приймати такі рішення та які фактори мають бути враховані.

У аспекті урахування суспільного інтересу у відкритості діяльності органів влади українське законодавство та практика розвинулися у бік кращих гарантій захисту свободи інформації. В першу чергу, законодавство України визначає категорії інформації, яка становить вагомий суспільний інтерес, зокрема стаття 29 Закону України «Про інформацію», та забороняє обмежувати доступ до інформації, яка стосується, зокрема, аварій, катастроф, небезпечних природних явищ та інших надзвичайних ситуацій, що сталися або можуть статися і загрожують безпеці людей. Ці підходи відображає і усталена судова практика, наприклад, Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду №10 від 29 вересня 2016 року [6], яка деталізує перелік категорій інформації, що становить вагомий суспільний інтерес, та пропонує додаткові критерії, котрі мають бути враховані, якщо виникає необхідність обмежити доступ до такої інформації.

Розглядаючи ці норми в комплексі, можна стверджувати, що інформація про загрози, які несе громадянам України повномасштабна збройна агресія Російської Федерації, є інформацією, що становить предмет суспільного інтересу, і обмеження її в доступі може мати негативні наслідки для життя та здоров'я людей.

Доповідь проілюструвала основні міжнародні стандарти балансу між захистом національної безпеки та правом на інформацію через призму викликів та досягнень України в ситуації збройного конфлікту, підкресливши важливість вільного доступу до інформації як передумови для довіри у відносинах між владою і громадянами.

Підсумовуючи, слід ще раз наголосити, що правові механізми для вирішення питання обмеження доступу до інформації можуть бути значною мірою однаковими як для мирного часу, так і для періоду збройного конфлікту. Разом з тим, будь-які кроки, які уряд вживає для захисту національної безпеки, в тому числі ті кроки, які передбачають обмеження доступу до інформації, мають базуватися на чітких та зрозумілих нормах закону, бути пропорційними і збалансованими та, окрім іншого, мають бути такими, які мають на меті збереження демократичного устрою в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

2. Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-09#Text

3. Johannesburg Principles on National Security Freedom of Expressions and Access to Information, URL: https://www.article19.org/wp-content/uploads/2018/02/joburg-principles.pdf

4. Global Principles on National Security and the Right to Information (The Tshwane Principles) URL: https://www.justiceinitiative.org/uploads/bd50b729-d427-4fbb-8da2-1943ef2a3423/global-principles-national-security-10232013.pdf

5. Notification under Article 4(3) on 28 February 2002 to Secretary General of the United Nations URL: https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2022/CN.65.2022-Eng.pdf

6. Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України№10 від 29 вересня 2016 року «Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації»// Пункт 6.4.

Пахолок Юлія
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
аспірантка кафедри екологічного права

Міжнародно-правове забезпечення ядерної безпеки в умовах дії воєнного стану

З початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року російськими військовими було тимчасово окуповано території Чорнобильської та Запорізької атомних електростанцій України. Крім того, Запорізька атомна електростанція перебуває під постійними обстрілами зі сторони країни-агресора. Атомна галузь України є однією з найбільших та найпотужніших у світі: 15 діючих атомних енергоблоків, сховища відпрацьованого ядерного палива та об'єкти поводження з радіоактивними відходами. Будь – які військові дії, терористичні акти та диверсійні операції, спрямовані на зазначені об'єкти атомної галузі можуть призвести до катастрофічних наслідків не тільки для України, а і для сусідніх країн Європи [1].

Враховуючи масштабність можливих наслідків недотримання критеріїв ядерної безпеки, вважаємо за доцільне проаналізувати наявні міжнародно-правові акти в сфері забезпечення ядерної безпеки, а також вказати роль Міжнародного агентства з атомної енергії (далі – МАГАТЕ) в цьому процесі.

МАГАТЕ є єдиною міжнародною організацією в системі Організації Об'єднаних Націй, що володіє професійним та експертним потенціалом у сфері мирного використання ядерних технологій. Правовою основою здійснення діяльності МАГАТЕ є відповідні програмні документи (міжнародні проєкти, програми, багатосторонні та двосторонні міжнародні договори тощо) [2, с. 11].

З метою сприяння запобіганню подальшому розповсюдженню ядерної зброї МАГАТЕ використовує систему угод про гарантії. Гарантії являють собою комплекс заходів, здійснюючи які МАГАТЕ прагне підтвердити, що держава виконує свої міжнародні зобов'язання не використовувати ядерні програми для створення ядерної зброї. Більшість угод про гарантії укладено з державами, які на міжнародному рівні на основі глобального Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, щодо якого МАГАТЕ є перевіряючим органом, взяли на себе зобов'язання не мати ядерну зброю [2, с. 12].

Також діяльність МАГАТЕ в сфері забезпечення ядерної безпеки спрямована на розробку узгоджених багатосторонніх норм. Рекомендації МАГАТЕ у сфері безпеки використовуються багатьма країнами як основа розробки внутрішньодержавних правил. Вони включають керівні матеріали щодо вибору майданчика, проектування та експлуатації атомної електростанції. Крім того, МАГАТЕ на запити суб'єктів проводить оцінки безпеки, включаючи розгляд питань експлуатації групами міжнародних експертів безпосередньо на атомній електростанції.

У сферах забезпечення фізичної ядерної безпеки МАГАТЕ допомагає державам-учасницям забезпечити більш високу готовність до боротьби з загрозою ядерного тероризму. До основних пріоритетів забезпечення ядерної безпеки МАГАТЕ належать: підвищення фізичної ядерної безпеки за допомогою забезпечення належного фізичного захисту та регулюючого контролю; ефективна заборона незаконного обігу ядерних та радіоактивних матеріалів; об'єднання систем ядерної безпеки та фізичної ядерної безпеки; забезпечення готовності до реалізації планів аварійного реагування.

МАГАТЕ сприяє приєднанню до міжнародних договірно-правових документів з ядерної безпеки, прийнятих під егідою даної міжнародної організації та дотримання їх положень. До таких документів належать Конвенція про ядерну безпеку, Об'єднана

конвенція про безпеку поводження з відпрацьованим паливом та про безпеку поводження з радіоактивними відходами, а також дві конвенції, що формують основу міжнародної системи аварійної готовності та реагування: Конвенція про оперативне сповіщення про ядерну аварію та Конвенція про допомогу у разі ядерної аварії чи радіаційної аварійної ситуації [3].

Конвенція про оперативне сповіщення про ядерну аварію. На підставі прийнятої в 1986 році після аварії на Чорнобильській атомній електростанції Конвенції про оперативне сповіщення про ядерну аварію було створено систему оповіщення про ядерні аварії, які можуть спричинити транскордонні викиди, що мають потенційну значимість з точки зору радіологічної безпеки для іншої держави [4].

Конвенція про допомогу у разі ядерної аварії чи радіаційної аварійної ситуації. У рамках прийнятої в 1986 році після аварії на Чорнобильській атомній електростанції Конвенції про допомогу у разі ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації встановлюється міжнародна основа для співробітництва між державами-учасницями та з МАГАТЕ з метою сприяння невідкладному наданню допомоги та підтримки у разі ядерних аварій або радіологічних аварій [5].

Конвенція про ядерну безпеку. Метою Конвенції про ядерну безпеку є зобов'язати сторони, які експлуатують атомні електростанції, підтримувати високий рівень безпеки, дотримуючись встановлених в ній основоположних принципів безпеки [6].

Об'єднана конвенція про безпеку поводження з відпрацьованим паливом та про безпеку поводження з радіоактивними відходами. Об'єднана конвенція –міжнародно-правовий документ, що врегульовує питання безпечного поводження з відпрацьованим паливом та радіоактивними відходами у міжнародному масштабі. У ньому встановлені основоположні принципи безпеки та передбачений процес «експертного розгляду» [7].

Враховуючи вищезазначене можемо зробити наступні висновки.

З початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року, МАГАТЕ було зафіксовано порушення військами країни-агресора критеріїв безпеки на ядерних об’єктах, зокрема на атомних електростанціях. Однак, маємо констатувати те, що наразі МАГАТЕ не здатна здійснити ефективний вплив та припинити порушення норм ядерної безпеки на тимчасово окупованій Запорозькій атомній електростанції, що в певній мірі знецінює значення та роль цієї міжнародної організації.

Ми погоджуємось із тим твердженням, що ігноруючи факт скоєння військового вторгнення на територію суверенної демократичної держави України та дії, які трактуються як ядерний тероризм, Міжнародне агентство з атомної енергії ставить під питання необхідність існування загальносвітової концепції ядерної та радіаційної безпеки, як таких, що базуються на міжнародній взаємодії та виконанні базових правил для гарантування безпеки і захищеності всім державами-учасницями [8].

Беручи до уваги наведене необхідне подальше дослідження даної теми з метою вироблення пропозицій щодо вдосконалення сучасної міжнародної системи в сфері ядерної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Носовський А. Щодо ядерної та радіаційної безпеки в умовах військового стану в Україні. *Офіційний сайт Національної академії наук України.* 2022. URL: https://www.nas.gov.ua/EN/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=8748 (дата звернення: 09.12.2022).

2. Шевцов А.І. Міжнародне співробітництво в ядерній енергетиці - шлях до вирішення проблем ядерної галузі України / А. І. Шевцов, А. З. Дорошкевич. *Стратегічні пріоритети.* 2009. № 2. С. 10–16.

3. Nuclear safety conventions. *Official site of International Atomic Energy Agency.* URL: https://www.iaea.org/topics/nuclear-safety-conventions (дата звернення: 09.12.2022).

4. The Convention on Early Notification of a Nuclear Accident of 27 October 1986. *Official site of International Atomic Energy Agency.* URL: https://www.iaea.org/topics/nuclear-safety-conventions/convention-early-notification-nuclear-accident (дата звернення: 09.12.2022).

5. The Convention on Assistance in the Case of a Nuclear Accident or Radiological Emergency of 26 February 1987. *Official site of International Atomic Energy Agency.* URL: https://www.iaea.org/topics/nuclear-safety-conventions/convention-assistance-case-nuclear-accident-or-radiological-emergency (дата звернення: 09.12.2022).

6. The Convention on Nuclear Safety of 24 October 1996. *Official site of International Atomic Energy Agency.* URL: https://www.iaea.org/topics/nuclear-safety-conventions/convention-nuclear-safety (дата звернення: 09.12.2022).

7. Joint Convention on the Safety of Spent Fuel Management and on the Safety of Radioactive Waste Management of 18 June 2001. *Official site of International Atomic Energy Agency.* URL: https://www.iaea.org/topics/nuclear-safety-conventions/joint-convention-safety-spent-fuel-management-and-safety-radioactive-waste (дата звернення: 09.12.2022).

8. Питання ЯРБ України в умовах війни проігноровано на конференції МАГАТЕ. *Офіційний сайт Державного науково-технічного центру з ядерної та радіаційної безпеки.* 2022. URL: https://sstc.ua/news/pitannya-yarb-ukrayini-v-umovah-vijni-proignorovano-na-konferenciyi-magate (дата звернення: 09.12.2022).

Педосенко Анастасія
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
аспірантка кафедри конституційного права

Особливості здійснення реформи децентралізації в період дії воєнного стану

Децентралізація може бути визначена як передача владних, фінансових повноважень, прав та обов'язків центральними органами влади органам місцевого самоврядування, зміна адміністративно-територіального устрою, що супроводжується змінами до відповідних нормативно-правових актів, з метою забезпечення розвитку громад за рахунок збільшення їх бюджетів, прав та обов'язків з врахуванням інтересів населення громади для побудови спроможного місцевого самоврядування, що забезпечує потреби населення територіальної громади. В умовах воєнного стану в Україні змінилася направленість процесу децентралізації та мета здійснення цієї реформи.

Закон "Про правовий режим воєнного стану" від 12.05.2015 № 389-VIII (далі по тексту – Закон) змінив звичне функціонування органів місцевого самоврядування та закріпив утворення тимчасових державних органів – військових адміністрацій. Згідно з частиною 1 статті 3 Закону «Військовим командуванням, якому згідно з цим Законом надається право разом з органами виконавчої влади, військовими адміністраціями, Радою міністрів Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати заходи правового режиму воєнного стану, є: Головнокомандувач Збройних Сил України, Командувач об'єднаних сил Збройних Сил

України, командувачі видів та окремих родів військ (сил) Збройних Сил України, командувачі (начальники) органів військового управління, командири з'єднань, військових частин Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань. Відповідно до частини 1 статті 4 цього Закону «на територіях, на яких введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян можуть утворюватися тимчасові державні органи - військові адміністрації» [1].

Як влучно зазначив А.Миколюк, набутий Україною за час війни досвід чітко проілюстрував цілий ряд переваг стимулювання самоорганізації населення перед централізацією управлінням [2].

Згідно з даними дослідження «Місцеве самоврядування та територіальна організація влади (в контексті широкомасштабного російського вторгнення): результати соціологічного дослідження» Київського міжнародного інституту соціології у жовтні-листопаді 2022 року на замовлення Програми Ради Європи «Децентралізація і реформа публічної адміністрації в Україні» у співпраці з Міністерством розвитку громад та територій України, координації з Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України [3] більшість учасників і учасниць опитування (жителів території України, крім тимчасово окупованих територій) вважають, що децентралізація відіграла позитивну роль у спротиві широкомасштабному російському вторгненню. Так, 49% вважають, що реформа загалом позитивно вплинула на можливості спротиву. 53,5% вбачають, що саме формування нових укрупнених громад позитивно вплинуло на можливості спротиву. 76,5% українців і українок вважають, що реформу місцевого самоврядування та територіальної організації влади (децентралізацію) потрібно продовжувати і що реформа відіграла позитивну роль у спротиві широкомасштабному російському вторгненню [4]. Отже, децентралізаційна реформа має підтримку серед населення України, громадяни відчувають переваги реформи. Слушною є думка керівника Департаменту демократії і врядування Генерального директорату з питань демократії та людської гідності Генерального секретаріату Ради Європи Даніеля Попеску «*заходи (*створення військових адміністрацій на деяких територіях) *сприймаються людьми як короткострокові, а не як повернення до централізації, бо українці і українки залишаються вірними ідеї сильного місцевого самоврядування і очікують на продовження реформи. Такої думки ми дійшли і під час діалогу у Страсбурзі з представниками українського Парламенту, Уряду та асоціацій органів місцевого самоврядування*» [4]. Результати зазначеного опитування переконливо демонструють, що жителі населених пунктів з довірою ставляться до діяльності військових адміністрацій, вважаючи, що вони забезпечують безпечне середовище громади та готові до спеціальних заходів в час війни, що їх пропонує держава. Громади допомагають жителям, в межах своїх можливостей, тим самим суттєво впливаючи на зниження міграції населення з громад.

Важливим аспектом здійснення реформи децентралізації є здійснення адміністративних послуг на належному рівні. У вересні 2022 року шведсько-український Проєкт PROSTO «Підтримка доступності послуг в Україні» у партнерстві зі Всеукраїнською асоціацією об'єднаних територіальних громад провели опитування серед працівників органів місцевого самоврядування, у якому взяло участь 442 учасники. Більшість учасників на високому рівні оцінили взаємодію з суб'єктами надання

адміністративних послуг (територіальними підрозділами центральних органів виконавчої влади). Разом з тим, було виділено актуальні проблемні аспекти, зокрема блокування децентралізації повноважень у сфері надання адміністративних послуг в частині змін до законодавства та в рамках застосування наявних моделей делегування надання окремих адміністративних послуг органам місцевого самоврядування [5].

Основними напрямками процесу децентралізації на період дії воєнного стану стало забезпечення прав людини, безпеки громадян, збереження територій. Одним із основних питань воєнного часу в період зими стало забезпечення населення теплопостачанням. За словами експерта з питань енергетики Сергія Дяченка, «ракетні удари російських окупантів по енергетичній структурі України продемонстрували той факт, що система теплового постачання країни потребує децентралізації. Важливе стратегічне рішення: потрібна децентралізація теплопостачання в містах. Це технологічне рішення. Теплопостачання треба максимально децентралізувати. Можна роздробити систему теплопостачання на багато маленьких вузлів, щоб вона не була настільки вразлива, як вразлива одна велика теплоцентраль. ТЕЦ – всього лише велика мішень. Раніше вважалося, що теплоелектроцентраль – це вершина ефективності. Для великих міст це максимально ефективно з економічної точки зору. Але зараз є більш ефективні локальні рішення у сфері теплопостачання. Проте, це плани на «після війни» – перебудова енергетичної інфраструктури це не швидка справа» [6]. Дійсно, децентралізація теплового постачання може стати ефективним рішенням під час забезпечення населення ресурсами, враховуючи безпекові ризики, адже за такої системи, при можливому обстрілі, існує більша вірогідність забезпечення існування окремих менших станцій.

Важливим та своєчасним рішенням слід вважати ініціативу Міністерства розвитку громад та територій України допомагати громадам швидко знаходити актуальну інформацію. Так, на порталі «Децентралізація» [7] створена рубрика «Важливі під час воєнного стану роз'яснення для місцевої влади і жителів громад». Вона містить офіційні й експертні рекомендації, корисні для місцевої влади та жителів громад в умовах війни. А в рубриці «Діяльність в умовах окупації» можна дізнатися, як діяти місцевій владі і як поводитися жителям громад в окупації; як отримувати й надавати освітні, медичні та соціальні послуги [8]. Таке рішення дозволить ефективніше допомогати громадянам в наданні інформації щодо забезпечення їх прав.

Реформа децентралізації продовжує існувати, а важливим засобом її забезпечення є також інформаційно-просвітницька складова, яка, зокрема, реалізована в частині існування з грудня 2022 освітнього курсу «Децентралізація в Україні - теорія та практика». Його метою є - дати в концентрованому вигляді базові знання про суть реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади, яка зараз більш відома під назвою – децентралізація, можливості, які вона відкриває, та сформувати навички їх використання. Особливістю курсу є участь у ньому 16-го Прем'єр-міністра України Володимира Гройсмана [9].

Варто зазначити, що народні депутати зареєстрували законопроєкт "Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення повноважень органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб у період дії воєнного стану" № 8056 від 19.09.2022 [10]. Метою прийняття проекту Закону є удосконалення нормативної основи діяльності органів місцевого самоврядування, військових адміністрацій в умовах воєнного стану, здійснення військовими адміністраціями повноважень органів місцевого самоврядування, забезпечення соціальних гарантій для посадових осіб місцевого самоврядування, повноваження яких тимчасово припинено, створення правових підстав для утворення

військово-цивільних адміністрацій за межами Донецької та Луганської областей [11]. У разі прийняття цього законопроекту очікується, що відбудеться нормативне врегулювання питання розмежування повноважень військових адміністрацій, що діють разом з місцевим самоврядуванням, та військових адміністрацій з повнотою влади; врегулювання повноважень військових адміністрацій та військово-цивільних адміністрацій; врегулювання питання повноважень місцевих рад.

Для відновлення України працюють Фонди відновлення України, зокрема: Фонд підтримки малого та середнього бізнесу/Small and Medium Business Support Fund, Фонд підтримки армії/Armed Forces of Ukraine Support Fund, Фонд відновлення та трансформації економіки/Economic Recovery and Transformation Fund, Гуманітарний фонд/Humanitarian Fund, Фонд обслуговування та погашення державного боргу/Debt Management and Redemption Fund, Фонд відновлення майна та зруйнованої інфраструктури/Destroyed Property and Infrastructure Restoration Fund. Перелік фондів зазначений на сторінці «Урядовий портал». Уряд закликає міжнародних партнерів, інвесторів, громадські організації, представників бізнесу та громадян надати Україні фінансову підтримку, яка сприятиме відродженню стабільності української економіки та допоможе українцям в умовах війни з росією. Отримані кошти будуть використані в залежності від спеціалізації фонду. Це – підтримка української армії та надання гуманітарної допомоги постраждалим, відбудова знищеної інфраструктури та трансформація економіки, відновлення роботи малого та середнього бізнесу і обслуговування міжнародних фінансових зобов'язань України [12]. В процесі реформи децентралізаці залучення коштів стане можливістю ефективної розбудови громад.

Висновок. Реформа децентралізації існує як в мирний час, так і в часи воєнного стану. В мирний час основною метою реформи було забезпечення розвитку та спроможності громад шляхом бюджетної деценралізації, передачі повноважень на місця, зміни адміністративно територіального устрою. Такі дії мали на меті розвиток регіонів для покращення життя населення. В часи війни, вказана мета реформувалася в забезпечення спроможності громад задля відбудови територій, постаждалих від війни (особливо шляхом забезпечення фінансування), децентралізацією теплового постачання, задля максимального збереження існування станцій, та забезпечення основних прав людини, тощо). Шляхом реєстрації законопроектів та прийняття законів у сфері місцевого самоврядування відбувається процес розвитку реформи децентралізації. Вказану реформу, відповідно до соціологічних досліджень, підтримує значна частина громадян. Отже, здійснення реформи децентралізації є важливим фактором розвитку держави як в час воєнного стану, так і в мирний час після Перемоги України.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закону України No 2259-IX від 12.05.2022 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 15.12.2022)

2. Миколюк, А. В. (2022). Робота органів місцевого самоврядування під час воєнного стану. Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування, (2), 67-73. https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2022.2.9

3. Місцеве самоврядування та територіальна організація влади (в контексті широкомасштабного російського вторгнення): результати соціологічного дослідження URL: http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/presentation_allukrainian_2022_ukr.pdf (дата звернення: 15.12.2022)

4. Продовження децентралізації в україні підтримує 76,5% населення – дані всеукраїнського соціологічного дослідження. 15.12.2022. рада європи. децентралізація і

реформа публічної адміністрації в україні: веб-сайт. URL: https://www.slg-coe.org.ua/support-to-decentralisaion-reform/ (дата звернення: 15.12.2022)

5. Результати опитування ОМС щодо надання адміністративних послуг. Веб-сайт. Проєкт PROSTO. URL: https://prosto.in.ua/ua/novyny/novyny/rezultati-opituvannya-oms-shchodo-nadannya-administrativnikh-poslug (дата звернення: 15.12.2022)

6. Атака рф по енергоструктурі України: чому Україні потрібна децентралізація теплопостачання. Сергій Дяченко. 13.10.2022 р. Слово і діло, аналітичний портал: веб-сайт. URL: https://www.slovoidilo.ua/amp/2022/10/13/pogljad/suspilstvo/ataka-rf-po-enerhostrukturi-ukrayiny-chomu-ukrayini-potribna-decentralizacziya-teplopostachannya (дата звернення: 15.12.2022)

7. Децентралізація: веб-сайт. URL: https://decentralization.gov.ua/war (дата звернення: 15.12.2022)

8. Громадський сектор і владно-громадська взаємодія під час війни: підсумки липня. Ольга Мірошник. 02.08.2022. UPlan: веб-сайт. URL: https://uplan.org.ua/analytics/mistseve-samovriaduvannia-ta-reforma-detsentralizatsii-v-umovakh-viiny-pidsumky-lypnia/ (дата звернення: 15.12.2022

9. Децентралізація в Україні – теорія та практика. Програма DOBRE. Prometheus: веб-сайт. URL: https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+DC101+2017_T4/about (дата звернення: 15.12.2022)

10. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення повноважень органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб у період дії воєнного стану. Номер, дата реєстрації: 8056 від 19.09.2022. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40503 (дата звернення: 15.12.2022)

11. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення повноважень органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб у період дії воєнного стану». URL : https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1476685 (дата звернення: 15.12.2022)

12. Фонди відновлення України. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL : https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/fondi-vidnovlennya-ukrayini (дата звернення: 15.12.2022)

Полешко Андрій
Інститут держави і права
імені В.М. Корецького НАН України,
аспірант відділу конституційного права та місцевого самоврядування

Проблемні аспекти здійснення права на свободу пересування в умовах воєнного стану

Право на свободу пересування набуло загального визнання серед найбільш фундаментальних прав і свобод людини першого покоління [1] і закріплене як на рівні міжнародного права, так і на рівні національних правових систем, зокрема, у Загальній декларації прав людини 1948 року (стаття 13), Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 року (стаття 12), Конвенції про захист прав і основоположних свобод (стаття 2 Протоколу № 4), Конституції України (стаття 33), Законі України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», інших правових актах. Зазвичай у рамках аналізованого права виділяють такі елементи як право фізичної особи

на в'їзд і виїзд з території країни, на якій вона перебуває; право вільного пересування; право на вільний вибір місця проживання.

Відповідно до положення статті 64 Конституції України право на свободу пересування може бути обмежене в умовах воєнного стану, що було здійснено [2] 2022 року в рамках відсічі російській збройній агресії проти України. При цьому відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», постанови Кабміну України від 08.07.2020 № 573 [3] (надалі – «*Постанова*»), з 24.02.2022 було застосовано, зокрема, такі обмеження здійснення права на свободу пересування, як запровадження комендантської години; встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження пересування фізичних осіб і руху транспортних засобів.

Необхідність надшвидкої реакції органів влади на особливо динамічні військові обставини й загрози, а також відсутність практичного досвіду діяльності в умовах запровадженого глобально воєнного стану зумовили виникнення низки проблемних аспектів при застосуванні викладених обмежень, які ми намагатимемося проаналізувати нижче. Передусім, наразі наявні прогалини у правовому врегулюванні суспільних відносин, що виникли у зв'язку із запровадженням комендантської години й пов'язаних з цим обмежень.

Законодавство України визначає комендантську годину як заборону перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень (п. 5 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»). При цьому відповідно до Постанови передбачено, зокрема, створення блокпостів і діяльність патрулів, покликані забезпечити дотримання вказаного обмеження.

Відповідно до Постанови (пп. 1-2 п. 16) патрулі уповноважені, зокрема, перевіряти в осіб документи; затримувати і доставляти в органи Національної поліції осіб, що здійснили правопорушення. На практиці, патрулі затримують [4] усіх осіб, які перебувають під час комендантської години на вулиці без перепустки, притягаючи їх до адміністративної відповідальності за ст. 185 КУпАП (злісна непокора законному розпорядженню або вимозі поліцейського). Утім, такі дії не знаходять правових підстав з огляду на наступне.

Наразі у законодавстві України відсутня жодна норма права, яка б запроваджувала правову відповідальність, адміністративну чи кримінальну, за порушення комендантської години (перебування на вулиці в комендантську годину без перепустки) *ipso facto*. Постанова надає патрулям право затримувати тільки «осіб, що здійснили правопорушення». Таким чином, особи, що порушують комендантську годину, але не вчинили інших дій, що складають самі собою правопорушення, не можуть підлягати затриманню на підставі Постанови, і не можуть нести будь-якої правової відповідальності. Зокрема, такі особи не можуть нести відповідальність за ст. 185 КУпАП, якщо вони *de facto* не вчиняють реальної непокори вимозі патруля (наприклад, повернутися до приміщення). Відповідна позиція наразі знаходить відображення в судовій практиці [5].

Ще менш обґрунтованим і руйнівним щодо забезпечення верховенства права в Україні (в аспектах юридичної визначеності, заборони свавілля, дотримання прав людини) є застосування патрулями щодо осіб, що перебували на вулиці під час комендантської години без перепустки позаправових інструментів впливу. Зокрема, відомими є випадки, коли таких осіб змушували виконувати в рамках «покарання» фізичні вправи [6] або залучали до примусових робіт [7]. Також мали місце повідомлення [7][8] про застосування загалом правомірних дій органів влади (примусове вилучення майна; виклик повісткою до центрів комплектування (ТЦКіСП)) не для досягнення відповідної легітимної мети

(задоволення потреб держави в умовах воєнного стану; призов військовозобов'язаного при мобілізації відповідно), а з метою покарання порушників комендантської години. Такі дії й заяви, що реально застосовувалися органами влади й толеруються публічними службовцями, можуть не тільки призвести до серйозних викликів для стабільності правової системи України, а й послабити довіру до органів влади, що профанують значення власних повноважень із забезпечення оборони країни.

Додатковим проблемним аспектом можна назвати залучення (особливо в лютому-березні 2022 року) до складу патрулів або виконання аналогічних функцій не тільки компетентних службовців (за Постановою, до патрулів можуть входити тільки поліцейські та військовослужбовці ЗСУ, НГУ, ДПС), а й добровольців ДФТГ і громадян без спеціального правового статусу. Затримання порушників комендантської години в такому разі знаходило б правові підстави тільки за умови вчинення відповідними порушниками кримінального правопорушення або замаху на нього (стаття 207 Кримінального процесуального кодексу України).

Іншою проблемою, на наш погляд, є визначення правового значення затримання патрулем порушників комендантської години, якщо вони при цьому дійсно є диверсантами держави-агресора або ж сприяють державі-агресору (наприклад, як коригувальники вогню, інформатори тощо). Визнання правового статусу таких осіб є проблематичним [9], оскільки вони не належать ні до мирного населення, ні до медичного персоналу, ані до комбатантів – трьох правових статусів, детально окреслених міжнародним гуманітарним правом. Визнання їх комбатантами можливе тільки після додаткової перевірки «компетентним трибуналом», що на практиці не має місця. Таким чином, найбільш імовірно, такі особи як незаконні учасники бойових дій не зможуть послуговуватися імунітетом від кримінальної відповідальності, притаманним комбатантам. Отже, їхнє затримання має розумітися не як захоплення в полон комбатанта, а як затримання підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення (передбаченого відповідно, зокрема, за ст.ст. 109-111, 437 Кримінального кодексу України).

На наше переконання, наведені неузгодженості можуть бути вирішені шляхом прийняття законопроєкту № 7553 від 12.07.2022 [10], який покликаний запровадити адміністративну відповідальність за порушення комендантської години, а також у результаті врахування викладених у цій доповіді зауваг.

Список використаних джерел:

1.Vasak K. Human Rights: A Thirty-Year Struggle: Sustained Efforts to give Force of law to the Universal Declaration of Human Rights. *UNESCO Courier*. 30:11. Paris: United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization. 1977. November.

2.Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397 (Дата звернення: 24.11.2022).

3.Постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 № 573. URL: http://surl.li/duoat (Дата звернення: 24.11.2022).

4.Пізні прогулянки, алкоголь і кальяни: чи вручають порушникам комендантської години в Києві повістки (фото). URL: http://surl.li/dunxp (Дата звернення: 24.11.2022).

5.Постанова Солом'янського районного суду м. Києві від 13.06.2022 у справі № 760/5548/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104798533 (Дата звернення: 24.11.2022).

7.У Києві придумали оригінальне «покарання» для порушників комендантської години (відео). URL: http://surl.li/dunxh (Дата звернення: 24.11.2022).

8.Порушників комендантської години на Романівщині змушують рубати дрова, збирати недопалки, прибирати, а у нетверезих водіїв відбирають авто. URL: http://tvijromaniv.in.ua/порушників-комендантської-години-на/ (Дата звернення: 24.11.2022).

9.Порушників комендантської години «на олівці» у військкоматів, - МВС. URL: http://surl.li/dunzi (Дата звернення: 24.11.2022).

10.Манько М.В. «Незаконні комбатанти»: сучасні реалії. Часопис Київського університету права. 2013. № 1. С. 343-348. URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2013_1/yyyyy/343.pdf (Дата звернення: 24.11.2022).

11.Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запровадження адміністративної відповідальності за порушення комендантської години в умовах дії воєнного стану. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39987 (Дата звернення: 24.11.2022).

Порицька Юлія
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
аспірантка кафедри трудового права та
права соціального забезпечення

Право на локаут як спосіб захисту прав роботодавця: досвід зарубіжних держав та перспективи його регулювання в законодавстві України

Трудові відносини в Україні базуються на принципі рівності суб'єктів трудових відносин (роботодавця та працівників). Тривалий час вітчизняне законодавство про працю ставило на перший план права та інтереси працівників як більш слабкої сторони трудових відносин.

Однак такий підхід не відповідає вимогам сучасності, зокрема, забезпечення балансу між гарантуванням прав працівників та роботодавців [2, с. 288].

Чинним законодавством про працю України не врегульоване право роботодавця на локаут. З метою вдосконалення положень законодавства про працю України, вважаємо за необхідне проаналізувати міжнародну практику правового регулювання локаутів.

У трудовому законодавстві зарубіжних держав питання врегулювання права роботодавців на локаут вирішується по-різному. З багатьох міжнародних документів, Конвенцій і Рекомендацій МОП, лише Європейська соціальна хартія визнає за роботодавцями право на локаут. Зокрема, відповідно до пункту четвертого статті 6 Європейської соціальної хартії, у випадку конфлікту інтересів між сторонами колективного договору, роботодавці мають право на колективні дії [3].

Кожна держава добровільно визначає, чи має бути у роботодавця право на оголошення локауту чи такого права йому не надавати. Наприклад, у таких державах як Греція, Італія та Португалія локаут законодавчо заборонене. Деякі держави такі як Люксембург та Нідерланди підтримують нейтралітет у питанні правового регулювання права роботодавців на локаут, надаючи сторонам колективного договору свободу вибору засобів впливу один на одного [1, с. 42]. На думку вченого Н.М. Швеця, причиною такої заборони є більш жорсткі юридичні наслідки локауту, в порівнянні зі страйком. Інші ж науковці

вважають, що причини законодавчо закріпленої заборони полягають у посиленні захисної функції трудового права [4, с. 163].

У трудовому праві зарубіжних країн локаут, разом із страйком, нерідко входить у загальне поняття «промислова дія» (англ. «industrial action»). У багатьох країнах такі дії вважаються правомірними обох сторін колективних трудових відносин і розглядаються як елемент рівності прав та можливостей сторін. Подібна модель правової оцінки локауту існує в Австралії, Німеччині, Ізраїлі, Канаді, Мексиці, Скандинавських країнах, Сполучених Штатах Америки, Південно-Африканській Республіці, Японії. У вказаних державах діє так звана «оборонна модель локаута», при якій право на локаут у роботодавця виникає виключно під час страйку чи нерегулярної роботи при виникненні загрози застосування насильства до персоналу [1, с. 46].

Узагальнивши положення трудового законодавства окремих зарубіжних країн, можемо зазначити, що під локаутом необхідно розуміти певні дії роботодавця, які позбавляють працівників можливості виконувати роботу, передбачену трудовим договором.

Прикладами таких дій роботодавця, що за певних умов (спеціальна мета, дотримання особливої процедури) можуть розцінюватися як локаути: перешкоджання виконанню працівниками роботи; припинення чи зупинення діяльності роботодавцем; закриття роботодавцем місця провадження діяльності; припинення роботодавцем трудових відносин із працівниками; порушення роботодавцем трудових договорів; недопущення роботодавцем працівників на робочі місця.

У більшості випадків, законодавець визначає мету подібних дій роботодавця: Закон Нової Зеландії «Про трудові відносини» 2000 р. визнає локаутом лише ті дії роботодавця, які вчиняються з метою примусу працівників або надання допомоги іншому роботодавцю у примусі його працівників до прийняття деяких умов трудових відносин чи підпорядкуванні вимогам цього роботодавця [7]. Аналогічно, Закон Південно-Африканської Республіки «Про трудові відносини» у статті 213 визначає, що локаутом можуть вважатися лише ті дії роботодавця, метою яких є примус працівників прийняти вимогу щодо будь-якого питання, що входить до сфери спільних інтересів роботодавця та працівника, незалежно від того, чи роботодавець порушує трудові договори цих працівників у процесі або з метою здійснення відповідних дій [6].

Закони та кодекси про працю більшості канадських провінцій вказують, що метою дій роботодавця, що визнаються локаутом, може бути примус працівників до відмови від використання будь-яких прав чи переваг, що надаються їм відповідним законом, або примус їх до згоди на норми про умови праці або права, переваги чи обов'язки роботодавця, організації роботодавців, профспілки, ради профспілок чи працівників [1, с. 47-48].

У трудовому законодавстві деяких країн, відсутні вказівки на спеціальну мету дій, що визнаються локаутом. Наприклад, у Зводі федеральних нормативних актів США зазначається, що подібні дії здійснюються роботодавцем з метою отримання певного компромісу від працівників. Однак вказівка на предмет, за яким роботодавець має право вимагати компроміс відсутні. Немає одноманітності і в підходах до встановлення однозначного зв'язку між можливістю визнання зазначених дій роботодавця локаутом та тією метою, яка переслідуються ним. Без такого зв'язку зарубіжна конструкція поняття локауту більше нагадує поняття масового припинення трудових відносин (звільнення) з ініціативи роботодавця. Саме у такому чи близькому до цього контексті локаут розглядається у трудовому законодавстві Канади, Нової Зеландії та низки європейських

держав. Однак локаут, як і страйк, не завжди розглядається як факт прояву ініціативи щодо розірвання трудового договору. Навпаки, у зарубіжному законодавстві дедалі частіше спеціально вказується, що при локауті трудові договори не розриваються, а припиняються, а локаут визначається через поняття зупинення трудових відносин, роботи. Такий підхід також застосовується в Австралії, Великій Британії, Сполучених Штатах Америки та Туреччині [1, с. 48]. Наприклад, відповідно до Закон Туреччини «Про колективні угоди, страйки та локаут», локаут не припиняє трудові правовідносини, а лише зупиняє їх на певний час [5].

Підсумувавши вищезазначене, вважаємо, що чинне законодавство про працю України необхідно доповнити, правом роботодавця на локаут із закріпленням умов і чіткої процедури його реалізації. Враховуючи досвід зарубіжних держав, необхідно закріпити положення про те, що локаут буде застосований виключно під час проведення працівниками незаконного страйку, таке обмеження дозволить уникнути зловживань таким правом роботодавцем.

Закріплення права на локаут сприятиме забезпеченню рівності прав роботодавців та працівників, а деяких випадках виступатиме способом захисту прав роботодавців.

Список використаних джерел:

1. Авескулов В.Д. Право на локаут та перспективи його правового врегулювання в українському законодавстві / В.Д. Авескулов, Ю.В. Дереш, А.О. Романчук // *International scientific journal «Internauka». Series: «Juridical sciences»*. 2020. № 12(34), vol. 2. С. 41–48.

2. Бурак В.Я. Деякі аспекти реалізації працівниками права на страйк. *Вісник Львівського торговельноекономічного університету*. Юридичні науки. 2018. Вип. 7. С. 280–289.

3. Європейська соціальна хартія (переглянута): хартія, міжнародний документ від 03.05. 1996 р. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062.

4. Швець Н.М. Право на страйк та умови його реалізації: монографія / Н.М. Швець. Х.: Право, 2009. 224 с.

5. Act No. 2822 of 5 May 1983 on collective agreement, strike and lock-out. *Official website of the International Labor Organization.* URL: https://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&p_isn=91814.

6. Labour Relations Act No. 66 of 13 December 1995. *Official website of the South African Government.* URL: https://www.gov.za/documents/labour-relations-act.

7. Employment Relations Act No. 24 of 19 August 2000. *New Zealand Legislation.* URL: https://www.legislation.govt.nz/act/public/2000/0024/latest/DLM58317.html.

Самійлик Алла
Коростишівський педагогічний
фаховий коледж імені І.Я.Франка,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
викладач-методист

Столяренко Юрій
Коростишівський педагогічний
фаховий коледж імені І.Я.Франка,
студент 4 курсу спеціальності «013 Початкова освіта»

Права вчителя в медіа-сфері

Медіа має велике значення у сфері освіти. Оскільки, все що нас оточує, нам поширюють від певних чинників медіа присторів. Найважливіша праця з цими інформаціями – це професія «вчителя». Адже, кожну інформацію потрібно достовірно та правильно донести суспільству. Саме від кожного слова вчителя розпочинається медіаграмотність.

Учні початкової та середньої шкільної ланки живуть і ростуть у сучасному середовищі, різноманітному в медіапродуктах. А саме, мережа Інтернет, супутникове телебачення, смартфони, ноутбуки та інші цифрові пристрої. До кінця середньої освіти учні проводять більше часу у медіасфері, ніж у школі. Зрозуміло, що школа, яка прагне задовольнити їхні потреби, має значно відрізнятися від школи минулого покоління.

Окрім нових медіа, роль вчителів зумовлена новими науковими теоріями з дидактики та психології, а саме конструктивістська теорія, теорія множинного інтелекту, теорія навчального плану. Активне, експериментальне, трансформаційне та інноваційне навчання набагато ближче до потреб сучасного учня чи студента, ніж традиційне навчання: пасивне засвоєння інформації та навичок, які не знадобляться в майбутньому. Інноваційне та трансформаційне навчання та конструктивізм разом із новим мультимедійним середовищем вказують на нові ролі вчителів, які є набагато кориснішими та ближчими до потреб учнів початкової та середньої освіти у XXI столітті.

Є багато причин для вчителів у школах виконувати педагогічні ролі, які відрізняються від тих, які могли задовольнити потреби учнів і шкіл у минулому. Однак у деяких країнах Південно-Східної Європи, освіта продовжує готувати вчителів за дидактичними теоріями та модулями, які більше підходили для школярів минулого покоління, ніж для сучасного.

Учитель як викладач не може виправдати очікувань сучасних дітей і підлітків. Цілі освіти та навчання або педагогічні результати, очікувані від школи, не можуть бути досягнуті за допомогою методологічних сценаріїв, які переважають у сучасних школах. Хоча вчителі добре знайомі з конструктивістськими теоріями навчання, теоріями навчальних планів, які створили відомі педагоги такі як Амонашвілі, Маслоу та інших представників гуманної педагогіки.

Велика кількість шкіл все ще має вчителів, орієнтованих на навчальну програму, а не на навчальну програму, орієнтовану на учня. Учні приходять до школи з дому, де їх оточують різноманітні потужні та привабливі засоби масової інформації, які жорстко конкурують із тим, що пропонують або з тим, що відбувається в школі. Вони вмикають телевізор, використовують Інтернет (включаючи всі інші мережі та можливості зв'язку, які пропонує Інтернет), мобільні телефони та безліч мобільних версій комп'ютера (iPhone, смартфони, планшети, iPad).

Неформальне навчання за допомогою цих нових медіа все більше конкурує з формальною освітою, отриманою в школі. Нові наукові розуміння і нові методологічні рішення в педагогіці і дидактиці виникають дуже повільно.

Знову ж таки, зрозуміло, що виникла потреба в учителі, готовому взяти на себе нові ролі порівняно з ролями, які виконували вчителі в попередньому столітті. Очікується, що цей вчитель буде гнучким, толерантним, творчим і готовим до співпраці. Він або вона має бути вчителем, який заохочує та надихає, а не вчителем, який контролює, оцінює, критикує чи забороняє.

Шістдесят років тому, Едгар Дейл вказав на обмеження деяких навчальних стратегій і засобів навчання, а також на необхідність вибору відповідного місця, відповідних стратегій і засобів для ефективної педагогічної діяльності. У багатьох класах навіть сьогодні, через шістдесят років, нічого з цього не визнають.

Теорія множинного інтелекту Говарда Гарднера також вимагає від вчителів та інших експертів зі шкільних питань деяких змін щодо внутрішньої організації школи та дизайну викладацької діяльності. Учням слід інформувати, відповідно до їхнього віку та можливостей, про їхні особисті та індивідуальні характеристики, сильні та слабкі сторони, а також допомагати створити позитивний імідж, а саме усвідомлення своїх особистих здібностей, впевненості, безпеки... Необхідно допомогти учням пізнати себе, розкрити свої сильні сторони та індивідуальні здібності, які надалі заохочувати і розвивати вчителі [1, 133].

Кожен учень повинен і повинен виявити, в якому з семи типів інтелекту він або вона може досягти найкращих результатів, або які типи інтелекту складають його або її сильні сторони. Навчальні приміщення та навчальні проекти повинні бути розроблені таким чином, щоб люди могли розвивати типи інтелекту, за допомогою яких вони можуть досягти адекватних і прийнятних результатів. Це стало можливим завдяки постійній зміні стратегій навчання та оснащенню приміщень для навчальної діяльності відповідними матеріалами та обладнанням.

Теорія ієрархії потреб Маслоу може значно допомогти вчителям у виборі стратегії навчання та в організації навчання в сучасній школі. Проте о місце нових медіа в житті дітей і людей, а також роль, яку медіа відіграють у роботі кожного вчителя. Давайте поміркуємо над потребами, які Маслоу позначав термінами «безпека», «ось», «приналежність» або «повага». ЗМІ (наприклад, мобільні телефони, Інтернет, соціальні мережі) також створюють нові форми загрози або почуття, тому, кібербулінг є новою загрозою для безпеки людей і досить широко поширений серед підлітків. Ми також спостерігаємо потребу в нових компетенціях і ролях вчителів, які організовують класні заходи, в яких також беруть участь потенційні учасники кібербулінгу. Це дає можливість переглянути навчальні програми та роль вчителя в діяльності, пов'язаній з цими програмами. Категорії, які Маслоу позначає як любов і приналежність, також набувають нового змісту, форм і значення з появою нових медіа [3].

Звичайно, сьогодні це стало легко завдяки використанню нових засобів масової інформації, особливо Інтернету та ПК. І якщо тридцять-шістдесят років тому вчителі знаходили виправдання в труднощах, які виникають через велику кількість учнів у класі (іноді понад 30), відсутність необхідного навчального обладнання, то сьогодні ці фактори подолано з появою нові медіа, щоб вчителі мали більше можливостей бути більш ефективними та цікавими, ніж вони мали в минулому.

Навчання та викладання є двома найважливішими видами діяльності, які відбуваються під час уроку. Одна з цих заходів стосується студентів, а інша – викладачів. Ми готуємо

викладачів у студентів. Перелік компетенцій, які учні повинні набути та вдосконалити під час навчання, включає те, що у професійній літературі називається «навчання, як вчитися». Вчителі повинні виконувати навчальну програму.

Що насправді означає вислів «реалізовувати навчальну програму»? Яка роль учителя в цьому? Школи зазвичай не оцінюють або оцінюють компетентність уміти вчитися; що оцінюється, це скоріше те, скільки хтось має знань. На жаль, студенти, які знають багато даних (інформації), все ще цінуються більше, ніж студенти, які компетентні в критичному мисленні, аналізі, оцінці, порівнянні даних і, на основі цієї діяльності, здатні досліджувати, відкривати, робити висновки, створювати нові ідеї або вирішувати проблеми.

Нові медіа, які можна знайти в школі та вдома учнів, дозволяють використовувати нові стилі та стратегії навчання. Ці можливості частіше виявляли учні, ніж вчителі. Саме учні аналізують варіанти, запропоновані цими медіа для кращого виконання завдань вчителів. Якщо вони хочуть написати есе, вони знайдуть допомогу в Інтернеті, а не в книгах. Якщо їм потрібні відповіді на запитання в тесті, вони шукають ідеї, як полегшити цю незручну ситуацію на своїх мобільних телефонах та інших пристроях ІКТ.

Учні завжди випереджали і будуть випереджати своїх учителів у пошуку способів полегшити вирішення своїх шкільних або екзаменаційних завдань. За таку винахідливість не слід карати, але, з іншого боку, слід заохочувати креативність, а екзаменаційні запитання слід розставляти таким чином, щоб учні могли використовувати всі доступні технічні засоби (від книг до ІКТ), оскільки саме так вони будуть працювати найбільше. завдання на майбутній роботі.

Навчання, як вчитися, сьогодні визначає компетенцію, яка значно відрізняється від тієї, що передавалася цим терміном тридцять чи п'ятдесят років тому. Знати, як вчитися, означає знати, як використовувати різні джерела знань для пошуку інформації та вирішення проблем. Сьогодні, коли низка технічних засобів дозволяє створювати нові стратегії та стилі навчання, все ще домінує діяльність учителя у навчальній діяльності. Усі національні механізми контролю та нагляду прагнуть відповісти на питання, що і як працює вчитель, а не те, що і як працюють учні.

Завдяки реформі у сфері освіти України, яка відбулася у 2019 році. Ми - майбутні вчителі зможемо підготувати учнів до розпізнання, аналізування інформації, яка гуляє в навколишньому світі. Тому, школі повинні знати, що таке медіаграмотність навіть з першого класу.

А зараз поговоримо про три компоненти, які допоможуть нам дотримуватись при отриманні певної інформації та як її донести здобувачам освіти.

Правила медіаграмотності:

Факти не є судженнями. Вчителеві потрібно знати де є факт, а де – судження. Дітям потрібно розповісти, що судження – це висловлювання або заперечення людини про будь-що, а факт – це подія, що відбулася в реальності і цьому є підтвердження. Наприклад, «Літо – тепла пора року» (факт), «Літо – найгірша пора року» (судження).

Потрібно перевіряти факти. Учні довіряють дорослим та вірять в те що вони говорять. Але деякі факти не є правдою. Наприклад, на уроці можна пограти в гру «Правда чи неправда». Учень розповідає про себе правду або неправду, а всі інші мають махнути головою: якщо правда – вгору-вниз, якщо неправда – вліво-вправо. Після цього хто вгадав стає на місце ведучого та також про себе розповідає. Таким чином, ми формуємо в дітей – чесність та правдивість донесення інформації.

Потрібно перевіряти різні джерела інформації. Потрібно довіряти тільки провіреним сайтам, телеграм-каналам. Наприклад, Українська правда, Укрінформ, Еспресо, Бабель, Радіо Свобода, Суспільне, Громадське та багато інших [2].

Нині нові засоби масової інформації дозволяють створити давно відомий ідеал: школа, створена відповідно до потреб учнів. Замість єдиної загальної навчальної програми для цілого покоління учнів у країні чи школі. Сьогодні набагато більше, ніж п'ятдесят чи сто років тому, досягають ідеальної форми у формі індивідуальної навчальної програми для кожного конкретного учня.

Отже, індивідуалізований або індивідуальний навчальний план. Оскільки, деякі важливі функції вчителя можуть взяти на себе нові засоби масової інформації. Наприклад, передача та представлення інформації, об'єктивна та ефективна співпраця. Вчителі можуть приділяти більше часу безпосередньої педагогічної діяльності, навчанню та вирішенню проблем дітей і підлітків у розвивально-виховній галузі.

Список використаних джерел:

1.Білоусова Н.В., Макарчук А.А., Кудлай О.В. Теорія множинного інтелекту Говарда Гарднера у дидактичному контексті: психолого-педагогічні науки. – 2018. – № 2.

2.Медіаграмотність. З чого почати. Нова українська школа: веб-сайт. URL: https://nus.org.ua/articles/mediagramotnist-z-chogo-pochaty/.

3.Теорія мотивації за А. Маслоу. Реферат. Освіта.UA: веб-сайт. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/psychology/29109/.

Середюк Віталій
Територіальний сервісний центр №8049
регіонального сервісного центру
ГСЦ МВС в м. Києві (філія ГСЦ МВС),
начальник, к.ю.н., доц.

Використання Конституційним Судом України текстуалізму як методу тлумачення норм права

Тексти, адресовані певній аудиторії можуть набувати значення того, хто є їх автором. Втім, у загальних правових контекстах, адресованих широкому загалу, значення слів буде функцією конвенційного семантичного значення тексту, а не наміру автора.

Однією з найважливіших цінностей правової держави є публічність: закон має бути доступний пересічним громадянам. Звичайні громадяни, швидше за все, інтерпретують закони так, щоб вони мали їхнє просте значення, тому що звичайні люди рідко мають підготовку для розуміння історії законодавства, і навіть якби у них була така підготовка, було б просто надто дорого аналізувати історію законів, щоб визначити їхнє значення.

Текстуалізм передбачає визначеність норми права її текстом [1, с. 49]. Усі інші джерела прихильниками текстуалізму не визнаються авторитетними. Вагомою перевагою текстуалізму є простота та практичність в застосуванні. За правилами текстуалістичного методу, юрист звертається до тексту норми права та робить відповідні висновки з її положень [2, с. 621–691].

Одним із правил текстуалізму як методу тлумачення є правило буквального тлумачення норм права, яке застосовується у випадку, коли сенс і словесний зміст норми права збігаються. Розглянемо приклади буквального тлумачення Конституційним Судом України. У Рішенні Конституційного Суду України від 3 жовтня 1997 року № 4-зп

зазначено, що виклад норми статті 160 Конституції України припускає лише буквальне тлумачення, з якого випливає, що Конституція України набула чинності 28 червня 1996 року, у день її прийняття. Словосполучення «набуває чинності» у статті 160 і словосполучення «набирає чинності» у частині п'ятій статті 94 Конституції України мають синонімічні значення. Обидва вони означають, що відповідні нормативно-правові акти набрали чинності [3].

У Рішенні Конституційного Суду України від 25 грудня 2003 року № 22-рп/2003 буквальне тлумачення статті 103 Конституції України засвідчує, що нею встановлено обмеження щодо можливості однієї й тієї особи перебувати на посту Президента України більше ніж два строки підряд. Частиною першою статті 103 Конституції України передбачено, що Президент України обирається строком на п'ять років. Тобто Конституція України обмежує перебування однієї й тієї особи на посту Президента України визначеними нею двома строками підряд [4].

Рішення від 24 березня 2005 року № 3-рп/2005. Буквальне тлумачення змісту статті 64 Закону України «Про вибори Президента України» в редакції Закону України від 18 березня 2004 року № 1630–IV (Відомості Верховної Ради України, 2004 р., № 20–21, ст. 291) дало можливість Суду дійти висновку, що законодавець місцем роботи кандидатів на пост Президента України визначає конкретне державне, комунальне підприємство, заклад, установу, організацію, в яких вони займають відповідну посаду. Такий же підхід застосований і до визначення місця роботи кандидатів на пост Президента України, які обіймають посади в органах виконавчої влади чи в органах місцевого самоврядування. Відтак місцем роботи кандидатів на пост Президента України є конкретний орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування. Загальноприйняте розуміння в законодавстві, а також зміст частини п'ятнадцятої статті 64 Закону не дають підстав для ширшого тлумачення терміна «місце роботи» [5].

Використання текстуалізму як методу тлумачення конституції Верховним судом США сягає до деяких з найперших рішень Суду. Історично склалося так, що Суд використовує текстуалізм у поєднанні з іншими методами інтерпретації, тому й небагато висновків, які ґрунтуються виключно на текстовій основі. З кінця 1900-х років текстуалізм застосовують частіше, зокрема в окремих думках. Судді Антонін Скалія та Кларенс Томас – визнані текстуалісти [6].

З одного боку, текстуалізм пропагує демократичні цінності, є простим і прозорим методом тлумачення норм права, бо увага фокусується виключно на об'єктивно зрозумілому значенні слів, незалежному від ідеології та політики. А це призводить до більшої передбачуваності суджень суддів. З іншого боку, проблема ускладнюється широко сформульованими текстовими положеннями. Крім того, судді повинні враховувати системні зв'язки норм права, а також цінності, які конкретно не викладені в тексті (наприклад ті, що ґрунтуються на моралі).

Список використаних джерел:

1.Звєрєв Є. О. Деякі питання стосовно теорій юридичного тлумачення. *Наукові записки. Юридичні науки.* 2015. Т. 168. С. 48-52.

2.Eskridge W. N. Jr. The New Textualism. *UCLA Law Review*. 1990. Vol. 37. pp. 621–691.

3.Рішення Конституційного Суду України від 3 жовтня 1997 року № 4-зп. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-97?find=1&text=%D0%B1%D1%83%D0%BA%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD#w1_1

4.Рішення Конституційного Суду України від 25 грудня 2003 року № 22-рп/2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v022p710-03#Text

5.Рішення Конституційного Суду України від 24 березня 2005 року № 3-рп/2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-05#Text

6.Candidus D. Textualism. Encyclopedia of the United States Supreme Court. 2008. SSRN: https://ssrn.com/abstract=1097711

Сінькевич Олена
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
професорка кафедри конституційного права, д.ю.н., доц.

Лінгвоцид як один з інструментів війни росії проти України

Розпочавши збройну агресію проти України, росія порушила фундаментальні норми й принципи міжнародного права, низку двосторонніх і багатосторонніх договорів та спричинила масові порушення прав людини. Однією з підстав для повномасштабної військової агресії росії та масових вбивств мирних українців став так званий «мовний чинник», а саме гасло про захист російськомовних громадян України, що вигадане Кремлем.

Упродовж багатьох століть українська мова та українці зазнавали жорстких утисків і заборон з боку Російської імперії, згодом Радянського Союзу, а нині росія на території України продовжує політику лінгвоциду.

З 24 лютого по 1 жовтня 2022 року Уповноважений із захисту державної мови Тарас Кремінь зафіксував понад 200 фактів лінгвоциду української мови на тимчасово окупованих територіях.

«Окупувавши частину нашої території, російські військові злочинці, ставши на шлях геноциду проти Українського народу, перейшли і до лінгвоциду – витіснення української мови з усіх сфер суспільного життя. Передовсім це – вилучення або спалення книжок, перепідготовка педагогічних працівників, нав'язування шкільних програм відповідно до російського освітнього законодавства. Це проведення так званих «уроків миру», де вже 1 вересня розповідали про «денацифікацію», про те, що України не існує, та багато інших російських наративів. Це – злочини проти громадян України!» – про це сказав Уповноважений із захисту державної мови Тарас Кремінь в ефірі загальнонаціонального марафону на «Суспільному» [1].

Росія продовжує політику знищення українців та української культури. Відомо, мова і культура формують національну ідентичність кожного народу. І, як влучно зазначив український мовознавець Юрій Шевельов, «кожна мова – чортячо небезпечний свідок історії народу, котрий ту мову вживає».

Лінгвоцид української мови – це один із параметрів геноциду, явище, що пов'язане зі спотворенням та витісненням мови на окупованих територіях. Вже задокументовано та підтверджено незалежними спостерігачами низка фактів умисного або свідомого невибіркового знищення української культурної спадщини: зазнали ушкоджень або повністю зруйновано 500 об'єктів (музеї, театри, історичні будівлі, пам'ятники і релігійні споруди), знищення української літератури, особливо книг з історії України та боротьби за незалежність, також є факти викрадень і вбивств учителів і священників православної церкви України.

У відповідності до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», який був ухвалений в квітні 2019 року та набрав чинності 16 липня

2019 року, єдиною державною (офіційною) мовою в Україні є українська – вона обов'язкова для органів державної влади і публічних сфер на всій території держави. Публічне приниження чи зневаження української мови може бути підставою для притягнення до юридичної відповідальності. За навмисне спотворення української мови в офіційних документах і текстах або створення перешкод та обмежень у застосуванні української мови також настає юридична відповідальність [2].

16 липня 2022 року набрала чинності ще низка норм цього закону, зокрема стаття 27, яка в умовах війни особливо підкреслює значення української мови та захищає права громадян України, незалежно від території України, на якій вони знаходяться. Від 16 липня 2022 року інтернет-представництва (в тому числі вебсайти, вебсторінки в соціальних мережах) органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій державної і комунальної форм власності, засобів масової інформації, зареєстрованих в Україні, а також суб'єктів господарювання, що реалізують товари і послуги в Україні та зареєстровані в Україні, виконуються державною мовою.

Важливим у розбудові та утвердженні української мови як державної стало Рішення Конституційного Суду України у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

Виходячи з об'єктивного стану, в якому перебуває Україна з 2014 року у зв'язку з військовою агресією з боку російської федерації й використанням нею «мовного питання» як одного з інструментів своєї геополітичної експансії, Конституційний Суд України наголошує, що загроза українській мові рівносильно є загрозою національній безпеці України. У рішенні Конституційний Суд визначив, що українська мова є невіддільним атрибутом української державності, що зберігає свою історичну спадкоємність від давньокиївської доби. Українська мова – доконечна умова (conditio sine qua non) державності України та її соборності [3].

Враховуючи, що утиски українців за мовною ознакою на тимчасово окупованих територіях України, порушення мовних прав є складовою геноциду Українського народу з боку росії, вважаємо, що в повоєнний період особливі завдання стоятиме перед органами публічної влади, посадовими особами, зокрема перед Уповноваженим із захисту державної мови, адже важливо всі факти мовного геноциду долучити до справи на судовому процесі після створення спеціального трибуналу для розслідування злочинів росії проти України.

Список використаних джерел:

1. Російські військові на захоплених територіях чинять лінгвоцид. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3569540-rosijski-vijskovi-na-zahoplenih-teritoriah-cinat-lingvocid-kremin.html

2. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text

3. Рішення Конституційного Суду України від 14.07.2021 № 1-р/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text

Стешенко Олександра
Громадська організація
«ВІ АР ФРОМ ЮКРЕЙН»,
координаторка юридичної роботи, PhD

Строки звернення до Європейського суду з прав людини в умовах воєнного стану в Україні

Збройна агресія Російської Федерації проти України супроводжується масовими порушеннями прав людини, а їх жертви шукають можливостей для захисту своїх порушених прав. Звернення до Європейського суду з прав людини (надалі – «Суд»)дає таку можливість. Однак для того, щоб скаргу було прийнято і розглянуто по суті, заявник має подати її в межах строку, встановленого Європейською конвенцією з прав людини (надалі – «Конвенція»).

Відповідно до ч. 1 ст. 35 Конвенції, однією з умов прийнятності є подання скарги «впродовж чотирьох місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні» [1]. З цього випливає, що момент відліку строку звернення до Суду пов'язаний з іншою умовою прийнятності скарг – вичерпанням засобів правового захисту на національному рівні. Тут необхідно виокремити два важливих аспекти. По-перше, мова йде про вичерпання засобів правового захисту держави-відповідача, тобто тієї держави, яка відповідає за порушення, а не іншої держави. По-друге, вимагається вичерпувати тільки ті засоби правового захисту на національному рівні, які є доступними та ефективними. Більш того, вичерпання неефективних засобів правового захисту не перериває перебіг чотирьохмісячного строку. Іншими словами, якщо заявник вдався до засобу правового захисту, неефективність якого відома або мала б бути відома заявнику, то час, витрачений на його вичерпання, може призвести до пропуску чотирьохмісячного строку звернення до Суду і до визнання скарги неприйнятною.

Якщо з самого початку заявнику відомо, що адекватних засобів правового захисту на національному рівні в державі, яка відповідальна за порушення, немає, то строк звернення до Суду починає свій перебіг з дати оскаржуваних дій чи заходів, або з дати, коли заявник дізнався про них, або з дати, коли заявник дізнався, що порушення такі дії чи заходи порушили на права заявника [2, §157]. Таким чином, у випадку якщо з самого початку зрозуміло, що у держави-відповідача немає ефективних засобів правового захисту для заявника, то, за загальним правилом, строк звернення до суду почне свій перебіг з дати порушення. Якщо ж заявник не знав, що порушення сталося, то строк буде рахуватися з моменту, коли заявник вперше дізнався про порушення. Наприклад, якщо заявник перебував в іншому населеному пункті чи державі і не знав, що його майно та/або житло було пошкоджено чи зруйновано, то строк звернення до Суду буде підліковуватися з моменту, коли заявник вперше дізнався про руйнування. Може бути й так, що заявник знав про порушення, однак не знав, що воно впливає негативним чином на його права. Наприклад. Якщо ракета влучає в багатоквартирний будинок, а квартира заявника залишається неушкодженою, то заявник може сподіватися, що його право мирно володіти своїм майном та право на житло не були порушені. Однак з часом може виявитися, що ракетою були пошкоджені тримальніконструкції, і будинок підлягає знесенню повністю. У такому випадку строк звернення до Суду будуть рахувати з дати, коли заявник вперше дізнався про те, що його квартира непридатна для проживання і буде демонтована разом з усім будинком.

Список використаних джерел:

1. Європейська конвенція з прав людини: Конвенція від 04.11.1950. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

2. Case of Varnava and Others v. Turkey, n. 16065/90, n. 16066/90, n. 16068/90, n. 16069/90, n. 16070/90, n. 16071/90, n. 16072/90, n. 16073/90, 18 September 2009. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-94162%22]}

Тарасевич Тетяна
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
доцентка кафедри публічно-правових дисциплін, к.ю.н.

Соматичні права людини та їх захист на міжнародному рівні

XXI століття стало століттям безумовного зростання наукових знань та динамічного розвитку технологій, у тому числі й в галузі медицини, які загострили багато проблем у сфері юриспруденції.З одного боку, завдяки здобуткам світової науки і техніки людина отримала можливість впоратися з раніше невирішеними проблемами, але з іншого – отримала нічим не обмежені можливості перетворити свою біологічну природу. Утім, наслідки таких змін для окремої людини, так і людства загалом непередбачувані.

Як видається, неможливо відповісти на усі ті виклики, які поставлені перед нами досягненнями сучасної науки та техніки, без права як нормативного регулятора, покликаного впорядкувати поведінку людини. Це пояснюється тим, що динамічний розвиток біотехнологій значно випереджає правове регулювання. Приміром, ми можемо спостерігати «інституційну недостатність», за якої існуючі інститути вже не в змозі адекватно відповісти на потреби суспільства у врегулюванні відносин, пов'язаних з такими біотехнологіями як клонування, генна інженерія тощо.

І саме права людини є тим правовим засобом, за допомогою якого можна вирішити зазначені проблеми. Як видається, звернення до прав людини є формою легітимації етико-правових проблем, що виникли з розробкою та застосуванням біотехнологій.

Безперечно, права людини стали одним із ключових аспектів нового юридичного світогляду.Події Другої світової війни неминуче порушили проблему необхідності визнання та забезпечення прав людини на міжнародному рівні. Саме внаслідок страшних наслідків війни було створено Організацію Об'єднаних Націй (ООН), статут якої встановив загальні принципи дотримання прав людини. Положення Статуту знайшли своє відображення у Загальній декларації прав людини, прийнятої 10 грудня 1948 р. Положення Загальної декларації прав людини у свою чергу надали імпульс у прийнятті Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, а також Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права.

Таким чином ці акти заклали основу визнання прав людини на міжнародному рівні.

Сучасна юридична наука, ведучи мову про захист права людини на життя на міжнародному рівні, керується передусім ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (далі – Конвенція 1950 р.) [1], яка містить заборону умисного позбавлення життя, а також Протоколом № 6 до Конвенції від 28 квітня 1983 р. [2] та Протоколом № 13 до Конвенції від 3 травня 2002 р. [3], які передбачають скасування смертної кари.

Серед положень Конвенції 1950 р., які Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) вважає основними, ст. 2 має особливо важливе значення, оскільки охороняє право людини на життя, без якого використання будь-яких прав і свобод, гарантованих Конвенцією, було б примарним. Ця норма вказує на обмежувальний список випадків, коли допустиме позбавлення життя навмисне, а ЄСПЛ здійснює жорсткий контроль кожного випадку, коли держави-відповідачі дають посилання на такі крайні винятки.

У ст. 2 Конвенції 1950 р. передбачається заборона на навмисне позбавлення життя, за винятком таких випадків:

1) виконання смертного вироку, винесеного судом за скоєння злочину, за який у законі встановлено таке покарання (п. 1);

2) відібрання життя внаслідок абсолютно необхідного використання сили:

a) з метою захисту будь-якої особи від протизаконного насильства;

b) з метою легального арешту або попередження втечі особи, яка затримана із законних причин;

c) у разі застосування дій, встановлених у законі, для придушення заколоту та (або) бунту (п. 2).

Стаття 2 Конвенції 1950 р. у своїх положеннях містить, по суті, дві фундаментальні частини: по-перше, загальне зобов'язання охороняти за законом декларацію про життя і, по-друге, заборону умисного позбавлення життя, крім випадків, перерахованих у вичерпному списку винятків. Зазвичай будь-яка дія, що завдає шкоди, яка підпадає під сферу дії ст. 2 Конвенції 1950 р., та вчинена державними посадовими особами при здійсненні повноважень, зокрема в обставинах, коли вони діють ultra vires або всупереч інструкції, спричинює пряму відповідальність держави.

Тож ч. 1 ст. 2 Конвенції 1950 р. проголошує: «Право кожного на життя охороняється законом. Ніхто не може бути умисно позбавлений життя інакше, ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання»[1].

Перше речення ч. 1 ст. 2 Конвенції 1950 р. покладає на державу зобов'язання охороняти право кожної людини на життя законом. Варто зазначити, що в п. 54 рішення ЄСПЛ у справі «Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom» від 14.03.2002 вказується, що обов'язок захищати право на життя за ст. 2 Конвенції 1950 р. визначається в поєднанні із загальним обов'язком держави за ст. 1 цієї ж Конвенції, яка зобов'язує «гарантування кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені у Конвенції», а також опосередковано вимагає наявності будь-якої форми ефективного розслідування, коли особу вбито внаслідок використання сили [4, с. 7].

Ніхто не повинен бути позбавлений права на життя, кожному має бути забезпечено й нормативний захист цього права. Виходячи з міжнародно-правових стандартів захисту та забезпечення права людини на життя, державні органи повинні покладати на себе обов'язки щодо здійснення діяльності за такими напрямами: максимально унеможливлювати зазіхання на життя людини; не реалізовувати дії, що сприяють виникненню загрози праву людини на життя; сприяти формуванню сприятливих умов для реалізації права людини на життя; застосовувати властиві державі владні повноваження в разі зазіхань на життя людини. Ці правила мають бути чітким та загальновизнаним тлумаченням міжнародно-правових норм у сфері права на життя. У жодному разі неприпустимим є позбавлення життя людини.

Таким чином, беручи до уваги те, що еволюція соматичних прав у тому напрямку і в тому темпі, які диктує сучасне життя, може спричинити втрату традиційних уявлень про

людину, на сьогоднішній день носить глобальний характер. У зв'язку з цим, видається, що для України імплементація даних актів у національне законодавство є необхідною для формування цілісного правого регулювання та правозастосовної практики з метою уніфікації єдиного підходу у сфері забезпечення та захисту прав людини, зокрема, соматичних прав.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнар. док. від 04.11.1950. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

2. Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари від 28.04.1983 (ратифікований Законом від 22.02.2000). *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_802#Text

3. Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин від 03.05.2002 (ратифікований Законом від 28.12.2002). *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_180#Text

4. Право на життя в контексті кримінального провадження: практика Європейського суду з прав людини та законодавство України: наук.-практ. посіб. / уклад.: А. В. Столітній, С. В. Шмаленя, Я. А. Соколова-Височина та ін.; за заг. ред. А. В. Столітнього. Харків: Право, 2019. 186 с.

Чижмарь Василь
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
аспірант кафедри конституційного права

Міжнародні стандарти прав людини як правова основа формування міжнародних виборчих стандартів

Міжнародні стандарти прав людини поступово викристалізовувалися і з різноманітних філософських теорій, течій про справедливість, людину, її місце в суспільстві, про роль держави, правителів країн в забезпеченні народного добробуту і миру у світі тощо. В цьому плані можна згадати роботи Аристотеля, Сократа, Платона, пізніше Фрідріха Гегеля, Томаса Пейна, Джона Стюарта Мілля, Макіавеллі, Жан-Жака Руссо, Вольтера, Мел'є, Дідро, Томаса Мора, Джона Локка, Монтеск'є та ін., які у своїх трактатах пропагували права людини, рівність людей, необхідність запровадження справедливого правління, досягнення ідеальних форм взаємодії людини та суспільства з державою, намагаючись при цьому пов'язати право з етичними якостями людини.

У свою чергу, філософські роботи цих та багатьох інших мислителів сприяли тому, що у державах ще у період середньовіччя появляються нормативні акти, які починають визначати загальні правила поведінки людей в суспільстві, державі та встановлюють обмеження всевладдю правителів. Велика хартія вольностей в Англії (1215 р.), Дванадцять статей в Німеччині (1525 р.), Білль про права в Англії (1689 р.), шотландський Акт вимоги прав (1689 р.), Декларація незалежності США (1776 р.), Декларація прав людини і громадянина у Франції (1789 р.) та інші правові акти стали першими правовими документами, у яких були закладені основи концепції прав людини, створювалися базові

передумови для подальшого утвердження свободи та панування закону в житті європейських суспільств [1, с. 21-22].

Проте найбільшого розквіту ідея прав людини та вироблення стандартів прав людини відбулося у середині XX ст., коли демократично настроєною міжнародною спільнотою була створена Організація Об'єднаних Націй, з функціонуванням якої розпочався активний процес вироблення міжнародних правових стандартів, який характеризується якісно новою формою міждержавних відносин, перш за все, у сфері прав людини.

Сам Статут Організації Об'єднаних Націй, який був затверджений 24 жовтня 1945 р., заклав фундамент сучасного міжнародного правопорядку і задекларував базові міжнародно-правові норми й принципи поведінки держав та інших суб'єктів міжнародного права на міжнародній арені. Він покладає на держави обов'язок дотримуватися основних прав і свобод людини, не допускаючи при цьому будь-якої дискримінації. І як зазначають Наливайко Л.Р. та Степаненко К.В., розуміння тісного взаємозв'язку між дотриманням прав людини в окремих країнах і міжнародною безпекою, усвідомлення необхідності співпраці в галузі захисту цих прав, відобразилися в Статуті ООН, преамбула якого, зокрема, підкреслює рішуче прагнення народів утвердити віру в основні права людини, а ст. 55 закликає до їх поваги й дотримання стосовно всіх незалежно від раси, статі, мови чи релігії [1, с. 23]. Д.П. Мартиновський продовжуючи цю думку пише, шо виконання положень Статуту ООН є не лише виконанням відповідних обов'язків держави, але й виконанням настанов МПС (міжнародних правових стандартів – В.Ч.) з формування системи універсального міждержавного співробітництва у сфері прав і свобод людини в рамках міжнародної спільноти з метою укріплення миру та міжнародної безпеки. Необхідно звернути увагу ще на один аспект діяльності Статуту – забезпечення нормативно-договірної взаємодії держав-членів між собою та з ООН у сферах взаємного співробітництва [2, с. 42].

Окрім того ООН з самого початку функціонування працювала над виробленням міжнародних стандартів у сфері прав людини, які втілилися у прийнятих ООН таких документах як: Загальна декларація прав людини (1948 р.), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1966 р.), Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації по відношенню до жінок (1979 р.) та багато інших.

Ці документи стали фундаментальними в процесі формування правової моделі міжнародних правових стандартів і програмно та нормативно закріпили основні права людини, які надалі отримували своє визнання на міжнародному регіональному та національному рівні окремих держав. При цьому дуже важливо, що ООН не тільки вироблялися стандарти прав людини, а й ефективні механізми їх гарантування, захисту. «Головним досягненням ООН на шляху колективного усвідомлення важливості міжнародно-правових стандартів прав людини стало те, що країни-засновниці у 1945 році рішуче висловили колективне бажання створити універсальні механізми захисту прав людини та у подальшому задекларували це у провідних міжнародних угодах. Іншими словами, колективне усвідомлення важливості цих питань перейшло в якісну свідому фазу і почало набувати юридичної форми. Разом із цим поступово брався курс на стандартизацію прав людини, створення універсальних ідеологічних та юридичних моделей поведінки країн-членів по відношенню до громадян,» - пишуть Наливайко Л.Р. та Степаненко К.В. [1, с. 24].

Варто відзначити, що визначені міжнародною спільнотою стандарти прав людини стали правовою основою для цілого ряду різноманітних правових стандартів, в тому числі й міжнародних виборчихстандартів. Це пов'язано з тим, що, як зазначає М.В. Мархгейм, сам інститут виборів виник у рамках інституту прав і свобод людини і громадянина у міру свого формування, у контексті історичного розвитку державності конкретної країни, її суспільного укладу і політичного режиму, культурних, національних, релігійних, правових традицій, рівня інтеграції у світове співтовариство та стану міжнародних відносин, знайшов власні риси і закономірності функціонування [3, с. 23]. Надалі права людини отримали своє міжнародне визнання і відповідно з системи міжнародних стандартів прав людини почали викристалізовуватися міжнародні виборчі стандарти, які виступають певними нормативними рамками, у межах яких повинна діяти держава, її органи і всі інші суб'єкти виборчих правовідносин, з метою легітимного формування представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування. Доволі часто у своїй основі вони містять демократичні цінності у сфері організації та проведення виборів, що охоплюють практику державного будівництва розвинутих демократичних країн, міжнародних організацій, міжнародних юрисдикційних органів. Таким чином вони грунтуються на накопиченому світовою спільнотою досвіді нормативно-правової регламентації та регулювання суспільних відносин щодо здійснення нормотворчої та правозастосовної діяльності у сфері організації і проведення виборів у органи державної влади та місцевого самоврядування; являють собою узагальнення такої практики і спрямовуються на забезпечення поширення передового демократичного досвіду формування представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування, одноманітного їх розуміння і застосування в інших державах, які, у свою чергу, беруть на себе зобов'язання щодо забезпечення на національному рівні визначених стандартів у ході реалізації участі своїх громадян у вільних, справедливих, дійсних і періодичних виборах.

Таким чином можна зробити висновок, що вироблені міжнародною спільнотою стандарти у галузі прав людини відіграли важливу роль при формуванні міжнародних виборчих стандартів, стали їх правовою основою.

Список використаних джерел:

1. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник / Л. Р. Наливайко, К. В. Степаненко. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.

2. Мартиновський Д.П. Міжнародні правові стандарти в конституційному праві України: Дис…. канд. юрид. наук: 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. К., 2020. 238 с.

3. Мархгейм М.В. Конституционная система защитыправ и свобод человека и гражданина в РоссийскойФедерации : автореф. дис. …. д-ра юрид. наук. М., 2005. 60 с.

Якубенко Дар'я
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
аспірантка кафедри конституційного права України

Право на застосування допоміжних репродуктивних технологій в ситуації збройного конфлікту

Запровадження воєнного стану на території України через повномасштабну війну російської федерації проти нашої держави щодня породжує нові виклики для реалізації конституційних прав. Не можна залишити поза увагою і проблему реалізації права на застосування допоміжних репродуктивних технологій в умовах воєнного стану.

Зокрема цікаво підняти питання про правовий механізм збереження та подальшого посмертного використання репродуктивного матеріалу для чоловіків, які вирушають до зони військових дій. В зону регулювання чинного законодавства України підпадає лише можливість здачі, кріоконсервації та зберігання репродуктивного матеріалу чоловіків. Так, заморожування (кріоконсервація) сперми та інших біологічних репродуктивних матеріалів людини регулюється Порядком застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, затвердженим наказом Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 No787 (із змінами), який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 02.10.2013 за No1697/24229[1].

Відповідно до норм зазначеного Порядку, кріоконсервація сперми та її зберігання здійснюються у закладах охорони здоров'я, які застосовують методи допоміжних репродуктивних технологій - такі дії здійснюються за письмовою заявою пацієнта. Обов'язок зберігання кріоконсервованих сперматозоїдів та інших біологічних матеріалів пацієнтів покладено на заклад охорони здоров'я. Зовнішньою формою закріплення факту такого зберігання стає цивільно-правовий договір, у якому визначаються умови та строки такого зберігання. За умовами цього дорогору заклад охорони здоров'я забезпечує необхідний режим зберігання та використання біоматеріалу на основі рекомендованих і апробованих протоколів виробників живильних середовищ. На жаль, на цьому правове регулювання окресленого питання вичерпується, а отже ми мусимо констатувати, що станом на сьогодні в Україні відсутній правовий механізм щодо розпорядження та подальшого посмертного використання кріоконсервованого за життя репродуктивного матеріалу чоловіків [2].

Ще одним важливим моментом в царині захисту репродуктивних прав людини в умовах воєнного стану є факт того, що приватний центр репродуктивної медицини має право вивозити за кордон біологічний матеріал пацієнтів, а саме кріоконсервовані ембріони та репродуктивний матеріал (сперма та ооцити) з метою збереження.

Це положення регламентується підпунктом 11.3. Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, в тексті якого визначено, що біологічний матеріал (зокрема ембріони чи ооцити, сперма, тканини яєчника/яєчка або його придатка) можуть бути транспортовані до іншого ЗОЗ як на території України, так і за її межами за бажанням пацієнта/пацієнтів. Таке транспортування може відбуватися лише у випадку, коли це передбачено договором про зберігання ембріонів (репродуктивного матеріалу), або додатковою угодою до цього договору та за письмовою заявою пацієнта/пацієнтів, що передали їх на зберігання до цього закладу охорони здоров'я і письмовою згодою керівника відповідного закладу охорони здоров'я [3].

Наявність окресленого положення є безумовно позитивним явищем. Позаяк, маючи прописаний у чинному законодавстві алгоритм порятунку біологічного матеріалу, ми

будемо здатні говорити про наявність реального правового механізму захисту репродуктивних прав людини, зокрема, під час воєнного стану.

Таким чином, з огляду на очевидну актуальність, зумовлену викликами сьогодення, доцільно вести мову про заповнення означенних прогалин, а саме напрацьовувати правовий механізм щодо посмертного використання репродуктивного матеріалу, що стане запорукою найбільш ефективного захисту такого матеріалу - а отже й найбільш повної реалізації репродуктивних прав людини.

Список використаних джерел:

1.Наказ МОЗ України «Про затвердження «Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» від 09.09.2013 No787.

2.Антонов С. Чи існує в Україні правовий механізм збереження та подальшого посмертного використання репродуктивного матеріалу для чоловіків, які вирушають до зони військових дій. «*Воєнне» медичне право в запитаннях і відповідях. Київ: НААУ. 2022.* С.41.

3.Антонов С. Чи має право пиватний центр репродуктивної медицини вивозити за кордон з метою збереження кріоконсервовані ембріони та репродуктивний матеріал (сперма та ооцити), які були йому передані пацієнтами на зберігання. «*Воєнне» медичне право в запитаннях і відповідях. Київ: НААУ. 2022.* С.42

ОРГАНИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ЯК СУБ'ЄКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Ващенко Юлія
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
професорка кафедри адміністративного права та процесу, д.ю.н., проф.

Право дитини на освіту в умовах збройних конфліктів: міжнародно-правовий аспект

Вісім років в Україні іде війна. Повномасштабне вторгнення російської федерації, що відбулося 24 лютого 2022 р., розширило масштаб трагедії Українського народу. Ворог прагне знищити Україну та її народ: гинуть люди, знищується інфраструктура, руйнується економіка, страждає мирне населення.

Діти є однією з найбільш вразливих соціальних груп в умовах збройних конфліктів. Війна позбавляє дітей дитинства, право на яке визнане міжнародно-правовими інструментами, зокрема, Конвенцією ООН про права дитини (далі – Конвенція) [1]. Одним із ключових прав, закріплених Конвенцією та національним законодавством держав-учасниць, є право дитини на освіту. Забезпечення належної реалізації та захисту цього права має надзвичайно важливе значення. Діти – це майбутнє кожного народу, людства в цілому. Їхнє формування та розвиток не можна відтермінувати. Згідно з Конвенцією максимальне забезпечення виживання та розвитку дитини є обов'язком держав-учасниць. На необхідності ефективного забезпечення захисту прав дитини під час збройних конфліктів, та, зокрема, права на доступ до освіти, для гарантування всебічного розвитку її особистості наголошується у звіті за результатами Дня загальної дискусії «Діти у збройних конфліктах» Міжнародного комітету з прав дитини (1992 р.) [2].

Президент Міжнародного комітету червоного хреста наголошує: «Гуманітарний імператив є зрозумілим: діти мають бути у школах, навіть під час збройних конфліктів. Важливо захистити освіту від атак, і це також можливо» [3]. Можливо, якщо дотримуються норми міжнародного гуманітарного права, згідно з якими цивільні особи та цивільні об'єкти мають бути захищені від атак. Обов'язок держав-учасниць поважати норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів і мають відношення до дітей, та забезпечувати їх додержання, передбачений ст. 38 Конвенції. У цій же нормі визначено, що згідно із своїми зобов'язаннями за міжнародним гуманітарним правом, пов'язаним із захистом цивільного населення під час збройних конфліктів, держави-учасниці зобов'язані вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними.

20 листопада 2019 р. Україна приєдналася до Декларації безпеки шкіл [4]. У зазначеному документі акцентується увага на порушеннях права на освіту в умовах

збройних конфліктів. Зокрема, зазначається про те, що заклади освіти різного рівня зазнають руйнувань, учасники освітнього процесу стають жертвами; заклади освіти використовуються для військових потреб. Все це завдає шкоди мирному населенню, дітям та вчителям, позбавляє права на освіту значній кількості осіб, таким чином відбираючи майбутнє у громадян. Серед рекомендацій, сформульованих у цьому документі, слід відмітити прагнення «забезпечити продовження освіти під час збройного конфлікту, сприяти відновленню освітніх установ і, за можливості, міжнародного співробітництва та допомоги програмам із запобігання або протидії нападам на освіту, зокрема, реалізації цієї декларації».

Проте, ворог в Україні порушує норми міжнародного гуманітарного права. Заклади освіти стають мішенню ворога, діти на окупованих територіях та їх батьки (законні представники) позбавлені права належним чином реалізовувати право на освіту, зокрема, в частині виховання поваги до культурної самобутності дитини, мови і національних цінностей країни, в якій дитина проживає, країни її походження (ст. 29 Конвенції).

Україна стикнулася з надзвичайними викликами у сфері освіти на усіх рівнях, спричиненими війною. Наша держава має як захистити право дітей на життя та виживання у надскладних умовах, так і їх розвиток, який неможливий без реалізації права на освіту.

Діти війни характеризуються подвійною вразливістю: як діти в цілому, що потребують допомоги дорослих для забезпечення їхнього виживання та повноцінного розвитку, і як діти, що відносяться до іншої вразливої категорії громадян – діти, позбавлені батьківського піклування (у тому числі, ті, які втратили батьків внаслідок збройного конфлікту); діти, що проживають на тимчасово окупованих територіях; діти-інваліди (зокрема, ті, що стали інвалідами внаслідок збройного конфлікту); діти – внутрішньо переміщені особи; діти біженців та ін.

Відповідно, державою, за підтримки міжнародних партнерів, має бути розроблений комплекс заходів, який повинен враховувати особливості забезпечення права на освіту окресленим категоріям дітей. Величезна робота за цим напрямом вже ведеться, як в середині країни (щодо організації безпечного освітнього середовища, організації дистанційного навчання), так і за її межами (зокрема, щодо утворення українських шкіл за кордоном, створення електронних освітніх ресурсів). Різні регіони України прийняли та забезпечують навчання великої кількості внутрішньо-переміщених осіб. Неймовірне навантаження лягло на плечі педагогів, які повинні не лише організувати навчання дітей, а, в першу чергу, забезпечити їх безпеку.

В умовах, які склалися сьогодні в Україні внаслідок атак ворога, у тому числі, на об’єкти критичної інфраструктури, зокрема, об’єкти енергетики, наслідком чого є тривалі відключення електроенергії та водопостачання, це надзвичайно важко. Питання доступу до енергетичних ресурсів як передумова належної реалізації права на освіту в умовах війни в Україні набуло особливого значення. В останні роки провадження енергоефективних заходів у будівлях, де розташовані заклади освіти – дитячі садки, школи, заклади вищої освіти – було серед пріоритетних завдань держави за напрямом енергоефективності. Ті проєкти, які вдалося реалізувати, сьогодні підтверджують правильність обраного курсу.

Внаслідок війни в одній із найбільших країн у самому серці Європи біженцями стали мільйони маленьких українців. Зарубіжні партнери допомагають, у тому числі, у забезпеченні їм доступу до освітніх послуг у країні тимчасового захисту. Діти та їхні законні представники стикаються з викликами, пов’язаними із новим освітнім та культурним середовищем, мовним бар’єром, надмірним навантаженням, викликаним

поєднанням офлайн навчання у країні тимчасового захисту та дистанційного навчання в Україні.

Після перемоги України та всього демократичного світу у цій жахливій війні пріоритетними стануть питання відбудови зруйнованих війною закладів освіти, повернення дітей до нормальних умов життя та навчання. Навчання добру та справедливості, пріоритету прав та свобод людини, миру та толерантності, поваги до національних та міжнародних цінностей, і готовності їх захищати, у разі необхідності.

Список використаних джерел:

1. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р. Зібрання чинних міжнародних договорів України. 1990, №1, с. 205. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

2. General discussion day on children in armed conflicts. https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/CRC/Discussions/Recommendations/Recommendations1992.pdf

3. Statement from ICRC President Peter Maurer on the need to protect education from attack during armed conflict and violence of 08 September 2022. https://www.icrc.org/en/document/children-in-schools-even-during-armed-conflict

4. Декларація про безпеку шкіл (травень, 2015 р.). https://protectingeducation.org/wp-content/uploads/documents/documents_safe_schools_declaration_ukrainian.pdf

Діхтієвський Петро
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри адміністративного права та процесу, д.ю.н., проф.

Дотримання порядку в період воєнного стану – важливий засіб захисту прав громадян

Поняття «Порядок» передбачає відповідний стан суспільних відносин, коли все виконується за певними правилами, вимогами щодо організації та забезпечення дотримання необхідного порядку [1].

З науковою точки зору категорію «порядок» можна розглядати, наприклад як:

- порядок суспільного ладу та устрою;
- державний порядок;
- дотримання порядку відповідно до Конституції України та чинного законодавства;
- дотримання порядку відповідно до нормативно-правових актів Президента України або Кабінету Міністрів України;
- дотримання порядку в період дії правового режиму воєнного стану тощо.

Необхідно зазначити, що проблема захисту прав громадян не вичерпує свого актуального значення в умовах дії правового режиму воєнного стану, а навпаки виводить її на новий рівень наукових досліджень сучасності. Йдеться про формування та забезпечення засад національної системи захисту прав громадян у зв'язку з повномасштабним вторгненням Російської Федерації на територію України.

Водночас відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII [2] та Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022 (далі – Указ Президента) [3] органи державної влади,

органи місцевого самоврядування, військове командування та обласні адміністрації діють в умовах дії режиму воєнного стану і їх роль посилюється через надання їм додаткових повноважень.

Разом з тим для забезпечення дії Конституції України та Законів України, а також запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадського порядку та безпеки, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян, разом із військовим командуванням, утворюються тимчасові державні органи – військові адміністрації.

Зі свого боку військовим командуванням разом з органами виконавчої влади, військовими адміністраціями та органами місцевого самоврядування запроваджуються та здійснюються заходи дотримання порядку щодо захисту прав громадян в період дії правого режиму воєнного стану, зокрема:

По-перше, відповідно до Указу Президента видається наказ військового командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) щодо призначення коменданта, визначаються його завдання, повноваження для забезпечення єдиного управління визначеними силами та засобами Держспецтрансслужби, Національної гвардії, Держприкордонслужби, Національної поліції, СБУ, ДПС, Держмитслужби, ДСНС, військових адміністрації та координації їх дій під час здійснення заходів правового режиму воєнного стану щодо Порядку перевірки документів у осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, а також охорони їх прав, свобод та законних інтересів. [4]

Право на проведення такої перевірки та забезпечення захисту прав громадян надається відповідним органам та уповноваженим особам Національної поліції, СБУ, Національної гвардії, Держприкордонслужби, Держмитслужби та Збройних Сил України, які обов'язково повинні бути визначені в наказі коменданта.

Уповноважена особа може застосовувати технічні прилади та технічні засоби для виявлення вибухонебезпечних предметів та речей (речовин), обіг яких заборонено чи обмежено, фото- аудіо- відеофіксацію. При чому фото- відеофіксації житла громадян та їх особистих речей здійснюється уповноваженими особами за згодою громадян.

По-друге, в умовах дії правого режиму воєнного стану стосовно дотримання порядку захисту прав громадян запроваджується комендантська година та контроль за її дотриманням. Постановою Кабінету Міністрів України від 08 липня 2020 р. № 537 затверджено «Порядок здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан» [5]. Відповідно до зазначеного порядку комендантська година запроваджується шляхом видання наказу військовим командуванням або військовою адміністрацією (у разі її утворення), який доводиться до відома органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, відповідних міністерств і відомств, правоохоронних органів, військових командувань, з'єднань, військових частин Збройних Сил України та інших військових формувань відповідно до законодавства України.

Оскільки Указом Президента України «Про утворення військових адміністрацій» від 24.02.2022 № 68/2022 у всіх областях України (окрім Донецької та Луганської) було утворено відповідні обласні та районні військові адміністрації, як наслідок, комендантська година запроваджується наказом військової адміністрації, а не рішеннями органів місцевого самоврядування.

Зазначеним наказом призначається комендант, визначається час впродовж якого діють комендантська година та спеціальний режим світломаскування, межі території їх

запровадження, способи здійснення заходів щодо підтримання правопорядку, захисту прав громадян.

Також у наказі визначається порядок руху автомобільного, залізничного, морського, річкового, повітряного транспорту, порядок створення, функціонування і місцезнаходження комендатури та її склад.

Накази військової адміністрації про запровадження комендантської години доводяться до відома підприємствам, установам, організаціям та громадянам через сільські, селищні, міські ради, військові адміністрації та за допомогою засобів масової інформації. Органи місцевого самоврядування сприяють доведенню положень наказу військової адміністрації про запровадження комендантської години до жителів відповідної територіальної громади [5].

Водночас на території, де запроваджено комендантську годину, забороняється перебування у визначений період доби на вулицях та в інших громадських місцях осіб без виданих перепусток, а також рух транспортних засобів.

Разом з тим важливим засобом захисту прав громадян під час запровадження комендантської години є здійснення контролю за дотриманням особами зазначеного порядку. Контроль за дотриманням особами комендантської години та спеціального режиму світломаскування здійснюється патрулями, які підпорядковуються коменданту. Патрулям на території, де запроваджено комендантську годину, надано право:

- затримувати і доставляти в органи або підрозділи Національної поліції осіб, які вчинили або вчиняють правопорушення;
- перевіряти в осіб посвідчення, документи, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи, або паспортні документи іноземця, особи без громадянства, документи, що підтверджують законність перебування на території України, та перепустки, а в разі їх відсутності - затримувати відповідних осіб та доставляти в органи або підрозділи Національної поліції для встановлення особи; за потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, які ними перевозяться;
- вилучати в осіб предмети, які є знаряддям, засобом або предметом правопорушення, і передавати їх органам або підрозділам Національної поліції;
- тимчасово обмежувати або забороняти на вулицях та дорогах, окремих ділянках місцевості та в інших громадських місцях перебування або пересування осіб, рух транспортних засобів, зокрема транспортних засобів іноземних, консульських установ чи представництв міжнародних організацій; виводити осіб з окремих ділянок місцевості та об'єктів, евакуйовувати транспортні засоби;
- входити (проникати) на територію та у приміщення підприємств, установ і організацій, у житлові та інші приміщення, на земельні ділянки, що належать особам, під час припинення кримінального правопорушення та в разі переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, якщо зволікання може створити реальну загрозу життю чи здоров'ю осіб;
- використовувати із службовою метою засоби зв'язку і транспортні засоби, що належать особам (за їх згодою), підприємствам, установам і організаціям, за винятком транспортних засобів іноземних консульських установ чи представництв міжнародних організацій, для запобігання вчиненню кримінального правопорушення, переслідування та затримання осіб, що підозрюються у вчиненні злочину, або для доставки до лікувальних закладів осіб, які потребують медичної допомоги, проїзду до місця злочину;

- застосовувати відповідно до законодавства заходи фізичного впливу, зброю і спеціальні засоби [5].

По-третє, дотримання порядку захисту прав громадян в період дії правового режиму воєнного стану законодавець передбачає у застосуванні адміністративної процедури встановлення заходів особливого режиму в'їзду і виїзду громадян, а також обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, руху транспортних засобів в України або в її окремих місцевостях, де введено воєнний стан [6].

Порядок також визначає заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання громадян, іноземців та осіб без громадянства в межах території, на якій введено воєнний стан. Запровадження заборони або обмеження з даного питання здійснюється військовим командуванням на підставі Указу Президента, що полягає у забороні декларування (реєстрації) місця перебування чи місця проживання осіб в межах території, на якій введено воєнний стан та зняття із задекларованого (зареєстрованого) місця перебування чи місця проживання осіб в межах території, на якій введено воєнний стан.

Водночас військове командування разом із військовими адміністраціями із залученням органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування інформацію щодо прийнятого рішення про запровадження заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання громадян негайно доводить до відома населенню через засоби масової інформації.

У рішенні зазначаються обставини, що склалися в України або в її окремих місцевостях, а також несприятливі фактори воєнного стану, які створюють загрозу та істотно знижують рівень забезпечення життєдіяльності для громадян, і шляхи протидії таким факторам [7].

Висновки. Таким чином, дотримання Порядку в умовах дії правового режиму воєнного стану є надважливою функцією та завданням суб'єктів владних повноважень, Збройних Сил України, правоохоронних органів, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо забезпечення правопорядку та захисту прав громадян і тісно пов'язане із захистом державних кордонів, забезпечення оборони держави в цілому.

Правозахисна діяльність в період дії правового режиму воєнного стану базується на нормах Конституції України, спеціального законодавства України та прийнятті системних рішень Президентом України, Кабінетом Міністрів України, військовим командування, органами виконавчої влади, військовими адміністрацій, органами місцевого самоврядування, результатом яких є створення умов для належної реалізації прав і свобод, захисту інтересів громадян шляхом позитивного впливу на формування загально-соціальних гарантій в період дії правового режиму воєнного стану, що мають назву – дотримання порядку.

Список використаних джерел:

1. Сучасний тлумачний словник української мови : 100 000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського, – Х.: ВД «Школа», 2009. – с. 705.

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397

4. Порядок перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового

режиму воєнного стану: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1456. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF#Text

5. Порядок здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 № 573. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text

6. Порядок встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1455. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1455-2021-%D0%BF#Text

7. Порядок встановлення заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1450. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1450-2021-%D0%BF#Text

Єфіменко Крістіна
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
аспірантка кафедри адміністративного права та процесу

Проблеми реалізації проектів державно-приватного партнерства у сфері управління пам'ятками архітектури та культурної спадщини в умовах дії воєнного стану

Культурний код та національну ідентичність України віддзеркалює її історичний спадок. З огляду на активні дії сусідньої держави-агресора, спрямовані на позбавлення нашої країни незалежності, викорінення ідеї самобутності та насаджування поняття «Малоросії», збереження об'єктів архітектури та культурної спадщини як одного з важливих чинників віддзеркалення національної ідентичності є обов'язком української держави, відповідальністю перед нинішніми та прийдешніми поколіннями українців, а також перед світовим співтовариством.

Враховуючи ситуацію, що склалася на сьогоднішній день, Уряд нашої держави стикається з рядом проблем, в першу чергу пов'язаних з необхідністю забезпечення потреб оборони, збереження територіальної цілісності України та забезпечення соціальних потреб співгромадян.

При цьому, збереження об'єктів культурної спадщини, значну частину яких вже пошкоджено чи, навіть, знищено в результаті військових дій, потребує додаткової уваги та фінансування, а це ускладняється необхідністю спрямування коштів на відсіч збройної агресії Російської Федерації.

Зокрема, на заходи зі збереження історико-культурної та архітектурної спадщини в національних і державних заповідниках (код програмної класифікації видатків та кредитування державного бюджету 3801490) в Законі України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» в поточному році передбачалося всього видатків 542 892,50 тис. грн. [1], що не могло забезпечити потреби повною мірою, оскільки переважна більшість об'єктів потребує реставраційних чи протиаварійних робіт. А в Законі України «Про Державний бюджет на 2023 рік», прийнятому Верховною Радою України 03.11.2022, в

наступному році на зазначені видатки сума передбачена менша на 15,3% (459 833,1 тис. грн) [2].

В такій ситуації очевидно, що забезпечення збереження пам'яток культури та архітектури прямо залежить від залучення до цього процесу недержавних організацій, які зможуть мобілізувати додаткові ресурси, окрім бюджетних коштів.

Однак, відсоток приватних інвесторів, що готові інвестувати в пам'ятки архітектури та культурної спадщини, в Україні доволі низький. Багато в чому це обумовлено забороною на відчуження (приватизацію) об'єктів культурної спадщини з державної власності. Так, підприємці не бажають інвестувати значні суми коштів в об'єкти, які перебувають у них на праві короткострокового користування. Також, ситуація ускладняється необхідністю дотримання ряду обмежень, передбачених охоронними договорами на відповідні пам'ятки.

З огляду на зазначене, на сьогоднішній день залучення приватного капіталу шляхом узгодження державних і приватних інтересів на засадах партнерства, що дозволяє, з одного боку, реалізувати потенціал підприємницької ініціативи інвестора та, з іншого боку, зберегти контрольні функції держави у сфері збереження національної культурної спадщини, є доволі важливим питанням.

Інвестиції у державно-приватне партнерство (далі – ДПП) в зазначеній сфері, окрім збереження, підтримання у належному стані та розвитку пам'яток, також мають стати внеском у інфраструктуру навколо об'єктів культурної спадщини, що, в свою чергу, забезпечать створення нових робочих місць.

Крім того, враховуючи обмеження на виїзд за кордон під час дії воєнного стану в Україні для переважної більшості чоловічої половини дорослого населення, спостерігається підвищення попиту в галузі внутрішнього туризму, особливо у регіонах України, де не ведуться бойові дії. Розвиток об'єктів культурної спадщини, розбудова інфраструктури навколо них, мають привернути увагу мандрівників, що має сприяти вирішенню питання збереження та популяризації національної культурної спадщини. В даному контексті варто зазначити, що управління пам'ятками архітектури та культурної спадщини нерозривно має бути пов'язано з розвитком туристичної сфери. Так, крім збереження та демонстрації об'єктів культурного призначення, для відвідувачів у доступності мають бути готелі, ресторани, фуд-корти, зони розваг та відпочинку, що і має стати джерелом основних доходів для приватних інвесторів.

В умовах сьогодення, з урахуванням введення воєнного стану в Україні та ведення активних бойових дій на значній частині її території, доцільним є проведення додаткових наукових досліджень, зокрема, щодо можливостей та проблем реалізації проектів ДПП у сфері збереження об'єктів архітектури та культурної спадщини в умовах дії воєнного стану. Існує необхідність визначення проблем та надання пропозицій щодо їх вирішення з метою стимулювання залучення приватних інвестицій в проекти збереження та популяризації національної культурної спадщини шляхом застосування механізмів ДПП.

Так, специфічною особливістю проектів ДПП у сфері управління пам'ятками архітектури та культурної спадщини є соціальна та культурна значущість результатів ДПП, що передбачає, в першу чергу, необхідність збереження культурного та людського капіталу, а вже потім – отримання прибутку. У зв'язку із чим такі проекти не користуються підвищеним інтересом у інвесторів.

При цьому, проблеми реалізації проектів ДПП у сфері управління пам'ятками архітектури та культурної спадщини в умовах дії воєнного стану пов'язані також зі спаданням інтересу інвесторів до інвестування в об'єкти нерухомості на території України

(в тому числі в нерухомі культурні та архітектурні пам'ятки), зокрема, через можливий ризик знищення або пошкодження таких об'єктів внаслідок військових дій. Крім того, через військову агресію Російської Федерації у потенційних приватних партнерів зростає небажання взяття на себе довгострокових зобов'язань через відсутність гарантій стабільності та впевненості у майбутньому.

Враховуючи зазначене, першочерговим завданням Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України на сьогоднішній день є розробка та впровадження нормативно-правових актів, що забезпечать підвищення рівня довіри та інтересу у потенційних інвесторів до проектів ДПП у сфері управління об'єктами архітектури та культурної спадщини. Зокрема, потребують вирішення проблеми тривалості підготовки проектів ДПП, відсутності прозорого механізму відбору приватних партнерів, підвищення суспільного контролю за здійсненням проектів ДПП на усіх стадіях їх реалізації, впровадження електронної системи закупівель для проектів ДПП за стандартами Європейського Союзу, надання податкових пільг приватним інвесторам.

Також, потенційні інвестори не мають достатньої інформації про можливості реалізації проектів з облаштування та популяризації об'єктів культурної спадщини шляхом ДПП [3], тому одним із завдань Уряду та органів місцевого самоврядування має бути максимальне поширення інформації про відповідні потенційні проекти ДПП.

Крім того, на сьогодні для України вкрай важливо напрацювати стратегію подальшого функціонування ДПП в зазначеній сфері. При цьому, варто враховувати необхідність одночасного розвитку дорожньої та туристичної галузі у місцях розміщення нерухомих пам'яток культурної спадщини, оскільки без базової туристичної інфраструктури та можливості дістатися до такої пам'ятки, навіть музей із найбагатшими експозиціями не стане пріоритетним в туристичних маршрутах.

Також, при реалізації проектів ДПП у сфері управління пам'ятками архітектури та культурної спадщини необхідно діяти відповідно до вимог законодавства у сфері охорони культурної спадщини та реставраційних норм. Реставрація таких пам'яток повинна розглядатись приватним інвестором як каталізатор подальших соціально-економічних зрушень, зростання туристичної привабливості та можливості надання супутніх послуг.

Висновки. Боротьба України за незалежність має бути нерозривно пов'язана з плеканням національної культурної спадщини.

Для України ДПП в сфері управління пам'ятками архітектури та культурної спадщини є один із найперспективніших способів залучення коштів приватних інвесторів у відповідні проекти. Однак на сьогодні існує ряд проблем, що гостро потребують вирішення.

Вдосконалення нормативно-правової бази, що ліквідує бар'єри для потенційних інвесторів, впровадження позитивного міжнародного досвіду реалізації проектів ДПП у сфері архітектури та охорони культурної спадщини, визначення стратегії подальшого функціонування ДПП в зазначеній сфері, що передбачатиме одночасний розвиток дорожньої та туристичної галузі у місцях розміщення нерухомих пам'яток культурної спадщини, поширення інформації про відповідні потенційні проекти ДПП, налагодження співпраці між державою, приватним сектором, фахівцями з охорони культурної спадщини та громадськими організаціями, а також врахування специфіки проектів у сфері культурної спадщини, має забезпечити розвиток та підтримку історичних місць та пам'яток в Україні та дозволить відбудувати об'єкти, що зазнали руйнації внаслідок військових дій.

Список використаних джерел:

1. Про Державний бюджет України на 2022 рік : Закон України від 02.12.2021 р. № 1928-IX : станом на 19 листоп. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text (дата звернення: 10.12.2022);

2. Про Державний бюджет України на 2023 рік : Закон України від 03.11.2022 р. № 2710-IX : станом на 03 листоп. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-IX#Text (дата звернення: 10.12.2022);

3. Захарін С. В., Бебко С.В. Використання економічних механізмів державно-приватного партнерства у сфері популяризації національної культурної спадщини. *Ефективна економіка*. 2020. № 2. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.2.6 (дата звернення: 10.12.2022).

Задирака Наталія
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
професорка кафедри адміністративного права та процесу, д.ю.н., доц.

Особливості надання адміністративних послуг в умовах воєнного стану

Воєнний стан в нашій державі не завадив її руху у напрямку демократизації та дебюрократизації сфери надання адміністративних послуг шляхом прийняття законодавчих актів, що спрямовані на децентралізацію надання адміністративних послуг та спрощення доступу до них.

Варто зазначити, що Законом України від 24.02.2022 № 2102-IX «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» було затверджено Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [1]. Відповідно цього Закону було обмежено надання адміністративних послуг та припинено доступ до таких реєстрів: Державний реєстр речових прав на нерухоме майно, Державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, Державний реєстр актів цивільного стану, Єдиний державний демографічний реєстр, Єдиного державного реєстру МВС України, Державний земельний кадастр. Також громадяни зіткнулися з проблемою замовлення та отримання паспорта громадянина України для виїзду за кордон.

З 25.03.2022 відновлено роботу державних реєстрів: Єдиний державний демографічний реєстр; Єдиний державний реєстр МВС України; Державний реєстр речових прав на нерухоме майно; Державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань.

Доступ до Державного земельного кадастру також було відновлено, однак, згідно з наказом Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру від 09.06.2022 № 140, призупинено функціонування Державного земельного кадастру [2]. Разом із тим, відновлено видачу витягів з ДЗК згідно наказу Держгеокадастру від 09.06.2022 № 141 [3].

Кабінет Міністрів України, усвідомлюючи необхідність удосконалення процедури надання адміністративних послуг громадянам, запровадив деякі прогресивні зміни в чинне законодавство щодо паспортів громадян України для виїзду за кордон. Зокрема, 01.03.2022 року набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 року № 170 «Про деякі питання внесення інформації до паспорта громадянина України для виїзду за кордон», якою затверджено Тимчасовий порядок внесення інформації до

паспорта громадянина України для виїзду за кордон. Цей Тимчасовий порядок визначив процедуру внесення до паспорта громадянина України для виїзду за кордон інформації про продовження строку його дії, а також внесення до паспорта для виїзду за кордон батьків (одного з батьків), іншого законного представника дитини інформації про дитину. Закріплено, що інформація про дитину, внесена до паспорта для виїзду за кордон законного представника, посвідчує особу та підтверджує громадянство України такої дитини. Що значно полегшило виїзд громадян України за кордон та зменшило навантаження на територіальні органи/територіальні підрозділи Державної міграційної служби України (далі – ДМС).

Наявність підстав для внесення до паспорта для виїзду за кордон інформації про дитину та подані законним представником документи перевіряються працівником територіального органу/територіального підрозділу ДМС, посольства або консульської установи України. Рішення про вклеювання до паспорта для виїзду за кордон фотокартки приймається територіальним органом/територіальним підрозділом ДМС, посольством або консульською установою України за результатами проведених перевірок [4].

Реагуючи на виклики сьогодення Кабінет Міністрів України 18.10.2022 року вніс певні зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 року № 170 та наголосив, що Тимчасовий порядок застосовується Державною міграційною службою, посольством або консульською установою України у разі відсутності у територіальних органах/територіальних підрозділах Державної міграційної служби, посольствах або консульських установах України технічної можливості оформлення (у тому числі замість втраченого або викраденого), обміну та видачі паспорта громадянина України для виїзду за кордон засобами Єдиного державного демографічного реєстру.

Наразі строк дії паспорта для виїзду за кордон продовжується на підставі заяви особи або її законного представника. Заява може бути подана до закінчення строку його дії, але не раніше ніж за два місяці до дати закінчення строку дії паспорта для виїзду за кордон [5].

Досить прогресивними є запровадження змін до чинного законодавства, що регулюють процедуру видачі паспорта для виїзду за кордон особам, які до введення воєнного стану в Україні подали заяву на одержання документу, виїхали за кордон та не змогли вчасно отримати його у відповідних територіальних органах/територіальних підрозділах Державної міграційної служби: паспорт для виїзду за кордон може бути надісланий МЗС за письмовою заявою та за рахунок коштів заявника міжнародним поштовим відправленням до іншої закордонної дипломатичної установи, територіального органу/територіального підрозділу ДМС [6].

Держава в особі уповноважених органів досить швидко реагує на виклики сьогодення щодо надання адміністративних послуг в умовах воєнного стану та вносить зміни до чинного законодавства задля ефективної реалізації та захисту прав громадян. Зміни, що відбуваються внаслідок реформ, покликані створити якомога зручніші умови для надання адміністративних послуг громадянам, зробити їх доступними, швидкими та якісними.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 № 2102-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text

2. Про призупинення функціонування Державного земельного кадастру: Наказ Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру від 09.06.2022 № 140 URL: https://land.gov.ua/wp-

content/uploads/2022/06/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7-140-%D0%B2%D1%96%D0%B4-06.09.2022-2.pdf

3. Про відновлення функціонування Державного земельного кадастру: Наказ Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру від 09.06.2022 № 141 URL: https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2022/06/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7-141-%D0%B2%D1%96%D0%B4-09.06.2022-1.pdf

4. Деякі питання внесення інформації до паспорта громадянина України для виїзду за кордон: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 року № 170 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/170-2022-%D0%BF#Text

5. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 170: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.10.2022 року № 1185 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1185-2022-%D0%BF#n17

6. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо оформлення документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2022 року № 1220 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1220-2022-%D0%BF#Text

Клинчук Вікторія
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
асистентка кафедри адміністративного права та процесу, PhD

Поновлення процесуальних строків в адміністративному судочинстві під час дії правового режиму воєнного стану в Україні

У зв'язку із повномасштабним вторгненням РФ на територію України та на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони Президент України, Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України Володимир Зеленський підписав Указ № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». Діє воєнний стан з 24 лютого 2022 року. Саме тому дослідження питання поновлення пропущених процесуальних строків в адміністративному судочинстві під час дії правового режиму воєнного стану в Україні є надзвичайно актуальним.

Варто почати з того, що питання поновлення пропущених процесуальних строків у адміністративному судочинстві врегульоване нормами Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ). Так, у ст. 121 КАСУ йдеться про те, що адміністративний суд може поновити пропущений процесуальний строк, встановлений законом, за заявою учасника справи, якщо визнає причини його пропуску поважними, крім випадків, коли КАСУ встановлено неможливість поновлення строків (абсолютні процесуальні строки) [1].

Варто визначити, чи є введення правового режиму воєнного стану в Україні поважною причиною пропуску процесуального строку? Та чи буде такий строк поновлено?

Слід почати з того, що введення на території України правового режиму воєнного стану не зупинило перебіг процесуальних строків у адміністративних справах.

На початку повномасштабного вторгнення Верховний Суд у своїх повідомленнях зазначав, що запровадження воєнного стану на території України є поважною причиною для поновлення процесуальних строків. Однак, аналіз судової практики свідчить, що

посилання виключно на факт впровадження на території України воєнного стану не є безумовною підставою для поновлення процесуального строку у справі.

Верховний Суд зауважує, що питання поновлення процесуального строку у випадку його пропуску з причин, пов`язаних із запровадженням воєнного стану в Україні, вирішується в кожному конкретному випадку з урахуванням доводів, наведених у заяві про поновлення такого строку. Сам по собі факт запровадження воєнного стану в Україні не може бути підставою для поновлення процесуального строку. Такою підставою можуть бути обставини, що виникли внаслідок запровадження воєнного стану та унеможливили виконання учасником судового процесу процесуальних дій протягом установленого законом строку [2].

Таким чином, адміністративні суди поновлюють пропущені процесуальні строки, якщо учасник справи доведе у заяві про поновлення такого строку наявність обставин, які виникли внаслідок запровадження воєнного стану та перешкоджали своєчасному виконанню процесуальних дій (наприклад, перебування на військовій службі або на тимчасово окупованій території, місце знаходження самого суду та ін.).

Отже, можемо зробити висновок, що сам факт впровадження на території України правового режиму воєнного стану не є поважною причиною пропуску процесуальних строків і в майбутньому їх поновлення.

Адміністративні суди поновлюють пропущені процесуальні строки за умови якщо учасник доведе неможливість виконання процесуальних дій у встановлені строки саме через дію правового режиму воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 35-36, № 37, ст.446. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text

2. Ухвала Касаційного Цивільного Суду у складі Верховного Суду від 29.08.2022 року у справі № 127/2897/13-ц. URL: http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=106017678&red=10000358826a25cee905eddcc6ccb7cd7726b7&d=5

Ковбас Ігор
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
доцент кафедри публічного права, д.ю.н.

Луців Олександра
голова Новодністровського міського суду Чернівецької області

Щодо інституту обмежувальних приписів при вчиненні домашнього насильства

Інститут обмежувального припису, запроваджений в законодавство України Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», призначений для невідкладного захисту прав осіб, постраждалих від домашнього насильства, шляхом покладення на кривдника певних обмежувальних заходів на визначений судом строк, незалежно від притягнення кривдника до адміністративної чи кримінальної відповідальності за правопорушення, пов’язане з домашнім насильством.

Запровадження цих змін мало б суттєво зменшити випадки домашнього насильства. Разом з тим, соціологічне дослідження, проведене в Україні під керівництвом ОБСЄ у 2019 році, свідчить про те, що 75 % опитаних жінок коли-небудь ставали жертвами насильства будь-якої форми, і разом з тим, лише 19 % потерпілих від найсерйознішого

інциденту насильства, безпосередньо зверталися до поліції, а 48 % опитаних вважають себе недобре поінформованими або взагалі непоінформованими щодо порядку дій в разі вчинення насильства [1].

Відсоток звернень жертв домашнього насильства до компетентних органів залежить, в тому числі, й від ефективності заходів, які вживаються державою для припинення насильства. Поінформованість потенційних жертв про порядок дій в разі насильства безпосередньо залежить від наявності позитивних прикладів інших осіб, які досягли ефективного захисту своїх прав від домашнього насильства.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) неодноразово наголошував, що органи державної влади мають позитивний обов'язок запровадити та застосовувати належну нормативно-правову базу, що надаватиме ефективний захист від актів домашнього насильства; у справах про домашнє насильство права нападників не можуть переважити права потерпілих, зокрема, на фізичну та психічну недоторканість (пункти 79 і 84 рішення ЄСПЛ у справі «Левчук проти України) [2].

Система правових норм, що забезпечують захист прав постраждалих від домашнього насильства, діє ефективно лише за умови, що потенційним заявникам буде відомо про докази, які вважаються достатніми для доведення факту домашнього насильства, і за умови однакового підходу до оцінки таких доказів суб'єктами правозастосування у подібних ситуаціях. Необхідність напрацювання єдиного стандарту доказування в таких справах та ширшої обізнаності потенційних заявників щодо доказів, які слід зібрати, викликає актуальність дослідження проблем доказування в цій категорії справ.

Суди зазвичай дотримуються однакового підходу щодо предмету доказування у справах про видачу обмежувального припису, а саме з'ясовують факт вчинення домашнього насильства і оцінюють ризики його продовження чи повторного вчинення або настання інших тяжких наслідків. При цьому суди, як правило, розмежовують поняття «домашнє насильство» і «неприязні стосунки», водночас у судовій практиці трапляються випадки, коли наявність спору щодо участі батьків у вихованні та утриманні дитини слугує на користь висновку про високий ризик повторного вчинення насильства.

Водночас, встановлена наявність неоднакових підходів в оцінці судами доказів щодо домашнього насильства. Зокрема, на сьогодні відсутня єдність судової практики в таких питаннях:

- чи можуть бути факти систематичних (2 і більше) звернень до органу Національної поліції щодо вчинення домашнього насильства, за відсутності інформації про результати їх розгляду, підставою для висновку про необхідність видачі обмежувального припису;

- чи є достатнім одноразове притягнення особи до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства, для видачі обмежувального припису щодо такої особи;

- чи можуть бути використані письмові пояснення осіб, не допитаних в судовому засіданні в якості свідків, в підтвердження факту вчинення домашнього насильства.

Разом з тим, з'ясовано, що існує єдність судової практики щодо необхідності врахування при вирішенні таких справ наступних засобів доказування:

- показань свідків, допитаних під присягою в судовому засіданні (за умови, що у суду немає підстав критично ставитися до конкретних показань);

- листування за допомогою текстових повідомлень засобами електронного зв'язку (за умови, що поза розумним сумнівом ці повідомлення надсилалися кривдником);

- постанов про неодноразове притягнення особи до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства або невиконання термінового заборонного припису

(за умови, що між цими подіями і зверненням до суду за видачею обмежувального припису не минув значний проміжок часу).

Система правових норм, що забезпечують захист прав постраждалих від домашнього насильства, діє ефективно лише за умови, що потенційним заявникам буде відомо про докази, які вважаються достатніми для доведення факту домашнього насильства, і за умови однакового підходу до оцінки таких доказів суб'єктами правозастосування у подібних ситуаціях. Необхідність напрацювання єдиного стандарту доказування в таких справах та ширшої обізнаності потенційних заявників щодо доказів, які слід зібрати, викликає актуальність дослідження проблем доказування в даній категорії справ.

Список використаних джерел:

1. Добробут і безпека жінок: дослідження насильства над жінками в Україні, проведеного під керівництвом ОБСЄ у 2019 році. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/0/8/440318_0.pdf (дата звернення: 07.08.2022).

2. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Левчук проти України» (заява № 17496/19). *Офіційний вісник України.* 2021. № 67. С. 136. Ст. 4249.

Коломоєць Тетяна
Юридичний факультет
Запорізького національного університету,
декан, д.ю.н., проф., член-кор. НАПрН України

Військовий облік жінок й особливості його інституційного унормування в Україні у період дії воєнного стану 2022 року

В умовах докорінного оновлення правових засад функціонування держави в особливий період, яким цілком логічно можна вважати правовий режим воєнного стану, впроваджений у зв'язку із зовнішньою збройною агресією проти України, посилена увага нормотворця приділяється врегулюванню тих суспільних відносин які у мирний час були відносно «стабільними», а нормативно-правові акти, покликані їх врегулювати, - такими, що діяли впродовж досить тривалого часу без внесення змін та доповнень до них. Водночас нові виклики часу не лише актуалізували нормотворчу діяльність стосовно відповідних сфер суспільних відносин, а й докорінну зміну векторів такої діяльності щодо останніх.

Так, в умовах пошуку оптимальних напрямків «якісного» забезпечення кадровими ресурсами ЗСУ та інших військових формувань, в т.ч. й фахівцями споріднених (релевантних) військово-обліковим спеціальностей, всієї повноти такого забезпечення, оперативного реагування на запити воєнного стану щодо урізноманітнення видового розмаїття такого забезпечення, цілком логічно, що увага нормотворця сконцентрувалася і на перегляді засад військового обліку жінок як одного із різновидів військового обліку в цілому.

Специфіка військового обліку жінок обумовлена його полікритеріальністю, що поєднує, поряд із «традиційними» загальними критеріями, якими є придатність особи для проходження військової служби за станом здоров'я та віком, й спеціальних критеріїв, якими є статевий і професійний, завдяки яким цей різновид військового обліку не є загальнообов'язковим. Водночас саме поєднання двох спеціальних критеріїв відповідного різновиду військового обліку й обумовили пошук нормотворцем нових релевантних вимогам воєнного часу моделей його унормування. Як наслідок, впродовж певного

періоду не лише активізувалася нормотворча діяльність одразу декількох суб'єктів й було прийнято ряд нормативно-правових актів, а й така діяльність набула ознак системності, а її результати - ознак інституційності. Аналіз прийнятих у цей період нормативно-правових актів різної юридичної сили, серед яких законодавчі акти (Закон України від 30 березня 2021 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку», від 07 жовтня 2022 року «Про внесення змін до статті1 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу»), підзаконні акти (накази Міністерства оборони України від 11 жовтня 2021 року № 313, від 07 лютого 2022 року № 351, від 06 вересня 2022 року № 259 тощо), свідчить, що у цей період сформувалася сукупність стійких суспільних відносин із об'єктивно-суб'єктивною правовою природою, що є характерним для об'єкту інституційного елементу системи права, а також для його аналогу, що закріплює його у різноманітних зовнішніх формах прояву. Пошук оновлених підходів для «якісного» кадрового комплектування ЗСУ та інших військових формувань, в т.ч. із використанням ресурсу військовозобов'язального контингенту, зумовив передачу повноважень щодо визначення професійного критерію військового обліку жінок Міністерству оборони України у частині затвердження Переліку спеціальностей та/ або професій, після набуття яких жінки підлягають військовому обліку як військовозобов'язані, тобто акту, в якому визначають ті «жіночі» спеціальності та/ або професії , які є релевантними обліково-обліковим. Завдяки активному громадському «супроводу» нормотворчої діяльності Міністерства оборони України щодо оновлення засад професійного критерію військового обліку жінок, із поступовим «скороченням» відповідного Переліку й водночас посиленням засад визначеності, обґрунтованості, прозорості його змістовного наповнення у частині різновидів спеціальностей та професій, фактично була сформована ціла сукупність нормативно-правових актів, які покликані врегулювати відповідні однорідні суспільні відносини, і які зафіксували сукупність нових правила поведінки. І такі сукупності набули ознак самостійності, виокремленості або ж автономності (мова йде про модифікацію засад професійного критерію у контексті суттєвого зменшення як самої кількості спеціальностей та/або професій, так і про перегляд їх видового розмаїття). З огляду як на унікальність ресурсу самого різновиду військового обліку жінок, так і з урахуванням конкретних реалій воєнного часу, зумовлених зовнішньою збройною агресією проти України, у 2022 році унормовано розподіл військового обліку жінок на два різновиди: імперативний та диспозитивний або ж обов'язковий та добровільний. Окремо закріплено засади обов'язкового (стосовно жінок, які отримали медичні та фармацевтичні спеціальності, а отже й підлягають військовому обліку як військовозобов'язані у будь-якому випадку) військового обліку, а також добровільного військового обліку жінок (у разі набуття ними всіх інших спеціальностей та/або професій, які передбачені у Переліку, затвердженому Міністерством оборони України, як таких, що відповідають військово-обліковим), що дозволяє залучати до кадрового комплектування ЗСУ та інших військових формувань не лише фахівчинь-медиків та фармацевтів, що є загальнозрозумілим, загальноприйнятним, а й фахівчинь з інших галузей, потреба в яких може виникати у військових формувань, проте з огляду на ініціативність самих жінок, в т.ч. й із урахуванням їх сімейного стану та інших обставин. Жодним чином такий поділ не створює загроз для «кадрового» забезпечення ЗСУ та інших військових формувань, оскільки унормовуються засади добровільного військового обліку, водночас усуваються підстави для нехтування сімейних обставин жінок, важливості їх ролі і значення у родині тощо.

По-новому унормовано й самі процедурні засади військового обліку жінок у частині проходження ними медичного огляду для з'ясування питання придатності їх для проходження військової служби за станом здоров'я, максимального використання інформаційних технологій під час проходження жінками процедури постановки на військовий облік задля мінімізації контактних відносин в умовах істотного зростання безпекових загроз як взагалі, так й зокрема під час перебування осіб у публічних місцях. Більше того застосування примусових заходів задля забезпечення виконання ними відповідного обов'язку (мова йде стосовно обов'язкового військового обліку жінок) відтерміновано до остаточного врегулювання відповідних відносин й набрання чинності конкретних положень нових нормативно-правових актів. Все це підтверджує наявність ознак системності зв'язків відповідного правового регулювання відносин військового обліку жінок, цілісності і єдності його змісту, внутрішньої структури організації сформованого нового правового матеріалу й водночас його формувальну визначеність, із закріпленням у низці нормативно-правових актів різної юридичної сили. Це дозволяє реалізувати в особливий період існування держави, яким є правовий режим воєнного стану в Україні, всю багатофункціональність відповідного правового регулювання відносин військового обліку жінок, всю інституційність такого регулювання як щодо регулятивних, так і охоронних, як матеріальних, так і процедурних, як імперативних, так і диспозитивних суспільних відносин, забезпечивши тим самим оновлене релевантне вимогам воєнного часу нормативно-правове підґрунтя для максимально повного використання сучасного ресурсу цього виду військового обліку й залучення жінок (при виконанні їх обов'язку у разі обов'язкового обліку та реалізації ними права у разі добровільного обліку) для кадрового супроводу функціонування ЗСУ та інших військових формувань не лише в умовах мирного часу, а й в особливий період існування держави.

Колпаков Валерій
Юридичний факультет
Запорізького національного університету,
завідувач кафедри конституційного і адміністративного права, д.ю.н., проф.

Правовий статус зниклих безвісті в період воєнного стану

Правовий статус осіб, зниклих безвісті у період воєнного стану регулює Закон України (далі по тексту Закон) від 12.07.2018 р. "Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин"[1] (в редакції від 14.04.2022 р).

Закон визнає "Ad hoc" особливими обставинами: а) збройний конфлікт, б) воєнні дії, в) тимчасову окупацію частини території України, г) надзвичайні ситуації природного характеру, д) надзвичайні ситуації техногенного характеру. З цих положень випливає, що зниклі безвісті у період воєнного стану є одним із видів зниклих безвісти за особливих обставин.

Фіксація у назві закону поняття "правовий статус" свідчить, що цей нормативний акт саме про "статус", а не про якісь інші характеристики інституту зниклих безвісти.

З цього приводу зазначимо, що у назвах українських законів термін "правовий статус" чи "статус" зустрічається не часто. Насамперед, згадуються закони "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи" (1991); "Про статус народного депутата України" (1992); "Про статус ветеранів війни,

гарантії їх соціального захисту" (1993); "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства" (2011); "Про судоустрій і статус суддів" (2016).

Нажаль, у жодному з них не формулюється дефініція поняття, винесеного у назву. Лише Закон України "Про статус народного депутата України"(1992) обмежився у преамбулі клаузулою: "… статус (права, обов'язки і відповідальність) народного депутата України …". Це дає підстави припустити, що у розумінні законодавця, наявність саме цих атрибутів достатня для утворення феномену "правовий статус" і його легального сприйняття.

Звернення до наукового осмислення цього феномену [2,с.235] свідчить, що доктринальним положенням притаманні деталізація структури відповідного поняття, його наповненість гносеологічними гіпотезами, висвітлення апріорних і апостеріорних ознак, тощо.

Таким чином, доктрина адміністративного права детермінує у цьому понятті значно більше автентичних властивостей, ніж нормативно усталені "права, обов'язки і відповідальність".

Це насамперед, компетенція, тобто предмет ведення і повноваження суб'єкта, статус якого визначається; порядок утворення і набрання ним юридичних ознак; порядок припинення і втрати юридичних ознак; гарантії функціонування; ідентифікаційні маркери; структура; дислокація; цілі функціонування; відповідальність.

Відсутність більшості з них у легальному визначені феномена "правовий статус" свідчить лише про те, що вони не отримали наукових обґрунтувань, достатніх для нормативного закріплення, і потребують подальших досліджень.

При регламентації правового статусу осіб зниклих безвісти, Закон, по-перше, розмежовує: а) особу, яка зникла безвісти і б) особу, яка зникла безвісти за особливих обставин. Про це йдеться у ст. 1 Закону. Відповідно до неї, особа яка зникла безвісти це фізична особа, стосовно якої немає відомостей про її місцеперебування на момент подання заявником заяви про її розшук. Особа, зникла безвісти за особливих обставин це особа, зникла безвісти у зв'язку із збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру.

По-друге, встановлює, що правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин визначається: а) цим Законом, б) іншими законами України, в) міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ст.2).

По-третє, регулює суспільні відносин: а) пов'язані із набуттям особами статусу зниклих безвісти, б) обліком таких осіб, в) їх розшуком, г) їх соціальним захистом, д) соціальним захистом членів їхніх сімей (ст.3).

По-четверте, особливим правовим статусом наділяє зниклих безвісти осіб, які уповноважені на виконання функцій держави (ст.9).

По-п'яте, виникнення у конкретної фізичної особи правового статусу "зниклої безвісти за особливих обставин" корелюється з внесенням відомостей про таку особу до "Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин". З цього приводу ст.4 Закону встановлює наступне: а) особа набуває статусу такої, що зникла безвісти з моменту внесення про неї відомостей… до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин; б) особа вважається такою, що зникла безвісти за особливих обставин, *з моменту подання заявником заяви про факт зникнення особи*".

У цій статті привертає увагу використання двох близьких за сутністю термінологічних конструкцій: а) особа набуває статусу зниклої … і б) особа *вважається* зниклою.

З аналізу наведених положень випливає наступне: а) юридичний факт фіксації відомостей про особу в реєстрі одномоментно є юридичним фактом виникнення у особи правового статусу "зниклої безвісти за особливих обставин"; б) особа вважається зниклою безвісті з моменту подання заявником заяви про факт зникнення особи; в) момент набуття особою правового статусу зниклої безвісти і момент визнання особи такою, що вважається зниклою безвісті не співпадають; г) будь-яка особа перед набуттям статусу зниклої безвісти деякий час перебуває у статусі особи, що вважається зниклою безвісти.

Закон допускає, що перебування особи у статусі такої, що вважається зниклою безвісти, може продовжуватись до 4-х днів. Даний строк опосередкований нормами ч.ч. 2 і 3 ст.18 Закону (відповідно до них, розрив у часі між фіксацією відомостей у реєстрі і визнанням особи такою, що вважається зниклою безвісти сягає чотирьох днів).

Таким чином, законодавець об'єктивує два феномени: нормативний і доктринальний. Перший, нормативний феномен (об'єктивований нормами Закону): *особа, яка зникла безвісті за особливих обставин*. Він виникає у момент фіксації відомостей у Реєстрі і має нормативний маркер "правовий статус". Другий, доктринальний феномен (статусні ознаки доводяться дослідницькими зусиллями): особа, яка *вважається зниклою безвісті* за особливих обставин.

Як бачимо, у першому випадку законодавець безапеляційно застосовує термін "правовий статус" стосовно осіб, відомості про яких зафіксовані у Реєстрі. Особи, що *вважаються* зниклими, таким терміном не маркіруються.

З цього приводу виникає питання: чи можлива наявність у відповідної особи статутних елементів у цей 4-х денний період, тобто у період переходу від положення особи, як такої що вважається зниклою безвісті, до положення особи яка є зниклою безвісті.

На наш погляд, такі елементи у неї наявні. Так, на особу "що вважається зниклою" розповсюджується дія статусних норм про заборону дискримінації (ст.7); гарантії, передбачені Законом України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей" (ст.9); грошові виплати (ст.9); збереження місця роботи (ст.8) та інші. Однак, вони стають правовою реальністю лише після внесення даних до Реєстру. Тобто їх юридичне врахування (правова оцінка, реагування на порушення тощо) стають можливими після цього факту.

Таким чином, ми маємо справу з ефектом зворотної дії правової норми і статусом, який "прихований" до активації такої дії. Такий статус пропонується назвати "латентним (або імпліцитним) правовим статусом". Для статусу, який виникає по традиційним принципам доречно, при необхідності, застосовувати термін "експліцитній правовий статус". Щодо їх співвідношення, то латентний правовий статус феномен тимчасовий і за межами експліцитного правового статусу існувати не може.

По-шосте, наступною принциповою особливістю правового статусу осіб, зниклих безвісти є неможливість такою особою самостійно його реалізовувати. Сама особа і її статус існують нібито окремо одне від одного. Норми, що визначають статус, тільки мають на увазі існуванні легального носія, але їх фактичними адресатами є інші суб'єкти, яким "доручена" їх реалізація.

По-сьоме, з попередньою особливістю корелюється особливість припинення статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Вона випливає з аналізу статей 4 та 20 Закону. У частині 2 статті 4 зазначено, що особа вважається зниклою безвісти за особливих обставин до моменту припинення її розшуку. Стаття 20 встановлює, що розшук

припиняється не пізніше ніж через три дні з дня встановлення одного з трьох юридичних фактів: а) місця перебування особи, б) місця її поховання, в) місцезнаходження останків такої особи. При цьому, визнання особи безвісно відсутньою чи оголошена померлою не є підставою для припинення її розшуку.

Таким чином, втрата цивільно-правових компонентів правового статусу особи зниклої безвісти за особливих обставин, не перешкоджає існуванню такого статусу на базі адміністративно-правових компонентів. Лише втрата адміністративно-правових компонентів статусу (включаючи відповідний запис у Реєстрі) припиняє дію всієї системи відносин правового статусу особи зниклої безвісти за особливих обставин.

Список використаних джерел:

1. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII. ВВР, 2018, № 38, ст.280.

2. Колпаков В. К. Адміністративно-правовий статус інших (крім органів виконавчої влади) державних органів. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: У 2т.: Т.1: Загальна частина Ред. колегія В. Б. Авер'янов (голова). К.: Юридична думка, 2004. 584 с. С. 235-242.

Коропатнік Ігор
Військовий інститут
КНУ імені Тараса Шевченка,
начальник кафедри правового забезпечення, д.ю.н., проф.

Шопіна Ірина
Львівський державний університет внутрішніх справ,
професорка кафедри адміністративно-правових дисциплін, д.ю.н., проф.

Інформаційна безпека діяльності з пошуку та звільнення військовополонених

Бойові дії, які тривають на території України внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації, мають своїми наслідками прямі та непрямі втрати, спричинені збройним протистоянням з агресором. Певна кількість військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань опинилися у полоні. Кропітка робота щодо встановлення місця перебування і звільнення військовополонених дає свої результати та має позитивну динаміку: так, за даними, оприлюдненими прес-службою Головного управління розвідки Міністерства оборони України, станом на кінець жовтня з полону було звільнено більше тисячі громадян України.

Перший обмін військовополоненими після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації відбувся 24 березня 2022 року. Під час цього заходу було звільнено 10 військовослужбовців та 19 цивільних [1]. 3 листопада 2022 року у рамках 30-го обміну військовополоненими було звільнено 6 офіцерів, 101 рядового та сержанта Збройних сил України, Державної прикордонної служби, Національної поліції, Державної спеціальної служби транспорту, Національної гвардії [2].

Одним із проявів гібридного характеру російської агресії проти України є те, що противник активно використовує тему військовополонених у своїй пропаганді, постійно перекручуючи факти і звинувачуючи нашу державу у власних злочинах проти людяності. Так, 16 травня, за посередництва ООН та Міжнародного комітету Червоного Хреста, розпочався процес евакуації захисників Маріуполя з території заводу «Азовсталь», що

тривалий час був оточений та знаходився під ударами російських військ. Формат евакуації передбачав встановлення режиму тиші та здачу українських військових в полон з подальшим обміном під гарантії ООН та Міжнародного комітету Червоного Хреста. Даний формат був обраний та затверджений захисниками Маріуполя, що брали участь в перемовинах. 29 червня відбувся перший із запланованих обмінів військовополонених, в результаті якого в Україну повернулися 144 захисника. Ключовою умовою обраного формату були зобов'язання російської сторони перед міжнародними організаціями щодо збереження життя та здоров'я українських захисників. Дана гарантія була цинічно порушена. В ніч на 29 липня на території колишньої виправної колонії смт. Оленівка відбулося організоване вбивство українських військовополонених. На спланований характер цього злочину та вчинення його російською стороною вказують багато задокументованих доказів: зокрема, умисне переведення бійців в нове приміщення незадовго до вибуху, аналіз характеру ушкоджень та руху вибухової хвилі, перехоплення телефонних розмов бойовиків, відсутність обстрілів у вказаному місці та інші. Все це не залишає сумніву: вибух в Оленівці був російським терористичним актом та грубим порушенням міжнародних домовленостей [3].

Перебування у полоні військовослужбовців пов'язано не лише з загрозами для їх життя і здоров'я, честі і гідності, а і зі стражданнями їх близьких, знаходженням їх протягом тривалого часу у стресовій ситуації, у стані невизначеності, адже невідомо, чи залишився військовослужбовець в живих, яким є його стан та стан його здоров'я. Це доволі часто стає причиною некритичності сприйняття інформації членами сімей військовополонених, що посилює вплив противника на їх стан та поведінку. Наведемо найбільш поширені приклади цинічного використання близьких загиблих, зниклих безвісті та полонених військовослужбовців для досягнення цілей противника та особистого збагачення представників криміналітету.

Перший з них пов'язаний із наслідками непродуманого оприлюднення персональних даних військовослужбовця у соціальних мережах, телеграм-каналах, на плакатах під час громадських заходів тощо. Наслідки такої поведінки, вмотивованої бажанням рідних якнайшвидше побачити своїх захисників, призводять до персоналізації особистих даних та їх поширення. У результаті стають відомими ім'я та прізвище, позивний, місце служби військовослужбовця, його попередня участь у боях з російськими загарбниками у межах АТО та ООС, місце його проживання, телефони та імена його родичів. Це активізує численних шахраїв, у тому числі тих, що знаходяться у місцях позбавлення волі на території Російської Федерації. Членам родин військовослужбовця повідомляють, що він знаходиться у полоні, і вимагають переведення значних сум коштів (звичайно від 5 до 20 тис. доларів) на банківські картки. У випадку ж, якщо гроші не будуть переведені, злочинці загрожують каліцтвом або смертю військовослужбовця, максимально детально описуючи його теперішні та майбутні страждання.

Безумовно, критично мисляча людина у спілкуванні зі злочинцями може наполягати на особистій телефонній розмові з військовослужбовцем, неможливість якої породить сумніви у реальності наданої щодо полону інформації. Однак трапляються випадки, коли персональними даними полонених користуються спецслужби Російської Федерації для поширення за допомогою близьких осіб військовослужбовця ворожих наративів, мотивуючи їх до вчинення правопорушень, спрямованих на дестабілізацію суспільних відносин, дискредитації органів державної влади України, тощо. За таких умов близьким періодично дозволяють телефонні розмови з військовослужбовцем, натомість від них вимагають участі у протестах, розповсюдженні пропагандистських матеріалів

противника, вчинення діянь, які межують з колабораціонізмом. Хотілося б підкреслити, що такі наслідки обумовлені власною поведінкою осіб, які стають об'єктами шантажу, коли вони оприлюднюють відповідні персональні дані.

Інший аспект пов'язаний із виникаючою небезпекою для військовослужбовців та їх підрозділів внаслідок оприлюднення інформації з обмеженим доступом, зокрема, одночасне повідомлення прізвищ та позивних військових із вказівкою в/ч та бригади (батальйона, роти, взводу), місць дислокації, прізвищ та позивних командирів тощо. Розвідка противника постійно відстежує такі витоки інформації та будує на їх основі свої операції, метою яких є знищення українських військових підрозділів. Оприлюднення детальної інформації щодо посади, місць служби та персональних даних, включаючи особисті фотографії, може спричинити значну шкоду полоненим у випадку, якщо один чи декілька військовослужбовців обирають тактику приховування деяких аспектів своєї біографії, які звичайно слугують причиною застосування тортур та відмови противника від обміну таких осіб.

Хотілося б також сказати про активне відстеження противником відомостей щодо тих форм насилля, тортур та нелюдського поводження, які справили найбільший деморалізуючий вплив на військовослужбовців, з тим, щоб активніше використовувати їх у місцях тримання військовополонених. Тому детальний емоційний опис вражень від перебування у полоні, поширений у соціальних мережах чи під час особистого спілкування з великим колом осіб, може бути використаний противником для спричинення ще більших страждань полоненим, руйнування їх особистості.

Емоційні страждання людей, чиї син чи донька, чоловік чи дружина, батько чи мати опинилися у полоні, заслуговують на глибоку повагу і повне розуміння. Україна є вільною державою, в якій, згідно ч.2 ст.34 Конституції України, кожна особа має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір. Разом з тим ми маємо пам'ятати, що, відповідно до ч.2 ст.32 Основного Закону, не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Заходи інформаційної безпеки в діяльності з пошуку та звільнення військовополонених мають перш за все базуватися на цих важливих конституційних положеннях, з тим, щоб досягти балансу між додержанням інформаційних прав громадян та зниженням руйнівного впливу тих інформаційних ризиків, які супроводжують вказану діяльність.

Важлива роль тут належить активній позиції Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими, який був утворений 11 березня 2022 року згідно з Постановою Кабінету Міністрів України №257. До складу Координаційного штабу ввійшли представники ГУР МО України, Міністерства оборони України, Збройних сил України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Міністерства юстиції України, Міністерства реінтеграції України. Координаційний штаб надає допомогу родинам та близьким захисників та захисниць України, які потрапили в полон або зникли безвісти. Громадська приймальня Координаційного штабу надає консультації щодо юридичних та процедурних питань, пов'язаних з перебуванням воїна у полоні; державних соціальних зобов'язань, гарантованих у випадку потрапляння в полон. При Координаційному штабі також діє консультаційна телефонна лінія, призначена для юридичного, соціального та психологічного супроводу родин українських захисників та

захисниць, які потрапили в полон або зникли безвісти за особливих обставин [4]. Центром впроваджено електронну форму звернення щодо розшуку військовополонених та незаконно позбавлених волі осіб внаслідок агресії проти України [5]. Відомості, внесені до цієї форми, є конфіденційними, доступ до них мають лише представники Центру. Що, втім, не зменшує популярності ініціатив, започаткованих громадянами Російської Федерації, у межах яких збирається велика кількість персональних даних про українських військовослужбовців.

Список використаних джерел:

1. Верещук повідомила про перший повноцінний обмін полоненими з РФ у форматі 10x10. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-vereshchuk-poloneni-obmin/31768848.html.

2. Саєнко В. Україна повернула з російського полону 107 бійців. https://www.unian.ua/war/obmin-polonenimi-v-ukrajinu-povernulisya-107-biyciv-12033639.html

3. Спільна заява СБУ, ЗСУ, ГУР МОУ та Уповноваженого Верховної Ради з прав людини щодо масового вбивства українських військовополонених 29 липня 2022 року у смт. Оленівка на тимчасово окупованій території Донецької області. URL: https://ssu.gov.ua/novyny/spilna-zaiava-shchodo-masovoho-vbyvstva-ukrainskykh-viiskovopolonenykh-29-lypnia-2022-roku-u-smt-olenivka-na-tymchasovo-okupovanii-terytorii-donetskoi-oblasti

4. Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими.URL: https://www.facebook.com/koordshtab?__cft__[0]=AZXd4l6lTVhroidy5Acq8mI-VVLX_eX3UI3leX4tKWkReT7NjvUedPBJOcl4R0Ozrsgy73yqKN7EmJBlRxZYd40GfZhWSxgb7KsE4W_bdeh7-FffxQV52hxPEWy_QzTLbhoeYEZn4p7ju_PmPubnJuwE&__tn__=-UC%2CP-R. URL: https://www.facebook.com/koordshtab/posts/pfbid02A1PurYtzSiNJiwWtPsFKNA3hZhjMmbcLMQa6iZedKUDeiQ4niWVDai5iPeQchpk7l

5. Електронна форма звернення щодо розшуку військовополонених та незаконно позбавлених волі осіб внаслідок агресії проти України. URL: https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLScCpF9IMFayFWVH3gABn4fR6iIlPnX81rw93tFtV6PqrzeOtQ/viewform

Крайній Павло
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
асистент кафедри публічного права, к.ю.н.

Правові новели вдосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності громадських рад: крізь призму проєкту Закону України «Про національні меншини (спільноти) України»

Діяльність консультативно-дорадчих органів є одним із проявів динамічного розвитку сучасної демократичної держави. Соціальні, економічні, культурні, політичні перетворення, які відбулись впродовж «короткого» XX століття зумовили кардинальні зміни у взаємовідносинах між особою та державою. Вихід на перший план захисту прав і свобод людини та громадянина, прийняття Загальної декларації прав людини, створення низки міжнародних інстанцій, які мають своєю метою поширення демократичних начал у стрімко змінюваному післявоєнному світі, сформували нову архітектуру взаємовідносин

між суспільством та державою у якій людині відводилась особлива роль. Вона стала центральним елементом що впливав на діяльність органів влади тієї чи іншої країни. Однак, в силу певних історичних обставин, в багатьох країнах формувались групи людей, які мали певні відмінності (релігійні, етнічні тощо) що згодом були об'єднані в поняття «національні меншини».

Аналізуючи чинне міжнародне законодавство з даного питання варто згадати про наступні міжнародні документи, якими закріплюються відповідні стандарти захисту прав національних меншин: Міжнародні пакти про права людини, Документ Копенгагенської наради з людського виміру, Європейська хартія регіональних мов або мов меншин, Декларація ООН про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин, Віденська декларація та додатки до неї, Рамкова Конвенція Ради Європи про захист національних меншин та інші.

Будучи суб'єктом міжнародних правових відносин наша держава здійснила імплементацію міжнародних стандартів захисту прав нацменшин в національну систему законодавства та намагається послідовно використовувати провідний досвід зарубіжних країн в даній сфері. Це обумовило незворотний процес створення необхідних умов забезпечення необхідного рівня всебічного розвитку національних меншин та вдосконалення адміністративно-правового регулювання їх діяльності.

Ми хочемо звернути увагу до проєкту Закону України «Про національні меншини (спільноти) України» яким, крім іншого, пропонується утворювати консультативно-дорадчі органи при органах влади під час реалізації політики держави в частині захисту прав та свобод національних меншин. Така пропозиція законодавця безумовно прогресивною, але вона може зіткнутись із певними проблемами під час її реалізації. В першу чергу вони можуть виникнути якщо не привести у відповідність актуальне законодавство, яке стосується діяльності консультативно-дорадчих органів при органах виконавчої влади.

Конституцією України у ст. 11 передбачено обов'язок України сприяти «…розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України» [1]. Це квінтесенція взятих нашою державою міжнародних зобов'язань щодо забезпечення необхідних правових умов розвитку національних меншин. Саме по собі закріплення таких прав є лише загальним вектором для спрямування діяльності всієї системи органів публічної влади. Однак, зміни які відбуваються в Україні обумовили перегляд адміністративно-правового регулювання правового статусу національних меншин, особливо в тій частині яка стосується можливості створення відповідних консультативно-дорадчих органів які прийматимуть участь у здійсненні політики держави щодо захисту прав та свобод національних меншин.

Відповідно до ст. 1 проєкту Закону України «Про національні меншини (спільноти) в Україні» №8224 під національною меншиною (спільнотою) слід розуміти «сталу групу громадян України, які не є етнічними українцями, традиційно проживають на території України, об'єднані спільними етнічними, культурними, історичними, мовними та/або релігійними ознаками, усвідомлюють свою приналежність до неї, виявляють прагнення зберегти і розвивати свою мовну, культурну, релігійну самобутність. Національні меншини (спільноти) є невід'ємними, інтегрованими та органічними частинами українського суспільства» [2]. Ми не будемо зупинятись на визначенні що його пропонують автори законопроєкту. На нашу думку воно максимально повно охоплює всі ознаки та риси, якими повинна володіти спільнота аби вона називалась нацменшиною відповідно до міжнародних нормативних документів.

Хочемо звернути увагу на окремих аспектах закріплення адміністративно-правового статусу національних меншин (спільнот) в розрізі можливості їх участі у створенні та діяльності консультативно-дорадчих органів. Така правова новела пропонується законодавцем вперше що свідчить про зміни які відбуваються у здійсненні публічного управління та наданні можливості різним інституціям громадянського суспільства долучатись до управління державними справами.

Відповідно до ч. 1 ст. 18 Закону України №8224 закріплюється можливість утворення дорадчих органів. Так, для врахування інтересів та реалізації передбачених цим Законом прав і свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот), при вирішенні питань, віднесених до повноважень місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, за ініціативою громадських об'єднань національних меншин (спільнот) такі органи, їх посадові особи можуть утворювати консультативні, дорадчі, інші допоміжні органи (далі - дорадчі органи), до складу яких включаються представники громадських об'єднань національних меншин (спільнот) [2].

На сьогоднішній день, одним із ефективних різновидів таких органів що добре відомий серед органів публічної влади та інституцій громадянського суспільства є громадські ради. На думку О.А. Зарічного громадські ради при органах влади є однією з форм впливу громадськості під час прийняття рішень органами публічної адміністрації та сприяють вдосконаленню діяльності останніх [3, с. 155]. В.Ф. Нестерович у своєму дослідженні вказує на те, що громадські ради являються окремою категорією, якій притаманні власні особливості та представляють собою окремий юридичний термін, згідно якого позначають громадську інституцію, створену при органі публічної влади [4, с. 140]. П.І. Крайній зауважує що громадські ради за своєю правовою природою є окремими суб’єктами адміністративного права, які володіють унікальним адміністративно-правовим статусом [5, с. 17]. Саме громадські ради на сьогоднішній день можуть розглядатись як єдиний суб’єкт адміністративного права діяльність якого допоможе реалізувати механізм участі національних меншин (спільнот) у здійсненні публічного врядування.

Варто зазначити, що адміністративно-правовий статус таких рад врегульовано Постановою Кабінету Міністрів України від 03 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» якою затверджено Типове положення про громадську раду при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районній у мм. Києві та Севастополі державній адміністрації [6]. Недоліком закріплення права національних меншин на участь у діяльності дорадчих органів, серед іншого, є те що до вказаного вище положенням не пропонується внесення відповідних змін щодо процедури формування громадських рад. У порівняльній таблиці Законопроєкту №8224 вказано лише на необхідності доповнення ст. 10 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» наступним реченням: «Для реалізації своїх повноважень сільські, селищні, міські, районні, обласні ради мають право створювати консультативно-дорадчі органи» [2].

Відсутність чіткого адміністративно-правового регулювання права національних меншин в частині їх залучення до діяльності громадських рад може призвести до ситуації, коли діяльність таких рад та розгляд питань, які є актуальними для представників таких спільнот матиме формальний характер та жодним чином не відображатиметься на підвищенні їх участі у здійсненні управлінні державними справами на рівні окремих органів публічної влади. Це суперечитиме положенню, яке пропонується встановити у ст. 18 Законопроєкту №8224 А саме: проєкти рішень місцевих державних адміністрацій,

органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, що стосуються питань, пов'язаних з реалізацією передбачених цим Законом прав та свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот), виносяться на обговорення дорадчих органів у разі їх утворення. Місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані повідомити відповідні дорадчі органи про результати розгляду поданих пропозицій у десятиденний строк з дня їх отримання. Порядок формування, основні напрямки і форми діяльності, повноваження дорадчих органів визначаються положенням про них, затвердженим відповідними органами чи їх посадовими особами [2]. Що стосується формування таких дорадчих органів на підставі відповідних положень, то вони на сьогоднішній день утворюються виключно на підставі Постанова Кабінету Міністрів України від 03 листопада 2010 р. № 996.

На нашу думку, обрана законодавцем позиція щодо вдосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності національних меншин (спільнот) є безперечно прогресивним кроком. Така діяльність має враховувати зміни які відбулись нашій державі, відповідні світоглядні зміни самого суспільства та його відношення до національних меншин, сучасні європейські стандарти. Варто також враховувати виклики, пов’язані із збройною агресією росії. Однак, паралельно необхідно розглянути можливість закріплення на рівні окремого Закону України «Про консультативно-дорадчі органи в Україні» закріпити адміністративно-правовий статус таких органів та передбачити механізм залучення до їх складу представників національних меншин (спільнот).

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр# Text (дата звернення: 11.12.2022).

2. Проєкт Закону України ««Про національні меншини (спільноти) в Україні» №8224». URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1557035 Text (дата звернення: 11.12.2022).

3. Зарічний О.А. Участь громадськості у здійсненні публічної влади: теоретико-правове дослідження : дис. ... канд. юрид наук : 12.00.01 ; Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2017. 229 с.

4. Нестерович В.Ф. Поняття «консультативно-дорадчий орган» як категорія конституційного права. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017. № 1. С. 138–145.

5. Крайній П.І. Громадські ради в Україні: адміністративно-правове дослідження : монографія / П. І. Крайній. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – 160 с.

6. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 03 листопада 2010 р. № 996. *База даних «Законодавство України».* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-п

Кривенко Олександр
Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського,
доцент кафедри правового забезпечення, к.ю.н., доц.,
генерал-лейтенант у відставці

Підходи щодо вдосконалення дисциплінарної відповідальності військовослужбовців

Широкомасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, реальні загрози територіальній цілісності і незалежності України, значні втрати серед

військовослужбовців обумовлюють необхідність вдосконалення їх правового захисту та наближення його до стандартів країн-членів Північно- Атлантичного Союзу.

Стратегія національної безпеки України визначає пріоритетом національної безпеки України захист прав, свобод і законних інтересів громадян України [1,п.5.] Особливістю правового статусу військовослужбовців, у порівнянні з іншими громадянами України, є можливість їхнього притягнення до дисциплінарної відповідальності [2,ст.26] за порушення військової дисципліни відповідно до Дисциплінарний Статут Збройних Сил України (далі – Дисциплінарний Статут) [3]. Конституція України визначає, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. В Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй [4,ст.1, ст.8]. Нівкого не виникає сумніву, що Дисциплінарний Статут повинен відповідати Конституції України.

Слід зазначити, що відповідно до Конституції України виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них [4, п.22 ст. 92]. В той же час Дисциплінарний Статут не дає визначення які діяння є дисциплінарними правопорушеннями, що можуть скоюватися військовослужбовцями, та яка за них передбачається відповідальність. Наразі діє пострадянська практика притягнення військовослужбовців до дисциплінарної відповідальності за порушення військової дисципліни. Дисциплінарний Статут не дає визначення або переліку порушень військової дисципліну. Все віддано на праворозуміння командира. Дисциплінарний Статут [3,ст.48]також визначає дисциплінарні стягнення, які можуть бути накладені на військовослужбовців. Слід зазначити, що перелік дисциплінарних стягнень, що застосовуютьсядо військовослужбовців, значно більший чим у державни службовців. Ступінь вини і відповідальність (міру покарання) визначає відповідний командир в межах наданих йому Дисциплінарним Статутом прав[3,ст.49-56]. Тобто спостерігається радянське «всевластие» командира над підлеглим, рішення командира щодо притягнення військовослужбовця до дисциплінарної відповідальності обмежено лише загальними рамками наданих йому прав та його особистим баченням. В Дисциплінарному Статуті відсутні чіткі визначання яке діяння є дисциплінарним правопорушенням та яку відповідальність тягне вчинення такого діяння. На наш погляд такий стан речей прямо протирічить Конституції України і потребує негайного нормативного врегулювання.

Так як військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності[5, ч.1 ст.2] то розглядаючи вирішення нормативного врегулювання притягнення до дисциплінарної відповідальності військовослужбовців доцільно, на наш погляд, звернути увагу, в першу чергу, на Закон України «Про державну службу» [6]. Слід зазначити, що це єдиний закон, де врегульовано притягнення до дисциплінарної відповідальності відповідно до вимог Конституції України. На наш погляд доцільно визначити в Дисциплінарному Статуті, що дисциплінарним правопорушенням є протиправна, винна (умисна чи необережна) дія чи бездіяльність чи прийняття рішення, що полягає у невиконанні або неналежному виконанні військовослужбовцем своїх військових службових обов'язків та інших вимог, встановлених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

Дисциплінарна відповідальність настає за правопорушення, якщо ці правопорушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальну чи адміністративну відповідальність.

Дисциплінарними правопорушеннями є:

1) порушення Присяги військовослужбовця;

2) порушення правил етичної поведінки військовослужбовців;

3) вияв неповаги до держави, державних символів України, Українського народу;

4) дії, що шкодять авторитету військової служби;

5) невиконання або неналежне виконання посадових обов'язків, актів органів державної влади, наказів (розпоряджень) та доручень командирів (начальників), прийнятих у межах їхніх повноважень;

6) недотримання правил внутрішнього службового розпорядку;

7) перевищення службових повноважень, якщо воно не містить складу кримінального або адміністративного правопорушення;

8) невиконання вимог щодо політичної неупередженості військовослужбовця;

9) використання повноважень в особистих (приватних) інтересах або в неправомірних особистих інтересах інших осіб;

10) подання під час вступу на військову службу недостовірної інформації про обставини, що перешкоджають реалізації права на військову службу, а також неподання необхідної інформації про такі обставини, що виникли під час проходження служби;

11) неповідомлення командиру (начальнику) про виникнення відносин прямої підпорядкованості між військовослужбовцем та близькими особами;

12) прогул військовослужбовця (у тому числі відсутність на службі більше трьох годин протягом робочого дня) без поважних причин;

13) поява військовослужбовця на службі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння;

14) прийняття військовослужбовцем необґрунтованого рішення, що спричинило порушення цілісності державного майна, незаконне їх використання або інше заподіяння шкоди державному майну, якщо такі дії не містять складу кримінального або адміністративного правопорушення;

Звичайно, запропонований перелік дисциплінарних правопорушень потребує детального опрацювання та уточнення з врахуванням реалій сьогодення.

Також потребує визначення і законодавчого закріплення відповідальності (дисциплінарних стягнень) за вчинені дисциплінарні правопорушення.

Потребують опрацювання і права командирів по притягненню військовослужбовців до дисциплінарної відповідальності.

Але, на наш погляд, настав час відійти від радянських стереотипів і привести військові статути у відповідність до Конституції України, покращити забезпечення прав військовослужбовців.

Таким чином:

1. Існує нагальна потреба привести Дисциплінарний Статут у відповідність до Конституції України.

2. На погляд автора при опрацюванні змін до Дисциплінарного Статуту доцільно використовувати концептуальні підходи, закладені в Законі України «Про державну службу».

3. Визначання відповідальності військовослужбовців за вчинення дисциплінарних правопорушень потребує детального вивчення та співвідношення з реаліями сьогодення.

Список використаних джерел:

1.Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 березня 2020року « Про Стратегію національної безпеки України» [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 14.09.2020 №392/2020 Режим доступу : https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377#:~:text=

2. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України [Електронний ресурс]: Закон України від 24.03.1999 N 548-XIV // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text

3. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України [Електронний ресурс]: Закон України від 24.03.1999 № 551-XIV // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text

4. Конституція України[Електронний ресурс]: Закон України від 28 червня 1996 року // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

5. Про військовий обов'язок і військову службу[Електронний ресурс]: Закон України від 25.03.1992 N 2232-XII // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2678-20#Text

6. Про державну службу Електронний ресурс]: Закон України від 24.03.1999 № 551-XIV // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text

Левківська Вікторія
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
аспірантка кафедри адміністративного права та процесу

Умови збройного конфлікту та права людини: аналіз законодавчих новацій

Особисті та громадянські права і свободи є основним надбанням людини та важливим чинником становлення та соціалізації кожної особистості, оскільки дають змогу задовольняти свої потреби та реалізувати свій потенціал у всіх сферах суспільного життя. Ступінь їх забезпеченості визначає ступінь демократичного розвитку будь-якого суспільства.

Конституційні права і свободи займають особливе місце в системі прав і свобод особи і громадянина, які разом з відповідними обов'язками закріплені в основних законах кожної держави. Сучасна теорія прав людини, розроблена в рамках європейської правової культури, приписує поділ прав відповідно до критеріїв, які обмежують права до абсолютних і відносних можливостей або неможливостей. Водночас абсолют «є правом людини, яке не може бути обмежене ні за яких обставин» [1, с. 78].

Це положення повністю реалізовано у підході до забезпечення прав людини в Україні. Так, відповідно до ст. У статті 64 Конституції України зазначається, що права людини «не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України»[2, с.22].

Підкреслимо, що це положення вказує на нормативну основу обмеження прав людини – Конституцію України, не статут, не закон, а Конституцію (у демократичному суспільстві Конституція розглядається насамперед як акт конституційної влади народу). , яка визначає повноваження органів державної влади, їх обмеження тощо). Конституційно-правовий механізм обмеження прав людини видається правильним з огляду на характер обмеження.

Виходячи з ч. 2 ст., хочемо додати ще один момент. У статті 64 Конституції України зазначено: "В умовах воєнного чи надзвичайного стану права і свободи можуть бути обмежені індивідуально із зазначенням строку дії цих обмежень. Права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 29, 40, 47, 51, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, не можуть бути обмежені" [3, с.93].

Ця конституційна норма має комплексний характер і містить низку конституційних положень, які закріплюють права і свободи людини, які не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного стану.

Правові положення щодо захисту прав людини і громадянина в період дії воєнного стану регулюються такими нормативними актами: Конституція України від 28.06.1996 року, Указ Президента України № 64/2022 "Про введення воєнного стану в Україні" від 24.02.2022 року, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII від 12.05.2015, Постанова Кабінету Міністрів України №753 «Про затвердження порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану» від 13 липня 2011 року, Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» № 4765-VI від 17.05.2012

Захист законних прав і свобод громадян є одним із головних обов'язків держави. Однак у деяких випадках обмеження є неминучим і може здійснюватися лише у спосіб і засобами, передбаченими чинним законодавством. Стаття 64 Конституції України передбачає винятки, за яких можуть бути встановлені індивідуальні обмеження прав і свобод людини. Таким приводом безпосередньо слугує введення воєнного або надзвичайного стану.

Відповідно, Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 з 05:30 24 лютого 2022 року в Україні введено воєнний стан на 30 діб. Однак згідно з указом президента №133/2022 від 14 березня 2022 року воєнний стан в Україні продовжено на 30 діб з 05:30 26 березня 2022 року. Іншим указом Президента України № 259/2022 від 18 квітня 2022 року воєнний стан в Україні продовжено на 30 діб з 05:30 25 квітня 2022 року. 17 листопада 2022 року Президентом України підписано закони, відповідно до яких строк дії воєнного стану та загальної мобілізації продовжено до 19 лютого 2023 р.

Конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, статтею 53 Конституції України, можуть бути обмежені згідно з положеннями Указу № 64/2022 на період правовий режим воєнного стану, а саме: недоторканність житла; таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; невтручання в особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України; вільний вибір місця проживання, свобода пересування, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом; право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право збиратися мирно та без зброї, щоб проводити збори, мітинги, походи і демонстрації; право володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів; право на освіту; право на підприємницьку діяльність, що не заборонена законом; право на працю. [4].

Крім того, згідно із Законом України № 389-VIII передбачено можливість встановлення трудової повинності для працездатних осіб, які не беруть участі у роботах у

сфері оборони та охорони життєдіяльності людей. Зрозуміло, що цей перелік складається не з декількох прав, а з цілого ряду, оскільки права людини мають фундаментальну характеристику: права являють собою можливість людини забезпечувати основні потреби людини, без яких людина «втратила б» свою сутність. Цей стан має бути притаманним демократіям. «У суспільстві, яке розглядає людину та притаманні їй свободи і права як втілення найважливіших соціальних цінностей, держава та її інститути формуються на визнанні, дотриманні та захисті прав і свобод людини і громадянина», констатує Часник, Д. В. [6, с. 62].

Крім того, слід зазначити, що саме запровадження воєнного стану має на меті відновлення умов, за яких людина може ефективно реалізувати свої права та свободи. Додамо, що в преамбулі закону України "Про правовий режим воєнного стану" зазначено, що, серед іншого, метою цього нормативно-правового акта є "гарантування прав і свобод людини і громадянина, прав і законних".

Із сказаного вище можна зробити висновок, що права людини можуть бути обмежені (виходячи з їх підстав) лише на певний час і настільки, наскільки це не впливає на їх істотний зміст (крім тих, які не обмежені Конституцією). Наведене також свідчить про те, що норми, які обмежують права людини в умовах воєнного стану, не є імперативними. Тому в кожному конкретному випадку, коли передбачається введення воєнного стану, орган державної влади повинен визначити права, які будуть обмежені за даних умов. Аналіз положень розділу II Конституції України дозволяє виявити деякі інші положення, що безпосередньо стосуються особливостей правового захисту в умовах воєнного стану: насамперед це положення про захист права власності. Так, відповідно до ч. 5 ст. У статті 41 Основного Закону зазначено, що «примусова реквізиція таких об'єктів і наступне повне відшкодування їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану». Мова йде про об'єкти права приватної власності, відчужені в силу суспільної необхідності. При цьому такі передачі мають здійснюватися відповідно до вимог законодавства та передбачати відшкодування вартості об'єкта приватної власності, здійсненого та завершеного до передачі.

Уваги заслуговують також положення про можливість залучення громадян до виконання певного виду робіт. Так, відповідно до ч. 3 ст. Стаття 43 Основного Закону «не вважається примусовою працею...робота чи надання послуг, які виконуються особою...в умовах воєнного та надзвичайного стану»

Згідно з положеннями частини 3 ст. 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» - у процесі трудової діяльності громадян, щодо яких запроваджено трудову повинність, забезпечується дотримання таких трудових стандартів, як мінімальний термін відпустки, мінімальна заробітна плата, час відпочинку між змінами, урахування стану здоров'я особи, максимальний робочий час, тощо. У період виконання працівником трудових обов'язків поза місцем роботи згідно з трудовим договором після виконання роботи за ним зберігається відповідне робоче місце (посада). [7, с.21].

Таким чином, воєнний стан варто розглядати як спосіб відновлення умов, за яких людина має можливість ефективно реалізувати свої права та свободи. Тому, права людини визначають форми діяльності публічної влади щодо запровадження воєнного стану та засоби, що нею застосовуються. При цьому одні права не можуть бути обмежені, а обмеження інших прав не може знищити їх сутності. Крім визначення прав людини, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного стану, конституційно-правові норми визначають конкретні обставини, за яких у досліджуваних обставинах реалізуються певні права: право власності та право на працю.

Список використаних джерел:

1. Panasiuk, V., Poliuk, Y., But, I., Zhyvotovska, I., & Synytsyn, P. (2022). Constitutional human rights under martial law: legal realities. *Amazonia Investiga*, *11*(54), 76-83. https://doi.org/10.34069/AI/2022.54.06.8

2. Oksana Bratasyuk, Oksana Shevchuk Protection of children's information (digital) rights who were illegally exported from the territory of Ukraine during the war or in occupation. Visegrad Journal on Human Rights. у № 2/2022 С. 21 – 26.

3. Лежнін, К. В. (2022). Standards of ensuring human rights in the activities of the security service of Ukraine under the conditions of the state of martial. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, *34*, 93-101. Retrieved from https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/604

4. Shevchuk Oksana, Mentukh Natalia Current issues of investment support of state information security of Ukraine under conditions of maritime. «Copernicus Political and Legal Studies» № 2 / 2022.

5. Шевчук О.Р, Ментух Н.Ф. Інвестиційна підтримка державної інформаційної безпеки України в умовах воєнного стану: аналіз актуальних законодавчих новацій. Актуальні проблеми правознавства– №2. – 2022. – С.

6. Часник, Д. В. (2022). Ensuring human rights in the field of national security in the conditions of opposing the military aggression of the russian federation. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, *34*, 61-67. Retrieved from https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/600

7. Шевчук О.Р., Юркевич І. Захист прав людини, як соціальне призначення юридичних клінік. Цінність права, як найважливішого регулятора суспільних відносин Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків. 2021. С.20-24

Легеза Юлія
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»,
професорка кафедри цивільного, господарського та екологічного права,
д.ю.н., проф.

Нормативна характеристика адміністративних послуг державною міграційною службою україни в умовах воєнного стану

Відповідно до здійснених Міжнародною організацією з міграції узагальнень станом на 1 травня 2022 року до переліку внутрішньо переміщених осіб відносяться більше ніж 7 млн. людей [1], на утримання яких та соціальне забезпечення за даними Міністерства соціальної політики України було виокремлено понад 5 млрд грн [2].

Процеси внутрішньої міграції в Україні обумовлюються тимчасовою окупацією національних східних регіонів та південних територій областей. За межі державного кордону України за даними на травень 2022 року виїхало понад 5,2 млн осіб, переважна більшість яких є жінками та дітьми. Відповідно до відомостей Агентства ООН у справах біженців у країнах Європи перебувають понад 4,9 млн українських біженок, міграція яких обумовлена російською військовою агресією. Серед країн, до яких мігрують українці, найбільш питому вагу обіймають Республіка Польща (понад 1,5 млн осіб), Федеративна Республіка Німеччина (близько 700 тис. осіб), Чеська Республіка (близько 400 тис. осіб), Іспанія (понад 100 тис. людей), Італія (майже 100 тис. біженців) [3]. Отже, близько 10-15%, а за не офіційними статичними опитуваннями, близько 30% українців в 2022 році

звернулися за отриманням адміністративних послуг до територіальних управлінь Державною міграційної служби України, що обумовлює актуальність досліджуваної тематики.

За своїм адміністративно-правовим статусом Державна міграційна служба України є «центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ і який реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів» (п. 1 Постанови Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 360) [4].

До змісту функціональних повноважень Державної міграційної служби України, щ виникають у сфері надання адміністративних послуг, необхідно віднести такі положення Постанови Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 360) [5], як: оформлення набуття громадянства України та їх скасування; оформлення та видання громадянам України документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство, тобто паспорти, а також у передбачених законодавством випадках тимчасово затримання та вилучення таких документів; видання дозволу на імміграцію, а також відмова в його видачі та скасування такого дозволу; здійснення оформлення і видачу документів для тимчасового або постійного проживання в Україні; оформлення і видання документів для виїзду за межі України тощо.

Функціонування Державної міграційної служби України у часовому вимірі дорівнює близько 10 років. Створення Державної міграційної служби України відбулося у порядку розпорядчого провадження шляхом ухвалення Указу Президента України від 6 квітня 2011 р. № 405/2011 [6]. До моменту створення Державної міграційної служби України здійснення адміністративних процедур у сфері нормативного регулювання внутрішніх та зовнішніх переміщень відбувалось здійснювалось Державним департаментом громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб, що функціонував в межах структури Міністерства внутрішніх справ України.

Метою відокремлення та зосередження повноважень з питань переміщення та міграції в особі окремого органу центральної виконавчої влади, підзвітного та підконтрольного Кабінету Міністрів України, стала необхідність належності виконання функцій публічно-сервісного обслуговування населення. Отже, адміністративні послуги, що надаються Державною міграційною службою України, мають важливе значення у встановленні та нормативному закріпленні конституційно-правового статусу приватної фізичної особи у її взаємовідносинах із державою та суспільством щодо встановлення обсягу її політичних та виборчих прав, прав на проживання та пересування в межах території певної країни тощо [7, с. 43].

До проблем надання адміністративних послуг Державною міграційною службою України є наявність у зазначеного центрального органу виконавчої влади широкого кола дискреційних повноважень [8]. Про широке кола дискреційних повноважень свідчать і результати судової практики, де визнаються неправомірність правозастосування законодавства у сфері міграції. Зокрема, в якості прикладу необхідно розглянути рішення Луганського окружного адміністративного суду від 21 травня 2018 р. у справі № 812/333/18, де було визнано неправомірним обсяг застосованих дискреційних повноважень Державної міграційної служби України до волонтера із Грузії [9]. Наявність неоднозначності положень актів адміністративно-процедурного законодавства з питань

міграції створює передумови до необґрунтованого прояву збільшення обсягу дискреційних повноважень.

Отже, у сфері публічно-управлінських відносин в цілому, і зокрема, у сфері міграції, функціональний зміст діяльності ЦНАП реалізується через забезпечення впровадження ідеї децентралізації влади. Попри те, що відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України № 523 від 16.05.2014 р. відбувається децентралізація відносин у сфері громадянства України, посвідчення особи чи її спеціального статусу, такі процеси не можуть бути охарактеризовані як комплексні, завершальні, фіналізовані, ще передусім обумовлюється формалізованим підходом до забезпечення фінансової самостійності регіонів.

Список використаних джерел:

1. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні опитування загального населення. Раунд 5. 23 травня 2022 року. URL.: https://displacement.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-5-23

2. 5,2 мільярда гривень перераховано для виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам. URL.: https://www.msp.gov.ua/news/21804.html

3. Ukraine Situation: Refugees from Ukraine across Europe. URL.: https://data.unhcr.org/en/documents/details/92974

4. Про затвердження Положення про Державну міграційну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 360. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-2014-п#Text

5. Про затвердження Положення про Державну міграційну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 360. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-2014-п#Text

6. Державна міграційна служба України: офіц. сайт. URL: https://dmsu.gov. ua/find.html

7. Легеза Є. О. Провадження з надання електронних послуг органами виконавчої влади. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного ун-ту. Сер.: Юриспруденція. 2016. № 19. С. 42–44

8. Завдяки юристам УГСПЛ особа без громадянства виграла суд у Державної міграційної служби. Українська Гельсінська спілка з прав людини: офіц. сайт. Новини від 30.08.2017. URL: https://helsinki. org.ua/articles/zavdyaky-yurystam-uhsplosoba-bez-hromadyanstva-vyhrala-sud-uderzhavnoji-mihratsijnoji-sluzhby/

9. Рішення Луганського окружного адміністративного суду України від 21 травня 2018 року у справі № 812/333/18. URL.: https://reyestr.court.gov.ua/Review/74225642

Лямзін Володимир
Генеральний штаб Збройних Сил України,
начальник Центрального управління
цивільно-військового співробітництва

Цивільно-військове співробітництво Збройних Сил України як ефективний елемент в системі захисту цивільного населення та забезпечення прав людини в умовах воєнного конфлікту

Термін цивільно-військове співробітництво (civil-military cooperation, CIMIC) почав використовуватися у збройних силах США та інших країн-членів НАТО з початку 90-х років минулого століття. За поглядами сучасних військових фахівців багатьох країн світу,

зокрема й України, в умовах сьогодення, цивільно-військове співробітництво (далі – ЦВС) є невід'ємною частиною сучасних багатовимірних операцій, найбільш ефективним сегментом відносин між військовим та цивільним компонентами.

У Збройних Силах України (далі – ЗС України) ЦВС було започатковано у 2014 році як окремий напрямок діяльності в районі проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей. Це, безумовно, стало однією з адекватних відповідей на гібридні методи агресії російської федерації проти України. Реалізація таких заходів ЦВС, як надання гуманітарної допомоги населенню, координація відновлення об'єктів цивільної інфраструктури (в першу чергу, об'єктів водо-, газо-, електропостачання, мостів), участь у комплексі заходів протимінної діяльності та організації перетину цивільним населенням лінії зіткнення сторін сприяла значному підвищенню довіри цивільного населення до ЗС України як інституту держави та формуванню позитивної громадської думки щодо їх діяльності; дозволило поступово мінімізувати вплив наслідків бойових дій на цивільне населення, а також розширило можливості щодо протидії негативному інформаційному впливу противника на населення східних областей на підконтрольній Уряду України території.

В подальшому, з 2015 року у ЗС України була сформована структура ЦВС, до складу якої, на даний час, входять підрозділи ЦВС від Генерального штабу до окремих військових частин. Крім того, напрямок діяльності ЦВС з 2017 року запроваджений у Національній гвардії України, військовослужбовці якої з 2015 року мали досвід виконання відповідних завдань у складі підрозділів ЦВС ЗС України.

Вісім років збройного протистояння на Сході України підтвердили те, що ЦВС є ефективним механізмом у системі протидії використанню агресором широкого спектру невоєнних чинників, в першу чергу інформаційних і соціальних, а іноді й політичних та економічних важелів впливу на населення України.

Як у збройних силах провідних країн світу, так і в ЗС України, до основних функцій ЦВС належать: організація цивільно-військової взаємодії; підтримка дій військ (сил); підтримка суб'єктів цивільного середовища.

Крім того, основною національною особливістю ЦВС ЗС України є здійснення репатріаційних заходів і пошукової роботи, зокрема пошуку, вилучення, транспортування, повернення на батьківщину (до країни проживання) тіл загиблих оборонців України (Гуманітарний проєкт ЗС України "НА ЩИТІ") та тіл загиблих (померлих) військовослужбовців країни-агресора.

В контексті питань захисту цивільного населення та забезпечення прав людини в умовах воєнного конфлікту, особливої уваги заслуговують дві з трьох основних функцій ЦВС – організація цивільно-військової взаємодії та підтримка суб'єктів цивільного середовища.

В рамках реалізації функції організації цивільно-військової взаємодії, яка є головною функцією ЦВС, органами військового управління та військовими частинами ЗС України встановлюються та підтримуються зв'язки з усіма суб'єктами цивільного середовища (органами державної влади та місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, міжнародними урядовими та неурядовими організаціями, правоохоронними органами, місцевим населенням тощо). Як приклад зазначеного, підрозділами ЦВС ЗС України, з першого дня повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України (з 24.02.2022), на всіх рівнях (стратегічному, оперативному та тактичному) було налагоджено ефективну взаємодію з суб'єктами цивільного середовища (від Офісу Президента України та центральних органів виконавчої влади до органів місцевого

самоврядування та окремих представників місцевого населення – так званих лідерів думок), що забезпечило ефективну комунікацію між військовим та цивільним компонентами, сприявши оперативному обміну інформацією, проведенню узгоджених та організованих заходів з переміщення військ та евакуації цивільного населення, використанню місцевих ресурсів в інтересах сил оборони та наданню цивільному населенню гуманітарної допомоги.

В рамках реалізації функції підтримки суб'єктів цивільного середовища, ЗС України, в першу чергу через підрозділи ЦВС: беруть участь у здійсненні комплексу заходів з питань, що стосуються захисту цивільного населення, у тому числі з питань протимінної діяльності та координації заходів щодо гуманітарного розмінування за участі міжнародних організацій, недопущення участі дітей у воєнних конфліктах, дотримання принципів гендерної рівності та безпеки людини; захисті культурних цінностей; побудові мирних відносин у постконфліктному середовищі; координують надання гуманітарної допомоги цивільному населенню під час воєнного конфлікту, зокрема, в частині, що стосується його забезпечення засобами першої необхідності (водопостачання, продукти харчування, засоби гігієни, медичні препарати) під час евакуації та розміщення в тимчасових таборах; забезпечують дотримання норм міжнародного гуманітарного права, зокрема щодо правил поведінки військових по відношенню до цивільного населення.

В одному з основних доктринальних документів ЗС України, а саме в діючий редакції Доктрини "Цивільно-військове співробітництво" наведено визначення захисту цивільного населення. "Захист цивільного населення – це спільна діяльність командувачів, командирів (начальників), їх заступників, органів військового управління, штабів всіх рівнів, спрямована на запобігання та полегшення страждань, спричинених війною (збройним конфліктом), що стосуються всього населення країн, територій або окремих районів, які перебувають у конфлікті без будь-якої дискримінації за расою, національністю, релігійними або політичними переконаннями тощо" [1, с. 7].

У червні 2018 року між Генеральним штабом ЗС України та міжнародною неурядовою організацією "Центр з питань захисту цивільного населення в умовах конфлікту в Україні" (Center for civilians in conflict, CIVIC) було підписано Меморандум про взаєморозуміння та співпрацю. В рамках реалізації завдань, визначених цим меморандумом, спільними зусиллями було розроблено, а Командувачем об'єднаних сил підписано відповідний наказ щодо створення та функціонування при штабі об'єднаних сил робочої групи із збору і узагальнення інформації про випадки поранення і загибелі цивільного населення, а також пошкодження цивільної інфраструктури. Серед завдань зазначеної робочої групи було визначено підготовку рекомендації органам військового управління щодо заходів із запобігання жертв серед цивільного населення.

Протягом 2018-2020 років, ЗС України, за напрямком ЦВС, було проведено дві Міжнародних конференції, присвячених, зокрема, питанням захисту цивільного населення та попередженню втрат серед цивільного населення в умовах воєнних конфліктів.

Впродовж 2019-2020 років Управлінням ЦВС Генерального штабу ЗС України спільно з "Центром з питань захисту цивільного населення в умовах конфлікту в Україні" та центральними органами виконавчої влади України, на виконання доручення Віце-прем'єр-міністра з питань європейської інтеграції України (від 21.03.2019 № 23096/3/1-18), з метою запровадження системного підходу із запобігання та мінімізації шкоди цивільному населенню під час воєнного конфлікту, створення механізму реалізації та захисту прав і свобод людини в цих умовах, було підготовлено, проєкт Указу

Президента України "Про рішення Ради Національної безпеки і оборони України "Про Національну стратегію із захисту цивільного населення у збройних конфліктах на період до 2030 року". В подальшому проєкт зазначеного документу було розглянуто та схвалено на засіданні Уряду України, погоджено Офісом Президента України та передано з Офісу Президента України на розгляд Ради Національної безпеки і оборони України. Проте, розгляд зазначеного нормативно-правового акту Радою Національної безпеки і оборони України було відкладено до схвалення Стратегії воєнної безпеки України, а в подальшому його опрацювання було призупинено. На даний час, Центральним управлінням ЦВС Генерального штабу ЗС України, з урахуванням реалій повномасштабної збройної агресії проти України, планується ініціювати питання доопрацювання та затвердження відповідної Національної стратегії.

У 2021 році Управлінням ЦВС Генерального штабу ЗС України, у співпраці з громадською організацією "ЕЛЕОС Україна" та Товариством Червоного Хреста України, було організовано розроблення брошури для учнівської молоді "Як вижити під час надзвичайної ситуації та в умовах війни: легко про серйозне". В подальшому ця брошура розповсюджувалась, в першу чергу на території Донецької та Луганської областей, через підрозділи ЦВС ЗС України.

Що стосується конкретних прикладів підтримки суб'єктів цивільного середовища в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України – з перших днів агресії:

узгодження маршрутів евакуації цивільного населення, які визначались на державному рівні під керівництвом Віце-прем'єр-міністра України – Міністра з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, з командуванням створених угруповань військ, здійснювалось саме через підрозділи ЦВС – від Центрального управління у Генеральному штабі, до відповідних підрозділів у штабі кожного з угруповань військ. Військовослужбовці підрозділів ЦВС органів військового управління та військових частин, які входили до складу створених угруповань військ, залучались до безпосереднього виконання завдань з евакуації цивільного населення на загрозливих напрямках;

підрозділи ЦВС брали та беруть активну участь в організації, забезпеченні та координації доставки гуманітарних вантажів для цивільного населення, яке постраждало в наслідок ведення бойових дій. Завдяки вивченню потреб цивільного населення в отриманні гуманітарної допомоги на нижчих (тактичному та оперативному) рівнях, підрозділам ЦВС вищих рівнів (оперативного та стратегічного відповідно) вдається координувати дії громадських об'єднань та волонтерів, щодо надання ними гуманітарної допомоги мешканцям постраждалих населених пунктів, які найбільше цього потребують. Так, в квітні 2022 року, процес доставки окремими громадськими об'єднаннями та волонтерами гуманітарної допомоги до селища Бородянка Київської області, у певний період часу, мав хаотичний характер, а кількість певних видів допомоги перевищувала реальні потреби населення. Підрозділам ЦВС вдалося скоординувати окремі потоки цієї допомоги з Бородянки до звільнених від окупантів селищ Чернігівської області, де ця гуманітарна допомога була значно необхіднішою.

Також, в контексті розгляду питань забезпечення прав людини в умовах воєнного конфлікту, окремо слід зазначити, що саме структура ЦВС ЗС України представляє Міністерство оборони України у Міжвідомчій робочій групі з реалізації Декларації про безпеку шкіл та приймає участь у роботі в рамках імплементації Керівних вказівок із

захисту шкіл та університетів від використання у військових цілях під час військових конфліктів.

Враховуючи наявні та прогнозовані наслідки збройної агресії російської федерації проти України, досвід, отриманий за останні вісім років з питань захисту цивільного населення та забезпечення прав людини в умовах воєнного конфлікту, існуючи прогалини в національній системі захисту цивільного населення, можна з впевненістю констатувати той факт, що, як в середньостроковій, так і в довгостроковій перспективі, у ЗС України та інших складових сил оборони попереду багато роботи за напрямком ЦВС.

Список використаних джерел:

1. Доктрина "Цивільно-військове співробітництво".

Медвідь Людмила
Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського,
доцентка кафедри правового забезпечення, к.ю.н., доц.

Бойовий імунітет – додаткова гарантія захисту прав військовослужбовців

З початком бойових дій, починаючи з 2014 року, постійною проблемою для військовослужбовців є ризик бути притягнутим до відповідальності за прийняті рішення. Така ситуація, безперечно, діє не на користь Збройних Сил України, а навпаки, сприяє агресору. В умовах триваючої російської агресії військове командування ухвалюючи стратегічні та тактичні рішення бере на себе серйозну відповідальність за їхні наслідки, які в умовах війни, звичайно, можуть бути неочікуваними й трагічними, однак неминучими. Виконання кожного бойового завдання та рішення, що приймаються командиром – це завжди ризик втрати особового складу, військової техніки, майна тощо. Це негативно впливає на морально-психологічний стан військовослужбовців та впевненість в прийнятті рішень, перебуваючи під постійними загрозами кримінальних переслідувань. Проте ці завдання виключно направлені на досягнення вкрай важливої суспільно- корисної мети щодо захисту нашої держави від ворога.

В міжнародній практиці існує принцип «бойового імунітету» («combat immunity»), що обмежує відповідальність військового керівництва за наслідки наказів у бойовій обстановці, зокрема тих, що призвели до втрат серед особового складу чи пошкодження майна.

Міжнародний симпозіум з військової етики, що проходив у 2008 році в Університеті Центрального Ланкаширу (Велика Британія) розглядав приклади застосування бойового імунітету в контексті участі британських солдатів у міжнародних бойових, миротворчих і частково поліцейських операціях. На симпозіумі дійшли висновку, що «військові цілі держави не повинні гальмуватися страхом перед цивільними судами та пов'язаними з цим економічними витратами» [1].

Принцип «бойового імунітету» («combat immunity») в тій чи іншій формі, існує у правових системах багатьох країн. Зокрема у Сполучених Штатах Америки, Великій Британії, Франції, Ізраїлі та інших державах.

Так, основні положення та роз'яснення ситуацій щодо відповідальності (чи її відсутності) командирів та військовослужбовців в США, викладені в Книзі-довіднику «Право воєнних конфліктів» (Law of Armed Conflict Deskbook), в щорічному журналі «Операційне право» (Operational law) та в судових рішеннях.

В США також діє правило Рендуліча, сформоване на підставі судової практики країни. Справа стосується відповідальності командирів за допущені помилки під час війни. Трибуналом було зроблено висновок, що рішення Рендуліча може бути помилковим, але не злочинним. Як зазначено в рішенні, «умови, в яких командиром було зроблено висновки, виправдовують необхідність ухваленого рішення». Справа Рендуліча є основою загального стандарту щодо відповідальності командирів за рішення, ухвалені під час ведення бойових дій. Відповідно до вказаного стандарту, дії командирів потрібно оцінювати винятково на підставі інформації, наявної на момент ухвалення того чи іншого рішення. Сенат США визначив, що будь-які рішення командирів, військовослужбовців або інших осіб, відповідальних за планування, дозвіл та здійснення воєнних операцій (бойових дій), мають розглядатись судом з урахуванням інформації, що могла бути обґрунтовано доступною особі на момент планування, санкціонування та здійснення воєнних операцій. Судом не повинна враховуватись інформація, що стала відомою та доступною після проведення операції [2].

Принцип бойового імунітету у Великій Британії застосовується на основі рішень судів та є частиною національного законодавства держави. Він полягає у тому, що військовослужбовці, які дійсно беруть участь у воєнних діях (боях), не можуть бути притягнуті до загальноправової відповідальності за недбалість, дії чи бездіяльність.

Стаття 16 Французького загального військового статуту (Le statut général des militaires français) вказує, що військовослужбовці не несуть кримінальної відповідальності на підставі статті 121-3 Кримінального кодексу Франції за ненавмисні дії, вчинені під час виконання ними своїх службових обов'язків, у зв'язку із урахуванням труднощів, які можуть виникати при виконанні складних завдань, покладених на них Законом. Йдеться про звільнення від відповідальності за необережність, недбалість чи прояв неналежної турботи, якщо особа не бажала настання шкоди. В даному випадку законодавство Франції враховує складні, непередбачувані обставини, що можуть виникати в ході проведення бойових місій, і передбачає гнучкий підхід для визначення випадків, коли відповідальність настає або може і не наставити, враховуючи окремі випадки, що можуть мати місце під час бойових дій [3, с.11].

Тому, в сучасних умовах особливої важливості набула необхідність закріплення принципу «бойового імунітету» в законодавстві України. Відтак, 15 березня 2022 року прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану», який набрав чинності 21 березня 2022 року. Вказаним законом, зокрема внесено доповнення до Закону України «Про оборону України», де закріплено поняття «бойовий імунітет», що означає звільнення військового командування, військовослужбовців, добровольців Сил територіальної оборони Збройних Сил України, працівників правоохоронних органів, які відповідно до своїх повноважень беруть участь в обороні України, осіб, визначених Законом України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», від відповідальності, у тому числі кримінальної, за втрати особового складу, бойової техніки чи іншого військового майна, наслідки застосування збройної та іншої сили під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань з оборони України із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння), настання яких з урахуванням розумної обачності неможливо було передбачити при плануванні та виконанні таких дій (завдань) або які охоплюються виправданим ризиком, крім випадків порушення законів та звичаїв війни або застосування

збройної сили, визначених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [4, ст. 1]. Кримінальний кодекс України доповнено статтею 43-1 «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України», відповідно до якої визначається, які діяння не є кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану або збройного конфлікту у випадку заподіяння шкоди здоров'ю чи охоронюваних інтересам та передбачає застереження щодо дотримання законів і звичаїв війни, а також визначає умови, коли цей принцип не застосовується.

Хавронюк М. дає роз'яснення щодо вказаної статті: «Частина 2 ст. 43-1 Кримінального кодексу надає особі можливість (гарантії) діяти рішуче і наступально: незалежно від того, чи можна уникнути зіткнення, заподіяння шкоди або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів державної влади чи Збройних Сил України. Частина 3 ст. 43-1 Кримінального кодексу дозволяє особі, яка реалізує право на захист Вітчизни, застосовувати зброю (озброєння), бойові припаси або вибухові речовини проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, та пошкоджувати і знищувати у зв'язку з цим будь-яке майно. Відповідальність за такі діяння не настає навіть у разі умисного знищення майна. Водночас положення частин 1 і 4 ст. 43-1 КК попереджають про недопущення випадків перевищення виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни**,** незалежності та територіальної цілісності України [5].

Таким чином, бойовий імунітет – це звільнення від відповідальності, у тому числі кримінальної, за втрати особового складу; втрати бойової техніки чи іншого військового майна; наслідки застосування збройної та іншої сили. Суб'єктами, на яких поширюється бойовий імунітет є військове командування; військовослужбовці; добровольці Сил територіальної оборони Збройних Сил України; працівників правоохоронних органів, які беруть участь в обороні України; цивільних осіб, які беруть участь у відсічі та стримуванні збройної агресії. Умовами за яких бойовий імунітет не застосовується є вчинення катування, вбивства, порушення законів та звичаї війни, а також діяння, що явно не відповідає небезпечності агресії або обстановці відсічі та стримування, не було необхідним для досягнення значної суспільно корисної мети у конкретній ситуації та створило загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи настання інших надзвичайних подій більшого масштабу.

Таким чином, запровадження бойового імунітету в умовах сьогодення є необхідним кроком для мінімізації ризиків при прийнятті рішень, що в свою чергу буде сприяти підвищенню обороноздатності держави та суспільства під час відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації, а також відповідає сучасним потребам та практиці провідних країн світу.

Список використаних джерел:

1. Бойовий імунітет звільняє від кримінального переслідування за умов дотримання правил ведення війни. URL: https://armyinform.com.ua/2022/05/05/bojovyj-imunitet-zvilnyaye-vid-kryminalnogo-peresliduvannya-za-umov-dotrymannya-pravyl-vedennya-vijny/

2. Фурман В. Бойовий імунітет. Огляд змін до законодавства URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/210201_boyoviy-muntet-oglyad-zmn-do-zakonodavstva

3. «Бойовий імунітет», як одна із гарантій захисту прав військовослужбовців, та окремі питання системи військової юстиції в Україні : аналітична доповідь. Київ, 2021. 13 с.

4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння

та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2124-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20?fbclid=IwAR3KOrLZyZmNEcDlxd6-ALQ2kE7TarsGcReh4ijOrsmxMMLvq7ZVU18mYL0#Text

5. Хавронюк М. Обов'язок захищати Вітчизну і нові статті Кримінального кодексу URL: https://pravo.org.ua/blogs/obov-yazok-zahyshhaty-vitchyznu-i-novi-statti-kryminalnogo-kodeksu/

Міхровська Марина
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
докторантка кафедри адміністративного права та процесу, к.ю.н.

Цифрове урядування та права людини в умовах воєнного часу

Воєнний час докорінно змінив життя українського суспільства та поставив всі державні інституції перед необхідністю тотальної трансформації, і, передусім, цифровізації всіх елементів публічної адміністрації. У сучасному світі загалом, і у період воєнного стану, зокрема, вже не достатньо простого залучення інтернет-технологій у всі процеси, яких стосується урядування. Нові часи вимагають нових рішень. Відтак, все більше електронне урядування витісняється новим, багатоаспектним та сучасним поняттям – урядуванням цифровим. Воно, разом із спорідненими поняттями, такими як: «цифрова трансформація», «цифровий розрив», «диджиталізація» тощо, швидко й невідворотно все більше витісняє попереднє поняття не тільки в міжнародних актах, але й у національному законодавстві більшості найрозвиненіших країн.

Як було зазначено, цифрове урядування – поняття комплексне та складне, що потребує втілення низки послідовних кроків для свого впровадження. Так, документи ООН виділяють такі кроки, потрібні для повномасштабного втілення концепції цифрового урядування та цифрової трансформації:

1. Бачення, лідерство, мислення: посилення трансформаційного лідерства, зміна мислення та цифровий потенціал на індивідуальному рівні.

2. Інституційна та нормативна база: розроблення інтегрованої інституційної екосистеми за допомогою всеохоплюючої нормативної бази.

3. Організаційна структура та культура: трансформація організаційної структури та культури.

4. Системне мислення та інтеграція: сприяння системному мисленню та розробленню інтегрованих підходів до вироблення політики й надання послуг.

5. Управління даними: забезпечення стратегічного та професійного управління даними для забезпечення формування політики на основі таких даних і доступ до інформації через відкриті урядові дані.

6. Інфраструктура ІКТ, доступність технологій тощо[1].

Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання цифрового розвитку» 2019 року [2] спрямована на підтримку розвитку цифрового урядування в Україні й має роз'яснювальний характер щодо державної політики цифрового розвитку, яка здійснюється за принципами відкритості; прозорості; багаторазовості використання; технологічної нейтральності й портативності даних; орієнтованості на громадян; інклюзивності та доступності; безпечності та конфіденційності;

багатомовності; підтримки ухвалення рішень; адміністративного спрощення; збереження інформації; оцінювання ефективності та результативності.

Незважаючи на те, що цифрове урядування та диджиталізація, а також цифровізація є явищами спорідненими, не можна вдаватися до їх ототожнення, оскільки вони суттєво різняться. Якщо диджиталізація – впровадження цифрових технологій на усіх рівнях життєдіяльності (держави, суспільства, людини), то цифрове урядування нерозривно пов'язане саме із сервісно-управлінським складником здійснення публічної адміністрації, публічним адмініструванням як процесом і звертає нашу увагу на якість взаємодії між державою та суспільством[3].

Інакше кажучи, диджиталізація та цифровізація відповідають на запитання «яким чином?», тоді як цифрове урядування – на запитання «що саме?». І відповіддю на це питання, якраз в контексті цифрового урядування, є простим – права людини. Права людини – це ціль, дороговказ та основне завдання для цифрового урядування.

Під час воєнного стану звичайне електронне урядування, що опікується, здебільшого, більш широким залученням інформаційно-комунікаційних технологій, вже не є ефективним інструментом забезпечення прав і свобод людини. Відтак, воно трансформується та перетворюється на дещо більш потужне та вагоме.

Цифрове урядування визначається як сервісно-орієнтована організація функціонування системи публічного врядування на основі цифрових технологій[4], а також як спосіб організації публічного управління за допомогою цифрових технологій, основною метою якого є забезпечення прав, свобод та інтересів людини й громадянина на всіх рівнях взаємодії з державою[3].

На відміну від електронного уряду, завдання цифрового урядування полягає не в тому, щоб впроваджувати цифрові технології в публічні адміністрації, а в їх інтеграції в зусилля з модернізації державного сектора. Так, спроможність державного сектора, робочі цикли, бізнес-процеси, операції, методики, програмне забезпечення мають бути адаптовані до сучасних тенденцій і відносин між стейкхолдерами, які вже включені в цифрове середовище. Таким чином, головна відмінність цифрового урядування від електронного уряду полягає в тому, що відбуваються зміни у використанні технологій для формування результатів державного управління, а не просто для підтримки урядових процесів, це в свою чергу, вимагає послідовного і стратегічного планування політики використання цифрових технологій у всіх сферах і на всіх рівнях управління[5]

24.02.2022 відбувся переломний момент, пов'язаний з введенням воєнного стану на території України, початок повномасштабних трансформацій в усіх сферах державотворення. Цифровізація в цей період дійсно набула всеохоплюючого характеру. Зокрема, було розроблено і впроваджено численну кількість мобільних додатків, які допомагають громадянам нашої держави під час війни. Так, тільки на базі платформи «Дія», яка була створена для надання всього масиву адміністративних послуг онлайн, наразі впроваджено елементи «Дія. Цифрова Освіта»- портал для навчання як дорослих, так і дітей в умовах війни, «Дія. Бізнес» - платформа для підприємців, в тому числі і для біженців та тимчасово переміщених осіб з України, що тимчасово працюють в інших країнах, проект «е-Резиденство» - портал з необхідними послугами для іноземців в Україні, та багато інших[6]. Застосунок «єДокумент» містить паспортні дані громадян та картки платників податок, що є надзвичайно корисними для громадян, які в умовах вимушеної евакуації втратили свої документи чи не мають змоги отримати до них доступ тощо[6][7][8].

Цифрове урядування передбачає глобальні трансформаційні процеси та нове розуміння якості цифрового «спілкування» між державою та людиною. Як було зазначено, права людини – це ціль, дороговказ та основне завдання для цифрового урядування. І саме цифрове урядування має стати тим ефективним інструментом, який дозволить належним чином забезпечити права та свободи людини і громадянина у відносинах з державою.

Список використаних джерел:

1. United Nations E-government survey 2020. Digital Government in the Decade of Action for Sustainable Development. URL: https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20 (Full%20Report).pdf (дата звернення: 10.12.2022).

2. Деякі питання цифрового розвитку : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 січня 2019 р. No 56. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/56-2019-п#Text (дата звернення: 10.12.2022).

3. Міхровська, М.С., 2020. Цифрове урядування як новий рівень взаємодії держави та суспільства. *Юридичний науковий електронний журнал*, (7), pp.272-275. http://www.lsej.org.ua/7_2020/72.pdf (дата звернення: 10.12.2022).

4. Цифрове врядування в Україні: базові дефініції понятійно-категоріального апарату / В.С. Куйбіда, О.В. Карпенко, В.В. Наместнік // *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія : Державне управління*. 2018. No 1. С. 5–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2018_1_3 (дата звернення: 10.12.2022).

5. Чукут, С. А., Загвойська, О. В., & Цимбаленко, Я. Ю. (2022). Основи електронного урядування.

6. Дія. Цифрова держава. URL : https://plan2.diia.gov.ua (дата звернення: 10.12.2022).

7. "єДокумент" та "єВорог": застосунок "Дія" отримав два важливих оновлення - що вони передбачають. URL : https://tiger-news.media/news/1076-yedokument-ta-yevorog-zastosunok-diya- otrimav-dva-vazhlivih-onovlennya-shcho-voni-peredbachayut (дата звернення: 10.12.2022).

8. Міхровська, М. (2022). Адміністративна реформа в умовах воєнного стану. Collection of Scientific Papers «SCIENTIA», (July 15, 2022; Berlin, Germany), 55–57. https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/323 (дата звернення: 10.12.2022).

Пашинський Володимир
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри адміністративного права та процесу, д.ю.н., доц.

Ковальчук Іон
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
студент 2 року навчання ОС «Магістр»

Президент України як суб'єкт адміністративно-правового забезпечення захисту прав громадян в умовах воєнного стану

В умовах російської збройної агресії, яка загрожує конституційним правам та свободам громадян України, в першу чергу ключовому природньому праву людини –

праву на життя, зростає роль і значення інституту Президента в адміністративно-правовому механізмі забезпечення захисту прав громадян. Це викликає особливий інтерес до правового статусу Президента України як суб'єкта адміністративно-правового забезпечення прав громадян України.

Забезпечення прав і свобод людини і громадянина передбачає комплекс суспільних відносин, які виникають з метою реалізації, охорони та поновлення порушених прав і свобод. Важливе місце в цій системі посідають адміністративно-правові відносини, оскільки обов'язок держави забезпечувати права і свободи та створювати сприятливі умови для їх реалізації особою в державі, наділяє органи публічного управління, зокрема Президента України, органи виконавчої влади відповідними управлінськими функціями щодо реалізації прав і свобод людини і громадянина. Суб'єктами адміністративно-правових відносин щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, з одного боку, є органи публічного управління - органи виконавчої влади, Президент України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, правоохоронні органи, а з іншого боку – приватні особи, інші державні органи, установи та організації, діяльність яких пов'язана із забезпеченням прав та свобод людини і громадянина щодо їх реалізації, захисту, відновлення тощо [1].

Особливе місце Президента України в системі вищих органів державної влади як суб'єкта реалізації прав і свобод людини, визначається тим, що він не належить до жодної з гілок влади (звичайно, в межах наданих йому повноважень, його діяльність тісно пов'язана з функціонуванням органів виконавчої влади), і його діяльність здійснюється переважно в індивідуальній формі. Глава держави функціонально тісно пов'язаний з діяльністю всіх гілок влади, тому реально забезпечує взаємодію владних структур наявними у нього правовими засобами щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Основні функції Президента України як глави держави визначено ст. 102 Конституції України. Там зазначено, що Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, поваги до Конституції України, прав і свобод людини і громадянина [2].

Стосовно ролі Президента України як гаранта прав і свобод людини і громадянина, його місця в системі суб'єктів публічної влади, які забезпечують захист прав і свобод людини, слід звернути увагу на його повноваження та наявність відповідних органів публічної влади і правових механізмів за допомогою яких вони здійснюються. В першу чергу, в умовах воєнного стану, фактичного ведення війни це стосується Ради національної безпеки і оборони України.

Президент України є Верховним Головнокомандувачем ЗС України та здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави, забезпечує державну незалежність та національну безпеку. У разі зовнішньої агресії проти України, загрози нападу на неї, внутрішнього збройного конфлікту він приймає рішення:

– про застосування ЗС України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань;

– про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України із внесенням їх на затвердження Верховною Радою України;

– вживає заходів щодо припинення діяльності незаконних воєнізованих формувань, а також будь-яких спроб використання ЗС України та інших військових формувань для

обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності;

– приймає рішення (із внесенням на схвалення Верховною Радою України) про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів ЗС України до іншої держави, у тому числі для участі в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки, та про допуск підрозділів ЗС інших держав на територію України;

– вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни (ст. 106 Конституції України; ст. 4 Закону України «Про оборону України»; ст. 13 Закону України «Про національну безпеку України»; ст. 11 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію») [3].

Всі ці заходи здійснюються Президентом України з метою забезпечення національної безпеки і оборони, гарантування прав і свобод людини і реалізуються через Раду національної безпеки і оборони яка є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони, створеним при Президентові України.

Серед основних функцій Ради національної безпеки і оборони України є: координація та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони в умовах воєнного чи надзвичайного стану та у разі виникнення кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України. Через цей механізм Президент України здійснює контроль за діяльністю органів виконавчої влади щодо забезпечення прав і свобод людини в умовах воєнного стану.

В умовах воєнного стану також зростає роль Офісу Президента України як організуючого та координуючого органу в системі забезпечення прав людини. Офіс Президента України є постійно діючим допоміжним органом, утвореним Президентом України. Значення допоміжних органів при Президентові України полягає у створенні відповідного правового, організаційного та інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності Президента України як суб'єкта реалізації правоохоронної функції держави, забезпечення прав і свобод людини. Завдяки функціонуванню цих органів забезпечується дієвий взаємозв'язок Президента України з іншими суб'єктами забезпечення прав і свобод людини і громадянина (як державними, так і недержавними). Основними його завданнями є організаційне, правове, консультативне, інформаційне, експертно-аналітичне та інше забезпечення здійснення Президентом України повноважень, визначених Конституцією України [5].

Робота Офісу Президента має значний вплив на режим стабільності конституційного ладу і законності, встановлений в Україні, на забезпечення прав людини і громадянина в умовах воєнного стану. Він забезпечує взаємодію Президента України з Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, правоохоронними, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян тощо (тобто всіма суб'єктами реалізація правоохоронної функції держави, прав людини), розробляє заходи щодо підвищення ефективності такої взаємодії.

Прикладами плідної праці Офісу Президента щодо забезпечення прав громадян в умовах воєнного стану є організація взаємодії та координація діяльності органів публічної влади щодо забезпечення населення деокупованих територій необхідними речами та продуктами харчування, надання гуманітарної допомоги, відкриття по всій території країни центрів незламності, відновлення інфраструктури тощо.

Крім того, відповідно до чинного законодавства у Президента України наявні правові інструменти для реалізації своїх повноважень. Президент України видає нормативно-

правові акти (укази та розпорядження), які мають підзаконний характер і є обов'язковими для виконання на всій території України.

Висновок. Таким чином, Президент України в умовах воєнного стану відіграє ключову роль у адміністративно-правовому забезпеченні захисту прав громадян, яка визначається його конституційними повноваженнями і дозволяє координувати та контролювати діяльність всіх суб'єктів забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Список використаних джерел:

1. Костюшко О. П. Забезпечення адміністративно-правових гарантій прав і свобод людини та громадянина. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2 (14). С. 162-177

2. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр. (дата звернення: 20.10.2022)

3. Пашинський В. Й. Забезпечення оборони України: адміністративно-правові аспекти: монографія. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 408 с.

4. Про Раду національної безпеки і оборони України : закон України від 05.03.1998 № 183/98-ВР URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр. (дата звернення: 20.10.2022)

5. Про Положення про Офіс Президента України: указ Президента України Про Положення про Офіс Президента України від 25.06.2019 № 436/2019 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436/2019 (дата звернення: 20.10.2022)

Прокопенко Аліна
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
аспірантка кафедри адміністративного права та процесу

Право приватного суб'єкта на вирішення податкового спору в досудовому порядку: європейський досвід

Актуальність теми дослідження. Наразі в Україні адміністративні спори вирішуються переважно в судовому порядку. Інструмент досудового вирішення адміністративного спору на сьогодні не знайшов належного нормативного закріплення ані в законодавстві про адміністративну процедуру, ані в інших законодавчих актах, що регулюють адміністративні правовідносини. Вкотре правники України продовжують наголошувати на надмірній завантаженості адміністративних судів та великій кількості справ до розгляду.

Враховуючи розгортання на території України повномасштабної війни силами окупантів російської федерації, процес захисту прав у правовідносинах, які містять публічний інтерес, значно ускладнився: частина працівників судової системи покинула Україну через російське вторгнення, частина адміністративних судів зупинила свою діяльність на окупованих територіях та на територіях активних бойових дій або працюють в обмеженому режимі в надскладних умовах. Наша держава навіть в умовах війни продовжує процес вдосконалення роботи, стимулює цифровізацію процесів, зокрема через активніше застосування функціоналу «Електронний суд», проведення судових засідань в режимі відеоконференції, вирішення справ у письмовому провадженні. Але судова система не дає наразі того рівня захисту, який мав би бути. Це потрібно враховувати і

впроваджувати альтернативні способи вирішення спорів, які є більш доступними і ефективними на певному етапі. Саме в цьому контексті мова йде про досудове вирішення спору.

Найбільш чисельною і складною категорією адміністративних справ є податкові. Адже зараз платники податків стикнулися із безліччю змін до податкового законодавства в умовах воєнного стану; нові податкові норми, як завжди, не застосовуються правильно платниками податків, через це виникає ще більша кількість спорів, які мають вирішувати суди. Крім того, не всі платники мають можливість сплачувати податки в законодавчо встановлені терміни, що зараз, як ніколи, необхідно нашій державі. У подальшому податкові органи будуть розслідувати ці випадки, і безумовно виникне велика кількість спорів. Тому це питання є досить актуальним, оскільки стосується пошуку європейського досвіду щодо ефективного вирішення податкових спорів без звернення до суду, а саме в досудовому порядку. Запровадження таких інструментів в Україні безсумнівно матиме позитивний вплив на роботу судів адміністративної юрисдикції.

Вказане питання в Україні ґрунтовно досліджували такі вчені як Білуга С.С., Юхтенко Л.Р., Боженко Н. В., Проскурякова І. М., Шушакова І. К., Грабова І. Д., Дем'янова І. В., Тильчик В.В. та інші, а за кордоном великий внесок в дослідження процедур досудового вирішення податкових спорів зробили такі дослідники як Giuliana Romualdi (Італійська Республіка), Skoczylas Andrzej (Республіка Польща), Swora Mariusz (Республіка Польща), Barbara Billingsley (Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії), Gediminas Valantiejus (Литовська Республіка).

Один із найбільш поширених способів вирішення податкових спорів в досудовому порядку, який широко застосовується в країнах Європи – це податкова медіація. Для української системи права це явище досить незвичне, нове, по-перше, тому, що Закон України «Про медіацію» було прийнято лише 16.11.2021 і довготривалої практики застосування цього інструменту в Україні немає, а по-друге, у вітчизняній юридичній практиці можливе застосування медіації переважно в спорах між приватними особами, без участі суб'єкта владних повноважень [1].

Тим не менш, медіація в податковій сфері застосовується в таких країнах Європи як Бельгія, Велика Британія, Іспанія, Нідерланди, Німеччина. Обов'язковий порядок досудового врегулювання податкових спорів запроваджено, наприклад, у Великій Британії, Нідерландах і Німеччині. Так, у Бельгії процедура медіації передбачає подання заяви до спеціально створеного інституту – Служби податкової медіації; порядок проведення процедур податкової медіації визначається приписами спеціального нормативно-правового акта; за результатами процедури приймається оптимальне рішення щодо врегулювання податкового спору у формі рекомендації. У Нідерландах податкова медіація є безкоштовною, якщо вона ініційована в податковому органі, та спір вирішується незалежними медіаторами, які суворо дотримуються правил поведінки та кодексу етики, що гарантує надійний результат. У той же час, у Німеччині податкова медіація не фінансується державою, а вартість послуг медіатора залежить від розміру, що встановлюється самим медіатором, медіатори там проходять сертифікацію або можуть бути акредитованими асоціаціями медіаторів, кожні три роки підтверджують власну акредитацію шляхом подання документів про підвищення кваліфікації (щось досить схоже діє наразі щодо діяльності аудиторів в Україні). Досить цікаво проходить медіація у Великій Британії - заявка на застосування медіації для вирішення спору подається онлайн, участь у процесі медіації є обов'язковою для обох сторін, медіатор допомагає розглянути

всі можливі варіанти вирішення конфлікту, але право приймати рішення належить лише платнику податків і працівнику податкового органу [2, с. 322].

З нашого боку, остання модель є найбільш прийнятною для України, адже це не порушить автономність прийняття рішень органу владних повноважень, що є ключовим принципом діяльності таких органів в Україні. Загалом, вітчизняна правова система має шанс для впровадження і податкової медіації, адже сфера дії Закону України «Про медіацію» включає в тому числі і адміністративні спори. Єдине – медіація в податкових спорах не буде вважатися досудовою процедурою, а виключно – позасудовою, бо так прямо визначає законодавець [1]. Це, відповідно, прямо впливатиме на строк звернення до адміністративного суду в розумінні ст. 122 Кодексу адміністративного судочинства України [3]. Важливе питання виникає – чи можливо саме рішення за результатами медіації оскаржити до адміністративного суду; про це законодавець не зазначає.

Інший спосіб досудового вирішення податкових спорів, який широко використовується у європейських країнах – адміністративне оскарження. Такий інструмент відомий українській системі законодавства, а саме – він закріплений ст. 56 Податкового кодексу України [4]. Щоправда, у вітчизняній практиці він застосовується за бажанням сторони спору, тобто є так званою «добровільною альтернативою» судовому розгляду. Цього не скажеш про держави Європи. Адміністративне оскарження в податкових спорах досить давно стало в багатьох європейських країнах обов'язковою процедурою.

Так, наприклад, у Німеччині ще з минулого десятиліття впроваджена обов'язкова процедура адміністративного оскарження податкового спору – без її використання платник не може звернутися до суду за захистом. Так, за зведеними даними у ФРН до судів дійшло лише 1,7% спорів, розглянутих в адміністративному порядку: при 3 700 000 оскаржень в адміністративному порядку було подано всього 70 тис. заяв до суду; тож у Німеччині відзначається значне зниження кількості звернень до судів з податковими спорами, що свідчить про ефективність системи досудового оскарження [5, с. 338]. Також є досить цікавим, що у Німеччині податкові спори у порядку адміністративного оскарження вирішують ті ж органи, рішення, дії, бездіяльність яких і призвели до виникнення спору [5, с. 346]. В Україні ж така практика не застосовується – податковий спір вирішує вищий орган, а не той, чиє рішення піддається оскарженню.

Також доцільно буде навести приклад моделі досудового вирішення спорів у Великій Британії, яка діє в умовах існування англо-американської системи права. Одна із головних ролей у досудовому вирішенні податкового спору тут належить Службі її Величності з питань доходів та митниці - цей орган влади реалізує адміністративну форму вирішення досліджуваних спорів. Первинною ланкою розгляду податкових спорів у адміністративному порядку є податкові інспектори, які є співробітниками зазначеної Служби і призначаються інспектори Радою Служби, діють під її керівництвом. За неможливості досягнення домовленості щодо спірних питань стосовно нарахованих податків між інспектором Служби та платником податків, справа передається на розгляд другій ланці механізму адміністративного оскарження податкових спорів – комісарам. Порядок вирішення податкових спорів Комісарами, на відміну від його розгляду податковими інспекторами, має вже чітко визначений, суворий, структурований характер. Комісари, що розглядають спори, є професійними юристами, що працюють у цьому органі на постійній основі і призначаються Лордом Канцлером [5, с. 341-342].

Слід також зазначити, що абсолютно автентичною інституцією в системі досудового вирішення податкових спорів є окремий орган – центр аудиту - в одній з розвинених

європейських країн – Бельгії. Цей орган функціонує при адміністраціях прибуткового податку та оподаткування, його завданням є узгодження всіх питань щодо оподаткування та вирішення спорів, його діяльність включає в себе консультацію та аудит декларації платника податку. Вже після встановлення фактів цим незалежним органом починається процедура досудового вирішення спору [6, с.55]. Надзвичайно прогресивний інструмент, який також запроваджено в Бельгії, - це персональна відповідальність працівників податкових органів – податкових офіцерів [6, с.56]. Таке регулювання надає змогу оцінювати ефективність конкретного службовця, у разі початку процедури залучається керівник відділу, в якому працює посадова особа. Тому в такому випадку мінімізується можливість зловживання повноваженнями, бездіяльність таких посадових осіб. Такого регулювання безумовно не вистачає в Україні, адже в національному законодавстві посадова особа податкового органу може лише в порядку регресу відповідати перед органом, але аж ніяк не прямо перед платником податків. В Україні безумовно не вистачає такої практики, де працівники податкової служби є компетентними радниками платників, а не їх каральними органами за найменші прорахунки і формальні неточності.

Загалом, способи реалізації права приватного суб'єкта на вирішення податкового спору в досудовому порядку є досить різноманітними в країнах Європи. Їх специфіка закріплення та застосування залежить від національної традиції, рівня правової культури та правової свідомості населення, а також професійності законодавця. Впровадження обов'язкового досудового вирішення саме податкових спорів в Україні – один із найбільш близьких на сьогодні і найбільш ефективних способів до оптимізації вирішення справ в системі адміністративних судів. Тому і парламентарі, і судді, і науковці мають всіляко сприяти цьому процесу.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. Офіційний вісник України. 2021. № 98, С. 15, Ст. 6340. Код акта 108952/202.

2. Шушакова І. К., Грабова І. Д., Дем'янова І. В. Податкова медіація як інструмент вирішення податкових спорів (2021) Shushakova, Iryna K., Hrabova, Iryna D., and Demianova, Inna V. (2021) «Tax Mediation as a Tools for Resolving Tax Disputes.» Business Inform. С. 318–325. https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-10-318-325

3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35-36, № 37 . Ст. 446

4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 112

5. Бондаренко О.М. Теорія та практика вирішення податкових спорів: концептуальні засади. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – (081 – Право) – Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. – Дніпро, 2020.

6. Захаров А.В. Досудове врегулювання податкових спорів: український та світовий досвід. 2020. Міністерство освіти і науки України. Національний університет «Києво-Могилянська академія». Магістерська робота. http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/18573/Zakharov_Dosudove_vrehuliuvannia_podatkovykh_sporiv.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Процько Максим
Секретаріат Центральної виборчої комісії,
головний консультант відділу представництва в судах
юридичного управління

Окремі питання дотримання прав здобувачів вищої освіти в ході здійснення призову на військову службу під час мобілізації

24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та з метою забезпечення оборони держави Законом України № 2105-IX затверджено Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 69 "Про загальну мобілізацію", відповідно до якого оголошується та проводиться загальна мобілізація. Мобілізація проводиться протягом 90 діб із дня набрання чинності цим Указом (набрання чинності - 24 лютого 2022 року). Указом Президента України від 17 травня 2022 року № 342 строк проведення загальної мобілізації продовжено з 25 травня 2022 року на 90 діб. Крім того, Указом Президента України від 12 серпня 2022 року № 574 строк проведення загальної мобілізації продовжено з 23 серпня 2022 року на 90 діб.

Статтею 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» передбачено, що призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період не підлягають здобувачі професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, асистенти-стажисти, аспіранти та докторанти, які навчаються за денною або дуальною формами здобуття освіти.

Натомість, у ході проведення мобілізаційних заходів траплялися випадки мобілізації чоловіків вказаних вище категорій, про що свідчить релевантна судова практика.

Так, у рішенні Закарпатського окружного адміністративного суду від 11 серпня 2022 року у справі № 260/2418/22 зазначено, що позивач звернувся до суду з позовом, у якому просив: "1. Прийняти адміністративний позов до розгляду та відкрити загальне провадження у справі; 2. Постановити судове рішення в якому визнати протиправними дії щодо призову під час мобілізації. 3. Скасувати Наказ ІНФОРМАЦІЯ_3 від 04.03.2022 року № 61 про призов військовозобов`язаних на військову службу під час мобілізації в частині призову по мобілізації; 4. Скасувати Наказ Командира військової частини НОМЕР_2 (по стройовій частині) від 04.03.2022 року №6 про призначення та зарахування до списків особового складу військової частини, на посаду - старшого стрільця стрілецького відділення стрілецького взводу стрілецької роти; 5. Зобов`язати Командира Військової частини НОМЕР_2 виключити із списків особового складу військової частини військовослужбовця.

Судом встановлено, що наказом директора Національної Академії Наук України Інституту відновлювальної Енергетики від 02 жовтня 2018 року № 55-к "Щодо зарахування до аспірантури" ОСОБА_1 зараховано до аспірантури з відривом від виробництва з 01 листопада 2018 року по 31 жовтня 2022 року.

Довідкою Національної Академії Наук України Інституту відновлювальної Енергетики від 23 травня 2019 року № 02/19 підтверджено, що ОСОБА_1 є студентом-аспірантом Інституту відновлювальної Енергетики з відривом від виробництва. Суд зазначає, що денна (стаціонарна) форма навчання є основною формою здобуття певного рівня освіти або кваліфікації і передбачає таке навчання з відривом від виробництва.

Вечірня і заочна (дистанційна) форми навчання є формами здобуття певного рівня освіти або кваліфікації і надає право здобувачеві здійснювати таке навчання без відриву від виробництва.

Таким чином, судом встановлено, що позивач є аспірантом, який навчається за денною формою здобуття освіти, а відтак, відповідачем було протиправно призвано позивача на військову службу під час мобілізації.

Виходячи з вищезазначеного, судом встановлено, що станом, на час виникненння спірних правовідносин позивач відповідно до статті 23 Закону України "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію" не підлягав призову на військову службу під час мобілізації. Дана норма є імперативною, вичерпною та не передбачає додаткових умов чи альтернатив окрім вказаних у цій нормі закону.

Зважаючи на наведене, суд задовольнив позовні вимоги частково та визнав протиправними дії ІНФОРМАЦІЯ_3 щодо призову під час мобілізації ОСОБА_1, скасував Наказ ІНФОРМАЦІЯ_3 від 04 березня 2022 року № 61 про призов військовозобов`язаних на військову службу під час мобілізації в частині призову по мобілізації ОСОБА_1, скасував Наказ Командира військової частини НОМЕР_2 (по стройовій частині) від 04 березня 2022 року № 6 про призначення та зарахування до списків особового складу військової частини ОСОБА_1 на посаду - старшого стрільця стрілецького відділення стрілецького взводу стрілецької роти. Крім того, було зобов`язано Командира Військової частини НОМЕР_2 виключити із списків особового складу військової частини НОМЕР_2 військовослужбовця ОСОБА_1 .

На моє глибоке переконання, виключення зі списку особового складу військової частини, що за своєю сутністю є аналогічним звільненню з військової служби є ефективним способом захисту незаконно мобілізованої особи у розумінні статті 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відповідно до якої кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.

Проте в аналогічній справі № 380/8116/22, що знаходилася в провадженні Львівського окружного адміністративного суду (рішення від 18 липня 2022 року) Позивач - ОСОБА_1 звернувся до Львівського окружного адміністративного суду із вищевказаним адміністративним позовом ІНФОРМАЦІЯ_1, Військової частини НОМЕР_2 Національної гвардії України, в якому просив визнати незаконними дії ІНФОРМАЦІЯ_4 щодо призову ОСОБА_1 на військову службу під час мобілізації та направлення його для проходження служби до в/ч НОМЕР_4 Національної гвардії України, зобов`язати ІНФОРМАЦІЯ_4 надати ОСОБА_1 відстрочку від призову на військову службу на час мобілізації у зв`язку з навчанням в Сумському державному університеті на час навчання, зобов`язати військову частину НОМЕР_4 Національної гвардії України в особі командира прийняти рішення щодо дострокового звільнення ОСОБА_1 з військової служби у зв`язку з навчанням у Сумському державному університеті.

У ході судового розгляду було достовірно встановлено, що позивач є студентом з 2-го курсу денного відділення ЕлІТ інституту (факультету) Сумського державного університету куди вступив в 2020, що підтверджується відповідною довідкою.

Суд відмовляючи в задоволенні позовних вимог, вказав, що звертаючись із позовом про визнання противним дій відповідача, позивач помилився в обраному способі захисту, оскільки порушені на думку позивача його права відбулись не діями відповідачів, а відповідними рішеннями, що є підставою для відмови в задоволені позовних вимог в цій частині. Щодо позовних вимог зобов`язати ІНФОРМАЦІЯ_4 надати позивачу відстрочку від призову на військову службу на час мобілізації та зобов`язати військову частину НОМЕР_4 Національної гвардії України в особі командира прийняти рішення щодо

дострокового звільнення позивача з військової служби у зв`язку з навчанням у Сумському державному університеті на час навчання, суд зазначає, що такі також задоволенню не підлягають, оскільки ч. 4 ст. 26 Закону України «Про військовий обов`язок і військову службу», не містить таких підстав для звільнення з військової служби, про які вказує позивач, відповідно суд не може зобов`язати відповідачів вчинити дії які не передбачення законом.

Таким чином, на думку суду, навіть у разі протиправної мобілізації звільнення особи з військової служби є неможливим через відсутність відповідної законодавчої підстави. Отже, у даному випадку не є можливим застосування ефективного способу юридичного захисту, що грубо порушує права позивача.

Зважаючи на це, доречним було б доповнення частини четвертої статті 26 Закону України «Про військовий обов`язок і військову службу» підставою щодо звільнення з військової служби за судовим рішенням, у разі встановлення адміністративним судом протиправності призову на військову службу під час мобілізації. Таке положення, безперечно, сприяло б ефективному захисту незаконно мобілізованих здобувачів вищої освіти.

Список використаних джерел:

1. Порядок проведення мобілізаційної підготовки та мобілізації. Стаття безоплатної правової допомоги. Режим доступу - https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Порядок_проведення_мобілізаційної_підготовки_та_мобілізації

2. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Режим доступу - https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text.

3. Рішення Закарпатського окружного адміністративного суду від 11 серпня 2022 року у справі №260/2418/22. Режим доступу - https://reyestr.court.gov.ua/Review/105684664#.

4. Рішення Львівського окружного адміністративного суду від 18.07.2022 у справі № 380/8116/22. Режим доступу - https://reyestr.court.gov.ua/Review/105308781.

Цьоменко Аліна
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
аспірантка кафедри адміністративного права та процесу

Поняття персональних даних та їх захист в період воєнного стану

Питання захисту персональних даних набуває особливого значення в умовах ведення сучасної війни інформаційна складова якої набуває особливого значення. Доступ до персональних даних громадян виступає ще одним засобом забезпечення ведення бойових дій, а інформаційний простір перетворився на додатковий театр війни. У правовідносинах пов’язаних з забезпеченням захисту персональних даних таким предметом суспільних відносин виступають персональні дані громадян (фізичних осіб). Визначення та чітке розуміння предмету правового регулювання надає структурованості та чіткості правовому регулювання таких суспільних відносин. У вітчизняній юридичній науці триває пошук моделі правового механізму регулювання відносин з захисту персональних даних, яка узгоджувалася б з міжнародно-правовими стандартами, гарантувала б ефективний захист прав і свобод людини та громадянина[1]. На думку, О.А. Дмитренко, поняття «персональні дані», тобто, будь-яка інформація, що стосується ідентифікованої фізичної особи або

фізичної особи, яку можна ідентифікувати, є тотожним поняттю «інформація про особу» [2, с.4]. Р.С. Концевой вказує, що фактично персональні дані – це будь-які конкретні відомості про фізичну особу, такі як: ім'я, вік, місце роботи, місце проживання, освіта тощо [3]. Р.А. Майданик наголошує, що персональні дані можуть бути особливим підвидом загального поняття «інформація про особу», вичерпний перелік яких наведено в Законі України «Про інформацію» [4, с.902]. І.М. Сопілко підкреслює, що ідея автономія особи вимагає не лише охорони, а й позитивного регулювання обігу інформації про неї [5]. М.І. Саєнко, зазначає, що «під поняттям персональні дані варто розуміти дані про живу людину, котра ідентифікована або може бути ідентифікована на основі цих даних чи на основі додаткової інформації, що може потрапити до особи, яка контролює дані, що містять вираження становлення до цієї людини й указівку на певну мету або плани стосовно цієї людини з боку особи, яка контролює дані, або іншої особи» [6, с.103]. На думку В. Речицького, персональні дані – це юридичний термін спеціального призначення. Він означає не просто конфіденційну інформацію, а її конкретний тип, різновид [7, с.25]. В.М. Брижко зазначає, що «персональні дані – це окремі відомості про фізичну особу чи сукупність таких відомостей, що ідентифікують її або можуть ідентифікувати» [8, с. 168]. Г.В. Виноградова зазначає, що «персональні дані – це сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про фізичну особу» [9, с. 176].

Використовуючи методологію синтезу можемо виділити наступні домінуючі ознаки властиві персональним даним. По-перше, персональні дані з точки зору більшості науковців, виступають як відомості чи сукупність відомостей (включає будь-яку інформацію) про особу. По-друге, персональні дані наділені такою якістю, як ідентифікуюча властивість. По-третє, персональні дані носять завжди фіксовану форму та знаходять своє відображення у певному джерелі (носії даних). По-четверте, персональні дані це категорія, яка відзначається своєю змістовою не вичерпністю. По-п’яте, відомості про особу набувають правового режиму персональних даних із початком обробки персональних даних, тобто, будь-якої дії або сукупності дій, таких як збирання, реєстрація, накопичення, зберігання, адаптування, зміна, поновлення, використання і поширення (розповсюдження, реалізація, передача), знеособлення, знищення персональних даних, у тому числі з використанням інформаційних (автоматизованих) систем.

Аналіз доктринальних визначень демонструє багатогранність визначення персональних даних, у чому і знаходить своє відображення їх соціально-правова природа. На основі доктринальних дефініцій запропонуємо власне визначення поняття персональних даних взявши за основу їх ідентифікуючу властивість. Таким чином, з нашої точки зору «персональні дані громадян» — це будь-яка інформація у об’єктивізованій формі (яка дає можливість визначити її інформаційне джерело), що стосується «суб'єкта даних», тобто ідентифікованої або такій, що піддається ідентифікації фізичній особі (громадянина) та відносно якої органи публічної влади та інші уповноважені суб’єкти наділені суб’єктивним обов’язком забезпечення належного рівні організаційно-правової охорони та захисту. При цьому фізична особа, що піддається ідентифікації, — це реально існуюча або така, що існувала фізична особа, яку можна прямо або опосередковано ідентифікувати, зокрема, за допомогою посилання на певний ідентифікатор, такий як ім'я, ідентифікаційний номер, дані про походження, місцезнаходження, онлайновий ідентифікатор, або на один або кілька факторів (їх поєднання), специфічних для фізичної, фізіологічної, генетичної, розумової, економічної, культурної чи соціальної ідентичності цієї фізичної особи.

Також зауважимо, що персональні дані можуть виступати об'єктом як приватних, так і публічних правовідносин, а інститут забезпечення захисту персональних даних громадян носить міжгалузевий характер. З метою впорядкування існуючих уявлень про місце персональних даних серед інших режимів інформації у контексті аналізу правової природи цієї категорії наголосимо на відсутності єдиного правого режиму персональних даних, оскільки вони можуть бути як у режимі загальнодоступної інформації, так і в режимі обмеженого доступу. Стосовно персональних даних у режимі обмеженого доступу слід вести мову про «правовий режим конфіденційності персональних даних», який має власний зміст і поширюється на випадки обробки персональних даних на умовах дотримання конфіденційності. Конфіденційність персональних даних є встановленою законодавством вимогою, зверненою виключно до оператора, обробника персональних даних, органу захисту персональних даних, працівника оператора, а також іншої особи, тобто конфідентам, які отримали доступ до персональних даних на законній підставі. Конфіденційність, як обов'язкова вимога, виникає з отримання доступу до персональних даних конфіденту, за відсутності у нього законних підстав для обробки їх у режимі загальнодоступної інформації. Особливого значення це набуває в умовах ведення війни. Подібні персональні дані можуть бути активно використані як засіб психологічної війни та тиску на громадську думку та окремих громадян. В умовах широкомасштабної військової агресії, на особливу увагу заслуговує питання забезпечення захисту персональних даних військовослужбовців. В першу чергу мова йде про представників силових (мілітаризованих) структур (Збройних сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Національної поліції, Державної прикордонної служби України та інші), адже несанкціонований, вільний доступ до персональних даних військовослужбовців може бути використаний країною –агресором, несе безпосередню загрозу правам військовослужбовців та членів їх сімей. Особливо незахищеною категорією є військовослужбовці, які потрапили у полон до ворога. На зараз вже існує відповідний державний реєстр Національного інформаційного бюро, (https://nib.gov.ua/uk/). Члени сімей військовослужбовців самостійно чи через представника можуть внести відомості про військовополоненого до реєстру. Канали комунікації є різними: звернення на електронну пошту, спеціальна електронна форма, телеграм. Надалі буде можливість відстежувати статус військовослужбовця, наприклад, зі статусу «ймовірно перебуває в полоні» на «перебуває в полоні». Підсумовуючи, наголосимо на необхідності вжиття органами публічної влади відповідних організаційно-правових заходів щодо захисту персональних даних військовослужбовців. Необхідно розробити окремі інформаційні реєстри згаданих нами вище категорій осіб з різним ступенем верифікації доступу до них та унормування можливості отримання інформації щодо суб'єктів, які внесені до цих баз даних. Зазначене має покласти край неконтрольованому розміщенню у соціальних мережах багаточисельних сторінок з фотографіями та відео українських полонених з їх персональними даними.

Список використаних джерел:

1. Камінська Н. В. Захист персональних даних: проблеми внутрішньодержавного, наднаціонального і міжнародно-правового регулювання. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 106-114.

2. Дмитренко О. А. Право фізичної особи на власні персональні дані в цивільному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2010. 19 с.

3. Концевой Р. С. До питання визначення поняття «персональні дані». *Інформація і право*. 2012. № 2. С. 23-28

4. Майданик Р. А. Аномалії в цивільному праві України : навч.-практ. посіб. К.: Юстініан, 2007. 912 с.

5. Сопілко І. М. Сучасне поняття персональних даних: доктринальний та нормативний аспекти. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2013. № 3. С. 63-68.

6. Саєнко М.І. Сучасне правове регулювання інформаційних відносин у сфері захисту персональних даних в Україні. *Право і суспільство*. 2015. № 3. С. 103-107.

7. Речицький В. В. Проект Конституції України 2009. Перспектива прав людини. Харків : Права людини, 2009. 144 с.

8. Брижко В.М. Організаційно-правові питання захисту персональних даних : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07. К., 2004. 251 с.

9. Виноградова Г.В. Правове регулювання інформаційних відносин в Україні. К, 2006. 176 с.

Шамрай Богдан

помічник командувача – начальник юридичного управління
Командування Сухопутних військ Збройних Сил України,
к.ю.н., полковник юстиції

Особливості реалізації конституційного права військовослужбовців на судовий захист в умовах воєнного стану

Збройна агресія Російської Федерації проти України, яка з 24 лютого 2022 року набула широких масштабів, спонукала до введення на всій території нашої держави воєнного стану, який на підставі пропозицій Ради національної безпеки і оборони України введено Указом Президента «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 та затверджено Законом України № 2102-IX від 24.02.2022 [1].

Надзвичайно актуальним питанням в зазначений період є стан правопорядку у військах, який характеризується збільшенням кількості правопорушень, а також законність і справедливість прийнятих судових рішень за кримінальними справами, які порушуються стосовно військовослужбовців. Відповідно для ефективної реалізації конституційного права військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань на судовий захист в умовах воєнного стану важливе значення має, зокрема позитивний досвід провідних держав світу в яких функціонують військові суди.

Так, військові суди діють практично в усіх державах, які мають досить численні регулярні збройні сили, – це Великобританія, Ізраїль, США, Польща, Росія, Греція, Аргентина, Туреччина, Канада, Бельгія, Іспанія, і ще близько 40 країн світу [2, с. 26]. При цьому, у мілітаризованих країнах, які часто беруть участь у воєнних конфліктах (Ізраїль, США) або мають очевидні проблеми із сепаратизмом (Іспанія, Туреччина) такі судові органи діють як у мирний, так і у воєнний час [3, с. 116]. Крім того, нараховується значна кількість держав, що мають військові суди безпосередньо у Європі, це зокрема: Болгарія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Португалія, Угорщина [4, с. 171]. Отже, наявність військових судів в багатьох країнах світу свідчить про те, що вони є складовою частиною судової системи та виступають гарантом прав та свобод військовослужбовців, досвід яких можна застосовувати в Україні, тим паче в умовах воєнного стану.

З огляду на зазначене, справедливою є думка, що функціонування військових судів в зарубіжних державах є необхідним та ефективним важелем впливу для забезпечення законності та правопорядку у військах. Адже військовослужбовці в цих країнах є особами

з особливим правовим статусом, на яких окрім загального законодавства також поширюються норми військового законодавства [5, с. 107].

Варто зауважити, що після ліквідації військових судів в Україні та до теперішнього часу тривають активні дискусії щодо необхідності відновлення системи військового правосуддя. Деякі вчені вважають, що це не заважає належній реалізації права військовослужбовців на судовий захист, оскільки військові суди були певною мірою рудиментом існуючої за радянських часів судової системи [6, с. 117]. Однак, на нашу думку, вірною є позиція, що діяльність військових судів характеризувалась такими перевагами, як висока оперативність розгляду кримінальних справ, єдність судової практики за справами, а також застосування виїзних судових засідань, які сприяли правовому вихованню військовослужбовців та мали позитивний вплив на стан військової дисципліни [7, с. 89-91]. Крім того, ураховуючи широкомасштабну збройну агресію Російської Федерації проти України, а також перебування нашої держави в умовах воєнного стану існує необхідність створення військових судів в Україні, що у свою чергу сприятиме повноцінній реалізації ст. 55 Конституції України [8].

Отже, з огляду на те, що питання функціонування військових судів під час дії воєнного стану в Україні є надзвичайно актуальним та перспективним, доречною є думка, що у системі судоустрою повинні діяти: військові суди гарнізонів; апеляційні військові суди, юрисдикція яких розповсюджується на відповідні регіони (апеляційні округи); Касаційна військова палата Верховного Суду [9, с. 26]. При цьому, особливу увагу слід звернути на діяльність військових судів у складі судової влади України, що в свою чергу виключить будь-який вплив на них з боку органів виконавчої влади та органів військового управління.

Слід зазначити, що питання створення військових судів неодноразово порушувалось на законодавчому рівні, проте знаходило подальше втілення лише в законопроектах, якими пропонувалось внести зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII [10; 11]. На сьогодні, змін до законодавства щодо створення та функціонування військових судів у системі судоустрою України не відбулось.

Разом з тим, ураховуючи вимоги сьогодення, зокрема щодо оперативності прийняття судових рішень за кримінальними справами та на підставі ст. 125 Конституції України, відповідно до якої судоустрій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації, існує можливість у складі існуючих судів, без внесення змін до законодавства, запровадити відповідну спеціалізацію. Адже пунктом 1 частини восьмої ст. 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016 року № 1402-VIII [12] передбачено, що Рада суддів розробляє та організовує поліпшення стану організаційного забезпечення діяльності судів. У свою чергу, відповідно до частини другої ст. 18 цього Закону, за рішенням зборів суддів відповідного суду, може запроваджуватися спеціалізація суддів з розгляду конкретних категорій справ.

З огляду на зазначене, Рада суддів, у межах своїх повноважень, може рекомендувати запровадити спеціалізацію в місцевих загальних судах та апеляційних судах щодо розгляду військових кримінальних злочинів. Запровадження зазначеної спеціалізації суттєво прискорить розгляд справ про військові кримінальні злочини, зокрема, які вчинені в умовах воєнного стану.

Крім того, без внесення змін до законодавства, існує також можливість запровадити спеціалізацію для розгляду військових кримінальних справ у Касаційному кримінальному суді Верховного Суду. Адже, відповідно до частини четвертої статті 37 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016 року № 1402-VIII [12], у кожному

касаційному суді утворюються судові палати з розгляду окремих категорій справ з урахуванням спеціалізації суддів. Кількість та спеціалізація судових палат визначаються рішенням зборів суддів касаційного суду.

Висновок. Таким чином, широкомасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України та введення на всій території нашої держави воєнного стану створюють передумови до збільшенням кількості правопорушень, які вчиняються військовослужбовцями, що негативно впливає на стан правопорядку у військах та відображається на боєготовності та спроможності військ (сил) виконувати визначені завдання.

Разом з тим, для законного і справедливого прийняття судових рішень за кримінальними справами, які порушуються стосовно військовослужбовців, важливе значення має позитивний досвід провідних держав світу. Зазначене вказує на доцільність створення в структурі судової влади України системи військових судів, які є необхідним та ефективним важелем впливу для забезпечення законності і правопорядку у військах та сприятиме ефективній реалізації конституційного права військовослужбовців на судовий захист. Проте ураховуючи вимоги сьогодення, зокрема щодо оперативності прийняття законних і справедливих судових рішень, а також побудову судоустрою в Україні за принципами територіальності та спеціалізації, існує можливість у складі загальних судів, без внесення змін до законодавства, запровадити відповідну спеціалізацію щодо розгляду військових кримінальних злочинів під час дії воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text.

2. Шевченко В. П. Об аспектах военного правосудия и деятельности военных судов // Юридическая практика. Киев, 2009. № 15. С. 26.

3. Юрко С. С. Деякі аспекти відновлення військових судів у системі судоустрою України. Круглий стіл «Творчий шлях вченого: до 80-річчя В.В. Долежана» від 4 трав. 2018 р. у Національному університеті «Одеська юридична академія» у м. Одеса, 2018. С. 115-118.

4. Топчій В. В. Моделі системи військових судів у країнах Європейського Сюзу: порівняльно-правовий аналіз // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції: зб.наук. пр. Дніпропетров. нац. ун-ту, 2016. Вип. 2. С. 171-184.

5. Шамрай Б. М. Окремі аспекти діяльності органів військової юстиції щодо гарантування конституційних прав і свобод військовослужбовців Збройних Сил та інших військових формувань України. Створення та організація діяльності системи військової юстиції України: матеріали круглого столу/упор.: П.П. Богуцький, В.Г. Пилипчук, М.О. Теплюк, О.В. Лебединська, Л.В. Заславська. – Київ-Одеса: Фенікс, 2022. С. 105-110.

6. Синиця А. М. Адміністративно-правове регулювання у сфері забезпечення прав і свобод військовослужбовців: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2012. 220 с.

7. Кушнір М. В. Військове правосуддя в Україні: актуальні проблеми організації та здійснення // Матеріали круглого столу Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2017. С. 89-91.

8. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.

9. Шамрай Б. М. Зарубіжний досвід функціонування військових судів, як умова гарантування конституційного права військовослужбовців на судовий захист // Актуальні

проблеми вітчизняної юриспруденції: наук. збірник Дніпропетров. нац. ун-ту ім. Олеся Гончара, Дніпро, 2019. Вип. № 5. С. 24-27.

10. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо утворення військових судів № 8392-1 від 01.06.2018. Офіційний сайт Верховної Ради України. Дата доступу 10 лист. 2022 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64138.

11. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо військових судів № 8392 від 22.05.2018. Офіційний сайт Верховної Ради України. Дата доступу 10 лист. 2022 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64070.

12. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 6 черв. 2016 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19.

Штефюк Олександр
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
аспірант кафедри публічного права

Правова природа публічно-сервісних повноважень органів місцевого самоврядування в Україні

Впровадження законодавчих змін до вітчизняного законодавства, яким врегульовується адміністративно-правовий статус органів місцевого самоврядування в Україні відбувається швидкими темпами. Це є відповіддю на зростаючий рівень очікувань зі сторони українського суспільства, яке впродовж останніх кількох років виступає активним каталізатором суттєвих змін у всій системі органів публічної влади. Російсько-українська війна, найжахливіша фаза якої розпочалась 24 лютого 2022 року підтвердила правильність тих трансформацій які відбувались у державі та системі відповідних органів публічної влади.

Органи місцевого самоврядування займають особливе місце з-поміж інших систем, які утворюють механізм органів влади через які держава реалізує власні функції. З іншої сторони вони інтегровані до загального механізму захисту прав і свобод людини та громадянина. Оскільки, квінтесенцією діяльності відповідних органів слугує мега-норма про те, що «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» вона безпосередньо впливає на особливості адміністративно-правового статусу того чи іншого органу влади. Як логічний наслідок, «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1].

Ефективінсть діяльності відповідного органу публічної влади визначається значним переліком факторів. Однак, всі вони так чи інакше відображаються на визначеному у них адміністративно-правовому статусі. Не є вийнятком й органи місцевого самоврядування. Закріплення адміністративно-правового статусу таких органів на рівні Конституції України, Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» тощо що, безперечно, слугувало потужним поштовхом для формування власної моделі місцевого самоврядування. З-поміж інших важливих елементів адміністративно-правового статусу органів місцевого самоврядування особливе місце посідає категорія повноваження.

Загалом, вивчення категорії «повноваження» в правовій науці супроводжується активною дискусією та різними точками зору щодо її значення в структурі адміністративно-правового статусу того чи іншого суб'єкта адміністративних правовідносин. Для формування поняття «публічно-сервісні повноваження органів місцевого самоврядування в Україні» (далі – публічно-сервісні повноваження) необхідно проаналізувати наявні в науковій літературі підходи до поняття «повноваження» та пов'язаного з ним поняттям «компетенція» та виокремлення тих інституцій, які належать до органів місцевого самоврядування в Україні (далі – ОМС) які можуть мати чи бути наділені саме публічно-сервісними повноваженнями. Зупинимось на етимології категорії компетенція.

Велика юридична енциклопедія дає наступне визначення компетенції: «сукупність встановлених в офіційній формі прав і обов'язків, тобто повноважень, будь-якого органу чи посадової особи приймати обов'язкові до виконання рішення, організовувати чи контролювати їх виконання, вживати у необхідних випадках заходи відповідальності тощо» [2]. Великий енциклопедичний юридичний словник визначає «повноваження» як «сукупність прав і обов'язків державних органів і громад, організацій, інших осіб тощо, закріплених за ними у встановленому законодавством порядку для здійснення покладених на них функцій. Поняття «повноваження» є близьким за своїм значенням до поняття «компетенція» [3]. Ми підтримуємо вказане положення та пропонуємо розуміти повноваження складовою частиною компетенції органу місцевого самоврядування. Пропонуємо зробити загальний огляд законодавства про місцеве самоврядування для виокремлення повноважень, які за своєю природою є публічно-сервісними.

Наприклад, відповідно до ст. 32 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» серед повноважень у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, молодіжної політики, фізкультури і спорту виконавчі органи рад вони:

забезпечують здобуття повної загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти у державних і комунальних закладах освіти, створення необхідних умов для виховання дітей та молоді, розвитку їхніх здібностей, трудового навчання, професійної орієнтації, продуктивної праці учнів, сприяння діяльності дошкільних та позашкільних закладів освіти, дитячих, молодіжних та науково-просвітницьких громадських об'єднань, молодіжних центрів;

забезпечують пільговий проїзд учнів, вихованців, студентів та педагогічних працівників до місця навчання і додому у порядку та розмірах, визначених органами місцевого самоврядування, за рахунок видатків відповідних місцевих бюджетів та інші [4].

Серед повноважень в галузі житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, громадського харчування, транспорту і зв'язку, статтею 30 Закону які також можна виокремити не тільки як власні чи делеговані, а публічно-сервісні:

сприяння розширенню житлового будівництва, подання громадянам, які мають потребу в житлі, допомоги в будівництві житла, в отриманні кредитів, у тому числі пільгових, та субсидій для будівництва чи придбання житла; подання допомоги власникам квартир (будинків) в їх обслуговуванні та ремонті; сприяння створенню об'єднань співвласників багатоквартирних будинків;

залучення на договірних засадах підприємств, установ та організацій, що не належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, до участі в обслуговуванні населення засобами транспорту і зв'язку та інші [4].

Проаналізувавши вказаний перелік власних повноважень, які наявні у виконавчих органах ОМС у таких важливих сферах, можемо констатувати що вони по своїй природі є

публічно-сервісними, адже, основний акцент робиться на гарантуванні особи реалізувати своє право у сфері охорони здоров'я, культури, молодіжної політики, фізкультури і спорту. І це лише не велика частина із тих повноважень, які є публічно-сервісними. Їх вивчення потребує більш детального вивчення практики їх реалізації та врахування взаємозалежності із іншими складовими адміінстративно-правового статусу органів місцевого самоврядування.

З огляду на викладене, ми пропонуємо розуміти під публічно-сервісними повноваженнями органів місцевого самоврядування різновид повноважень, які реалізуються органами місцевого самоврядування під час видання ними позитивного адміністративного акта на адресу приватних осіб, спрямовані на забезпечення прав та свобод таких осіб.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 11.01.2023).

2. Юридична енциклопедія. – Т. 3. – К.: Вид-во «Укр. енциклопедія», 2000. – 790с.

3. Великий енциклопедичний словник юридичний словник. За редакцією акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. К. ТОВ «Видавництво «Юридична думка»«, 2007. 992 с.

4. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР : станом на 1 січ. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text (дата звернення: 11.01.2023).

СТУДЕНТСЬКІ НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Авдіюк Софія
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС «Бакалавр»

Міжнародно-правові стандарти захисту дітей, дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування в умовах війни

Актуальність проблеми правового захисту дітей зумовлена тим, що незважаючи на зусилля більшості держав світу, вони залишаються найвразливішою категорією населення й все одно стають основними суб'єктами-об'єктами постійної дискримінації, яка значно посилюється в умовах кризових ситуацій, зокрема, під час збройних конфліктів. «Під час війни порушуються всі права дитини: право на життя, право бути з сім'єю і громадою, право на здоров'я, право на розвиток особистості, а також право на турботу і захист», – зазначено у звіті ООН 1996 року «Вплив збройного конфлікту на дітей» [1, с. 13]. Відповідно до даних, які зафіксувала Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні, з 24 лютого по 4 грудня 2022 р від вторгнення російської федерації на територію нашої держави постраждало 1200 дітей: загинуло 424 дитини (174 дівчинки і 212 хлопчиків, а також 38 дітей, стать яких не вдалось встановити); поранено 775 дітей (217 дівчат і 308 хлопчиків, а також 250 дітей, стать яких не вдалося встановити) [2, с. 2]. За час повномасштабного вторгнення понад 4,5 тисяч дітей залишилися без батьківського піклування. Таку інформацію в ефірі всеукраїнського телемарафону повідомив заступник директора департаменту з питань захисту прав дітей та забезпечення стандартів рівності Національної соціальної сервісної служби Володимир Вовк [11]. Близько тисячі дітей втратили батьків через бойові дії, решта — залишилися без батьківського піклування з інших причин.

Діти, які потерпають від воєнних дій, перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права як частина цивільного населення. Проте, через їхню вразливість і потреби пов'язані з розвитком, вони підлягають особливому правовому захисту, та повазі. Зокрема, це положення закріплено в звичаєвому міжнародному гуманітарному праві, й відомо як норма 135. [3, с. 612]

Основними міжнародно-правовими акти, що гарантують захист дітей у ситуаціях збройного конфлікту є: Конвенція ООН про права дитини (1989), Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (2000, ратифікований Україною у 2004 році), Женевські конвенції про захист жертв війни (1949), Додаткові протоколи до Женевських конвенцій (1977), Конвенція міжнародної організації праці №182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці (1999), Римський статут Міжнародного кримінального суду (2002) та низка Резолюцій Ради Безпеки ООН, прийнятих з 1999 по 2009 роки.

У 1978 році на 34-й сесії Комісія ООН з прав людини ініціювала прийняття Конвенції про права дитини. У 1979 році з цією метою створили Робочу групу, очолювану представником Польщі (країна, яка була ініціатором процесу) [3, с. 113]. Пізніше на черговій сесії Комісії по правах людини у 1985 році було запропоновано включити до проекту Конвенції статтю про дітей в умовах збройного конфлікту. Це спричинило ряд довготривалих дискусій, проте, у 1989 році Конвенція про права дитини була прийнята в редакції разом з 38 статтею, яка регламентує норми про участь дітей у збройних конфліктах. Можна сказати без жодного сумніву, що створення такого документу стало значним кроком у становленні міжнародних стандартів захисту прав дітей загалом, та у збройних конфліктах, зокрема. Конвенція проголошує пріоритет потреб дітей перед інтересами держави, релігії, суспільства та родини. Вона грунтується на першорядності загальнолюдських цінностей, наголошує на боротьбі з дискримінацією дитини та необхідністю особливої уваги та турботи від держави та суспільства до соціально-непривілейованих дітей: сиріт, позбавлених батьківського піклування, біженців та інших.

Відповідно до пункту 1 ст. 38 Конвенції держави-учасниці зобов'язуються дотримуватись норм міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів і мають відношення до дітей. І це добре, так як, ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права людини та ст. 15 Європейської Конвенції про захист прав та свобод міжнародне право прав людини може бути призупинено під час збройних конфліктів[7], [8]. Проте, при аналізі наступних пунктів цієї статті виникають деякі питання [5, с. 205]. Йдеться про те, що в тексті, зокрема, 4 пункту зазначається: «Згідно з своїми зобов'язаннями за міжнародним гуманітарним правом, пов'язаним із захистом цивільного населення під час збройних конфліктів, Держави-учасниці зобов'язані вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними.» [5, с. 205]. Я вважаю, що доречніше для гарантії більш надійного захисту було б вжити «всіх необхідних заходів» замість «всіх можливих». Таку ідею наслідують і вчені І. Сандоз, Ч. Свінарскі, Б. Цімерманн [6, с. 384] Вперше таке формулювання запропоновано Міжнародним комітетом Червоного Хреста, але, на жаль, відповідне рішення не було прийняте. Відтак, стаття 38 Конвенції лише частково гарантує захист прав дітей.

Основне місце серед нормативних актів в міжнародному гуманітарному праві посідають Женевські Конвенції. Найбільше стосується захисту прав дітей Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 р. Конвенція не лише надає можливість загального захисту дітей як частини цивільного населення, а й забезпечує спеціальний захист дітей на окупованих і не окупованих територіях. У Женевській конвенції дітей до правового захисту дітей безпосередньо відносяться 17 статей (14, 17, 23, 24, 25, 26, 38, 49, 50, 51, 68, 76, 81, 82, 89, 94 та 132 ст.) Ці положення стосуються продовольства, одягу, ліків та забезпечення інших важливих потреб, а також турботи про дітей, які осиротіли або розлучилися зі своїми рідними.

Як зазначалося вище, до Женевських конвенцій 1949 було також укладено Додаткові протоколи 1977 р.. Перший з них пов'язаний із захистом жертв збройних конфліктів міжнародного характеру, а другий — неміжнародного. Основне завдання цих протоколів — гарантії кращого захисту цивільного населення [10].

Вищезазначені акти регулюють статус осіб під час збройних конфліктів та захищають жертв військових дій, у тому числі дітей. Крім загальних статей, що захищають права людини, ці положення містять спеціальні норми, спрямовані на захист прав дитини. Наприклад, ст.24 IV Женевської Конвенції вимагає від сторін у конфлікті вжиття

необхідних заходів для забезпечення того, щоб діти до 15-ти років, що стали сиротами або розлучені з сім'ями в результаті війни, не були залишені напризволяще. Більше того, ст. 50 цієї Конвенції встановлює, що окупуюча держава повинна сприяти належному функціонуванню всіх установ, яким доручено піклування і виховання дітей [9].

Отже, багато норм міжнародного гуманітарного права можна трактувати в термінах систем, які максимізують допомогу дітям без будь-яких обмежень.

Гуманна спрямованість цих міжнародно-правових актів робить їх незамінним джерелом регулювання для всіх випадків, з якими діти можуть зіткнутися в умовах війни та збройних конфліктах, а тому є вкрай необхідним їх вивчення та поширення.

Однак закономірно може виникнути запитання: чи варто зупинятися на досягнутому у сфері міжнародно-правових норм захисту дітей – прав жертв збройних конфліктів? На мою думку, це питання не може отримати ствердної відповіді. На жаль, нинішня ситуація, пов’язана, зокрема, з появою нових форм збройних конфліктів, виявляє значні прогалини як у правовому статусі дітей, так і в системах контролю, які захищають їхні права. Система міжнародних угод, протоколів та інших інструментів «м’якого права» повинна продовжувати розвиватися та надавати рекомендації щодо розширення захисту і дотримання прав дитини під час збройних конфліктів. Україна ж в свою чергу повинна вирішувати питання впровадження міжнародних стандартів, передбачених цими нормативно-правовими актами.

Список використаних джерел:

1. Machel, Graça UN. Secretary-General UN. Expert on the Situation of Children in Armed Conflicts. *Impact of armed conflict on children. UN*, T. 101. 1996. C. 13. URL: https://digitallibrary.un.org/record/223213.

2. Україна: втрати серед цивільних осіб станом на 4 грудня 2022 року. *ООН*, Т. 3. 2022. С. 2 URL:https://ukraine.un.org/uk/210187-ukrayina-vtraty-sered-tsyvilnykh-osib-stanom-na-4-hrudnya-2022-roku.

3. Хенкертс Ж. Діти. *Звичаєве міжнародне гуманітарне* право. *Збірник статей та документів* – М.: МКЧХ. Т. 803. 2006. С. 612

4. Франсуаза К. Захист дітей під час збройних конфліктів // *Захист осіб та об‘єктів у міжнародному гуманітарному праві. Збірник статей та документів.* – М.: МККК. Т. 376. 1999. С. 105-121.

5. Конвенція про права дитини. *Зібрання чинних міжнародних договорів України*. Т. 389. 1990. С. 205.

6. Sandoz Y., Swinarski Ch., Zimmermann B. (éds.). Commentaire des Protocoles additionnels du 8 juin 1977 aux Conventions de Genève du 12 août 1949. *CICR, Martinus Nijhoff Puplishe*r. T. 924. 1986. C. 384

7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт від 19.10.1973 р. URL:https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiy_K3AjOb7AhWCxosKHQYVBZUQFnoECBAQAQ&url=https://zakon.rada.gov.ua/go/995_043&usg=AOvVaw1pC7Ywu-c6VLL3N92L4p8A.

8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : *Конвенція Ради Європи* від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 06.12.2022).

9. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (укр) : *Конвенція Орг. Об'єдн. Націй* від 12.08.1949 р. : станом на 8 лют. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 06.12.2022).

10. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів : *Протокол I* від 08.08.1977 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 06.12.2022).

11. Суспільне Новини. Останні новини про війну Росії проти України : *телемарафон «Єдині новини»* : *Суспільне онлайн*, 2022. YouTube. URL: https://www.youtube.com/watch?v=R5vvrb1YsqU (дата звернення: 07.12.2022).

Бондаренко Ангеліна
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка
студентка 2 року навчання ОС «Магістр»

Діяльність адміністративних судів в умовах воєнного стану

Судова система має працювати і в період воєнного стану, особливо це стосується адміністративних судів, але з окремими нововведеннями, які потребують свого детального аналізу.

Останнім часом досить стрімко почало розвиватися і електронне правосуддя. Зокрема, електронне правосуддя – це використання інформаційних комп'ютерних технологій для здійснення правосуддя усіма зацікавленими сторонами судової влади з метою підвищення ефективності та якості державної служби, зокрема, для приватних осіб та бізнесу. Це поняття включає електронне спілкування та обмін даними, а також доступ до судової інформації.

Оскільки судова влада є ключовим компонентом демократії, електронне правосуддя є важливим аспектом електронної демократії, основною метою якого є підвищення ефективності судової системи та якості правосуддя.

Формально введення воєнного стану не впливає на процес здійснення судочинства. Зокрема, відповідно до ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства в умовах воєнного стану забороняється [1]. Водночас на практиці забезпечити безперебійну роботу судів в період війни вкрай важко.

Для врегулювання цього питання Рада Суддів України (надалі - РСУ) прийняла низку важливих рішень, які, зокрема, стосуються і адміністративних судів:

1) 24.02.2022 РСУ прийняла рішення «Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні в умовах припинення повноважень ВРП та воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією збоку рф».

Згідно з цим рішенням РСУ ухвалила:

- звернути увагу усіх судів України, що навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану робота судів не може бути припинена;

- у випадку загрози здоров'ю, життю та безпеці відвідувачів та працівників суду здійснення судочинства певним судом може бути припинено до усунення обставин, які зумовили небезпеку;

- для вирішення невідкладних питань створити оперативний штаб у складі членів Ради суддів, голови ВС, керівника ДСА, голови Служби судової охорони.

2) 02.03.2022 РСУ опублікувала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану, з них основні:

-особливості роботи суду визначаються виходячи з поточної ситуації у відповідному регіоні;

- при визначенні умов роботи суду у воєнний час необхідно керуватися реальними поточними обставинами, що склалася в регіоні;

- в кожному суді визначається відповідальна особа, яка має забезпечити актуальний облік працівників апарату та суддів, з урахуванням визначеної форми роботи суду (дистанційної тощо);

- усі доступні працівники суду, за можливості, переводяться на дистанційну роботу;

- громадянам роз'яснюється можливість відкладення розгляду справ у зв'язку із воєнними діями та можливість розгляду справ в режимі відеоконференції;

- обмежується допуск в судові засідання осіб, які не є учасниками судових засідань;

- розгляд справ, за можливості, відкладається (за винятком невідкладних судових розглядів), зважаючи на те, що велика кількість учасників судових процесів не завжди мають змогу подати заяву про відкладення розгляду справи або не можуть прибути в суд у зв'язку з небезпекою для життя;

- справи, які не є невідкладними, розглядаються лише за наявності письмової згоди на це усіх учасників судового провадження;

- процесуальні строки, за можливості, продовжуються щонайменше до закінчення воєнного стану;

- у разі, якщо провадження розглядається колегіально і колегія суддів не може зібратись в одному приміщенні, то допустимий розгляд справ з різних приміщень судів, в тому числі, з використанням власних технічних засобів.

3) 03.03.2022 Верховна Рада прийняла Закон «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо зміни підсудності судів» (законопроєкт № 7117).

Законом передбачено, що у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами, робота суду може бути припинена з одночасним визначенням іншого суду, який буде здійснювати правосуддя на території суду, що припинив діяльність та який найбільш територіально наближений до суду, роботу якого припинено [2].

4) 04.03.2022 видано наказ Голови Верховного Суду, згідно з яким встановлено особливий режим роботи й запроваджено відповідні організаційні заходи. Відповідно до наказу:

- у разі загрози життю, здоров'ю та безпеці відвідувачів суду, працівників апарату суду, суддів оперативно прийматимуться рішення про тимчасове зупинення здійснення судочинства певним судом;

- справи, які не є невідкладними, розглядатимуться лише за наявності письмової згоди на це всіх учасників судового провадження;

- не можуть бути відкладеними судові засідання, на яких має розглядатися питання про обрання або продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою;

- варто також ураховувати, що запровадження воєнного стану на певній території є поважною причиною для поновлення процесуальних строків [3].

Отже, виходячи з нормативних актів, які були прийняті на сьогодні, режим роботи кожного конкретного суду визначається окремо. Робота суду залежить від того, яка ситуація склалась у регіоні, де такий суд розташований. Тому необхідно уважно слідкувати за оновленнями, які публікуються на сайтах судів.

В разі неможливості прибуття до судового засідання особа має право подати клопотання про відкладення судового засідання або про проведення відеоконференції.

Суди мають з повагою ставитись до таких клопотань та за можливості їх задовольняти. Так само суди мають уважно ставитись до пропуску процесуальних строків, уникаючи надмірного формалізму [2, с. 109].

Тому, на сьогодні все більшої актуальності має саме електронне правосуддя, тут йдеться про пропонування ресурсів громадянам. Наприклад, кращу можливість отримувати інформацію про суди та судові процедури (з вебсайтів) та інструкції як розпочати певні види судових процесів (електронні форми заявок), можливість слідкувати за ходом судочинства (через доступ до актуальної інформації в Інтернеті) та сплатити судовий збір через Інтернет-банкінг. Щобільше, вичерпна, якісна правова інформація дає можливість громадянам здійснювати їхні права свідомо та ефективно та користуватися перевагами гарантій, встановлених судовою системою.

Таким чином, розгляд спорів, що належать до компетенції адміністративних судів також зазнав змін. Адміністративні суди на підконтрольних Україною територіях продовжують здійснювати розгляд справ, окрім тих, що не є невідкладними. В таких випадках адміністративним судом може бути прийнято рішення про те, що справа відкладається або знімається з розгляду. Допускається здійснення правосуддя в тому числі і адміністративними судами дистанційно.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 24.05.2022.Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2015. № 28. ст. 250. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення:14.12.2022).

2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР),* 2016, № 31, ст.545. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/1402-19 (дата звернення: 14.12.2022).

3. Усім судам України. Рекомендації Ради суддів України. http://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikuvala-rekomendacii-sodo-rooti-sudivv-umovah-voennogo-stanu (дата звернення 06.06.2022).

Васьковський Борис
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
студент 2 року навчання ОС «Магістр»

Деякі питання правового регулювання повноважень Головнокомандувача Збройних Сил України

У складних для Української держави політичних, соціальних та економічних умовах, спричинених повномасштабним вторгненням Збройних Сил Російської Федерації, нагальним постає дослідження деяких проблемних питань правового врегулювання повноважень Головнокомандувача Збройних Сил України. Саме чітко визначені статус та повноваження Головнокомандувача Збройних Сил України створюють ефективне виконання даним суб'єктом повноважень із забезпечення оборони України.

Повноваження та правова основа діяльності Головнокомандувача Збройних Сил України визначені рядом нормативно-правових актів. До них належать: Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р., Закон України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р., Указ Президента України «Питання Головнокомандувача Збройних Сил України» від 27 березня 2020 р., Положення про Генеральний штаб

Збройних Сил України, затверджене Указом Президента України від 30 січня 2019 р. No 23/2019[2,3].

Розглянувши систему військово-адміністративного законодавства, норми якої регулюють повноваження Головнокомандувача Збройних Сил України, можемо зазначити, що сьогодні відбулось розмежування посади начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України - на начальника Генерального штабу Збройних Сил України та Головнокомандувача Збройних Сил України. Відповідно до абз. 3 п. 9 Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України, затвердженого Указом Президента України від 30 січня 2019 р. No 23/2019, начальник Генерального штабу Збройних Сил України підпорядковується Головнокомандувачу Збройних Сил України.

На думку науковців, виділяють деякі проблеми правового регулювання та реалізації повноважень головнокомандувача ЗСУ. У своїй науковій праці

М. Прохоренко зазначав, що спеціальних прав щодо належного виконання обов'язків Головнокомандувачем Збройних Сил України нормативно не визначено. Згідно із Законом України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р. Головнокомандувач Збройних Сил України не належить ні до органу військового управління, ні до військового командування[1].

Нами проаналізовано наукові напрацювання та нормативно-правову базу військово-адміністративного законодавства. Слід наголосити, що дані пропозиції щодо уточнення в законі «Про оборону України» практично реалізовані шляхом внесення змін до даного нормативно-правового акту, які вступили в дію з 01.01.2022 на підставі Закону України «Про основи національного спротиву» від 16.07.2021р. Так, в абзаці 16 статті 1 Закону України «Про оборону України» Головнокомандувача Збройних Сил України віднесено до органів військового командування[3].

Проте, на нашу думку, існує певна правова невизначеність, закладена в самій суті суб'єкта - Головнокомандувача Збройних Сил України. Як уже зазначено вище, відповідно до абз. 3 п. 9 Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України, начальник Генерального штабу Збройних Сил України підпорядковується Головнокомандувачу Збройних Сил України. У статті 1 Закону України «Про оборону України» суб'єкти вищого військового командування розділені на органи військового управління та відповідно - органи військового командування. Складається ситуація, коли Головнокомандувач Збройних Сил України здійснює керівництво начальником Генерального штабу, тобто здійснює функції як військового командування, так і військового управління.

На нашу думку, можливим розв'язанням цієї проблеми може бути виокремлення в Законі України «Про оборону України» статусу Головнокомандувача Збройних Сил України поза системами органів військового командування та управління і визначення його спеціального статусу, який би поєднував і функції військового командування, і функції військового управління. Також чітко не врегульовано, через який орган управління та в якому порядку Головнокомандувач Збройних Сил України здійснює виконання своїх обов'язків. Слід наголосити, що досі потребує уточнення п. 6 Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України, згідно з яким Генеральний штаб забезпечує здійснення безпосереднього військового керівництва Збройними Силами України Головнокомандувачем Збройних Сил України [1].

На нашу думку, ще однією з практичних проблем правового забезпечення діяльності Головнокомандувача Збройних Сил України є потреба в уточненні повноважень, закріплених за даним суб'єктом права на рівні законодавчого або підзаконного нормативного акту. У науковій літературі є окремі напрацювання з цього приводу. Так, М.

Прохоренко пропонував закріпити такі повноваження шляхом розробки Положення про Головнокомандувача Збройних Сил України на рівні Указу Президента України, де потрібно закріпити права та обов'язки Головнокомандувача Збройних Сил України, визначити орган управління, через який він буде забезпечувати реалізацію своїх обов'язків[1]. Щодо нашої позиції, ми б запропонували таке закріплення на законодавчому рівні.

На сьогодні в нормативно-правовому полі склалася ситуація, коли в Законі України «Про оборону України» зазначені повноваження Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, Кабінету Міністрів України, Міністерства оборони України, Генерального штабу. Проте повноваження Головнокомандувача Збройних Сил України не закріплені в цьому нормативному документі. Ми пропонуємо доповнити його окремою статтею, де будуть викладені повноваження Головнокомандувача Збройних Сил України.

Виходячи з вищевикладеного, можемо зробити ряд висновків, зокрема:

В умовах Російської військової агресії проти України актуальним постає питання належного нормативно-правового регулювання діяльності Головнокомандувача Збройних Сил України. Існують деякі проблемні питання регулювання повноважень Головнокомандувача Збройних Сил України. Ці проблеми правового регулювання слід вирішити через законодавче закріплення в законі «Про оборону України» таким чином:

По-перше, встановити спеціальний статус Головнокомандувача, включивши до складу його функцій як військове командування, так і військове управління.

По-друге, закріпити його повноваження у сфері керівництва та забезпечення оборони України.

Список використаних джерел:

1. Прохоренко М.М. «Статус Головнокомандувача Збройних Сил України: теоретико-правовий аспект». ІІІ Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум: Матеріали форуму, м. Київ, Національний авіаційний університет, 14-15 травня 2020 р. Том 1. Тернопіль: Вектор, 2020. С. 57-59. URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/43981/1/Прохоренко%20М.М..pdf (режим доступу 11.11.2022).

2. Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України: Указ Президента України від 30 січ. 2019р. No23/2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/23/2019#Text (режим доступу 11.11.2022).

3. Закон України «Про оборону України» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 9, ст.106). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text (режим доступу 11.11.2022).

Габелко Вероніка
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС Бакалавр

Діяльність Міністерства освіти і науки України щодо питань вищої та фахової передвищої освіти в умовах воєнного стану

В умовах сьогодення досить гостро стоїть питання щодо належного функціонування освітнього процесу та створення комфортного освітнього середовища для усіх категорій

населення, адже, відповідно до статті 53 Конституції України, кожен має право на освіту. Це право є непорушним і покликано забезпечити рівні умови доступу до освіти, незалежно від віку, статі, раси, соціального і майнового стану, стану здоров'я, походження та інших ознак. Право на освіту реалізовується шляхом її здобуття на декількох різних рівнях, а саме дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійної, фахової передвищої, вищої освіти та освіти дорослих.

Законодавчо-нормативне забезпечення діяльності закладів вищої та фахової передвищої освіти в умовах воєнного стану, як і освітньої сфери в цілому, здійснювалося в межах та відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII (зі змінами та доповненнями), Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022, а також згідно з іншими нормативно-правовими актами України. Відповідно до наказу МОН «Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану» від 07.03.2022 № 235, створювалося інституційне підґрунтя щодо вжиття заходів для забезпечення захисту учасників освітнього процесу, працівників і майна закладів освіти; проведення в разі потреби евакуації учасників освітнього процесу; забезпечення особливих умов навчання (встановлення індивідуального графіка навчання, надання академічної відпустки тощо) для тих здобувачів освіти, які перебувають у лавах ЗСУ або в підрозділах територіальної оборони, займаються волонтерською діяльністю. Забезпечувалися заходи з організації вступної кампанії у 2022 р. (наказ МОН «Про організацію роботи консультативних телефонів Міністерства освіти і науки "Вступна кампанія 2022 року"» від 23.06.2022 № 587 та інші накази, що регулюють питання вступу до ЗВО України) [1, с. 180].

В умовах вимушеної дистанційної форми навчання університети та коледжі можуть самостійно визначати дату початку та закінчення навчального року. Автономність у прийнятті рішень щодо форми навчального процесу, тривалості навчального тижня, дня, занять також покладена на заклади освіти орієнтуючись на воєнну ситуацію в регіоні. Дистанційне навчання реалізовується в установах на територіях, де ведуться бойові дії, та на тимчасово окупованих територіях, у інших регіонах можливий формат змішаного навчання (як офлайн, так онлайн).

Також, досить гостро стоїть питання щодо унеможливлення перетину кордону студентам чоловічої статі. Все частішими стають випадки звернень до Міноборони батьків та, безпосередньо, здобувачів освіти щодо відмови у виїзді громадянам України внаслідок Указу Президента «Про запровадження воєнного стану в Україні» і затвердженні його Верховною Радою (далі – ВРУ) від 24 лютого 2022 року. Відповідно до нього, тимчасово можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини та громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також впроваджуватися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб [2].

Наразі батьки учнів та студентів мають звертатися за допомогою до професіоналів у сфері юриспруденції задля роз'яснень щодо можливих вирішень проблеми. Та навіть серед висококваліфікованих спеціалістів-правників є певні розбіжності щодо законності таких обмежень. Так, адвокатеса Марія Пілероа зазначає наступне: «Громадяни України, які законно вступили до закордонного вишу і мають всі підтверджувальні документи та яким надана відстрочка від мобілізації, мають повне законне право на перетин кордону з метою навчання. І це право досі не заборонене і не обмежене жодним законом. Тому на контрольно-пропускних пунктах прикордонники, не випускаючи студентів, грубо порушують Конституцію України і Конвенцію про захист прав людини й основоположних

свобод» [3]. Це пояснюється наступним чином: Конституція України – це Основний Закон Держави, мета якого полягає у закріпленні прав, свобод і обов'язків громадян України, її суспільно-політичного і державного устрою. Вона має особливий правовий статус – вищу юридичну силу, особливий порядок прийняття, підвищену стабільність та високий рівень захисту з боку держави. У разі потреби обмеження певного права (прав), закріпленого Конституцією, ВРУ має обміркувати необхідність прийняття обмеження у вигляді законодавчо-нормативного забезпечення, яке наразі відсутнє.

Доцільно відмітити, що законодавство надало можливість громадянам звертатися безпосередньо до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування з електронними петиціями через офіційний веб-сайт органу, якому вона адресована. Цю альтернативу письмовим зверненням закріплено у статті 23-1 Закону України «Про звернення громадян». 10 серпня 2022 року на офіційному інтернет-представництві Президента України з'явилася петиція, ініціатором якої виступив Сивуха Тарас Володимирович із проханням офіційного дозволу на виїзд студентам-чоловікам, які навчаються закордоном, у відповідь отримавши наступну інформацію:

Статтею 33 Основного Закону України встановлено, що кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом. Водночас частиною першою статті 65 Основного Закону України передбачено, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України. При цьому статтею 17 передбачено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України є справою всього Українського народу. Відповідно до статті 64 Конституції України, в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень, у тому числі передбачені статтею 33 Основного Закону України [4].

Отже, ми маємо змогу простежити своєрідну колізію, що виникає під час трактування статей Конституції України.

У висновку доцільною буде цитата глави держави Володимира Зеленського: «Окупанти визначили своїми ворогами культуру, освіту та людяність. І не шкодують для них ні ракет, ні бомб. Україна, яка прагне бути конкурентоспроможною в сучасному світі, має визначити освіту та науку своїми стратегічними сферами» [1, с. 9].

Ми, безсумнівно, погоджуємося зі словами глави держави і сподіваємося, що навіть попри непрості часи для кожного українця забезпечення школярів та студентів виходитиме все на більш прогресивний та ефективний рівень, а подальша інтеграція України до європейських освітньо-дослідницьких програм із залученням юнаків та юнок дозволятиме модернізувати теперішню систему освіти. Також, більш уточнююче закріплення на нормативно-законодавчому рівні прав та обов'язків студентів під час введення воєнного стану допоможе уникнути суперечностей і розбіжностей у межах національного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Шкарлет С.М. Освіта України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. Київ. 2022. 358 с.

2. Президент підписав указ про запровадження воєнного стану в Україні, Верховна Рада його затвердила URL: https://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-ukaz-pro zaprovadzhennya-voyennogo-stanu-73109 (дата звернення: 09.12.2022 р.)

3. Студенти і мобілізація. Чому хлопців висаджують на кордоні? URL: https://glavcom.ua/amp/publications/studenti-i-mobilizatsija-chomu- khloptsiv-visadzhujut-na-kordoni-878340.html (дата звернення: 09.12.2022 р.)

4. Офіційно дозволити виїзд студентам-чоловікам, які навчаються закордоном URL: https://petition.president.gov.ua/petition/158664 (дата звернення: 09.12.2022 р.)

Ільченко Іван
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
студент 2 року навчання ОС «Магістр»

Проблеми захисту прав інтелектуальної власності людини в умовах воєнного стану

Навіть під час війни в умовах сьогодення, актуального значення набувають питання стосовно інтелектуальної власності, а саме: «Як охороняти права інтелектуальної власності? Як підтримувати чинність об’єктів інтелектуальної власності? Чи є необхідність сплачувати додаткові державні збори у разі пропуску строків підтримання чинності? Чи потрібно продовжувати наявні права на об’єкти права інтелектуальної власності?

Забезпечення належної охорони інтелектуальної власності в умовах воєнного стану є свідченням підтримки держави національних винахідників, інноваційного бізнесу, а також однією з умов залучення іноземних інвестицій в Україну.

Конституція України визнає та гарантує свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Зазначення зумовлює потребу створення сучасної системи нормативного регулювання відносин у сфері охорони результатів інтелектуальної, творчої діяльності, яка б забезпечувала надійний захист прав їх суб’єктів, визнання творчих результатів та їх охорону від правопорушень [2, с.127].

У зв’язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, тому надзвичайно важливо у цей період створити правові механізми захисту інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності, не допустити припинення.

Згідно зі ст. 64 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами інтелектуальної, творчої діяльності може бути обмеженим на період дії воєнного стану.

Впродовж останніх років була проведена ґрунтовна робота по оновленню спеціального законодавства у сфері інтелектуальної власності, закріпленню європейських підходів регламентації відносин охорони результатів творчої діяльності, проведено значні інфраструктурні зміни у цьому напрямі. Звичайно, запровадження воєнного стану на території України призупинили ці процеси. Водночас, у цих складних умовах виникли проблеми реалізації та захисту прав суб’єктів у сфері інтелектуальної власності, наслідком розв’язання яких стало прийняття 01 квітня 2022 р. Закону України “Про захист інтересів

осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією російської федерації проти України" [1, с. 155].

З базових положень закону передбачається зупинення перебігу строків, охорони майнових прав інтелектуальної власності та строків щодо процедур набуття цих прав у цій сфері, які встановлені спеціальним законодавством України та підзаконними актами.

Позитивно оцінюючи зазначені положення Закону також підкреслимо, що підстави зупинення строків поширюються передусім на фізичних та юридичних осіб заявників та володільців охоронних документів, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності (Національний орган інтелектуальної власності) зобов'язаний як і раніше, так і надалі забезпечувати виконання своїх функцій у повному обсязі (тобто, приймати заявки, клопотання, рішення за наслідками їх розгляду тощо) [1, с.156].

Разом з тим, вказаний закон містить і окремі суттєві недоліки: так, законом передбачено, що «майнові права інтелектуальної власності, строк чинності яких спливає на день введення в Україні воєнного стану або під час дії воєнного стану, залишаються чинними до дня, наступного за днем припинення чи скасування воєнного стану». Ця норма може призвести до необгрунтованого продовження чинності прав на винаходи, корисні моделі, особливо у сфері медицини та оборони, а також та промислові зразки. Загалом прийняття такого закону вбачається позитивним кроком, що сприяє захисту прав суб'єктів права інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, які перебували у процесі набуття відповідних прав і обов'язків у сфері інтелектуальної власності, оскільки, враховуючи сьогоднішні складні матеріальні, емоційні, духовні умови, не у всіх є можливості заплатити той самий збір за подання заявки, багато хто взагалі був змушений виїхати з своїх домівок, шукаючи безпечне місце для себе і своєї сім'ї, тому зрозуміло, що питання, пов'язані з набуттям прав інтелектуальної власності виносяться для кожного на далекий план. Але як бачимо в загальному суттєвих змін, за весь період повномасштабного вторгнення, сфера інтелектуальної власності не зазнала [3, с. 351].

Отже, забезпечення належної охорони інтелектуальної власності в умовах воєнного стану є свідченням підтримки держави національних винахідників, інноваційного бізнесу, а також однією з умов залучення іноземних інвестицій в Україну.

Список використаних джерел:

1. Кодинець А.О. Проблеми охорони прав інтелектуальної власності в умовах воєнного стану. Законодавство України у сфері інтелектуальної власності та його правозастосування: національні, європейські та міжнародні виміри: матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів з проблем інтелектуальної власності (30.09.2022, м.\Київ) : ел. збірник / КНУ імені Т. Шевченка, НДІ інтелектуальної власності НАПрН України. Київ, 2022. 421 с.

2. Кодинець А.О. Захист прав інтелектуальної власності в умовах дії воєнного стану. Створення, охорона, захист і комерціалізація об'єктів права інтелектуальної власності: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, (26.04.2022, м. Київ) : ел.збірник / Упоряд.: В.С. Парненко – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2022. – 377 с.

3. Ільченко І.П. Охорона та захист прав інтелектуальної власності в сучасних умовах протидії воєнній агресії. Актуальні питання розвитку юридичної науки та практики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (12 травня 2022 року) / За заг. ред. д.ю.н., акад. НАПрН України О.П. Орлюк, к.ю.н., доц. Г.З Остапенко, к.ю.н. А.В. Айдинян. К., 2022. 389 с.

Коваль Вікторія
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС «Бакалавр»

Особливості здійснення адміністративного судочинства в умовах воєнного стану

Адміністративне судочинство завжди сприяло справедливому вирішенню судових спорів задля забезпечення прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб від порушень зі сторони суб'єктів владних повноважень. Дана тема особливо актуалізувалася в часи, коли Україна повторно виборює свою незалежність через агресію з боку Російської Федерації. У період війни система судочинства зазнала значних змін – це стосується процедури здійснення судочинства, діяльності судів адміністративної юрисдикції, різноманітних нормативно-правових актів тощо. Важливо аналізувати зміни, яких зазнало адміністративне судочинство у зв'язку із введенням воєнного стану на території України і пропонувати свої варіанти вирішення тих чи інших проблем, що перешкоджають ефективному здійсненню судового захисту в умовах війни.

24 лютого 2022 року – в день повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію нашої держави Указом Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [1], затвердженим Верховною Радою України, був впроваджений воєнний стан по всій території України. Збройне вторгнення країни-агресора понесло за собою зміни у різних сферах життєдіяльності людини – адміністративне судочинство як одна із форм здійснення правосуддя теж зазнала впливу.

Перш за все, важливо зазначити, що навіть у період воєнного стану Конституція гарантує здійснення об'єктивного та незалежного правосуддя. Статтею 26 Закону України №389-VIII від 12.05.2015 р. «Про правовий режим воєнного стану» закріплено, що правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається [2].

Відповідно до частини 1 статті 3 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – «КАСУ») адміністративне судочинство здійснюється відповідно до Конституції України, цього Кодексу та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Згідно із частиною 1 статті 2 цього ж Кодексу завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ [3].

Для забезпечення діяльності судів в умовах воєнного стану 24 лютого 2022 року Рада суддів України прийняла рішення «Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні в умовах припинення повноважень Вищої Ради правосуддя та воєнних дій з боку Російської Федерації» [4]. Згідно з цим рішенням навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану робота судів – в тому числі адміністративної юрисдикції, не може бути припинена, тобто не може бути обмежено конституційне право людини на судовий захист. Окрім того, було рекомендовано у випадку загрози життю, здоров'ю та безпеці відвідувачів суду, працівників апарату суду, оперативно приймати рішення про тимчасове зупинення здійснення судочинства певним судом до усунення обставин, які зумовили припинення розгляду справ.

2 березня 2022 року Рада суддів України оприлюднила рекомендації щодо роботи судів в умовах війни – включно із судами адміністративної юрисдикції [5]. Зокрема, під час воєнного стану обмежується допуск до судових засідань осіб, які не є його учасниками. Зазначається, що керівництво суду та інші посадові особи мають припинити прийом громадян та роз'яснити їм можливість відкладення розгляду справ у зв'язку із воєнними діями. Також варто зазначити, що була передбачена можливість здійснення адміністративного судочинства дистанційно – в режимі відеоконференції. Вказано, що усі доступні працівники, по можливості, мають бути переведені на дистанційну роботу. До того ж завчасно має бути визначена мінімальна кількість людей, які знаходитимуться у приміщенні суду упродовж робочого дня і розподілять між собою обов'язки, а також порядок чергування суддів та працівників апаратів судів.

Зазначеними вище діями Рада суддів України максимально посприяла здійсненню ефективного судочинства навіть в період війни задля забезпечення основних прав та свобод громадян, водночас не наражаючи працівників апарату суду та їхніх відвідувачів на небезпеку. Це організаційні заходи, що дозволили пристосуватися до нових реалій і не переривати діяльність судових інстанцій навіть за теперішніх умов.

Від початку війни Верховною Радою України було прийнято низку законів, за якими було внесено певні зміни щодо здійснення правосуддя. Усі вони спрямовані на врегулювання діяльності органів судочинства в період воєнного стану.

Враховуючи неможливість здійснення правосуддя окремими судами під час воєнного стану, вимушеним рішенням було прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо зміни підсудності судів» №2112-IX, прийнятий Верховною Радою України 03.03.2022, яким передбачено, що, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами, робота суду може бути припинена з одночасним визначенням іншого суду, який буде здійснювати правосуддя на території суду, що припинив діяльність та який найбільш територіально наближений до суду, роботу якого припинено [6].

Згодом Головою Верховного Суду було видано ряд розпоряджень щодо зміни територіальної підсудності судових справ судів у Донецькій, Луганській, Харківській, Херсонській, Запорізькій та інших областях України. Попри це, від початку повномасштабного вторгнення низка судів відновила свою підсудність у зв'язку з поліпшенням ситуації на фронті та звільненням великої частини української території.

Окрім того, за розпорядженнями Голови Верховного Суду, судді, що були змушені покинути територію через окупацію чи ведення бойових дій і переїхали до іншої області чи населеного пункту, мають змогу звернутися до місцевого суду щодо тимчасового працевлаштування. По погодженню Голови Суду, вони зможуть проводити судочинство на території, де тимчасово проживають. Таким чином відрядження суддів дозволить розв'язати проблеми перевантаження судів внаслідок зміни територіальної підсудності значної кількості справ.

Варто зауважити, що процесуальне законодавство також передбачає певні особливості, що стосуються адміністративного судочинства у період воєнного стану. Зокрема, стаття 236 КАСУ передбачає можливість зупинення впровадження у справі в разі перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України (далі – «ЗСУ») або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції, – до припинення перебування сторони або третьої особи, яка

заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі ЗСУ або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції [3].

Підсумовуючи, хотілося б зазначити, що попри усі перешкоди та складну ситуацію, спричинену вторгненням країни-агресора, адміністративне судочинство безперервно здійснюється і забезпечує можливість захисту громадянами своїх конституційних прав і свобод. Аналізуючи нормативно-правові акти, прийняті в період війни, можна зробити висновок, що представники усіх гілок влади доволі швидко зреагували на обставини, що склалися. Так, певні прогалини у чинному законодавстві залишаються і потребують змін у найкоротші строки, проте важливо, що навіть в умовах воєнного стану доступ до адміністративного правосуддя не обмежується.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. Дата оновлення: 18 листопада 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення: 22.12.2022 р.).

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. Дата оновлення: 29 вересня 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 22.12.2022 р.).

3. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 р. № 35-36, № 37. Дата оновлення: 6 листопада 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20170803#Text (дата звернення: 22.12.2022 р.).

4. Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні в умовах припинення повноважень Вищої Ради правосуддя та воєнних дій з боку Російської Федерації: Рішення Ради суддів України від 24 лютого 2022 р. № 9. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MUS36788?an=1&ed=2022_02_24 (дата звернення: 22.12.2022 р.).

5. Рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. URL: http://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikuvala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu (дата звернення: 22.12.2022 р.).

6. Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ: Закон України від 3 березня 2022 р. №2112-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text (дата звернення: 22.12.2022 р.).

Козубенко Анна
Національна академія внутрішніх справ,
студентка 2 курсу ОС «Бакалавр»

Механізми притягнення до відповідальності за воєнні злочини: нові виклики та перспективи

Серед вітчизняних науковців не існує єдиного підходу до розуміння категорії “воєнного злочину”, основні відмінності правового розуміння даної категорії полягають у тому, що практично кожен науковець намагається сформувати відмінне визначення даної категорії. Так, М. Піддубна трактує поняття воєнного злочину як винне, суспільно небезпечне, протиправне та каране діяння, що полягає в порушенні встановлених

основними принципами міжнародного права juscogens, міжнародним гуманітарним правом правил ведення збройних конфліктів міжнародного і неміжнародного характеру, злочинність яких визначена актами міжнародного кримінального права [1, с.101].

Воєнним злочином за нормами міжнародного права є дії, які проявляються у свідомому порушенні загальноприйнятих звичаїв та правил війни, тобто порушення так званих «законів війни». Міжнародним актом, який перераховує воєнні злочини, є Римський статут Міжнародного кримінального суду. Його актуальність полягає в тому, що він не тільки консолідує всі склади воєнних злочинів, які знаходились в багатьох міжнародних джерелах міжнародного гуманітарного права, але і надає тлумачення кожного з них, для того, щоб не існувало відмінних трактувань даних понять.

Можна виділити близько сотні окремих складів злочинів, які слід вважати воєнними. Однак всі вони характеризуються певною сукупністю ознак, які притаманні кожному складу зокрема і групі загалом. В. Репецький і В, Лисик виділяють їх ознаки: 1) діяння, які складають об'єктивну сторону воєнних злочинів, вчиняються під час збройного конфлікту і пов'язані з ним; 2) вчинення дій, що сприймаються серйозними порушеннями норм міжнародного гуманітарного права; 3) такі дії вчиняються комбатантами або особами, які можуть віддавати їм накази; 4) предметом посягання є особи, що перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права (чи їх права); 5) дані злочини завжди вчиняються умисно або з грубої необережності [2, с.122-125].

Основною умовою кваліфікації дій як воєнних злочинів є присутність збройного конфлікту. Воєнні злочини відповідно до Римського статуту поділяються на дві групи: (і) злочини, які застосовуються у випадку збройного конфлікту міжнародного характеру, тобто конфлікту, де сторонами є держави, та (іі) збройного конфлікту не міжнародного характеру, тобто конфлікту всередині однієї держави, де сторонами конфлікту є регулярні війська, збройні сили, правоохоронні органи держави з однієї сторони та організовані. Для цілей Римського статуту воєнні злочини означають: 1) серйозні порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. (умисне вбивство; катування або нелюдське поводження, у тому числі біологічні експерименти; умисне заподіяння сильних страждань або тяжких тілесних ушкоджень чи шкоди здоров'ю; взяття заручників); 2) інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в збройних конфліктах міжнародного характеру. Стаття 8 Римського статуту встановлює, що Міжнародний кримінальний суд реалізує юрисдикцію щодо воєнних злочинів, зокрема, коли вони вчинені в межах плану або політики або мають широкомасштабний характер [3; 6].

3 квітня 2022 року Президент України анонсував рішення про створення спеціального механізму правосуддя для притягнення до відповідальності осіб, причетних до злочинів проти українського народу. Його зміст полягає у спільній роботі національних та міжнародних фахівців: слідчих, прокурорів та суддів. Цей механізм допоможе Україні та світу притягнути до конкретної відповідальності осіб, які розв'язали або будь-яким чином брали участь у цій страшній війні проти українського народу.

Відомо, що після рішення Офісу прокурора Міжнародного кримінального суду про початок повноцінного розслідування від 2 березня 2022 року слідчі МКС прибули до України для проведення розслідування міжнародних злочинів разом із українськими колегами [4]. Також, одночасно із розслідуванням МКС був розпочатий процес створення Спеціального ad-hoc трибуналу для розслідування злочину агресії. 5 березня 2022 року фахівцями у сфері міжнародного права була проголошена Декларація про створення такого Трибуналу за принципами Нюрнберзького Трибуналу після Другої світової війни.

Створення такого Трибуналу викликало багато різних позицій як схвальних, так із застереженнями.

Крім використання міжнародних інституцій для притягнення до відповідальності за міжнародні злочини також має бути залучена національна система правосуддя та іноземні системи на принципах універсальної юрисдикції. Слід додати, що задля забезпечення належної співпраці з МКС та проведення спільного розслідування злочинів в Україні потрібно ратифікувати Римський статут, що забезпечить участь нашої держави як повноправного члена МКС та зможе надати державі додаткові права та можливості.

На думку С. Адамовича та Ю. Микитина, воєнні злочини є невід'ємною складовою військової культури росіян. Складним остається доведення того, що дії російської урядової верхівки проти України мають ознаки геноциду щодо української нації, навіть коли голова країни агресора фактично заперечив у своєму зверненні існування української нації, а також існування України як суверенної незалежної держави [5].

Варто звернути увагу, що дії Росії в Україні вже назвали актом геноциду своїми рішеннями парламенти таких країн світу: Польщі, України, Естонії та Латвії, Канади, Литви, Чехії, Ірландії. Проте юридичний процес доведення геноциду згідно визначення Римського статуту, можливо, займе тривалий час, а ще більше – процедура притягнення до відповідальності винних за цей злочин. Хоч і Російська Федерація не є учасницею Римського статуту, адже відкликала свій підпис у 2016 р. після того, як МКС постановив, що дії Росії в Криму є «тривалою окупацією», однак МКС має суб'єктну і територіальну юрисдикцію, тобто поширює свою дію і на злочини, вчинені на території або громадянами держави, яка подала ad hoc декларацію про визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду, що відповідає ситуації в Україні. Тобто, не дивлячись на спробу уникнення механізму притягнення до відповідальності Російської Федерації, дії її громадян все ж таки потрапляють під юрисдикцію МКС.

Міжнародний кримінальний суд уже розпочав розслідування воєнних злочинів в Україні, але зазнає труднощів, оскільки, хоча він може судити тих, хто звинувачується в окремих воєнних злочинах, він не може переслідувати керівництво Кремля за ширший злочин агресії, оскільки Росія не підписала відповідний статут.

ЄС пропонує створити спеціалізований суд за підтримки ООН для розслідування та судового переслідування злочину агресії Росії**.** І у Європейській службі зовнішніх справ зосереджені на пошуку можливих опцій створення спеціального трибуналу для притягнення до відповідальності керівництва Росії за злочин агресії проти України. При цьому, в ООН розроблено проєкт резолюції про створення трибуналу для притягнення російського керівництва до відповідальності за злочини агресії в Україні. Загалом розглядаються два варіанти створення такого спеціального трибуналу:

- двосторонній договір між Україною та ООН, "благословенний до певної міри Генеральною асамблеєю, що забезпечує політичну підтримку всієї міжнародної спільноти і створює окремий трибунал";

- це внутрішній суд, створений Україною, з додаванням міжнародного елемента з боку ЄС або Ради Європи, можливо, схвалений голосуванням на Генасамблеї ООН. Як переконують експерти, в обох випадках йтиметься про розгляд справи про злочин агресії. "Це буде обмежене коло обвинувачених, можливо, вище політичне керівництво і, можливо, деякі вищі військові" [7].

Отже, можна дійти висновку, що перспективи покарання винних громадян Російської Федерації за воєнні злочини в Україні у 2014-2022 рр. можуть бути реалізовані через: 1) національні суди в Україні з подальшим формування відповідної практики Європейського

суду з прав людини; 2) Міжнародний кримінальний суд; 3) створення ad hoc Спеціального міжнародного трибуналу щодо України. У будь-якому випадку винні мають бути покарані з огляду на заподіяні збитки, численні умисні вбивства, порушення прав і свобод людини і громадянина, порушення міжнародного права з боку держави-агресора, порушення міжнародного миру і безпеки тощо.

Список використаних джерел:

1. Піддубна М.В. Воєнні злочини в кримінальному праві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: ПРАВО. 2016. Вип. 40. Т. 2. С. 98-101.

2. Репецький В. М., Лисик В. М. Поняття та ознаки воєнних злочинів. *Альманах міжнародного права*. 2009. Вип. 1. С. 120-125. URL: https://intrel.lnu. edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/amp_2009_1_15.pdf.

3. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

4. Генпрокурор Ірина Венедіктова та Прокурор Міжнародного кримінального суду Карім Хан обговорили співпрацю. URL: https://gp.gov.ua

5. Адамович С.В., Микитин Ю.І. Перспективи притягнення до кримінальної відповідальності росіян за воєнні злочини в Україні в контексті реалізації конституційного права на судовий захист. *Проблеми реалізації норм Конституції України в умовах воєнного стану*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 27 червня 2022 р.). Ів.-Франк., 2022. С. 94-102.

6. Камінська Н., Щербань Є. Імплементація Римського статуту Міжнародного кримінального суду: досвід зарубіжних держав та України: монографія. К.–Од. : Фенікс, 2021. 214 с.

7. В ООН циркулює проєкт резолюції щодо створення міжнародного трибуналу. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/12/4/7151850/

8. Шаптала Н., Камінська Н. Державна політика України з питань тимчасово окупованих територій: проблеми концептуалізації у сучасному науковому дискурсі. Ф*ілософські та методологічні проблеми права.* 2022. №1. С.57-69 doi: https://doi.org/10.33270/01222302.57

Комаренко Галина
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
студентка 3 курсу ОС «Бакалавр»

Свобода думок, вираження поглядів та інформації в період воєнного стану

В період активного повномасштабного вторгнення росії дане питання є особливо актуальним. Інформація наразі – життєво необхідна річ, яка є невід'ємною складовою війни, проте в сучасних умовах необхідно контролювати інформаційний потік, щоб забезпечити інформаційну безпеку. Через це певні конституційні права та свободи можуть бути обмежені, але тільки в тій мірі, в якій це необхідно для забезпечення оборони країни і безпеки держави.

Відповідно до ч. 1 ст. 34 Конституції України кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Гарантується, що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб — на свій вибір. Окрім цього, гарантії висловлення власної

думки та свободи слова, доступ до вільної інформації, захист та контроль за діяльністю засобів масової інформації, а також забезпечення діяльності представників медіа сфери викладенні у статтях 9 та 10 Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини та громадянина 1950 р., Конституції України, Законах України «Про інформацію», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналіста», «Про доступ до публічної інформації», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування», «Про захист суспільної моралі», «Про друковані засоби масової інформації», а також у Кодексі професійної етики українського журналіста, Цивільному кодексі України та Кодексі України про адміністративні правопорушення.

Ч. 2 ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права закріплює за кожною людиною право на вільне вираження своїх поглядів. Це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір [1].

Також згідно з ч. 3 ст. 15 Конституції України цензура є забороненою. Проте, здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [2].

Статтею 64 Конституції України передбачено, що умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Указом Президента України від 24.02.2022 року «Про введення воєнного стану в Україні» №64/2022 визначено, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, конституційне право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань може обмежуватися [3]. Відповідно положень Конституції, а саме статті 34 та 64 таке обмеження є виправданим, правомірним та підтверджується указом Президента. Підставою для обмеження можна вважати захист національної безпеки, територіальної цілісності та громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам.

Обмеження повинні кореспондуватися із характером та змістом суспільних цінностей, на забезпечення яких здійснюється таке обмеження. На практиці важко встановити, якими повинні бути критерії сутності фундаментального права. Водночас важливе дотримання таких вимог, які б не дозволяли накладати обмеження, що унеможливлювали б здійснення фундаментального права. Сутність обмеження є відмінною від сутності заборони. Обмеження характеризує дозвільний правовий режим, тобто межі дозволеного [4, с. 283].

В Україні у відповідь на російську агресію було прийнято низку законів, що обмежують поширення російської символіки, забороняють інформаційну підтримку та схвалення збройної агресії, обмежують можливість поширювати дані щодо переміщення українських військових та техніки. Для медіа також встановлено спеціальний формат “єдиного марафону”, що передбачає цілодобове транслювання уніфікованих повідомлень каналами, які мають інформаційне спрямування, внаслідок чого декілька каналів були вимкнені з цифрового мовлення на підставі недотримання вимог таких обмежень. Крім того, до списку заблокованих ресурсів додали значний перелік російських вебсайтів, які можуть загрожувати національній безпеці чи сприяти агресії проти України [5].

З метою об'єктивного висвітлення подій, забезпечення інформування населення та світової спільноти про воєнні злочини, що вчиняються російською федерацією в ході її широкомасштабної збройної агресії проти України, розпочатої 24 лютого 2022 року, а також попередження витоку інформації з обмеженим доступом, запобігання поширенню представниками засобів масової інформації (у тому числі іноземними) та публічними особами, до думки яких прислуховується громадськість (лідери думок, блогери тощо) відомостей, розголошення яких може призвести до обізнаності противника про дії Збройних Сил України та інших складових сил оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану затверджено наказ від 3 березня 2022 року N 73 «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану» [6].

13 листопада у зв'язку з порушеннями положень цього акту Міністерство оборони України позбавило акредитації низку журналістів, які потрапили у звільнений Херсон до завершення стабілізаційних заходів. Там наголосили, що вони проігнорували наявні заборони й не отримали дозволу на роботу у місті. Також, в тому випадку, якщо виражаючи свої погляди особа підтримує агресію росією чи закликає до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, то такі та інші дії, які включаються до колабораційної діяльності, — передбачають кримінальну відповідальність особи.

Відповідно до положень спільної заяви Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства оборони України та представників ЗМІ більше відомостей про руйнування, спричинені діями ворога військовим адміністраціям рекомендують надавати журналістам не пізніше ніж через один день після події. За умови дотримання всіх безпекових умов журналісти можуть збирати інформацію на місцях відразу після обстрілів, а оприлюднювати зібраний матеріал можуть по завершенню 12 годин для військових об'єктів, через 3 години – для цивільних [7].

Свобода слова та свобода інформації — ключова цінність демократичних суспільств. Цитуючи Джорджа Вашингтона, який сказав: «Без свободи слова нас можна вести німими і тихими, як овець на забій» — можна зробити висновок, що в сучасних реаліях інформацію варто розглядати не тільки з погляду свободи, але також і з погляду безпеки. Конституційні права та свободи, зокрема, і право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань може підлягати обмеженню в умовах воєнного стану, проте таке обмеження має бути узгоджене із законом, мати легітимні цілі, бути необхідними, доцільним, адекватними та чітко регламентованими для досягнення необхідних цілей, найголовнішими з яких є інтереси оборони держави.

Список використаних джерел:

1. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення 30.11.2022).

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 30.11.2022).

3. Про введення воєнного стану в Україні: Закон України від 24.02.2022 року №64/2022: Указ Президента України. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397 (дата звернення 30.11.2022).

4. М. В. Савчин. Конституційне право України: підручник К. : Правова єдність, 2009. 1008 с.

5. Рекомендації громадських організацій щодо обмежень прав людини у воєнний час. Центр демократії та верховенства права. URL: https://cedem.org.ua/news/prava-lyudyny-u-voyennyi-chas/ (дата звернення 30.11.2022).

6. Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану. Наказ Головнокомандувача Збройних сил України №73. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_zi_zminamu.pdf (дата звернення 30.11.2022).

7. Спільна заява Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства оборони України та представників ЗМІ від 27.04.2022. Міністерство культури та інформаційної політики України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text (дата звернення 30.11.2022).

Костенко Ростислав
Державний податковий університет,
студент 1 року навчання ОС «Магістр»

Актуальні питання реформування судової системи України

Питання реформування судової гілки влади постало від початку проголошення незалежної України та до сучасного етапу державотворення залишається одним із найбільш гострих і обговорюваних. Важливість реформування саме цієї гілки влади обумовлюється тим, що від наявності в країні справедливого суду, який строго керується виключно законами – залежить вагомість держави на міжнародній арені, будуть чи ні надходити до неї інвестиції та інвестори, ефективність механізму захисту прав і свобод людини і громадянина тощо.

У Конституції України зазначено, що головним обов'язком нашої держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини [1]. Вказана норма втілюється в життя за умови ефективного захисту прав та свобод. Судова гілка влади повинна виступати гарантом реалізації цієї норми та діяти на засадах справедливості, неупередженості та законності. Тому задля досягнення цілей, що виникають з розвитком суспільства, постає потреба для удосконалення існуючої системи, тобто її реформування.

Досліджуючи дане питання, Н. Слободяник звертає увагу на відновлення довіри до суду, яке в першу чергу, потребує підвищення якості кадрового складу судової гілки влади. Модернізація судової влади на сучасному етапі, потреба розширення гарантій реалізації прав і законних інтересів людини та громадянина в суді, забезпечення принципу верховенства права вимагає пошуку нових підходів з формування суддівського корпусу. Слід акцентувати на успішній практиці обрання суддів саме народом.

З цього ж приводу Р. Крусян висловлює думку, що вдосконалення суддівського корпусу в контексті сучасного етапу і тенденцій реформування системи судоустрою України за своїм змістом складається з послідовних стадій: очищення суддівського корпусу; оновлення суддівського корпусу; ефективізація нормативно-правового механізму (моделі) формування суддівського корпусу та модернізація статусу суддівського корпусу; забезпечення стабільності суддівського корпусу [2, с. 34]

Наступними проблемами, які потребують вирішення в сучасній судовій системі, можна зазначити доволі низьку частку фактичного виконання судових рішень, часті недоліки у взаємодії державних виконавців з іншими державними та недержавними організаціями та

установами, відсутність дієвої системи мотивації державних виконавців. Вказані питання потребують розгляду та прийняття відповідних рішень задля їх виправлення.

Активізація євроінтеграційних процесів нашої держави вимагає реформування і до того недосконалої вітчизняної судової системи відповідно до європейських стандартів. Сьогодні національна система правосуддя в Україні не завжди виконує поставлені перед нею завдання на достатньому рівні, на що впливає ряд чинників. Основними з них можна назвати такі: низький рівень правової культури і правової свідомості суспільства, розповсюдженість корупційних явищ у сфері правосуддя, недосконалість кадрового планування в системі судової влади, абсолютизація принципу про поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, недосконалість процесуальних інструментів захисту прав та інтересів осіб, у тому числі нерозвинена система альтернативних методів вирішення спорів, недосконалість методик визначення оптимального кількісного складу суддів та чисельності працівників апаратів судів відповідно до навантаження, непропорційне робоче навантаження на суддів і працівників апарату судів та відсутність механізмів оперативного вирівнювання навантаження на суддів, що знижує якість правосуддя, недосконалість бюджетного планування й управління в системі судової влади, відсутність єдиних методологічних підходів у плануванні видатків судів, недостатній рівень єдності та послідовності судової практики, відсутність чи недостатній рівень використання можливостей сучасних інформаційних систем (електронне правосуддя), низький рівень публічності сфери правосуддя та довіри до судової системи взагалі і до суддів зокрема [3].

Актуальним питанням залишається забезпечення права на судовий захист, яке прямо передбачено Конституцією України. Також в умовах реформування судової гілки влади, суттєвих змін зазнає та має проблеми належне управління судовою системою, яке є важливим напрямом забезпечення неупередженого та справедливого правосуддя. Доцільно також звернути увагу, що проведення різного роду реформ у сфері судочинства не буде таким ефективним без одночасного реформування суміжних інститутів, таких як: адвокатура, прокуратура, виконання судових рішень, при цьому, слід наголосити, що особливе значення має координація судової реформи саме з реформуванням органів прокуратури, насамперед як інституту підтримання державного обвинувачення щодо кримінальних справ і судового представництва у випадках, що є прямо передбаченими чинним законодавством нашої держави.

Проблеми, які виникають під час реформування судової системи України вимагають негайного вирішення для недопущення руйнації цієї системи та послаблення її як самостійної складової державної влади. Зрозумілим є факт того, що реформування не може проходити без жодних труднощів, проте гостра необхідність реформування надзвичайно важливої судової гілки влади повинна залишатися одним з головних завдань, що виникають перед нашою державною. Вказане питання потребує ретельного вивчення та опрацювання, задля посилення незалежності судової влади, підвищення ефективності її діяльності шляхом оперативного розгляду справ та прийняття рішень.

Список використаних джерел

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

2. Слободяник С. Деякі питання формування суддівського корпусу на демократичних засадах. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конференції 24-25 жовтня 2019 року. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. 336 с.

3. Логвінов А.О. Підвищення прозорості діяльності адміністративних суддів та рівня їх відповідальності в Україні. URL: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2016-3/doc/2/07.pdf

4. Камінська Н.В. Меритократія як конституційна цінність і ключова засада реформування публічної влади в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*, 2022, №4, 51-61. https://doi.org/10.32886/instzak.2022.04.06

Кулікова Наталя
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
студентка 4 курсу ОС «Бакалавр»

Особливості посвідчення заповітів військовослужбовців під час дії воєнного стану

Спадкові права особи є одними з основоположних прав людини і громадянина. Кожна особа має невід'ємне право залишити по собі спадок і визначити своїх спадкоємців. Говорячи про заповіт, слід перш за все, визначити поняття спадкування.

Відповідно до ст. 1216 Цивільного кодексу України (далі також як ЦК) спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). Спадкування є комплексним правовідношенням, яке складається з різних, пов'язаних між собою, правовідносин.[1]

Незважаючи на те, що деякі вчені вважають, що ідея переходу прав та обов'язків від одного суб'єкта до іншого виникла задовго до часів Стародавнього Риму, загальновизнаним є той факт, що саме завдяки розробкам римських юристів задля успішного функціонування цивільного обороту було запроваджено правонаступництво. Про це, зокрема, свідчать відомі вислови: «Non solet stipulatio semel sui quaesita ad alium transire nisi ad heredem» («Право вимоги, яке виникло один раз, звичайно не переходить до іншого, за винятком переходу до спадкоємця»); «Nemo plus juris ad alium transferre potest, quamhabet» («Ніхто не може передати право власності на річ, яка не є його власністю») тощо. Пройшовши шлях активної та пасивної цесії, правонаступництво остаточно закріпилось як провідний принцип спадкування за часів Юстиніана.[6]

Спадкування, котре Юліан визначав як «не що інше, як наступність в усіх правах, що їх мав небіжчик» (Д. 50.17.62), займало проміжне становище між інститутами «Res» та «Actio». Це, зокрема, знайшло відображення у тому, що в Законах XII таблиць і в Інституціях норми щодо спадкування вміщено і там, де йдеться про речі, й у розділах, присвячених зобов'язанням.

ЦК в ст. 1217 визначає два види спадкування: за законом і за заповітом. Спадкування за заповітом – це інститут спадкового права, що визначає порядок правонаступництва, який регламентований складеним спадкодавцем заповітом і настає після смерті заповідача, тобто спадкування за заповітом має місце у тому випадку, коли спадкодавець складає заповіт, визначаючи тим самим коло своїх спадкоємців та регламентуючи порядок переходу спадкової маси.[1]

Ще Римські юристи вважали, що спадкування за заповітом передує і превалює над спадкуванням за законом. Адже саме заповіт є останньою волею особи, а не припущенням порядку розподілу спадкової маси.

Відповідно до ст. 1233 ЦК заповітом є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті. Ю.О. Заіка визначає заповіт як особисте розпорядження фізичної

особи щодо її майна і зобов'язань, яке набуває чинності після смерті, складене в передбаченій законом формі і посвідчене особами, зазначеними у законі.[7]

Слід зауважити, що не будь яке письмове розпорядження може вважатись заповітом. Законом передбачається необхідність дотримання визначених умов для дійсності заповіту. Зокрема мова йде про форму заповіту. Відповідно до ст. 1247 ЦК заповіт має бути складений письмово із зазначенням часу, місця його складання, власноручно підписаний заповідачем і належним чином посвідчений уповноваженою на те особою.[1]

Порядок посвідчення заповіту визначається ЦК, ЗУ «Про нотаріат», Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженим Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 року № 296/5 затвердженим Постановою Кабінету міністрів України від 15.06.1994 року № 419, Порядком посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених, затвердженим Постановою Кабінету міністрів України від 15.06.1994 року № 419. В умовах дії воєнного стану в Україні при вчиненні нотаріальних дій також необхідно керуватись Постановою Кабінету міністрів України від 28.02.2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» (далі також як Постанова). Зокрема, вказана Постанова стосується і порядку посвідчення заповітів військовослужбовців ЗСУ та інших військових формувань, утворених відповідно до законів.

Відповідно до п. 4 Постанови в умовах воєнного стану довіреності, крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, управління і розпорядження цінними паперами, корпоративними правами, та заповіти військовослужбовців Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів військових формувань, а також працівників правоохоронних (спеціальних) органів, органів цивільного захисту, які залучаються до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії іноземної держави, можуть посвідчуватися командиром (начальником) цих формувань (органів) або іншою уповноваженою таким командиром (начальником) особою з подальшим надсиланням таких заповітів, довіреностей через Генеральний штаб Збройних Сил, Міністерство оборони, відповідний правоохоронний (спеціальний) або інший орган до Міністерства юстиції або його територіального органу для забезпечення їх реєстрації нотаріусами в Єдиному реєстрі довіреностей, Спадковому реєстрі. Начальник табору (установи, де створено дільницю) для військовополонених може посвідчувати заповіт військовополоненого. При посвідченні заповітів за Постановою, Командири (начальники) цих формувань (органів, установ) або інша уповноважена таким командиром (начальником) особа посвідчують довіреності та заповіти відповідно до Порядку посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених та рекомендацій Міністерства юстиції. Посвідчені заповіти і довіреності реєструються командирами (начальники) цих формувань (органів, установ) або іншою уповноваженою такими командирами (начальниками) особою під окремим порядковим номером у реєстрі для реєстрації заповітів і довіреностей, форма якого затверджується Міністерством юстиції. Номер, під яким зареєстровано заповіт чи довіреність, зазначається в посвідчувальному написі. Генеральний штаб Збройних Сил, Міністерство оборони, відповідний правоохоронний (спеціальний) або інший орган (установа) протягом п'яти днів після отримання довіреностей і заповітів забезпечують їх передачу Міністерству юстиції або його територіальному органу. [3]

Міністерство юстиції протягом двох робочих днів після отримання довіреності, заповіту забезпечує їх передачу територіальному органу Міністерства. [3]

Територіальний орган Міністерства юстиції протягом двох робочих днів після отримання довіреності, заповіту забезпечує їх передачу нотаріусу/державній нотаріальній конторі для подальшої реєстрації в Єдиному реєстрі довіреностей або Спадковому реєстрі. [3]

Нотаріус/державна нотаріальна контора протягом трьох робочих днів після отримання посвідчених довіреності, заповіту зобов'язанні забезпечити їх реєстрацію (облік), внести відомості про них до Єдиного реєстру довіреностей або Спадкового реєстру, зберігати ці документи та передати їх на зберігання до відповідного державного нотаріального архіву протягом трьох місяців після припинення або скасування воєнного стану. [3]

Територіальний орган Міністерства юстиції повідомляє Міністерству про реєстрацію довіреності, заповіту, внесення відомостей про них до Єдиного реєстру довіреностей або Спадкового реєстру, а Міністерство юстиції повідомляє про це органу (установі), від якого надійшли відповідні документи.[3]

Як вбачається з аналізу чинного законодавства, законодавцем уточнено порядок посвідчення заповітів військовослужбовців, встановлено необхідні строки для реєстрації заповіті у спадковому реєстрі. Належне забезпечення прав і спадкових свобод військовослужбовців є необхідним і вкрай важливим для нашої країни у період дії воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення 17.10.2022)

2. Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text (дата звернення 17.10.2022)

3. Постанова Кабінету міністрів України від 28.02.2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text (дата звернення 17.10.2022)

4. Порядок посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених, затвердженим Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 року № 296/5 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-94-%D0%BF#Text (дата звернення 17.10.2022)

5. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженим Постановою Кабінету міністрів України від 15.06.1994 року № 419 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text (дата звернення 17.10.2022)

6. Федоров К. Г. Історія держави і права зарубіжних країн [Текст] : навч. посіб. / К. Г. Федоров – К. : Вища школа, 1994. – с. 76; Dodds J. The impact of the roman law of succession and marriage on women's property and independence [Text] / J. Dodds // Melbourne univ. law rev. – 1992. – Vol. 18. – № 4. – P. 900

7. Заіка Ю. О. Спадкове право: навч. посібник / Ю. О. Заіка, Є. О. Рябоконь. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – с. 125

Левченко Микола
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
студент 2 курсу ОС «Бакалавр»

Міжнародно-правове регулювання статусу військовополонених

Україна стикнулася з численними порушеннями прав військовополонених в ході війни. Російська Федерація не притримується норм міжнародного гуманітарного права, порушуючи надані статусом військовополоненого права. Це обумовлює потребу у дослідженні і вивченні питання регулювання статусу військовополонених у міжнародному праві.

Війна завжди несла страждання населенню, як цивільному, так і військовому. У всі часи держави намагалися створити систему норм, яка б могла урегулювати правила ведення війни з метою зменшення цих страждань. Важливим завданням, яке постало перед світовою спільнотою, було завдання вирішення статусу і прав військовополонених.

В давні часи з військовополоненими поводились так як забажалося, їх перетворювали на рабів, страчували, намагалися використати задля задоволення власних інтересів. Поступово з розвитком людства почали з'являтись перші правила поводження із військовополоненими. Це було обумовлено тим, що війни ставали масштабнішими, армії сторін більшими і відповідно полонених ставало більше, що призводило до необхідності їх утримання, визначення їх статусу, прав. Першими міжнародними документами, які регулювали правове становище військовополонених, були Гаазька конвенція 1899 і 1907 років про закони і звичаї війни на суходолі, а також додаток до неї, який мав назву Положення про закони і звичаї війни на суходолі. Виходячи із статті 3 Гаазької конвенції про закони і звичаї війни на суходолі, військовополоненим є як комбатант, так і некомбатант, захоплений в полон. Відповідно до розділу 2 Положення про закони і звичаї війни на суходолі основним правом військовополонених було право на гуманне поводження. Ст.7 цього ж Положення визначає, що військовополонені користуються на тих самих умовах харчуванням, приміщенням і одягом, як і війська уряду, який взяв їх у полон. На жаль, перелік прав був невеликим, а ст.8 зазначала, що військовополонені зобов'язувались підпорядковуватись законам, правилам і наказам, чинним для армії держави, під владою якої вони знаходяться. Будь-який акт непокори з їхнього боку був підставою для застосування до них таких заходів суворості, які можуть вважатися за необхідні [1]. Такі розмиті рамки щодо покарань не могли призвести до позитивних наслідків. Потрібно зазначити, що і на практиці країни не завжди дотримувались визначених правил. Прикладом нелюдського поводження із військовополоненими і порушення норм міжнародного гуманітарного права було функціонування так званих концентраційних таборів на території Німеччини та існування трудових таборів на території Радянського Союзу. Обидва види таборів, в яких військовополонені знаходились, не мали відповідних умов, людей принижували, катували, змушували працювати в нестерпних умовах і навіть проводили експерименти [2].

З метою недопущення у майбутньому подібних ситуацій у 1929 році на Дипломатичній конференції в Женеві, країни-учасниці прийняли Женевську конвенцію про поводження з військовополоненими, саме ця Конвенція регулювала статус військовополонених у ході Другої світової війни. Конвенція підписана у 1929 році стала попередницею Третьої Женевської конвенції, яка була підписана у 1949 році і врахувала ті недоліки, які виявились у Женевській конвенції про поводження з військовополоненими 1929 року. Третя Женевська конвенція (далі – Конвенція) у статті 4 давала вичерпний перелік тих осіб, які

визнаються військовополоненими. В Конвенції права військовополонених значно розширювались і деталізувались. Так, право на гуманне поводження залишалось основним правом військовополоненого але окрім цього були значно деталізовані наступні права: право на гуманне поводження, яке включає в себе заборону незаконного акту чи бездіяльність з боку держави, що тримає в полоні, які спричиняють смерть або створюють серйозну загрозу здоров'ю військовополоненого; жодного військовополоненого не можна піддавати фізичному каліченню або медичним чи науковим експериментам будь-якого характеру, які не обґрунтовані потребою в проведенні медичного, стоматологічного або стаціонарного лікування військовополоненого та не здійснюються в його інтересах (ст.13); право на повагу до честі і гідності (ст.14); право на безоплатну медичну допомогу (ст.15); заборона дискримінації за расовою, релігійною, етнічною чи іншою ознакою (ст.16); приміщення, в яких розміщуються військовополонені, повинні бути настільки сприятливі, наскільки сприятливі умови розквартирування військ держави-покровительки (ст.25); добовий раціон повинен бути достатнім за кількістю, якістю й різноманітністю для того, щоб підтримувати добрий стан здоров'я військовополонених та запобігати втраті ваги або розвитку недостатності харчування, військовополонені повинні забезпечуватись водою в достатній кількості (ст.26); держава, що тримає в полоні повинна забезпечувати ремонт і заміну одягу (ст.27); держава, що тримає в полоні, зобов'язана вживати всіх санітарно-профілактичних заходів, необхідних для забезпечення в таборах чистоти й умов, сприятливих для здоров'я, а також для запобігання епідеміям (ст.29); при кожному таборі повинен існувати лазарет в якому військовополонені можуть отримати медичну допомогу (ст.30) [3]. Можна перечислювати інші права військовополонених але ці права, на мою думку, є найважливішими серед викладених в Конвенції.

Не дивлячись на такий деталізований і всеохоплюючий перелік прав, викладений в Женевській конвенції 1949 року, на жаль, в сучасному світі досі відбуваються численні порушення прав військовополонених, які визначаються їх статусом. Російська Федерація не дотримується викладених в міжнародних договорах правил і звичаїв ведення війни, правил поводження із військовополоненими та інших правил міжнародного гуманітарного права. З інтерв'ю колишнього бійця, який пройшов російський полон, стає зрозумілим яке нелюдське ставлення до військовополонених і нестерпні умови в російському полоні. Так, Ілля Самойленко зазначає в своєму інтерв'ю, що «людей, які потрапляють у полон, росіяни катують». Також він розповідає, що умови були «дуже, дуже поганими» і «погіршувались з кожним тижнем», тих хто залишився у полоні «росіяни продовжують катувати і тримати у нелюдських умовах» [4].

Необхідно зазначити, що покарання за здійснення воєнних злочинів є неминучим і завжди настає. Порушення прав військовополонених, визначених в Женевській конвенції про поводження з військовополоненими, є підставою для притягнення до кримінальної відповідальності. Такі злочини підпадають під юрисдикцію Міжнародного Кримінального Суду, який заснований на основі Римського статуту, але так було не завжди. Першими в історії судами над воєнними злочинцями були Нюнберзький і Токійський трибунали. До юрисдикції трибуналів належали злочини проти миру, воєнні злочини і злочини проти людства. Все вище керівництво країн-злочинців було покарано, а одним із злочинів – було вбивства та тортури військовополонених [5]. На даному етапі війни проти Росії слідчі Міжнародного Кримінального Суду (далі – МКС) почали збирати і аналізувати докази щодо скоєних Росією воєнних злочинів. Ще в травні до України прибули судово-кримінальні експерти і працівники МКС [6]. Одним із злочинів, які будуть досліджувати

фахівці, є катування, тортури та вбивства військовополонених, що, згідно із статтею 8 Римського статуту, відносяться до категорії воєнних злочинів [7].

Таким чином, основним документом, який визначає статус військовополонених є Женевська конвенція про поводження із військовополоненими 1949 року. Вона надає всеохоплюючий перелік прав і визначає обов'язки, а порушення норм, що містяться в ній, тягнуть за собою міжнародно-правову відповідальність.

Список використаних джерел:

1. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text. (дата звернення від 16.12.2022)

2. Нацистські табори URL: https://encyclopedia.ushmm.org/content/uk/article/nazi-camps. (дата звернення від 16.12.2022)

3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення від 16.12.2022)

4. "Думав, я вже не повернусь": азовець Ілля Самойленко - про російський полон URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-63239581 (дата звернення від 16.12.2022)

5. Від Нюрнберга до Міжнародного кримінального суду: як трибунали судили воєнних злочинців URL:https://www.bbc.com/ukrainian/features-61057968 (дата звернення від 16.12.2022)

6. Воєнні злочини РФ: МКС направив 42 представників в Україну для розслідування воєнних злочинів URL: https://suspilne.media/240480-miznarodnij-kriminalnij-sud-napraviv-42-predstavnikiv-v-ukrainu-dla-rozsliduvanna-voennih-zlociniv/ (дата звернення від 16.12.2022)

7. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#top (дата звернення від 16.12.2022).

Лупійчук Дар'я
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
студентка 3 курсу ОС «Бакалавр»

Право на освіту в умовах повномасштабної війни в Україні

Конституція України у статті 53 закріплює право кожного на освіту [1]. Зазначене право також закріплюється і на міжнародному рівні: у Загальній декларації прав людини, Конвенції ООН про права дитини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права та багатьох інших правових актах. Як зазначає Р. Ковальчук, в сучасному глобалізованому й інформатизованому світі освіта стає вирішальним чинником суспільного прогресу і національної безпеки, важливою складовою повного розвитку людської особистості тощо [2, с. 292]. Саме тому реалізація державою права на освіту є надзвичайно важливою поряд із забезпеченням інших конституційних прав. Однак, на жаль, з початком повномасштабного вторгнення росії в Україну забезпечення цього конституційного права значно ускладнилось. Частина учасників освітнього процесу внаслідок загрози життю, бойових дій та тимчасової окупації окремих територій вимушено перемістилася в межах України або за кордон. Багато педагогів та здобувачів освіти все ще залишаються на тимчасово окупованих територіях та потребують особливої підтримки

держави. Деякі заклади освіти були фізично зруйновані [3]. Крім того, ситуація погіршилась ще більше в умовах постійних атак на інфраструктуру, що призвело до відключення електропостачання та неможливості навіть онлайн-навчання відповідно. У цьому контексті виникає питання про шляхи забезпечення права на освіту в умовах воєнних дій в Україні.

Важливим у цьому аспекті є діяльність освітнього омбудсмена, що передбачена ЗУ «Про освіту». Відповідно до чинного законодавства (ч. 2 ст. 73 ЗУ «Про освіту»), освітній омбудсмен є посадовою особою, на яку Кабінетом Міністрів України покладається виконання завдань щодо захисту прав у сфері освіти [4]. Він зобов'язаний сприяти реалізації єдиної державної політики, спрямованої на забезпечення права особи на здобуття якісної та доступної освіти; здійснення заходів щодо додержання законодавства України про освіту; здійснення заходів щодо додержання законодавства України про освіту тощо. В умовах війни ці завдання набувають особливої актуальності. Так, проаналізувавши веб-сайт освітнього омбудсмена України, можемо прийти до висновку, що наразі здійснюється активна інформаційна політика з метою висвітлення основних освітніх проблем та пропонуються шляхи для їх розв'язання.

Загалом освітній омбудсмен спільно з Службою освітнього омбудсмена відповідно до наданих їм повноважень впродовж повномасштабного вторгнення активно розглядає скарги щодо доступу до освіти, проводить ряд опитувань серед учасників освітнього процесу для аналізу поточної ситуації тощо.

Враховуючи проаналізовані звернення та дослідження, освітній омбудсман пропонує наступні зміни у державній політиці щодо організації навчального процесу в умовах збройного конфлікту: розробити орієнтовні механізми одночасного функціонування різних форм здобуття освіти; розробити алгоритм евакуації закладу освіти та алгоритми дій керівників закладів освіти та педагогічних працівників у разі руйнування та пошкодження закладу освіти; створити спрощену систему зарахування в інший навчальний заклад учнів/студентів з тимчасово окупованих територій; розробити орієнтовний алгоритм щодо дій закладів освіти, працівників закладів освіти, органів управління освітою, які опинилися у тимчасовій окупації; запровадити політику «цифровізації» з метою швидкого реагування на зміни ситуації в країні та багато іншого [3]. Після детального вивчення запропонованих змін можемо зробити висновок, що розроблені освітнім омбудсменом механізми дійсно сприятимуть забезпеченню права на освіту в такий складний час. Можемо говорити про те, що висока якість розроблених механізмів пов'язується з особливістю омбудсманства: наближеність до безпосередніх учасників освітнього процесу та можливість проаналізувати ситуацію практично зсередини.

З іншого боку, ставимо під сумнів практичну реалізацію зазначених механізмів з ряду причин: по-перше, освітній омбудсмен надав лише рекомендації і ніяких реальних механізмів запровадження усіх цих змін наразі нема; по-друге, на законодавчому рівні хоча й закріплена можливість звернення до МОН та інших центральних органів державної влади, органів місцевого самоврядування тощо, однак на практиці така взаємодія ускладнена (наразі бачимо повільне вирішення проблем освітнього характеру центральним органом влади).

Враховуючи все вищесказане, зазначимо, що в умовах повномасштабної війни в Україні реалізація права на освіту є проблематичною. Саме тому діяльність освітнього омбудсмена та його спроби розроблення ряду механізмів для забезпечення доступу до освіти кожному є надзвичайно важливими в сучасних умовах. Однак необхідним є

подальше наукове та законодавче опрацювання для кращого забезпечення аналізованого конституційного права, оскільки наразі механізм є недосконалим і виконує швидше інформаційно-рекомендаційну функцію.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. №30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 25.11.22).

2. Ковальчук Р.Л. Право на освіту як одне з конституційних прав громадян Україні. *Університетські наукові записки.* 2011. № 3. Ст. 292–298.

3. Освітній омбудсмен України // Освіта в умовах воєнного стану URL: https://eo.gov.ua/osvita-v-umovakh-voiennoho-stanu/2022/04/11/

4. Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 року. № 2145-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 25.11.22).

Мельничук Наталія
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС «Бакалавр»

Права військовополонених: міжнародні та національні правові механізми захисту

За останніми даними, близько 2,5 тисяч українців утримуються в російському полоні, серед них більшість мають статус військовополонених [1]. Необхідність аналізу правових механізмів забезпечення їхніх прав є як ніколи актуальною темою.

Правовий статус військовополонених визначається наступними джерелами міжнародного права: Гаазькою конвенцією IV 1907 р. (ГК IV) [2], Женевською конвенцією III 1949 р. (ЖК III) [3], Додатковим протоколом I 1977 року (ДП I) [4] і звичаєвим міжнародним гуманітарним правом (МГП). Оскільки України є учасницею вищезазначених конвенцій, їхні норми імплементовані у національне законодавство.

Поняття військовополоненого визначено у ст.4 ЖК III: це особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до однієї з таких категорій: особового складу збройних сил сторони конфлікту, а також членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил; членів інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам: ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих; вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані; вони носять зброю відкрито; вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни; членів особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує; осіб, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за зразком; жителів неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни [3]. У цій Конвенції та в

інших джерелах міжнародного та національного права також закріплені основні права військовополонених. Наведемо їхній перелік.

Право на життя: згідно зі ст. 13 ЖК ІІІ з військовополоненими необхідно завжди поводитися гуманно. Будь-який незаконний акт чи бездіяльність з боку держави, що тримає в полоні, які спричиняють смерть або створюють серйозну загрозу здоров'ю військовополоненого, що перебуває під її охороною, забороняються та будуть розглядатись як серйозне порушення цієї Конвенції. Це право також включає заборону фізичному каліченню або медичним чи науковим експериментам будь-якого характеру.

Право на повагу до особи й честі: за ст.14 ЖК ІІІ військовополонені за всіх обставин мають право на повагу до їхньої особи й честі.

Право на недискримінацію: згідно зі ст.16 ЖК ІІІ держава, що тримає в полоні, повинна поводитися з усіма військовополоненими однаково, без будь-якої дискримінації за ознаками раси, національності, релігії чи віросповідання, політичних переконань, або за іншими аналогічними ознаками, за винятком випадків привілейованого режиму.

Право на свободу віросповідання: військовополоненим надається повна свобода сповідувати релігію, включаючи відвідання богослужінь, незалежно від їхнього віросповідання, за єдиної умови, що вони дотримуватимуться запроваджених військовим керівництвом заходів з підтримання порядку та безпеки, зазначено в ст.18 ГК IV. Це право закріплено й у ст. 34 ЖК ІІІ.

Право на безоплатне утримання та безоплатну медичну допомогу: передбачено ст.ст.15, 25-27 ЖК ІІІ. Військовополонені мають бути розміщені в умовах, настільки сприятливих, наскільки сприятливими є умови розквартирування в тій самій місцевості військ держави, що тримає в полоні, забезпечені достатнім добовим раціоном харчування, одягом, білизною та взуттям.

Право на евакуацію та безпечні умови: відповідно до ст. 19 ЖК ІІІ військовополонених після захоплення їх у полон евакуюють якомога скоріше до таборів, розміщених у зоні, що знаходиться на достатній відстані від зони бойових дій, для того щоб вони перебували в безпеці; ст.ст.22-24 ЖК ІІІ закріплюються й інші вимоги до безпеки умов перебування військовополонених.

Право на власність: відповідно до ст. 4 ГК IV та ст. 18 ЖК ІІІ всі особисті речі військовополонених, за винятком зброї, коней і військових документів, залишаються їхньою власністю.

Право на оплату праці: відповідно до ст. 62 ЖК ІІІ військовополонені одержують безпосередньо від властей, які тримають їх, справедливу винагороду за працю, до якої вони можуть бути залучені.

Право на зв'язок: військовополоненому надають можливість надіслати безпосередньо своїй родині, з одного боку, а з іншого - до Центрального агентства у справах військовополонених, поштову картку з інформацією про взяття в полон, про стан свого здоров'я та поштову адресу, відповідно до ст.70 ЖК ІІІ.

Право на скаргу: відповідно до ст.78 ЖК ІІІ військовополонені мають право подавати військовим властям, від яких вони залежать, клопотання стосовно умов полону, яким їх піддають.

Процесуальні права: право на правничу допомогу (ст.105 ЖК ІІІ), право подавати апеляційну чи касаційну скаргу на будь-який винесений йому вирок або прохати перегляду справи (ст.106 ЖК ІІІ).

Право на звільнення та репатріацію: у ст.118 ЖК ІІІ зазначено, що військовополонених звільняють і репатріюють без зволікання після закінчення бойових дій.

Право на складення заповіту: за ст.120 ЖК ІІІ ці правочини складають так, щоб вони відповідали вимогам визнання їх дійсними згідно з вимогами законодавства країни їхнього походження.

Право на виплати посадового окладу: право закріплено у п.6 ст.9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» за військовослужбовцями, захопленими в полон (крім військовослужбовців, які добровільно здалися в полон, самовільно залишили військові частини (місця служби) або дезертирували зі ЗСУ) [5].

Організаційно-правове забезпечення прав військовополонених забезпечується інституціями, створення яких передбачено як нормами міжнародного, так і вітчизняного права. Зокрема, норми ЖК ІІІ зобов'язують держави на початку збройного конфлікту й у всіх випадках окупації заснувати офіційне Довідкове бюро у справах військовополонених, які перебувають під її владою (ч. 1 ст. 122). Відповідно до ЖК ІІІ, в Україні функціями Національного інформаційного бюро за Женевською конвенцією наділено ДП "Український національний центр розбудови миру» [6]. Проаналізувавши українське законодавство, можна визначити, що відповідні повноваження, пов'язані із військовополоненими, надані також Кабінету Міністрів України, Міністерству юстиції України, Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Міністерству оборони України, Міністерству інфраструктури України, Міністерству закордонних справ України, Міністерству внутрішніх справ України [7], Збройним Силам України [8], Державній кримінально-виконавчій службі України [9], Координаційному штабу з питань поводження з військовополоненими [10].

Підсумовуючи зазначене вище, робимо висновки, що у нормах міжнародного та національного права закріплений правовий статус військовополонених та механізми його забезпечення. Однак деякі механізми не є повністю ефективними, оскільки обставини їх застосування значно відрізняються від тих, що були актуальними у ХХ ст. Підвищити їх ефективність можна шляхом врахування особливостей ведення сучасних війн, зокрема й інформаційних засобів, що застосовуються супротивниками (таких, як маніпулювання свідченнями військовополонених з метою пропаганди, використання даних про цих осіб з метою погрози їхнім близьким тощо).

Список використаних джерел:

1. Кілька тисяч українців досі перебувають в полоні - Верещук - BBC News Україна. BBC News Україна. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-63025046 (дата звернення: 29.11.2022).

2. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі : Конвенція Україна від 18.10.1907 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 29.11.2022).

3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (укр/рос) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 р. : станом на 8 лют. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 29.11.2022).

4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (укр/рос) : Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 08.06.1977 р. : станом на 8 груд. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 29.11.2022).

5. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII : станом на 19 листоп. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text (дата звернення: 29.11.2022).

6. Про визначення державного підприємства, яке виконує функції Національного інформаційного бюро : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 17.03.2022 р. № 228-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2022-р#Text (дата звернення: 29.11.2022).

7. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII : станом на 3 серп. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text (дата звернення: 29.11.2022).

8. Про Збройні Сили України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1934-XII : станом на 15 черв. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text (дата звернення: 29.11.2022).

9. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV : станом на 1 квіт. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text (дата звернення: 29.11.2022).

10. Про утворення Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими : Постанова Каб. Міністрів України від 11.03.2022 р. № 257 : станом на 1 черв. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-2022-п#Text (дата звернення: 29.11.2022).

Навроцька Алісія
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС «Бакалавр»

Адміністративно-правове регулювання волонтерського руху в умовах воєнного стану в Україні

В умовах російської військової агресії, воєнного стану волонтерська діяльність набуває все більшого значення та стала одним із чинників забезпечення оборони нашої держави.

Розвинена волонтерська активність є показником сучасного громадянського суспільства, у якому домінує активна соціальна позиція та демократичні цінності. Створення волонтерського руху – це одна із ознак свідомого суспільства, певний показник свободи, прагнення до миру та безпеки громадян [1, с. 266]. Саме тому сприяння волонтерській діяльності та іншим формам громадської активності визначено стратегічним пріоритетом державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства відповідно до Указу Президента України «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки» від 27 вересня 2021 року.

На даному етапі, зумовленому складною суспільно-політичною ситуацією в Україні, офіційне визнання та законодавче врегулювання адміністративно-правового статусу волонтерів набуває особливо важливого суспільного та державного значення. Мета механізму адміністративно-правового забезпечення волонтерської діяльності полягає у встановленні державою певних правових засад, завдяки яким забезпечуються законні права та інтереси суб'єктів цих відносин і виступають гарантом публічних суспільних інтересів у цій сфері [1, с. 267].

У зв'язку з цим, Горінов П.В. та Драпушко Р. Г. виділяють такі функції адміністративно-правового забезпечення волонтерської діяльності [1, ст. 268]:

- організаційна (полягає у закріпленні процедури діяльності волонтерів, підготовці та виданні нормативної документації тощо): так, до прикладу, волонтерами надається волонтерська допомога на базі організації чи установи, яка залучає до своєї діяльності волонтерів. Підставою залучення є договір про провадження волонтерської діяльності, що був укладений з такою організацією чи установою, або без такого договору (ст. 7 Закону України «Про волонтерську діяльність»);

- координаційна (полягає у спільній діяльності органів влади і волонтерських організацій), наприклад, Центральним органом виконавчої влади, що проводить державну політику у сфері волонтерської діяльності (Міністерство соціальної політики), сприяє громадським об'єднанням та благодійним організаціям у їхній діяльності, яка спрямована на розвиток волонтерської діяльності (ст. 3 Закону України «Про волонтерську діяльність»);

- контрольна (полягає у визначенні стану дотримання нормативних положень), так, до прикладу, здійснюється контроль за волонтером пробації з боку уповноваженого органу з питань пробації, що відбувається на підставі наказу [2];

- регулятивна (органами державної влади та місцевого самоврядування здійснюється регулювання порядку створення волонтерських організацій, а також, їх функціонування та припинення діяльності) [3].

Базовим нормативним актом, що регулює діяльність волонтерських організацій, є ухвалений Верховною Радою України Закон «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 року, у якому визначаються організаційні та правові засади здійснення волонтерської діяльності, розвиток волонтерського руху в Україні, основні напрями волонтерської діяльності, особливості правового статусу волонтерів і джерела фінансування волонтерських організацій. Крім того, визначаються форми державної підтримки волонтерської діяльності – надання правової, організаційної, методичної, інформаційної допомоги. Органам державної влади та місцевого самоврядування заборонено втручатись в роботу волонтерів і волонтерських організацій.

Ще один важливий нормативно-правовий акт, завдяки якому регулюється сфера діяльності волонтерських організацій є Закон України «Про громадські об'єднання», що був ухвалений Верховною Радою 22 березня 2012 року. Відповідно до вищезазначеного закону, громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних або юридичних осіб для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів. Під окреслене поняття підпадають і об'єднання волонтерів. Волонтерські організації набувають адміністративної правосуб'єктності після процедури реєстрації громадської організації як волонтерської. Здійснення даної процедури відбувається у два етапи: на першому етапі – державна реєстрація громадської організації на загальних підставах; на другому етапі – надання Міністерством соціальної політики України статусу волонтерської організації зареєстрованій громадській організації.

Агресія Російської Федерації проти України у 2014 р. стала каталізатором розвитку волонтерського руху [4], який потребував нагального впровадження нормативної бази, котра б визначала організаційні та правові засади здійснення волонтерської діяльності, розвитку волонтерського руху, правового статусу волонтерів, джерел фінансування, тощо [5]. Тому у 2014 р. було ухвалено Закон України «Про затвердження Порядку формування та ведення Реєстру волонтерів антитерористичної операції» № 1089. У загальних положеннях закону зазначено, що волонтер АТО — фізична особа — благодійник (громадянин України або іноземець чи особа без громадянства, яка перебуває в Україні на

законних підставах), яка досягла вісімнадцятирічного віку, провадить волонтерську діяльність на добровільній і безоплатній основі, внесена до Реєстру волонтерів АТО згідно з Податковим кодексом України та Законом України «Про волонтерську діяльність».

Впродовж наступних років законодавець деталізував правову регламентацію окремих аспектів волонтерської діяльності, доповнивши ЗУ «Про волонтерську діяльність» низкою положень, серед яких основні зміни стосуються питань реалізації державної політики у сфері волонтерської діяльності; регламентації діяльності організацій і установ, що залучають до своєї діяльності волонтерів; виплат грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичеих операцій, бойових дій та збройних конфліктів; правового статусу волонтерів; порядку укладання договорів про провадження волонтерської діяльності і договорів про надання волонтерської допомоги.

В умовах воєнного стану волонтерська діяльність набуває все більших масштабів: десятки тисяч людей в Україні стали волонтерами та роблять те, що потрібно саме зараз — сортують гуманітарну допомогу, допомагають тим, хто залишився без житла, їжі та ліків, а разом з цим все нагальнішими стають потреби щодо вдосконалення якісного адміністративно-правового регулювання з боку держави. 15 серпня 2022 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» щодо підтримки волонтерської діяльності». 1 вересня Президент підписав цей Закон. Рішення парламенту сприяє розвитку волонтерського руху в Україні, зокрема, шляхом розширення напрямів волонтерської діяльності в умовах війни, розширення дії окремих норм Закону України «Про волонтерську діяльність», зважаючи на широкомасштабну військову агресію РФ проти України. Відтепер чинне законодавство передбачає такі додаткові напрями волонтерства в умовах війни: сприяння центральним і місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам та організаціям, об'єднанням громадян, а також фізичним особам, які здійснюють соціальний патронаж, у проведенні заходів, спрямованих на соціальну адаптацію осіб, які відбули покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, а також звільнені від подальшого відбування зазначених видів покарань на підставах, передбачених законом; надання волонтерської допомоги, пов’язаної із захистом та рятуванням тварин. Окрім цього, новий Закон забезпечує можливість для розробки та імплементації загальнодержавних цільових програм з підтримки розвитку волонтерства та інших заходів з метою підтримки волонтерської діяльності в Україні. Визначається також, що волонтерська допомога може здійснюватися в онлайн-режимі за допомогою мережі "Інтернет" та інших телекомунікаційних мереж. До того ж, завдяки нормам законодавчого акта в Україні буде створена інформаційно-аналітична платформа для інформування про можливості волонтерства в Україні та за її межами, підтримки інститутів громадянського суспільства в залученні волонтерів.

Отже, можна зробити висновок, що події воєнного стану знову привернули увагу законодавця до адміністративно-правового статусу осіб, що добровільно здійснюють соціально спрямовану неприбуткову діяльність, надаючи волонтерську допомогу, однак правова система регулювання їх діяльності досі потребує більш активних змін, котрі б відповідали дійсним потребам волонтерів на даний момент. Окрім цього, належне правове регулювання волонтерської діяльності в Україні вимагає ретельного вивчення особливостей вітчизняної практики та можливих способів імплементації європейських

практик волонтерства, аби залучати іноземних волонтерів та відповідно збільшувати обсяги волонтерської допомоги для нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Горінов П.В, Драпушко Р. Г. Адміністративно-правове регулювання волонтерського руху в Україні. Електронний ресурс. Режим доступу: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/57

2. Електронний ресурс. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0065–17

3. Сірко В. С. Адміністративно-правове забезпечення волонтерської діяльності в Україні Одеса, 2018. 246 с.

4. Електронний ресурс. Режим доступу: https://doi.org/10.33577/2313-5603.30.2018.206-216

5. Електронний ресурс. Режим доступу: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/16839/1/2%20%282%29.pdf

Нежбірська Каріна
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС «Бакалавр»

Функціонування військово-цивільних адміністрацій в умовах дії воєнного стану

У зв'язку із повномасштабним військовим вторгненням російської федерації, на території нашої держави введено воєнний стан, який триває і дотепер. Безумовно, введення воєнного стану спричинило певні структурні та функціональні зміни в роботі органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Це зумовило утворення військово-цивільних адміністрацій майже у всіх областях України. Відтак, тема становить надзвичайну актуальність в умовах сьогодення.

Створення військово-цивільних адміністрації з самого початку було зумовлене необхідністю заглиблення та пошуку необхідних моделей регулювання нормалізації життя на території Луганської та Донецької областей з 2014 року, а також налагодження системи державного управління і місцевого самоврядування на цих територіях.

Натомість наразі, у зв'язку із повномасштабним військовим вторгненням російської федерації, на території нашої держави введено воєнний стан, який триває і дотепер. Безумовно, введення воєнного стану зумовило певні структурні та функціональні зміни в роботі органів державної влади та органів місцевого самоврядування [1; 2].

Досліджуючи поняття «військово-цивільна адміністрація», цілком погоджуємося із думкою науковця Т. Журавель, яка констатує, що у сучасній науковій літературі відсутній плюралізм підходів до визначення поняття військово-цивільної адміністрації та розкриття його ознак [3, с. 68].

Це зумовлено тим, що у національному законодавстві з 2015 року функціонує спеціальний Закон України «Про військово-цивільні адміністрації», у якому визначено поняття військово-цивільної адміністрації (стаття 1) [4]. Так, вона визначається як спеціальний, важливий елемент механізму державного управління, що забезпечує виконання функцій держави, при цьому наділений владними повноваженнями, діє на засадах відповідальності перед територіальною громадою і державою, юридичними та фізичними особами за свою діяльність [5, с. 131].

Звернемося до ключових ознак, які притаманні військово-цивільній адміністрації.

По-перше, військово-цивільні адміністрації є державними органами. Військово-цивільну адміністрацію науковці окреслюють як державний орган, одну з ланок механізму держави, що наділена владними повноваженнями та бере важливу участь у виконанні функцій держави [3, с. 68]. Отже, військово-цивільна адміністрація є державним органом, який має певну самостійність, проте є частиною єдиного механізму держави.

По-друге, військово-цивільні адміністрації мають тимчасовий характер. Це пов'язано з тим, що цей орган діє в період особливого стану, який сам по собі не є нормальним станом існування держави, унаслідок чого не може і не повинен тривати постійно. У зв'язку з чим доцільно окреслити часові межі їх діяльності.

З аналізу положень Закону України «Про військово-цивільні адміністрації» можна дійти висновку, що законодавець диференціює такі межі залежно від виду військово-цивільної адміністрації. Відтак, повноваження військово-цивільних адміністрацій району, області починаються у день набрання чинності актом Президента України про їх утворення і припиняються у день відкриття першої сесії новообраної ради (частина 11 статті 3). Повноваження військово-цивільних адміністрацій населених пунктів починаються з дня внесення запису про їх державну реєстрацію як юридичних осіб до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань і припиняються у день відкриття першої сесії новообраної ради (частина 11 статті 3) [4].

По-третє, військово-цивільні адміністрації утворюються в селах, селищах, містах, районах та областях, тобто їх створення залежить від адміністративно-територіального устрою України. При цьому, адміністративно-територіальний устрій держави варто розуміти як сукупність відповідних територіальних одиниць, у межах яких функціонує система органів державної влади [5, с. 131].

З аналізу положень законодавства, також випливає така ознака військово-цивільних адміністрацій як сфера їх дії, зокрема, військово-цивільні адміністрації діють у складі Антитерористичного центру при Службі безпеки України або у складі Об'єднаного оперативного штабу Збройних Сил України, і при цьому, вони є органами із множинним підпорядкуванням.

Із названої ознаки також можемо виокремити іншу ознаку – спеціальне призначення військово-цивільних адміністрацій, яке полягає у тому, що ці органи забезпечують правопорядок та формують стан захищеності та нормалізації життєдіяльності населення на територіях в районі відсічі збройної агресії російської федерації.

Нарешті, особливість військово-цивільних адміністрацій виражається також у їх компетенції та характері повноважень, якими вони наділяються. Відтак, з одного боку ці органи наділені повноваженнями місцевого органу виконавчої влади, зокрема, у сфері планування та соціально-економічного розвитку, у сфері бюджету та фінансів, у сфері управління майном, у сфері оборони, національної безпеки та цивільного захисту і т.д., а з іншого боку, вони уповноважені здійснювати функції того органу місцевого самоврядування, повноваження якого припинено у зв'язку із їх утворенням.

Висновки. Таким чином, військово-цивільним адміністраціям у період воєнного стану притаманні такі ознаки як: державність, тимчасовість, територіальність, спеціальність, а також наявність подвійної компетенції (поєднання управлінських та правоохоронних функцій).

Окрім цього, військово-цивільні адміністрації поєднують повноваження органу виконавчої влади та органу місцевого самоврядування. Саме на прикладі діяльності військово-цивільних адміністрацій переконуємося у ефективності сучасної концепції

публічної адміністрації, яку Україна взяла за основу. Зокрема, поєднання функцій органів державного управління та місцевого самоврядування як раз і є уособленням цієї моделі публічної адміністрації.

В умовах воєнного стану такий підхід, по-перше, дозволяє оптимізувати фінансові витрати на утримання органу; по-друге, спрощує порядок прийняття важливих рішень, що віднесені до цілей їх діяльності, що в кінцевому випадку дозволяє досягти основної мети – протидія негативним наслідкам повномасштабного військового вторгнення.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24 лютого 2022 року. № 2102-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. № 389-VIII. Дата оновлення: 29.09.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

3. Журавель Т. С. Військово-цивільна адміністрація: поняття та ознаки. Public Administration and Local Government. 2021. Т. 1. № 48. С. 67–72

4. Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 3 лютого 2015 року. № 141-VIII. Дата оновлення: 20.03.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text

5. Шутова О., Хайрулліна Д. Інститут військово-цивільних адміністрацій та його запровадження в зоні проведення антитерористичної операції. Порівняльно-аналітичне право. 2020. № 1. С. 130–133.

Новак Тетяна
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
студентка 1 року навчання ОС "Магістр"

До питання про права і свободи людини в контексті утвердження громадянського суспільства в Україні

Демократичні процеси тісно пов'язані з тим, що громадянське суспільство відіграє важливу роль у контексті розвитку як самої держави, так й прав і свобод людини. Громадянське суспільство забезпечує демократичний розвиток, що безпосередньо підтверджується навіть в умовах дії воєнного стану в Україні.

Це підтверджується тим, що безпрецедентна соціальна активність громадських організацій, волонтерських рухів, добровольчих батальйонів й інших традиційних та нових інститутів громадянського суспільства в Україні, за останні десять років, сприяла формуванню так званого «соціального капіталу» та утвердженню новітньої парадигми національного державотворення, яка ознаменувалася переходом від опіки держави щодо розвитку громадянського суспільства до постановки питання про рівне публічне партнерство держави, громадянського суспільства та його інститутів [1, с. 9-10]. Тому цієї актуальність теми потребує теоретичного дослідження з метою її практичної реалізації.

Як відомо, ідея громадянського суспільства бере початок з періоду античності, тому що діалектика системи «громадянське суспільство – держава» є історичною. Таким чином, ідея громадянського суспільства присутня у теоріях про державу, а давньогрецька думка розробила ідею активного індивіда – громадянина, ідею громадянського суспільства. Саме античним авторам по праву належать відповідні розробки фундаментальних положень, значущих для сучасних уявлень про правову державу. Так, поняття «громадянин» (від

давньогрецької – «polites», латинської – «civilis»), пов'язано з поняттям прав і обов'язків, а у політології поняття «громадянське суспільство» пов'язують із поняттям «право».

В період античності, уявлення про право і закон органічно випливали із релігійно-міфологічного світобачення. Право поставало як трансцендентна сила, що здатна впорядкувати взаємостосунки людини і держави. Платон і Аристотель виходили із того, що суспільне життя без держави, без встановлюваного і підтримуваного нею порядку не обіцяє нічого доброго громадянам. З наявністю держави Аристотель пов'язував можливість функціонування права, а останнє є мірилом справедливості й регулюючою нормою політичного спілкування. Цементуючою силою суспільної згоди давньогрецький мислитель вважав середні верстви.

Англійський мислитель Томас Гоббс (1588-1679) виходив із того, що держава виникла на основі «суспільного договору» із «природного стану», коли люди жили розрізнено і перебували у стані «війни всіх проти всіх». У результаті суспільного договору громадяни делегують частину своїх прав главі держави (або державним органам), на якого покладається функція охорони миру і забезпечення добробуту громадян. Співвітчизник Гоббса Джон Локк (1632-1704) виступав за буржуазно-конституційну монархію. Заперечуючи проти вчення Т. Гоббса щодо абсолютного, необмеженого характеру державної влади, Локк доводив, що основним обов'язком держави, яка виникла на основі «договору», є дотримання «природного права», захист особистої свободи і приватної власності громадян. У роботі «Два трактати про правління» Джон Локк розглядав широкий комплекс проблем державної влади і громадянського суспільства, політичних свобод, законності. Враховуючи застереження Гоббса, що природний стан може перетворитися на війну всіх проти всіх, Локк розглядає природний стан як перехідний, такий, що має змінитися на інший, більш безпечний і стабільний. Таким станом він вважає політичне або громадянське суспільство [2, с. 367].

За визначенням Г.В.Ф. Гегеля, громадянське суспільство – це відмінність, яка постає між сім'єю й державою, якщо навіть його формування відбувається пізніше як формування держави; бо як відмінність воно ставить попереду державу, яку воно як самостійне має мати перед собою, щоб існувати [3, с. 234].

Розмежування сфери громадянського суспільства та держави відбувається тільки з переходом людства до буржуазної епохи. При цьому характер їхньої взаємодії у марксизмі пояснюється з позицій економічного детермінізму: «не державою обумовлюється та визначається громадянське суспільство, а громадянським суспільством обумовлюється і визначається держава».

Виникнення у ряді західноєвропейських країн у другій половині XIX ст. впливового соціалістичного руху справило неабиякий вплив на еволюцію уявлень про громадянське суспільство. Під впливом необмеженої, «всеосяжної мети до накопичення» (М. Вебер), появи спокусливої нагоди отримання надприбутку шляхом витіснення з економічного простору конкурентів соціокультурна основа класичного лібералізму – свобода, рівність можливостей та право «на щастя» (декларація незалежності США) – зазнала відчутного удару.

На цьому тлі змістовне розуміння громадянського суспільства набуває соціально-економічного забарвлення – до традиційних цінностей свободи та недоторканності приватної власності додаються гасла соціальної справедливості та солідарності, економічної демократії. Виникає соціальне партнерство як система інститутів і механізмів, покликаних підтримувати баланс інтересів роботодавців і найманих працівників. Фактично на цьому етапі ідея громадянського суспільства стає допоміжним

інструментарієм в обґрунтування необхідності розширення соціально-економічних та політичних прав.

Таким чином, у політико-правовій і філософській світовій думці як минулого, так і сучасності, були значні напрацювання, що стосуються концепції громадянського суспільства. Разом з тим, вагомі напрацювання науковців усіх галузей науки не вичерпали можливостей для подальшого дослідження державно-правових засад громадянського суспільства.

Отже, історичний досвід дає основу для формування громадянського суспільства як поняття на сучасному етапі, яке сприяє розвиткові прав і свобод людини. Тому що інтереси окремо взятого індивіда співіснують з інтересами суспільства, за допомогою інститутів якого здійснюється взаємодія з державою у контексті реалізації прав, свобод і обов'язків.

Список використаних джерел:

1. Лотюк О.С. Конституційно-правові основи розвитку та функціонування громадянського суспільства в Україні: монографія. К.: Видавництво Ліра-К, 2016. 336 с.

2. Томаш Л.В. Громадянське суспільство як система забезпечення життєдіяльності політичної, економічної, соціальної та духовної сфер. Часопис Київського університету права. №2012/2. С. 366-371.

3. Гегель, Георг Вільгельм Фрідріх. Основи філософії права, або Природне право і державознавство / Пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра. К.: Юніверс, 2000. 336 с.

Писарчук Крістіна
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС «Бакалавр»

Військове командування як суб'єкт забезпечення публічного інтересу під час воєнного стану

В умовах збройної агресії у забезпеченні публічного інтересу зростає роль практичного втілення органами публічної влади основних конституційних принципів, виголошених 10 грудня 1948 року Генеральною Асамблеєю ООН у «Загальній декларації прав людини». Після Другої світової війни стало зрозуміло, що гарантія захисту прав людини від свавілля держави – наявність ефективних органів управління. Так, Е. Форстхоф зазначав, що сутність інституту адміністративного управління полягає в пріоритеті публічного забезпечення державою інтересів населення та суспільства, тобто публічного інтересу [2, с.180], під яким слід розуміти сукупність приватних інтересів, цінностей, потреб визнаних державою.

Нині, зважаючи на те, що в місцях, де ведуться постійні бойові дії, для органів публічної влади практична та ефективна реалізація своїх повноважень ускладнюється та навіть стає неможлива, забезпечення публічного інтересу, прав людини, ключових життєвих потреб є актуальним.

Виходячи з цього, військове командування – це фактично єдиний суб'єкт публічної влади, який має можливості та здатен ефективно реалізувати свої функції під час воєнного стану, в тому числі щодо забезпечення прав громадян України в районах ведення бойових дій. Згідно з ч.2 ст.3 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», до військового командування належать: Головнокомандувач Збройних Сил України (далі – ЗСУ),

Командувач об'єднаних сил ЗСУ, командувачі видів та окремих родів військ (сил) ЗСУ, командувачі (начальники) органів військового управління, командири з'єднань, військових частин ЗСУ та інших утворених відповідно до законів України військових формувань [3, ст.3].

Тому, є доречним дослідити основні напрямки діяльності військового командування, які виражають його роль та місце у сфері забезпечення публічного інтересу, прав людини в умовах воєнного стану.

Залежно від прав, які охороняються та забезпечуються військовим командуванням, можна виділити основні функції: охоронну, соціально-економічну, інформаційну.

Ключовою функцією військового командування є охоронна, яка полягає в охороні, по-перше, природних прав людини, на життя, здоров'я, безпеку, а по-друге, нашої культурної спадщини. Так, в місцях наближених до лінії фронту, суб'єкти військового управління зобов'язані проводити евакуацію цивільного населення, або інші можливі запобіжні заходи спрямовані на уникнення випадкових втрат життя, поранення цивільних осіб [6, п.18]. Взаємодіючи з міжнародними організаціями та іншими органами публічної влади, військове командування сприяє переміщенню матеріальних і культурних цінностей, що перебувають у державній та власності Українського народу у безпечне місце [3, п.19-1 ч.1 ст.8].

Слід зазначити, що складання відповідного плану передує фактичним діям даних суб'єктів. Зокрема, військове командування в певному регіоні застосовує цей інструмент при розробці карти укриттів, маршрутів для евакуації, захисних споруд цивільного захисту та механізму охорони об'єктів критичної інфраструктури [4, с.15]. На особовий склад покладається обов'язок, проведення моніторингу та оцінки екологічної, безпекової, стратегічної, загальної гуманітарної ситуації (охорони здоров'я, харчування та водопостачання, медичних установ тощо), стану інфраструктури (наприклад, лікарень, сховищ для зберігання продуктів харчування) [4, с.22]. Крім того, у разі виявлення ризиків, які можуть спричинити шкоду цивільному населенню, командири зобов'язані утримуватися від прийняття рішень про здійснення будь-якого нападу, що було б надмірним щодо конкретної і прямої військової переваги, яку планується одержати [5, п.4.1]. З огляду на це, під час ведення бойових дій у місті, населеному пункті командувач (командир, начальник) і штаб повинні враховувати перебування в місті (населеному пункті) цивільного населення та наявність і розташування об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення [5, п.6.1].

Як правило, в регіонах, які зазнають постійних обстрілів реалізація конституційного права на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло [1, ст.48], ускладнюється. Тому, на командувачів військового управління покладено обов'язок здійснювати соціально-економічну функцію, тобто встановлювати, посилювати охорону об'єктів критичної інфраструктури та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення й забезпечувати постачання цивільного населення продовольством і медикаментами, а також організації взаємодії із гуманітарними організаціями з питань доставки гуманітарних вантажів [5, п.20.9].

Право на інформацію закріплено Конституцією України. Його зміст полягає, у тому що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір [1, ст. 34]. У період воєнного стану роль реалізації цього права різко зростає, особливо на тих територіях, де відсутній мобільний зв'язок, інтернет, отримання правдивої інформації може врятувати життя. В зв'язку з цим, командувачі органів військового управління здійснюють інформаційну функцію, яка

знаходить свій вияв в оповіщенні про: місця укриття, евакуацію, маршрути евакуації з району бойових дій, роздачу гуманітарної допомоги, кількість поранених і хворих, які потребують догляду [5, п.2.7].

Істотно те, що ворог веде інформаційну війну, в основу якої покладено насадження неправдивих, викривлених відомостей про хід воєнних дій та українську владу. Відтак, переслідуючи мету об'єктивного висвітлення подій, забезпечення інформування населення та світової спільноти про воєнні злочини, а також попередження витоку інформації з обмеженим доступом, Головнокомандувач ЗСУ, Валерій Залужний, видав наказ, за яким було дозволено допускати національні та іноземні засоби масової інформації у районі ведення бойових дій за умови дотримання спеціального алгоритму їх роботи, зокрема мати при собі та пред'являти на вимогу представників Збройних Сил документи, що посвідчують особу та не публікувати інформацію, яка не підлягає розголошенню [7].

Таким чином, в умовах воєнного стану військове командування виступає суб'єктом публічної влади, який, дотримуючись норм міжнародного та національного права, застосовуючи у своїй діяльності інструменти публічного управління (нормативно-правові акти, плани та фактичні дії), здійснюючи охоронну, соціально-економічну та інформаційну функції, забезпечує реалізацію прав та свобод українців.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР/ Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.Ст. 141.

2. В.В. Галунько. Публічний інтерес в адміністративному праві. Форум Права 2010. №4. С. 178-182

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015. № 389-VIII.Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. ст.250

4. Процес прийняття рішень під час бойових дій. Міжнародний Комітет Червоного Хреста. Київ, 2018 р. URL: https://www.mil.gov.ua/content/books/process0808.pdf (дата звернення: 06.12.2022).

5. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: затв. наказом Міноборони України від 23.03.2017 № 164.URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text (дата звернення: 06.12.2022).

6. План запровадження та забезпечення заходів здійснення правового режиму воєнного стану в Україні: затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2022 р. № 181-рURL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/181-2022-%D1%80#Text (дата звернення: 06.12.2022).

7. Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану: Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 3 березня 2022. №73. URL:https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_zi_zminamu.pdf (дата звернення: 06.12.2022).

Пукліч Софія
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС «Бакалавр»

Право людини на повагу до її гідності в умовах воєнного стану

Сьогодні людська гідність є одним із ключових понять Конституції та, водночас, однією з численних жертв війни. Актуальність даної теми зумовлена значною кількістю порушень та воєнних злочинів, скоєних внаслідок повномасштабного вторгнення росії.

Запровадження воєнного стану в Україні, звичайно ж, значно ускладнює гарантування державою прав громадян в умовах об'єктивної необхідності їх часткового обмеження. Тому стаття 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» декларує, що воєнний стан як особливий правовий режим передбачає тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Водночас, у ч. 2 ст. 64 Конституції України надано вичерпний перелік прав і свобод людини та громадянина, обмежувати які, навіть у таких серйозних обставинах, як воєнний стан, забороняється. До цього переліку, у тому числі, входить і право на повагу до гідності.

Конституційний Суд України наголошує, що людську гідність необхідно трактувати як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, і як конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав[1]. Окрім Конституції, право людини на повагу до її гідності закріплене у Цивільному (стаття 297) [2] та Кримінальному процесуальному (стаття 11) [3] кодексах України. Воно ж знайшло своє відображення і в міжнародному праві. Зокрема, у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження та покарання, Європейській Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Міжнародне гуманітарне право не містить заборон на ведення війни, однак унікальність Женевських конвенцій полягає в тому, що разом зі Статутом ООН вони – єдині міжнародні договори, в яких беруть участь всі держави. Погоджуючись з їх положеннями, країни-учасниці визнали, що людська гідність - основоположне та непорушне право людини. Метою конвенцій було передбачення обов'язку розшукувати і карати осіб, які скоїли дії, що порушують положення цих документів, закріплення основного принципу сучасного міжнародного права: війни ведуться проти сил супротивника, військові дії проти жертв війни забороняються.

Кожна з Конвенцій має свої особливості. Зокрема, Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих в діючих арміях [4] зобов'язує її учасників збирати на полі бою і надавати допомогу пораненим і хворим супротивника, забороняє будь-яку дискримінацію у ставленні до поранених і хворих, передбачає обов'язкову реєстрацію поранених та хворих, повідомлення їх даних державі, на боці якої вони боролися, медичні установи, санітарний персонал, транспорт для перевезення поранених користуються захистом, напад на них забороняється. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі встановлює правила поводження з пораненими та хворими під час морської війни, аналогічні правилам, передбачених Конвенцією про поліпшення долі поранених і хворих в діючих арміях. Конвенція про поводження з військовополоненими встановлює правила, яким повинні слідувати воюючі сторони при поводженні з військовими, взятими у полон. Конвенція про

захист цивільного населення під час війни передбачає гуманне поводження з населенням, що перебуває на окупованій території та захищає його права[5].

Вже більше, аніж 9 місяців ми спостерігаємо явне порушення цих конвенцій ворогом. Російська сторона не надає жодної допомоги пораненим і хворим на полі бою, дискримінує їх за ознакою расової приналежності, обстрілює медичні установи, санітарний персонал, транспорт для перевезення поранених. Особливої уваги заслуговує поводження з українськими військовополоненими, що систематично піддаються тортурам, допитам та моріннюголодом. Від загарбників немало страждає і цивільне населення, зокрема те, що перебуває в окупації: життя без електроенергії, зв'язку, води меддопомоги, свободи слова та можливості покинути населений пункт.

Відповідно до статті 1 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покараннь термін «катування» означає будь-яку дію, якою навмисне заподіюються сильний біль або страждання, щоб отримати відомості чи визнання, покарати, залякати чи примусити[6]. Черговими підтвердженнями прояву нелюдської поведінки у ході воєнної агресії рф стали катівні, виявлені у деокупованому Херсоні, де російські військові утримували місцевих жителів, в тому числі й підлітків, що мали стійку проукраїнську позицію та чинили опір агресору[7]. Ще одним доказом крайньої жорстокості ворога є всім відоме відео катувань українського військового канцелярським ножем[8], що є не лише прямим порушенням женевських конвенцій, а й проявом найвищого рівня антигуманності. Заборона катуванння закріплена статтею 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод[9]. Щодо цього положення передбачено абсолютний характер права, негативне зобов'язання держави та презумпцію винуватості держави.

Підсумовуючи все вищесказане, можна зробити висновок, що право людини на повагу до її гідності посідає чільне місце як у вітчизняному законодавстві, так і в низці міжнародно-правових актів. Проте його письмове закріплення не гарантує належного його дотримання стороною-агресором, що ми і можемо спостерігати в ході російсько-української війни. Для вирішення цієї проблеми росію потрібно притягнути до відповідальності за скоєні воєнні злочини.

Список використаних джерел:

1. Право на повагу до гідності. Конституційний Суд України. URL: https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/424-pravo-na-povagu-do-gidnosti.

2. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 10 жовт. 2022 р

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 6 листоп. 2022 р.

4. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях (укр/рос) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 р. : станом на 8 лют. 2006 р.

5. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (укр/рос) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 р. : станом на 8 лют. 2006 р.

6. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1984 р. : станом на 13 листоп. 1998 р.

7. Українська правда _Життя. У Херсоні окупанти влаштували катівню в офісному центрі – утримували патріотів і навіть підлітків. *Українська правда _Життя*.

8. Тортури ножем українського полоненого. Україна вимагає справедливості - BBC News Україна. *BBC News Україна*.

9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р.

Трифонова Владислава
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
студентка 2 курсу ОС «Бакалавр»

Права людини в умовах воєнного стану та діяльність публічної влади в умовах дії воєнного стану

Постановка проблеми та її актуальність. День 24 лютого 2022 р. став переломним моментом для всього українського суспільства. Розпочата Росією війна проти України вплинула на всі сфери соціального життя нашого народу. І, якщо для Росії неважливими є правові аспекти знищення українців, порушення територіальної цілісності України, її суверенітету (на що вказують як методи ведення війни російською армією, так і сам характер війни – загарбницька, фактичне ігнорування вимог міжнародного права, у тому числі й міжнародного гуманітарного права), то Українська держава і далі виконує взяті на себе міжнародні зобов'язання (до цього варто додати і подання Україною заявки на вступ до Європейського Союзу за спеціальною спрощеною процедурою), а також норми національного законодавства.

Цілком слушною є теза А. Кучука про те, що «сьогодні більшість держав визнала існування невід'ємних (природних) прав людини. Це, своєю чергою, спричиняє необхідність реалізації принципу «держава для людини», а не «людина для держави» [2]. Це положення має особливу важливість під час з'ясування забезпечення прав людини в умовах воєнного стану.

Деякі аспекти обмеження прав людини висвітлила В. Обушко, відзначаючи вичерпність переліку прав, які можуть бути обмежені за досліджуваних автором умов, а також можливість тимчасового відступу від приписів Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [3].

По-перше, права людини є тим засобом, що обмежують публічну владу, запобігаючи її свавіллю. Саме тому права людини є характерною рисою демократичного державно-правового режиму. Авторитарний і тоталітарний режими натомість не визнають природний характер прав людини та пов'язують їх із власним волевиявленням: права існують лише тоді, коли влада їх «освятила», закріпивши у тексті нормативно-правового акту (при цьому переважно йдеться про соціально-економічні права). Отже, за недемократичного режиму права людини повною мірою залежать від волі державних органів.

По-друге, держава з демократичним державно-правовим режимом переважно не буде ініціатором збройної агресії проти іншої держави; загарбницька війна властива недемократичній державі, яка, як було вказано вище, не визнає права людини як такі навіть на території, що перебуває під її юрисдикцією, не говорячи уже про територію іншої держави, на яку вона посягає і яка нею окуповується.

Саме тому очевидним є висновок: якщо говориться про забезпечення прав (у тому числі в умовах воєнного часу), то йдеться саме про демократичну державу. Це не означає, що до осіб, що представляють тоталітарну публічну владу, не можуть вживатися заходи

міжнародно-правового характеру, спрямовані на їх пока рання за порушення прав людини (згадаємо, зокрема, трибунал над президентом Югославії Слободаном Мілошевичем).

Слід указати, що і сам воєнний стан вводиться задля відновлення умов, за яких людина зможе ефективно реалізовувати свої права та свободи. Додам, що у преамбулі Закону України «Про правовий режим воєнного стану» відзначається, серед іншого, що метою цього нормативно-правового акту є «гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб» [6].

Виходячи з означеного, можна зробити висновок, що права людини можуть бути обмежені (окрім тих, що не піддаються обмеженням відповідно до Конституції) лише протягом обмеженого часу і лише в тих межах, які не вплинуть на їх сутнісний зміст (виходячи з їх фундаментальності). Так, публічна влада у кожному конкретному випадку, який вимагає введення воєнного стану, має визначати ті права, які будуть обмежені за даних умов.

Аналіз другого розділу Конституції України дає змогу визначити ще низку приписів, які безпосередньо стосуються особливостей правового регулювання в умовах воєнного стану:

По-перше, це положення про захист права власності. Так, відповідно до ч. 5 ст. 41 Основного Закону, «примусове відчуження таких об'єктів із подальшим повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану». Йдеться про ті об’єкти права приватної власності, які відчужуються з мотивів суспільної необхідності. При цьому таке відчуження має здійснюватися відповідно до вимог закону та передбачає відшкодування вартості об’єкта приватної власності, що здійснюється до самого відчуження та є повним.

По-друге, це положення про можливість залучення особи до виконання певного виду робіт. Так, відповідно до ч. 3 ст. 43 Основного Закону, «не вважається примусовою працею … робота чи служба, яка виконується особою … відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан». Згідно з ч. 3 ст. 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», «у процесі трудової діяльності осіб, щодо яких запроваджена трудова повинність, забезпечується дотримання таких стандартів, як мінімальна заробітна плата, мінімальний термін відпустки та час відпочинку між змінами, максимальний робочий час, урахування стану здоров’я особи тощо [5].

В період воєнного стану діяльність місцевих органів влади спрямована на забезпечення дії Конституції та законів України, здійснення заходів правового режиму, оборони, цивільного захисту, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян. Воєнний стан передбачає надання органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки. У зв’язку з цим та відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» можуть утворюватися тимчасові державні органи - військові адміністрації [6].

В умовах воєнного стану органи місцевого самоврядування відіграють значну роль щодо охорони та оборони територіальних громад. Відповідно до ч. 2 ст. 98 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», органи місцевого самоврядування і далі здійснюють повноваження, надані їм Конституцією України та іншими законами України. Органи місцевого самоврядування забовязані сприяти діяльності військовому командуванню та військовим адміністраціям щодо забезпечення заходів, які необхідні для запровадження правового режиму воєнного стану на відповідній території та захисту безпеки населення. Сільський, селищний, міський голова територіальної громади у період

воєнного стану, на території якої не ведуться бойові дії, може прийняти рішення, з обов'язковим інформуванням начальника відповідної обласної військової адміністрації протягом 24 годин щодо: внесення змін до кількісного та персонального складу виконавчого комітету відповідної сільської, селищної, міської ради; затвердження тимчасової структури виконавчих органів сільської, селищної, міської ради, загальної чисельності апарату ради та її виконавчих органів, утворення інших виконавчих органів ради; наділення органів самоорганізації населення окремими власними повноваженнями органів місцевого самоврядування, а також передачі коштів, матеріально-технічних та інших ресурсів, необхідних для їх здійснення; внесення до місцевого бюджету змін, необхідних для здійснення заходів правового режиму воєнного стану військовим командуванням або відповідною військовою адміністрацією. Таким чином, військові адміністрації консолідують зусилля місцевих органів влади, спільно із державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, підприємствами, установами та організаціями, громадянами здійснюють заходи правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян [6].

Висновки. Таким чином, воєнний стан доцільно розглядати як засіб відновлення умов, за яких людина може ефективно реалізувати свої права та свободи. Відповідно, права людини визначають межі діяльності публічної влади щодо введення воєнного стану та засоби, що нею використовуються. При цьому низка прав не може бути обмежена, а обмеження інших прав не може знищувати їх сутність.

Окрім визначення прав людини, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного стану, конституційно-правові норми визначають особливості реалізації окремих прав за досліджуваних обставин: права на власність та права на працю.

Список використаних джерел:

1. Заява Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» від 14 квітня 2022 року.

2. Кучук А.М. Теоретичні основи правового поліцентризму : монографія.

3. Обушко В.В. Обмеження прав людини і громадянина в умовах введення воєнного стану в Україні.

4. Татаренко Г., Арсентьєва О. Окремі аспекти реалізації конституційного права на освіту в умовах збройного конфлікту. Київ : Ваіте, 2021.

5. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996.

6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року.

Черножуков Кирило
Навчально-науковий інститут права
КНУ імені Тараса Шевченка,
студент 2 курсу ОС «Бакалавр»

Право на рівний доступ до вищої освіти в умовах воєнного стану на прикладі діяльності Міністерства освіти і науки України

В умовах воєнного стану на всій території України гострим стало питання забезпечення права осіб на рівний доступ до вищої освіти. Відповідні обов'язки щодо вирішення цього питання покладено на Міністерство освіти і науки України.

Міністерство освіти і науки України затверджує результати своєї діяльності через відповідні накази. Таким чином, 12 травня 2022 з'явився Наказ Міністерства освіту і науки України №434 «Про організацію та проведення у 2022 році національного мультипредметного тесту» [1]. Національний мультипредметний тест (далі НМТ) створений з метою забезпечення прийому на навчання для здобуття ступенів молодшого бакалавра, бакалавра.

Наказ №434 Міністерства освіти і науки України залучив державні установи та департаменти виконувати відповідні функції. Так, Український центр оцінювання якості освіти повинен організувати у липні-вересні 2022 року проведення НМТ і здійснювати укладання завдань для проведення НМТ у формі тестів, що містять по 20 завдань з української мови, історії України і математики відповідно до програми зовнішнього незалежного оцінювання, затверджені відповідними наказами Міністерства освіти і науки України. Департамент фінансування державних і загальнодержавних видатків повинен забезпечити у 2022 році фінансування видатків на проведення НМТ в межах коштів, передбачених за загальним фондом державного бюджету за бюджетною програмою 2201470 «Здійснення зовнішнього оцінювання та моніторинг якості освіти Українським центром оцінювання якості освіти та його регіональними підрозділами» [1]. Керівники департаментів (управлінь) освіти і науки обласних, Київської міської військової адміністрації, закладів фахової передвищої та вищої освіти повинні сприяти підготовці та проведенню НМТ, сформувати спільно з регіональними центрами оцінювання якості освіти мережу тимчасових екзаменаційних центрів і забезпечити створення умов для роботи тимчасових екзаменаційних центрів.

Наказ №434 також затвердив календарний план організації та проведення у 2022 році НМТ. Такими чином, тестування проходить у три сесії: основна (18 липня - 10 серпня), додаткова (16 - 20 серпня) і спеціальна (12-16 вересня). У зв'язку із введенням воєнного стану Міністерство освіти і науки України та його підрозділ, — Український центр оцінювання якості освіти, прийняв рішення щодо формату реєстрації до сесій проведення: особа, яка була зареєстрована через інтернет-портал Українського центра оцінювання якості освіти на проходження тестування під час основної сесії, але на з'явилася через вагомі причини, могла перереєструватися на проходження тестування під час додаткової сессії.

Затверджений Порядок проведення у 2022 році національного мультипредметного тесту міститься у наказі Міністерства освіти і науки України від 12.05.2022 №433 [2].

Відсутність можливості створення умов для проходження НМТ у кожному регіоні Україні вимагала затвердження наказу Міністерства освіти і науки від 16.05.2022 №445, у якому був зазначений Перелік населених пунктів України на території яких буде сформовано попередню мережу тимчасових екзаменаційних центрів для проведення основновних сесій національного мультипредметного тесту. Через зміну території проживання великої кількості вступників НМТ можна було проходити і за межами України. Наказ Міністерства освіти і науки України від 19.05.2022 №465 встановив перелік закордонних населених пунктів для проведення основних сесій національного мультипредметного тесту. Проведення тесту було заплановано проводити в таких країнах: Австрія, Бельгія, Болгарія, Велика Британія, Данія, Естонія, Ірландія, Іспанія, Італія, Латвія, Литва, Молдова, Нідерланди, Німеччина, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Угорщина, Франція, Хорватія, Чехія і Швеція [2]. Близько 25 тисяч учасників складали національний мультипредметний тест за кордоном в основну сесію [3].

Інноваційним, порівняно із Зовнішнім незалежним оцінюванням, яке використовувалося для оцінювання абітурієнтів до впровадження НМТ, став саме формат проведення. Тестування відбувалося відповідно до зазначеної у відповіді від Українського центра оцінювання якості освіти для особи дати і сесії , яких було дві (перша половина дня і друга половина дня), у зазначеному тимчасовому екзаменаційному центрі за допомогою комп'ютерів (до цього відбувалося письмове заповнення бланків). Кількість правильних відповідей за кожної з блоків тестування особа могла побачити відразу, а пізніше — отримати результати на власний кабінет на сайті Українського центра оцінювання якості освіти.

Важливим є той факт, що Міністерство освіти і науки залишило можливість конкурсного відбору для вступників, які не складали НМТ, а мали потрібні результати зовнішнього незалежного оцінювання, яке складали в період з 2019 по 2021 роки.

У системі освіти і впродовж 2022 року діє Єдина державна електронна база з питань освіти (далі ЄДЕБО) — автоматизована система, функціями якої є збір, верифікація, оброблення, зберігання та захист інформації про систему освіти. Розпорядником ЄДЕБО є Міністерство освіти і науки України, а технічним адміністратором — державне підприємство «Інфоресурс», що належить до сфери управління Міністерства освіти і науки України [4]. ЄДЕБО допомагає отримати доступ до інформації, яка є корисною для вступників 2022 року: можливість проаналізувати конкурсні бали, дізнатися ліцензійний обсяг навчального закладу і зробити правильний вибір для подальшого навчання.

Як висновок, можна зазначити, що Міністерство освіти і науки України готове до надзвичайних ситуацій. Наразі представниками виконавчої влади схвалено Стратегію розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки та Операційний план її реалізації у 2022-2024 роках (Розпорядження КМУ від 23 лютого 2022 р. № 286-р) [5]. Цей стратегічний документ визначає пріоритети системи вищої освіти на сучасному етапі розвитку суспільства та економіки країни, а також головні характеристики, що будуть сформовані до 2032 року. Цілі та завдання Стратегії є детальною дорожньою картою для відбудови та продовження реформування системи вищої освіти в післявоєнний період. Завдяки діяльності державних установ, департаментів та підрозділів забезпечуються права осіб на рівний доступ до вищої освіти через створення нових форматів оціненя знань осіб на прикладі НМТ. Технічні засоби інформування, проведення та перевірки до запровадження воєнного стану знаходилися на гарному рівні, а зараз ще більше покращили свої показники. Можливо, саме зміни 2022 року у проведенні нових форм тестування дадуть поштовх до ще більш значущих реформ у сфері освіти і науки України.

Список використаних джерел:

1. Міністерство освіти і науки України. Наказ. Про організацію та проведення у 2022 році національного мультипредметного тесту. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/627/e59/12a/627e5912afe3b496737773.pdf (дата звернення: 09.12.2022).

2. МУЛЬТИПРЕДМЕТНИЙ ТЕСТ. URL: https://mon.gov.ua/ua/osvita/cifrova-osvita/multipredmetnij-test (дата звернення: 09.12.2022).

3. ВСТУП-2022: БЛИЗЬКО 25 ТИС. УЧАСНИКІВ СКЛАДАЮТЬ ОСНОВНУ СЕСІЮ НМТ ЗА КОРДОНОМ. URL: https://mon.gov.ua/ua/news/vstup-2022-blizko-25-tis-uchasnikiv-skladayut-osnovnu-sesiyu-nmt-za-kordonom (дата звернення: 09.12.2022).

4. ЄДЕБО. URL: https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/yedebo (дата звернення: 09.12.2022).

5. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/15/VO.plan.2022-2032/Stratehiya.rozv.VO-23.02.22.pdf (дата звернення: 09.12.2022).

Наукове видання

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції

(15 грудня 2022 року)

Електронний збірник матеріалів конференції
Опубліковано: 30.01.2023 року
https://law.knu.ua/